

שמעון דוד לוצאטו
כובוֹא לִמְחַזּוֹר בָּנֵי רֹומָא

בצידוף ביורים וסקירה על המנהג

מאთ דניאל גולדשטיינט
הוועתק והוכנס לאינטרנט
www.hebrewbooks.org
ע"י חיים תשס"ח

וביבליוגרפיה של מחזוריים

וסידורי תפילה איטליאני

מאת

י. יוסף כהן

הווצאת דבר תל אביב תשכ"ז

ספר זה נסרך ונעבד ע"י
"יודאיקה אימג' אוצרות התורה בע"מ".
ניתנת רשות ל"היברא בוקס" שע"י חיים רוזנברג"
להכניסו לאתר ולהפיצו לצורך שימוש אישי בלבד.

וזאת למודעי
אין רשות לאף אחד להדפיסו או להעתיקו
בכל אופן שהוא או בכל אמצעי שהוא
בין בחינם בין בשכר בין ליחיד בין לרבים

ניתן להציג עותק מספר זה ועוד ספרים
וכן התוכנה **אוצרות ההוראה** המשולבת
(בשילוב אוצר הפוסקים)

אצל:

בית ספריית מורגנסטראן
רחוב רבא 14 ת.ד. 3620 אשדוד
טלפון 08-866-0821 פקס 08-866-5059

OTZROT HATORAH
THE MORGENSTERN LIBRARY
14 RAVAH STREET
P.O.B.3620 ASDOD, ISRAEL
Email- kidosheypolin@bezeqint.net

This sefer has been provided by
Judaica Image OTZROT HATORAH for individual use only.
All rights reserved by Judaica Image OTZROT HATORAH.
Permission is only granted to Hebrew Books Org.
No Permission is granted (in any form to distribute these books)
to anyone else even if they don't sell them.

S A M U E L D A V I D L U Z Z A T T O

Introduzione al Formulario delle Orazioni di rito italiano

pubblicata in ebraico, a Livorno nel 1856,

con annotazioni e un saggio sul rito italiano di E. D. Goldschmidt

e una bibliografia di J. J. Cohen del *Machazor* e *Sidur Tefilà* italiani

C A S A E D I T R I C E D E V I R , T E L A V I V , 1 9 6 6

Printed in Israel

ונדר ונ欢快 בדפוס דיזהן, נדפס בדפוס איגרא, ירושלים, תשכ"ז

לזכרם של

ד"ר חיים דינצ'ו מורה פורגן
זוגמה ומופת של נאמנות לתורה ולעם
(פאזובה, מרמ"ח — שדה אליהו, תשכ"ד)

של אשתו הצדונית

אימיליה מורה פורגן לבית מורה פורגן
(אודיני, טר"ס — שדה אליהו, תשכ"ד)

ושל בנים

מרדכי מאירקון מורה פורגן
חבר שדה אליהו
(פאזובה, חוף"א — שדה אליהו, תש"ה)

אוריאל אדガרדון מורה פורגן

חנוך עליית הנוער
(פאזובה, חוף"ג — חיפה, תש"ח)

חללי מלחמת השחרור

МОקדש ספר זה

מאט

トルצה בן יצחק לבית מורה פורגן
ומלכה מורה פורגן לבית עוזיגלי
חברות שדה אליהו

עם הספר

מבואו של שד"ל למחוזר כמנగ איטליאני בא בראש המחזור כמנגה איטליאני שנדפס בליירנו בשנת הרט"ז (1856) בהוצאת שלמה בילפורטי וחברו, מחזור זה זכה בזכות המבוא של שד"ל שייקרא בפי הכל מחזור שד"ל, אף על פי שאין אחריותו של שד"ל עלי, כי חלקו במחוזר הוא המבוא בלבד. עתה הוא יקל למציאות וכמעט לא ניתן להשיגו. והנה, פעמים רבות במשך שנים מרובות בשעה שהייתי קורא במבוא זה העליתי בדעת כי ראוי מחקר נבדק זה שיפורסם מחדש כחיבור בפני עצמו. עוד הייתי סבור שההדפסה החדשה לא תיעשה על דרך הצילים או מאמהות. המבוא של שד"ל למחוזר צריך להידפס במחודורה חדשה ממש, כשבצדו הערות וביאורים שישלים מזו הצד האחד את המחקר ויביאו את כל מה שנתגלה ונתחדש בחקר הפיאות מאו נכתב החיבור, ומן הצד الآخر יבהירו דברים רבים שהיו מובנים מאליהם בימיו של המחבר ושנעשו סתוויים לקוראים של ימינו.

יום מלאת מאה שנה לפטירת שד"ל, ביום הקיפורים תשכ"ו, ומלאת חצי יובל שנים של בית הכנסת כמנגה בני רומי בירושלים שהל בראש השנה תשכ"ו נראו לי הזדמנויות מתאימה להוציא לפועל את מחשבתי זאת.

באתי בדברים עם המלמד הנודע ד"ר דניאל גולדשטיין וביקשתי שתיקין מהודורה חדשה מבוארת של המבוא של שד"ל למחוזר. הוא ניאות לי, וחכינו עתה לתת ידי ציבור הקוראים והלומדים את המהדורה החדשה של המבוא. נוספו כאן מאותים ארבעים ושש הערות המסייעות להבנה שלימה יותר את דברי שד"ל. אף יש כאן עדות כי הרבה דברים שהיו בזמן החזקה השערה והרבת הברכות של החוקר הדגול נתארו ברבות הזמנים, אם על-ידי תעוזות חדשות שנמצאו לחוקרים ואם על-פי מחקרים שנעשו ומסקנות שבאו בעקבותיהם.

עוד ראיינו להוסיף במחודורה זו תיאור כולל של נוסח התפילה כמנגה איטליאני, נושא שד"ל לא נזקק לו בחיבורו. גם מלאכה זו נטל על עצמו ד"ר ד' גולדשטיין, ואף השלימהقيد בקיותו ודיוקנותו הטובה.

כתופת לס Kirby נתנת רשיימה של פיותם שנשתלבו בשנים שעברו בתפילות של נוסח איטליאני, כפי שמעידים כתבי-היד, אך לא נכללו בספרים שבגדפוס. אף ציין ד"ר גולדשטיין את הפיותם שניכנסו למחוזר סונצ'ינו של שנת רמ"ו (1486—1485) ובמחוזר בולונייא של שנת ש' (1540), אבל לא במחוזרים שנדפסו לאחר מכן.

סקירותו של ד"ר גולדשטיין על מנוג בנין רומה נוגנת לנו תמונה של אחד ממנוגי

עם הספר

התפילה היותר קדומים של עמנו. ואם כי נשמר מנהג איטליאני בכתב יד רבים, וגם זכה להיות הראשון שנדרס במחוזר, הרי איןנו נפוץ כלל והוא בלתי מוכר לרוב הציבור, כי מהו לאיטליה נהגו על פי המשך הדורות קהילות מועטות בלבד. אף באיטליה עצמה, שאוכלוסייתה היהודית הייתה לעולם מצומצמת במעטה, התפללה כמחצית מתנינה או אפילו יותר בנוסח האשכנזים או הספרדים. המנהג הספרדי התקיים ברומא עצמה מן המאה ה-12 ואילך, ובצד בתיכוניותו כמנהג איטליאני היו בה אחרים ספרדים. כן היו בתיכוניותו של איטליאני ושל ספרדים בעירם שונות, כגון: פירינצ'י, אנקונה, פיזארו; קהילות שלימוט בפיימונט התקפלו לפי הנוסח האשכנזי, כגון: קאסאל-מנפראטו וורצ'ילי. בליורנו נהג למעשה הנוסח הספרדי לבדו, ואילו בקהילות אחרות, בויניציה — דרך משלהי — בפירארה, פאודובה וטריאסטה עמדו זה לצד זה בשני בתיכ-תפילה בנוסח איטליאני, אשכנזי וספרדי.

למבוא של שד"ל ולמאמרו של ד"ר גולדשטייט על מנהג בני רומא הוספנו ביבלו יוז גראפה של המהזרים ושל הסידורים כמנהג איטליאני. מספרן הרב של המהדורות, משנת 1486 ועד עתה, נראה לנו מצדיק מפעל זה. הביבליוגראפה היא מעשה ידיו של מר י' יוסף כהן, מן העובדים המדעים של בית-הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים. בראשתו קי"ב פריטים, ואף-על-פי שיש להניח כי לא הגיעו לשלים מוחלטת, מכל מקום יש ברשימה זו, שהיא ראשונה במיןה, תיאור ונתונים ביבליוגרא-פיים של כמעט כל המהדורות של ספר התפילה כמנהג איטליאני שייצאו לאור משך ארבע מאות וחמשים שנה ויותר.

בסיום הספר באים עשרים עמודים המציגים לפני הקורא צילומים של שעריטים ועמודים שונים של מהזרים ושל סידורי תפילה בנוסח איטליאני, שנבחרו מתוך כל המהדורות, מן העתיקות שבהן עד החדשות שבהן, כדי שיהוו מעין הדגמה קטנה של התפתחות מלאכת הדפוס העברי באיטליה, כפי שהיא משתקפת בספריו התפילה.

לבסוף תודתי נתונה לד"ר גולדשטייט ולמר יוסף כהן, לכל אחד על חלקו בספר, אסיר תודה אני לד"ר מ' שפיצר על עצתו הטובה בכל מה שנוגע לצורת הספר, ולמלאכתו. למראיר חובב שהביא את הספר לבית הדפוס והגיהו. ותודה כנה ניתנת לגב' תרצה בן יצחק לבית מורפורה, לגב' מלכה מורפורה בבית עוזיגלי ולקבוצת שדה-אליזו, אשר עזרתן הנדיבה אפשרה את פרסום הספר הזה.

תוכן הספר

הקדמה מאת דניאל גולדשטיינט	11
מבוא שד"ל למחוזר בני רומא	15
מנาง בני רומא מאת דניאל גולדשטיינט	79
פיוטים שהושմטו במנาง המאוחר	99
ביבליוגרפיה של מחזוריים וסידורי תפילה לפי מנג בנין רומא מאת י' יוסף כהן	103
לוחות	139

הקדמה

מאת דניאל גולדשטיידט

בשנה הזאת מלאו מאה שנה לפטירתו של שמואל דוד לוצאטו (נולד בטריזיטי בר"ח אלול תק"ס ונפטר בפאנובה ביום כיפור תרכ"ו).

שדייל נחשב, ובדין, לאחד ממפלטי הדרך לחכמת ישראל. הודות לבקיאותו הגדולה במקרא ובתלמוד ולשליחתו במחקר הלשונות השמיות היה בכוחו לתרום תרומות חשובות בשטחים רבים בחקר היהדות, וכל זאת על- אף היוותו אוטודידקט: בן י"ג עזב את ה"תלמוד תורה" והתמסר ללימוד תלמוד אצל רבה של טרייסטי, הרב ר' אברהם אליעזר הלוי, ומעולם לא למד לימודים סדירים בגימנסיה או באוניברסיטה. אף על פי כן בנה לעצמו שיטות-מחקר, זוכה לכך שככל חוגי החוקרים העוסקים במחקר היהדות על כל אגפיה הכירו בחשיבות מחקרו.

אחד השטחים שעסוק בהם שדייל היה מחקר הפיתוח והתפללה. ובשנת תרט"ז יצא לאור היבورو ה"מבוא למחוזר כמנג בני רומא" שהידשו במהדורה שלפנינו.

עוד מימי ילדותו התעניין שדייל לוצאטו בשירה העברית. עד שנת 1815 חיבר הוא בעצמו שלושים וسبعة שירים עבריים, אותם פירסם (בשנת 1825) בקובץ בשם "כינור נעים". בשנים אלה הקדיש את זמנו לחקיר פיטנים שונים, ובמיוחד חקר את שירי רבי יהודה הלוי. בשנת תקצ"ח — כך הוא מספר בסוף המבוא שלפנינו — התחיל לאסוף ולכנס בדרך שיטתיות מהזורים וספרי פיותם ושירים מכל המנהגים; לאחר שבע שנים החל לרשום רשימות פיותם ופיטנים, כדי לפרסם עניינים בלתי ידועים, تحت הلكו למחקר של תולדות השירה והפיוט. בדרך דומה הלאן גם צונצ בגרמניה. הוא הרחיב את היריעה יותר מאשר שדייל. ניתן לו לעיין בכתביו-יד וספריהם רבים ולבקर בספריות גדולות שבגרמניה ומהווצה לה, ואכן בשנת 1865 פירסם את ספרו הגדל על תולדות הפיוט. פרי עבודתו של שדייל ראה אור רק לאחר מותו: זהו "LOT OF פיטנים והפיוטים" שנדפס ב"נחלת שדייל" וו, ברלין 1880, ועודנו בחזקת מקור חשוב גם כיום.

ה"מבוא למחוזר כמנג בני רומא" נולד באקראי. המגדיטים שלמה בילפורטי וחברו בליורנו עמדו להוציא מהדורה חדשה של מחוזר רומא, לאחר שאלו מון השוק מהדורות הקודמות. בהקדמת המגדיטים ניתנת לנו ידיעה מלאה על רצונם וכוונתם. "ולמען לא יצא מתחת ידינו יד כהה מכשול ופוקה כתבנו לרוב חמי איטליה אשר

דניאל גולדשטיינט

ברב חנ"א ורב חס"א יאירו עינינו בשבייל האמת להסיר השגיאות שנפלו במחזוריים אשר היו מלפנים ונגר לרגלינו היו דבריהם, כי מפאתו ומרומה וממקומות אחרים יצאה לנו תורה לתקן מעות ולםלא חסרון, ועל המגיהים אמרנו שיתנו עיניהם בראשם ובתוכך פ"י הרב כמה דאבישונג עיניהם ישיתו, לחוזות בנועם הדרת שירי המכמי איטליה ז"ל כאשר יצאו מלבם ומקולמוסם ולא כאשר נמצאו בספרים בלתי מנוקים משגיאה, ואם לא עללה בידינו להגיע אל כל מבוקשנו מצד קושי השירים הם אשר פעמים רבות גמגם בהם גם הרוב המפרש הנז', תשובה הנה בצדנו שאם בארזים נפלת שלחבת מה יעשו אובי קיר ? ונאמר על אלה: שגיאות מי בין מנסתרות נקני, אך למען יAIR שמש המשוררים האלה לעיני העם קם גבר בגוברין איש גבור חיל בתורה ובדרך ארץ ורב פעלים, הלא הוא האחם המרום והמליץ המפורstem כמו הרא"ר שמואל דוד לוצאטו נר"ו מרבי צ' תורה במדרש הربנים אשר בפאתו, כי מלבד אשר נדיב נדיבות יעץ להדריכנו בדרך סלולה להרים מכשול מקרוב המחוור הפליא עוד חסדו עמו בשלווח לנו ספר מבוא למחוור בני רומא אשר יסיד בחכמתו הנפלאה, למען דעת כל בני ישראל מה יקרו השירים הם ומי מחבריהם, והדפסנו אותו בראש הספר . . .".

אין לומר שהשתדרויות המדפיסים עלו בהצלחה רבה. המחוור שהוציאו לאור רחוק הוא מלהיות מוגה ומנוקה משגיאות כמו שביקשו, אבל היה זה רעיון מוצלח לשתח את שד"ל בעבודת ההכנה של המחוור ולקבל מידיו את ה"מבוא" למחזרה החדשה שעמדה להופיע. נראה בעליל כי שד"ל רק חיבר את המבוא ואין אחידות הטכسط של המחוור עצמו עליו — כי, כמו שרמזנו, בכלל איינו נקי משגיאות ושיבושים. יתכן אמן שהוא שימש יועץ למדפיסים, כמו שהם מספרים. אף על פי כן מזוכרים לעיתים את המחוור כulo כ"מחזר שד"ל". מטרת המבוא היתה לתת סקירה על תוכן המחוור, הרכבו ותולדות חלקיו. מבוא זה הוא עד היום המבוא היחיד שנכתב לאחד מספרי התפילה בישראל, בלבד מכמה הקדומות ל"הגדה של פסח" וסידורים אחדים. אשר גם המבוא פורסם בשני חלקים בראש כל אחד משני הכרכו של המחוור, וכן בזמן גם בתדריס מיוחד (עם פאגינאנציה שונה), ונוסף עליו העבודה "אתה כוננת" (הנוהגת בסידור, המחוור, סלחנות וקינות, של כל המנהגים פורסמו בILI לתת לمعין מבוא על נוסח התפילות ובעיותיו. בזה ייחודה של המבוא למחוור רומא וחטיבתו.

המבוא פורסם בשני חלקים בראש כל אחד משני הכרכו של המחוור, וכן בזמן גם בתדריס מיוחד (עם פאגינאנציה שונה), ונוסף עליו העבודה "אתה כוננת" (הנוהגת במנהג קהילות אפ"ם) עם הערות, גם זה מעשה ידי שד"ל⁽¹⁾.

(1) אחר כך באה העבודה באניגאנציה משובשת). ספירת העמודים שבדף המחוור שונה מספירת העמודים של התדריס בחלק א' בשניים. ב"אוצר השירה והפיוט" מבוא המבוא לפני עמודי המחוור (למרות הרישום במפתח המקוורות ע' ואמ').

1 מבוא למחוור כמנהג בני רומא הנקרא גם כן מנהג לועזים או איטליאני, מלאכת שמואל דוד לוצאטו . . . ונפתח אליו סדר עבותות אתה כוננת שבמנהג צרפת, מוגה ומפורש על ידי שד"ל. ליוורנו תרטז'. בדף זה כולל המבוא מ' עמוד

הקדמה

בשם "מחזור" נהוגין לציין את מכלול התפילהות של כל השנה ("מחזור השנה"), ובאמת שמר "מחзор רומי" על משמעות זאת עד ימינו. "מחзор" כולל מצד אחד את תפילהות הקבע של ימי חול, שבת, ראש חודש, הגים ותעניות, ומן הצד الآخر את כל הפיאות הנוספות בימים המיוחדים. בתחילת לא הייתה הפרדה בין "סידור" לבין "מחзор" בשום מקום. רק לאחר מאות שנים החלו — בעיקר באשכנז — לנבועות את תפילהות החגים בשם "מחзор" ולשאר החלקים קראו "סידור תפילה"⁽²⁾. גם באיטליה הדפיסו "סידורי תפילה", אך המושג "מחзор" נשאר במשמעותו העתיקה. גם בדפוס המחזור של ליוורנו, שבverboro כתוב שד"ל את מבואו, באות תפילהות כל השנה כולה, בככל המחזורים שנדרפסו לפניו.

אך שד"ל, צונץ ואחרים, ראה את המירוץ ואת הטיפוסי שבמנגאי התפילה השונים ובתולדותיהם דוקא בפיוטים שביהם. לכן ביקש לتاיר בעיקר את הפיאות שבמחзор רומי, בעוד שבנוסח תפילהות הקבע אין הוא נוגע אלא לעיתים נדירות וגב אורה. בחלק הראשון הוא מדבר על המחזור בכלל ועל מחזורי המנוגאים השונים, וכאמור עניינו העיקרי הוא בפיוטים שבמנוגאים אלה. כך אירע שבדפוס מאוחר נדפס חלק זה לבדו, ובשם: "תולדות הפיוט בישראל"⁽³⁾. בחלק השני מנתח שד"ל את הפיאות שבמחзор רומי, עד כמה שהם מופיעים בדפוס ליוורנו. כאן הייתה מטרתו לברר את שמות המחברים, לتاיר את הצורה החיצונית של הפיוטים ולעתים לפחות לשון ושאלות שונות של פרשנות. אין מסתמנת שיטה ברורה בעבודתו. היא רושם מה שנראה חשוב בעיניו עם קריית הפיוטים. לעיתים מצטרף הוא על שאינו יכול לפחות בעיות או שאינו יכול לקבוע יותר מאשר את סימני הא"ב. אך על אף זאת חשיבות רבה יש למבחן עד היום. בחירתו הרבה הקדים שד"ל את צונץ ואחרים בכמה מהשערותיו, והרבה מהזישו הם נכסיו צאן ברזל של מחקר התפילה עד היום. כן מפליא עד כמה בקיא ומומחה היה שד"ל בנוסח מחзор רומי, אף על פי שהוא חונך וגדל במנגאי אחר⁽⁴⁾. מאידך גיסא מובן שיש גם דברים הטענים היום תיקון וניטוח מחדש. עתה יש תחת ידיינו עבודותם הגודלות של צונץ ואלבוגן⁽⁵⁾, חקר הפיוט והתפילה נמשך בהתקדמות ב"מכון למחקר השירה העברית"⁽⁶⁾;

ברלין 1855; מהד' שנייה, פרנקפורט 1920 (מעו-
בדת ע"י פרימן). צונץ, Literaturgeschichte
der synagogalen Poesie Berlin 1865. צונץ, Die
Ritus des synagogalen Gottesdienstes Berlin
1859; אלבוגן, Studien zur Geschichte des
Gottesdienstes jüd. Berlin 1907; אלבוגן, Der
jüdische Gottesdienst in seiner geschichtli-
chen Entwicklung Berlin 1913, מהד' ג' 1931.
6 דיעות המכון למחקר השירה העברית, ברלין
1933 — ירושלים תש"ח.

2 רק לשימוש החזנים בתטי נסיות שמרו האשכנז-
רים על המבנה המסורתית והדפסו "מחזורים"
לכל השנה, היינו לכל מחזר השנה (בهم כוללים
גם תפילהות הקבע גם החומר הפיוטי).

3 שמאלי דוד ליצאטו: *תולדות הפיוט בישראל*.

מבוא מאת דוד זכאי, תל-אביב תש"ז.

4 הקדים אותו ר' יהנן פריס, מחבר הפירש
"קמאת דביבונא" למחזר מגנג רומי, בולוניה
ש', מייסד בית הכנסת ה א ש ב נ ז ב פאדוּה.

5 צונץ, Die synagogale Poesie des Mittelalters,

דניאל גולדשטיידט

זכינו לכמה עבודות של חוקרי ארץ ישראל, אנגליה וארצות הברית, ואחרוון אחרון: ל"אוצר" של דווידזון (⁷).

במהדורות ה"מבוא" שלפנינו נסינו לעדכן את עבודות שד"ל לפי המצב הקיים של המהקר. בהערותינו (או ליתר פשטות בחלק השני בסוגרים [] בתוך הטכسط) הוספנו לכל פיות ופניות את מספרו ב"אוצר השירה והפיוט" של י' דווידזון, שהיא הרשימה הביבליוגראפית המקיפה ביותר בשטח השירה העברית, ולפיה נהגים היום לקבוע ולזהות את הפיוטים. לעיתים נאלכנו להוסיף — גם זה בסוגרים בתוך הטכسط — סימון מקורות יותר מדויק מאשר נמצא אצל שד"ל. כן השתדלנו تحت סקירה קצרה של המאמרים בלועזית המובאים על-ידי שד"ל בעבודתו, לטובת הקורא העברי שבימינו (⁸).

כאמור, לא טיפל שד"ל הרבה בנושח תפילות הקבע, ולא נתן תיאור מלא למנג' בוני רומי. על עניין זה נדבר במאמרנו שבסוף המבוא.

⁷ אוצר השירה והפיוט ו—זון, ניו-יורק, תרפ"ה — 8 טעויות דפוס שהוחזאה המקורית (בגון ע' 18 פיר. אורניטינו במקום פיאורינטינו) תיקנתי בלי סימון.

מבוא למחזור בני רומא

מת

שמעאל דוד לוצאטו

חלק ראשון

מבוא כללי למחזור

חלק שני

מבוא למחזור בני רומא

חלק ד' אשון

וזהו פגוע כללו לכהן

קדמונינו זכרונותם לברכה קבעו לנו מטיב הברכות (¹) להזות לה' ולהתפלל לפניין, אך לא נרכזנו בתקנתם שיתה נטה הפלותינו קבוץ ציון בלאם, עליון און להזיה ואמנו אין לגרוע, אבל חזיה כוונתם לקבוץ בקרוב כל ישראל העזיזים אשר עליהם זהה לאלהינו ונחפכל אליו, ולקבוץ לנו סדר הברכות והתפלות, פאיו בשחר מברך שתים לפני קריית שמע ואחת לאחריה, ובערב שתים לפניה ושתים לאחריה (²), ושתיה התפללה פותחת בשלש ברכות של חזיה, ראשונה אבות, שנייה גבירות, ושלישית קדושת ה', ואח"כ שתים עשרה ברכות לשאלת צרכינו, ושתיה תחלת הבעשות שנבקש מהאל שיחנו דעתה בינה וחשכל, ולאחריה נבקש על החשובה, ואח"כ על הסליה, ואחריה על הגאולה, ואחריה על הרפואה, וכן עד שומע תפלה, ואחר כן גסיהם בעבודה והודאה ושים שלום (³); וכל זה כדי שייהיע עיקר התפללה וענין כל ברכה וברכה, וסדר הברכות ופתיהתן והתיימן שוה בקרוב כל ישראל בכל מקומותמושבותיהם.

אך לא כתבו Kadmoniyo ז"ל הברכות והתפלות על ספר, ובהפר אמרו (שבט קט"ו): כותבי ברכות כשורפי תורה (⁴), והניחו לכל יחיד ולכל שליח צבור שיאיריך ויקצר כפי חכמתנו. ולפיכך התקינו שמונה עשרה בלחש כדי שישדר שליח צבור תפלו בינו לבין עצמו קודם קדום שיאמרה באזני כל העם (ראש השנה ל"ד): (⁵), ור' אליעזר אמר (ברכות פרק ד' [מ"ד]) העשה תפלו קבע אין תפלו תחנונים, וחוירו ר' שמען בן נתנאלה היה אומר (אבות פרק ב' [מי"ג]) אל תעשה חפהך קבוע, אלא רחמים ותחנונים לפני המקום, ופירוש קבוע שמתפלל במולות קבועות ואין מחדש בהן דבר, כמו שפירשו הרבה ורב יוספ (ברכות כ"ט ב') ופירש רשי' והינו לשון קבוע, כיום כן אתמול וכן מהר. (ועיין דברי תלמידי יידי היiker מהה"ר מרדכי מורתה הי"ו בספר

4 לפי המשך הענון שם פירוטו שהן דומות לשורפי תורה מפני שבמקרה של דלקת אין מצילין אותם בשבת, אף על פי שיש בתן אותן של כס. ולפי מה שספר בהמשך היו אנשים שכטבו טופסי ברכות ולא הייתה רוח חכמים נזהה מהט. 5 לדעת רבנן גמליאל, שם: תניא אמר לו לרבן גמליאל לדבריך למה ציבור מתפללים, אמר להם כדי להסדיר שליח צבור תפלו.

1 עי' הוספה ברכות ד' ה' כל המשנה ממטבע שבוצע חלים בברכה לא יצא. — ירוש' ברכ' ט' א' (זק י"ב ד') אין לך רשות להוספה על מטבחו חכמים בברכות.

2 לשון המשנה, ברכ' א' ד'. 3 אבות גבורות קדושת ה' עבודה הודה וככו. עי' במשנה ר'ה ד' ה'; על מבנה שמונה עשרה ברכות וסדרן עי' מגילה דף י"ז ב'.

שמואל דוד לוצ'אטו

האשכנזי איזראעליטישע אוננאלאען 1840 עמוד 209^(*) ובספר Rivista Israelitica פרק ה' [מ"ג] האומר על קו צפור יגיעו רחמייך, ועל טוב זכר שמרק, מודים מודים, מן עמוד קל"ז עד קנ"ז^(*).

כך היה הדבר נהוג כל ימי חכמי המשנה, ומפני זה היה שהוצרכו למדנו (ברכות פרק ה') [מ"ג] האומר על קו צפור יגיעו רחמייך, ועל טוב זכר שמרק, מודים מודים, משתקין אותו; שאם היה הנוסח קבוע ממש, מהיכן יעלה על הדעת שיאמר אדם בתפלתו לשונות אלו שאינם בנוסח המקובל בידינו? וכן בספרי (פרשת וזאת הברכה [שם"ג], על פסוק ויאמר ה') מסיני בא) שנינו: ואף שמוונה עשרה שתקנו חכמים הראשונים שישיו ישראל מתפללין, לא פתחו בצלכם של ישראל תקופה עד שפתחו בשבחו של מקום, שנאמר האל הגדול הגיבור והנורא, קדוש אתה וגורה שマー, ואח"כ מתיר אסורים, ואח"כ רופא חולים, ואח"כ מודים אנחנו לך. הנה נוסח קדוש אתה וגורה שמרק, שאנו אומרים בראש השנה ויום הקפורים, הוא נזכר כאן בשמוונה עשרה של כל יום ויום^(*), ועוד ברכת מתיר אסורים איננה בשמוונה עשרה שלנו; ואם הייתה תקנת קדמוניינו זו^(*) שנתפלל שמוונה עשרה בנוסח אחד בלי שינוי, איך היה נוסח התפלות המפורסם מכמה דורות בישראל משונה מנוסח התנאים בעלי ספרי דבר? גוראה כי מתיר אסורים היא ברכת גואל ישראל; ובאמת יקשה מאי מה ראו להזכיר גאולת ישראל בברכות הראשונות שאינן אלא צרכי היחיד (דעה ובינה, תשובה, סליחה ורפואה)? מלבד כי מה מקום לברכה זו, אחרי שהוא עתידיין לומר אחר כן מקבץ נדי עמו ישראל, בונה ירושלים ומצמיה קרון ישועה? לכן נראה הדברים כי ברכת ראה בעניינו לא נתקנה על גאולת האומה, אלא על גאולת היחידים העומדים בשבייה ובבית הכלא, ויפה נקבעה ברכת וזה אחר ברכת הסליחה, כי כן במזמור ק"ז [י"א] מצאנו יושבי החשך וצלמות אסורי עני וברזל כי המרו אמרי אל ועצת עליון נאזו, ואם עינוי בית הכלא הוא מפני החטא, סליחה העון תהיה סבה ליציאה ממאסר. ויפה נקבעה אחר ברכת מתיר אסורים ברכת רופא חולים, כמו שבא במזמור הנ"ל זכרון רפואת החולמים סמוך מיד אחר יציאת האסורים ושבירת דלתות נחשות. והנה נראה קרוב לוודאי כי חתימת ברכה שביעית הייתה מתחלה מתיר אסורים, כගירסת ספרי, ואחר זמן (קדום חכמי התלמוד) אולי היה מי שחשב שאיננו כבוד לאומה להתפללocabilitate על יושבי הכלא, והחליפו מתיר אסורים בגואל ישראל, שהוא מליצה סובלות שתי כוונות, הגאולה הכלכלית מן הגלות, והגאולה הפרטית מן השביה וממן המאסר^(*).

טאנטה, ור' יהושע המנגד, ור' עקיבא תפס עמדה הדעות שבין רבנן גמליאל והברון במשנה (ברכות מתוכמת בין שניהם.

7 לא האZHתני לראות עתון זה.

8 הוא הנוסח שהיה מקובל בארץ ישראל ונמצא בקטני גניזה של נוסח זה, עי' RQR JQR ברך א', ע' 656. י" מאנו, י" מאנו, HUCA ברך II (1925) ע' 306. ועי' ג' אלבונגן, ייד. גוטסידינעס² ע' 75.

9 על הקשיים בעריכת י"ח הברכות ובפרט על אמרו, בו בזמנם שהתפללה עדין הייתה ספרנו

6 במאמר זה עוסק הרב מרדי מורתארה בחייבי הדעתות שבין רבנן גמליאל והברון במשנה (ברכות

ד' ג'): רבנן גמליאל אומר בכל יום מתפלל אדם

שומוונה עשרה. ר' יהושע אומר מעין ש"ע. ר' עקיבא אומר אם שגורה תפלתו בפיו מתפלל י"ח ואם לאו מעין י"ח, כאילו השתדל רבנן גמליאל להכניס ניטוח קבוע ולהזכיר את כל העם

לאמרו, בו בזמנם שהתפללה עדין הייתה ספרנו

מבוא למחוזות בני רומי

ונשוב לעניינו ונאמר כי גם בימי תלמידי חכמי המשנה מצינו (ברוכות ל"ג): והוא דנחית קמיה דרי חנינה אמר האל הגדל הגבור והנורא והאדיר והעוזו וכו', ורבי חנינה אמר לו סימתינחו לכלהו שבחי דמרקי ? למה לי כולי האי ? אנן הני דאמירינן, אי לאו דאמירינהו משה וכו', משל מלך ב"ז וכו' (ט). ולא אמר לו מי הרשה אותה לוז מהנוסח והמוקובל מרובותינו ? (ט').

וגם אח"כ בימי רבה מצינו (שם) הוא דנחית קמיה דרבה ואמר אתה חסת על קו צפור, אתה חוס ורחם עליינו. גם מצינו (יומא דף פ"ז): כי רב ושמואל לא היה להם נסח אחוי בוידי יוו"הכ, כי רב היה מתחילה אתה יודע רזי עולם, ושמואל היה מתחילה מעמקי הלב (ט'), ואולי בסורה מקומו של רב נמשך המנהג לומר אתה יודע רזי עולם, ומשם נתפשט בכל ישראל, ובנהרדעא מקומו של שמואל אמרו מעמקי הלב, ולא נתפשט הנסח הזה בשאר ארצות, ולבטוף נשכח ונאבך.

והנה נשאר נסח התפלות והברכות בעל פה עד אחר חתימת התלמוד, כלומר עד שכם אחד מלכי פרס והרס בתים מדרשות ונטל מישוראל כה המשפט וגזר על היהודים לילכת בערכאות של פרסיים (עיין סדר תנאים ואמוראים שהוצעתי לאור בשנת תקצ"ט בכרכם חמד רביעי עמוד קפ"ז) (ט'), אז שרו חכמיים למשה כתלמידיהם, וגם אם בהחבה היו חכמי ישראל דנים דין ישראל, היו מוכרים לקרווא עצמן תלמידים בעלימא, ואז נחתם התלמוד ונשלמה ההוראה, כלומר שלא היה עוד רשות לחכמי ישראל להורות ולדzon, והחכמים מהם נקראו סבורי, כלומר תלמידים (כמו שמצינו בירושלמי דשבת דפוס ווין דף י"ד) מה יעבד הדין סבורה דלא ליליף ולא שםש, (הכוונה מה יעשה אותו תלמיד) ; והם (רבנן סבורי) בראשותם חרבן בתים מדרשות וביטול היישבות ואבדן כבוד המתורה, וקודם לכך כבר בטלו גם הנשייאם בארץ ישראל,ראו שלא היה אפשר עוד

ודם היו לנו אלפי אלפים דינרי זהב והוא מקלסין
אוווע בשל כסף ולא גאנאי הווא לא.

11 מעשה דומה לוה נשمر לנו בתלמוד ירושלמי (ברוכות ט' א' דף י"ב ד'), שם סיפרו שר' יוחנן ור' יונתן באו לאייזה מקום ושםעו שחשון אמר האל הגדל הגבור והנורא האביר והאמץ, ושיתקו אותו. אמרו לו אין לך רשות להוטיף על מטבחו שטבכו החכמים בברכות. עי' לעיל הערא. וגראות שהיתה נטיה אצל החזונים להרבות בשבחים בתקילת העמידה, ודוקא במקום זה נחשב הנסח שבתורה "האל הגדל הגבר והנורא ראי" כמטבע שטבכו חכמים שאין להוטיף עלי.

12 ושם בתלמוד מביאים עד נסחוי הוויזוי, ולוי אמר ובמורען כVOID לאמיר, ור' יוחנן אמר ריבונו העולמים, ר' יהודה אמר כי עונונתינו רבנו מלמנות וחסאינו עצמו מספר, ר' המנוגן אמר אלהי עד שלא נוצרתי וכו'.

13 סדר תנאים ואמוראים הייל קלמן כהנא, פרנקפורט ענ"מ תרצ"ה, 45, ע' 6.

مكانה של ברכת הנגולה בין הברכות על צורכי הייחיד ועל דמיונה לברכות אחרות כגון מקבץ, בונה וכו', עמדו גם חוקרים אחרים. ברם השערה השדיל שהברכה נתקנה על גאות יהודים העומדים בשכית, והיתה בראשונה חתימתה "מתיר אסורים", לא מצאה לה מלהלים, בפרט שמקומם ברכות הגולה (בניסוח חד משמעוני המוסב על גאות הכלל) כבר ידוע בתקופת המשנה (תענ"י פ"ב מ"ד). עי' על זה פרוטרוט בספרו של אלבוגן, ע' 130, 135 ובהערות.

10 הטכסט בשלימתו הוא דלקמן: הוא דנחית קמיה דרי חנינה אמר האל הגדל הגבר והנורא ואדייר והעוזו והירואי החק והאמץ והחדר והנכבר, המתו לו עד דסיטים, כי סיימם אמר לייה: סימתינחו לכלהו שבחי דמרקי? מה לי כולי האיז אנן הני תלת דאמירינן, אי לאו דאמירינהו משה רבינו באורייתא ואתו אנשי כנסת הגדולה ותקניינו בתפילה, לא הוינו יכולין למיר להו, ואת אמרת כולי האי ואזהת, משל מלך בש

שמעאל דוד לוזאטו

لتורה שבعل פה לעמוד שמורה וערוכה בלב התלמידים, לפיכך כתבו המשנה והתלמוד והתוספות והבריותות והתרגומים והברכות והתפלות על ספר, והיה זה אחר שנת ר'ס לאלאף החמישי (500 לחשבונם) ⁽¹⁴⁾, ומماו והלאה נשאר נוסח התפלות קבוע, ולא היו עוד שליחי צבור מארכין אותו כראצום. ומכל מקום עדין לא חזרו גדולי הדורות וראשי הישיבות להוסיפה ולגרוע כה וכמה מלאות, כנראה מחלופי נסחאות הנמצאים עדין בין מנהג למנהג, וגם הוסיף והכנסו בגוף הברכות קצר פיטוטים.

והנה כבר בימי רבנו הקדוש מצאנז כי ר' אלעזר בר' שמעון היה פיטון, עיין ספר העורך ערך פיטון, שהביא זה בשם ויקרא רבא, והוא שם בפרשא ל', ועוד הביא המאמר בשם פסיקתא דסוכת, והוא בפסקתא כי' שבידי (ואינה אותה שבדפוס), בפסקת ולקחתם לכם ביום הראשון, הכללת חזיה של פרשה ל' דזעירא רבא, וח齐יה השני הוא בפסקא שאחריה, שתחולתה ארוח בנקון כפי, ואין בין שתי פיסוקות הללו ובין פרשה ל' דזעירא רבא אלא תלופים קלים מצד שגנת המעתקים, אלא שהפסקה השנייה אין בה קצר מהדברים הנמצאים בפרשא ל' דזעירא רבא, והם מון ואם עשיהם כך אותה שעה אני מתעלת, עד על ארץ יסדה, ומן רבי יהודה בשם ר'ש בן פזי פתח שמע בבני עד חכמים מחוכמים ⁽¹⁵⁾.

ובתחלת מדרש שיר השירים ובמדרש קהילת על פסוק ונתחי את לבי לדorous ולתור בחכמה, מצינו שהפיטנים היו עושים שירים על סדר אל"ף ב"י", ולפעמים היו משלימים הא"ב, ולפעמים לא היו משלימים אותה ⁽¹⁶⁾). נראה מזה כי גם בימי האמוראים נעשו פיטוטים על סדר א"ב, ואנחנו לא נדע אם נאבדו כלם, או אולי נשמרו מהם בידינו, כגון אל ברוך גדול דעת, אל אדון על כל המעשים, ואשmeno בגדרנו, ועל חטא, ועל סדר תשריך תקנת שבת.

אך פיטוט אל אדון על כל המעשים נראה בעיני שנעשה אחר שנתחדשו הנקדחות, ככלומר אחרי שנכתבה תורה שבעל פה על ספר (כי גם קריאת ספרי הקודש בתנויות ובנסיבות היא מן הדברים שהיו הקדמוניים לתלמידיהם בעל פה, עד שבאו רבנן סבוראי והמציאו הנקדות והטעמים לבלתי תשכח הקריאה המקובלת, ולפיכך ספר מנוקד פסול, שאיןו כנתינתו מסיני).

14 על רבנן סבוראי, היינו התקופה מימות רבנן
הינו פסיקתא רבתיה.

15 ערך ערך פיט וערך קרוב. ויקרא רבא ל' י"ג
שיר השירים הרבה ר' א. קהילת ר' ב' י"ג
ונתחי את לבי לדorous ולתור ... לתור ולהותיר.
הדין פoitanga כד הוה עביד אלפביתו. זמניין
חשלה וו מנין מהסר לה. — דוגמאות לאלפביתא
בלתי שלמה הון הקróבות לחשעה באב לר'א
הקלריי "אבאין" (כמ"ה אשכנז), "זוכר איכה"
(במ"ה רומא ורומניה), באותיות א"ט, הקרובה

14 על רבנן סבוראי, היינו התקופה מימות רבנן
עד רב גיזא ורב סימונא (סדר תנאים ואמוראים
ו' ע' 9, ע' בכר, Ene. Jew. Crcd A ע' 610—
612, ולאחרונה א' וויס, היצירה של הסבוראים
(חلكם ביצירת התלמיד). ירושלם תש"ג.

15 ערך ערך פיט וערך קרוב. ויקרא רבא ל' א'
(ע' תר"ץ במחוד' מגליות). פסיקתא דר' כהנא
כ"ח דף קע"ט א' (בובר), והיא הפסיקתא שעלה
דבר השדייל כאן שבימי ע"ד אין לא יצא

מבוא למחזור בני רומא

כى הנה בתהלים ובקיןות מצינו הש"י¹⁷ השמאלית נחשבת לאות אחת עם הימנית,ala תראה אני הגבר, שלשת הפסוקים שאחר הר"ש, הראשון והשלישי מתחילין בש"י¹⁸ (שמעת, שבתם וקיטתם), והאמצעי מתחיל בס"י¹⁹ (שפתי קמי); וכן בזמור קי"ט מצינו ג' פסוקים בס"י²⁰ (שרים רדפני, שיש אנסי, שברתי לישועתך), והחמשה הנשארים מתחילין בש"י²¹ ימנית (שקר שנאתי וגו'), וכל זה היה יען קודם המצתה הנקוד אף על פי שכבר היו שני מיני הש"י²² נבדלים במקצת, הנה לא היו נבדלים כלל במקצת; אבל אחר שנתהדרש הנקוד נעשו שתי הש"י²³ נין כתתי אותיות שונות זו מזו, זו מנוקדת על ימינה וזה על שמאליה. ומماו והלאה התחליו להשתמש בש"י²⁴ שמאלית כאלו היא סמ"ר. והנה בפיוט אל אדון על כל המעשים מצינו שמהם בצתם וששים בבוזם, עושים באימה רצון קוגיהם, הס"י²⁵ משמשת במקום סמ"ר, וזה בעניינו ראייה שנתקנו השיר הזה אחר חתימת התלמוד (²⁶). ומיד דברי בפיוט אל אדון, לא אכחיד תחת לשוני כי מלצת ראה והתקין צורת הלבנה אין ספק שלא הייתה כן מתחילה, אבל והתקין איינו אלא תקון שתקנו האחרונים, והגירסה הראשונה לא נך הייתה, אלא ראה והתקין צורת הלבנה, ועודין בימי רבותינו חכמי התוספות הייתה גירושת והתקין נוהגת קצר, עיין דעת זקנים דף א' וגם במחזור בני רומא כי על קלף שבידי מצאתי והקטין (²⁷).

וכן על חטא נכתב אחר חתימת התלמוד, כי מצאנו בו הש"י²⁸ משמשת במקום סמ"ר, על חטא שחתנו לפניו בשיח שפתותינו, וכן אמרת ואמונה בשביעי קימת גורת דברת, שאומרים האיטאליangi בלילה שבת (²⁹), נתן גם הוא אחר המצתה הנקוד, כי מצאנו בו מעט ניתנה שמה בה לב ישורון, הש"י³⁰ משמשת במקום הסמ"ר.

עדין לא התחליו לשים אותה במקום סמ"ר. כוה הדבר בכמה פיותם עתיקם, כגון או בחטאינו (דוידזון 2104), אשר הניא (8215), אשר בגל אבות (8188). — שימוש בש"י³¹ שמאלית לשני צדדים (ברהיטי ר' קליגנימוס במח' אשכנז), "שביבי שלבנה בשכל ישחדור" בא"ב מרובע (בחולק כי אודקי אש), בכל שיח ושער שמי שכלה, במקום סמ"ר [בחולק "בכל או"ן ווד] הוא יוצא מן הכלל.

¹⁸ העניין מובא בס" דעת זקנים (בחולק פירושי בעלי החוטפות) דף א' א' בדלקמן: ורבותינו דרשו בתחילתה נבראו (שם וירוח) שווין בגודלה וקידרגה הלבנה ונוממעת והמשמש עדכ בגודלו... וגם ביזכר של שבת יש גורסין ראה והקטין צורת הלבנה, וה"פ ראה הש"ית שkartorgna והקטינה. — ובטרור א"ח רפ"א מובא בקיצור: ו"ט ראה והקטין ומפרשים אותו על הקטינה. — כל החומר לעניין זה ראה אצל גנצבורג, The Legends of the Jews כרך 1 ע' 23–24 והערה 100.

¹⁹ דוידזון, אוצר א. 6010.

"אודיך בקהל ערבית" למונחה של יהה"כ לאותו מחבר (במח' רומא) באותיות אל, הקרובה "קרב אורד" לתعنית צבור במח' רומא, (דף ר') באותיות איצ' הקרוובה [ארץ של וומן] "בחדר העשורי אריה עלה" לי' בטבת (איס), "בחדר הרביעי אפפו" (איס) במח' ספרד, "אגן המזוג" ל"י' בתמו (א-כ) במח' רומניה. מאידך גיסא הושלמה הא"ב בקרוכות לפורים "ויאחב" לר"א הקלירי (במח' אשכנז), "בן אדם אלות אנח" לי' בטבת (במח' רומא), "ארבעים יום" ל"י' בתמו (במח' רומא), "אב במר נפש" לצום גודליה (במח' רומא) בברכה האחורה. בקרוכות לנעליה "אב יעדך" הושלם הטילוק "שער ארמוני" (אל) בקדושה מפייתת "מלאים מרופפים" (עי' הפיתון עצמוני) — קדושה זו נמצאת בכמה כי', גם של מה' רומא. במקרים אחרים גרמה הנטייה בקהילות לrzץ בפיוטים לכך שלקלים מהם לא נשמרו כלל.

²⁰ דעת השדיל נראית נכונה, אבל יתכן שהיתה גם חוקות-בנין, בה אמנים חדרו להשתמש בש"י²¹ שמאלית בערבותה עם הימנית, אבל

שモואל דוד לוֹצָאטוֹ

ואולם אם אחר חתימת התלמוד ואחר שנכתבו התפלות על ספר, המנהג לחיש דברים בנוסח התפלה נמעט ולבסוף נטבל, הנה בהפק נתרבה מזו ולהלא המנהג לחבר פיווטים, לא להכניסם בגוף התפלה, אלא לאמրם חז' מהתפלה, כגון תחנונים לבקשת סליהה, וסדר עבדות י"ז, וסדר המצוות (זהירות), וקינות.

הן אמת כי רוב הפיווטים האלה נאמרים בגוף התפלה, אך נראה לי כי מתחילה לא לכל נתנו, אלא לאמրם אחר התפלה, אבל מפני שראו שהיו העם יוצאים מבית הכנסת והולכים להם, הכניסו הפיווטים בתפלה עצמה. ואחרי שהותר הדבר להפסיק התפלה בפיוטים, התחללו לחבר גם כן פיווטים אחרים העשויים מתחלהם להיות נאמרים בתחום התפלה, כגון בתוך ברכת קדושת השם ובשאר ברכות⁽²⁰⁾.

הפיווטים היו מתחילה מתדים לשירי המקרא, כי היו בלי חרוז (Rima). אם לא לפרקם ודרך עראי, כמו באנשי אמונה אבדו⁽²¹⁾, סעו מהה למגוחות, עזבו אותם לאנחות; ולא היה מספר התנועות או מספר התיבות שוה בכל פסוק ופסוק, אבל מכל מקום היו הפסוקים קרובים זה לזה בשיעורם, והוא נחלקים לשני חלקים, שווים או בלתי שווים, כגון:

אל אדון על כל המעשים. ברוך וברוך בפי כל נשמה:

שבח נותנים לו כל צבא מרום. תפארת וגדרה שרפים ואופניים וחיות הקדש:
וכן:

אשר הניא עצת גויים. ויפר מחשבות ערומים:

ראיית את תפלה מרדכי ואסתר. המן ובניו על הארץ תלית:

וירובם בסדר א"ב, או בסדר תש"ר, ולא נרשם בהם שם המחבר. ולפעמים לצורך העניין היו הפסוקים רחוקים זה מזה בשיעורם, כגון בסדר העובודה שבמנג ספרד⁽²²⁾:

המקורות רומנים על אותה הרדיפה — וראו בפיוט חמורה לדרשנה בבית הכנסת (כן דעת רוב החוקרים) או חמורה לתפלה עצמה (עי' אדלמן, Bestimmung, Heimat und Alter der syna-Oriens Christianus, gogalen Poesie כרך VII [1932], 163 ותלאה). אברמסון, סיני טבת-שבט תשכ"ה מציע דרך חדשה ומוכיחה כי חנינים היו מוציאים את החיבור די חובתו. לא החיבור ולא חקמים הוצרכו להבין את הפיווטים. לאחרונה קבע שירמן, JQR, VII-XL (1953) ע' 123 והלאה, וביתר דיוק במאמרו ב"קשת", ו' ג (תשכ"ד) ע' 64–66, אחר בחינה מדויקת של המקורות את זמן הפיטנים העתידיים לא מאוחר מהמאה ה'יז, בנימוקים מכריחים.

21 ד. 6850, סliquה שנתקבלה ברוב המנגיגים, ואיננה במלה רומה.

22 בסדר אתה כוננת, חלק "חכמת כל אלה", ד. 169. 881.

20 למרות תיאור זה של השתלשלות העניינים עד היום עדין לא הובררת כהוגן בעיתת תחילת הפיווט. יתכן שפיוטים אחדים נכתבו לשם אמרה שלא במרק תפלה הקבע, כתימנו סתם או מתוךה, לסימון מאורע וכדומה, דוגמה החלקים השירים שבכתבי הקודש וכספר בן סירה. אבל עובדה היא שכבר מתkopפת התלמוד דוועים פוטיטים, כגון חוקתא דבר רב, אשר בלי שום ספק היו מייעדים לאמירה במרק התפלה. עמדת חוקרי המאה ה'ז, וביניהם השד"ל, בדבר קדמוניה של השירה הפיטונית הייתה כי הפיט והמפתח לא היה קיים קודם המאה ה'. אחר כך חלו את מוצא הפיט במאורעות היסטוריים, כגון איסור הקיסר יוסטיניאנוס על נהוגם התורה עם המדרש (בשנת 553, ע' ס', העתים לר' יהודה הברצליוני ע' 252, או איסור השלטונות על קריאת שמע ותפילה, לפי פרקי בו באבו (גנזי שכטר ב') 551) — וויתרכו שני

מבוא למחוזר בני רומא

נתנו לו בגדי זהב ולבש וקדש ידיו ורגלינו;²³ מיד קיבל את כבש התמיד ושות בו רוב שנים ומניה אחר לגמר השחיטה ומקבל את הדם וזורקו על המזבח כמצותו;²⁴ וכיוצא בזה באזהרות אתה הנחלת שבמנהג אשכנו⁽²⁵⁾ מצאנו: דיני ממונות ודיני נפשות ונתינת מום בנותני מומים: הזרת שופטים בל שחר רשע למות וצואת שופטים לבן הכר פנים: ושבועת העדות ושבועת הפקdon ושבועת העלם דבר ושלום גזל והשב אבדה: נקיות לבית לבא לשמה בכליה, מארס ובונה ונוטע ורך הלבב, וקדוש מהנה מערות דבר: ולפעמים עשו הפסוקים בעלי שלשה חלקים הקרובים זה לזה בשיעורם, כגון: אל רחום שמן / בנו נקרא שמן / עשה למען שמן: אתהנו עדין / לחלוות פניר / בזה יום עשרו: בעבור תרhom / דופקי דלתיך / כמודה ועוזב:⁽²⁶⁾ (מנג צרפת כ"י שבידי)

ואהורי אשר פשתה מלכות ישמעאל בעולם, ונתקפשתה עם זה לשון ערבית ושירה והרוויה, התהילו הפייטנים לעשות פיותיהם בחרון, דבר שלא נמצא בשירי המקרא ובפיוטים הקדמוניים רק לפרקם ודרך עראי, וכן היישמעאלים למדיו משוריין ישראל לעשות שיריהם בחרווי דרך קבוע⁽²⁷⁾.

ומאו והלאה התהילו גם כן לחתום שם בראשי הבתים, מה שלא מצאנו בפיוטים היותר קדמוניים, העשויים בלי חרוז, ועל כן נאبدو שמותם. ומתוך שנשכחו שמות הפייטנים הראשונים, נ麝 שיויחסו לפעמים קצר פיותם לאנשים שמעולם לא עלתה על לבם לעשות פיותם, וזה אמן לא געשה בטעות, אלא בכונה טוביה לחזק האמונה. והנה אני השותומתי ונבהلت כי זה שניים כשראייתי במחוזר ויטרי (כ"י

שחייו שנים, כפי מה שיש למד מיצירותיהם, בארץ ישראל קודם שלטונו הערבי, ולא היה להם שם מעט עם השירה הערבית המאהורה בהרבה מתקופתם. איפילו באחת מיצירותיו של יוסי בן יוסי (הקודם להם בזמן) יש חרוזה, על כל זה ע"י שרמן XLIV JQR (1953), ע' 142, 136. הוא קבוע (שם 147) שאין צורך לייחס את המזאת החרוז לאומה אחת שמנה למדוח שאר האומות, אלא אפשר שהסתמוכה בכמה מקומות בלי השפה מבחוץ. ברם, אשר להשווה בין הפיות העתיק והימנוגייה הנוצרית, חושב הוא שמתකבל יותר על הדעת כי הנוצרים (ובניהם גם מומרים) הושפעו מאלמנטים עכשוויים. — צל מוצא החרוזה ע"י גם א' מירסקי, מחלתו של החרון, מאונים, ניסן-אייר תש"י.

23. ד. 8788, והוא גם במחוזר רומא, דף קב"ז ב'.

24. ד' 8637. סלהה זו נדפסת, לפי העתקת השד"ל,

אחרי מותו בספר טל אורות, כולל אחד ושמונים שירים העתיק הרשד"ל עם הערות שזהה, פרזעMISSIL 1881, ע' 65. — דוגמאות גנספות לפיוטים בשלשה חלקים בכל טור: אתה מבין רפואי לב (ד. 8819); אבן מעססה (ד. 315); או לפנות ערב ד. 2146; אדם אם יבא (ד. 11140); אנווש איך יתכפר (ד. 6403). מהוזר רומא כרך ב' דף קל"ג א').

25. דעת השד"ל על מוצאה הערבי של החרוזה בפיוט תלייה גם כן בתקופה המאהורת שקבע לפיות בתפקידו ובשייאו, ואיננה יכולה לעמוד בפני העובדות שנתגלו וشنבררו בזמן האחרון. החרוזה נמצאת הרבה בפייטי יני ור"א הקליריו

שמעאל דוד לוצאטו

ביד יידי החכם היקר יוסף אלמנצ'י הי"ו) (²⁶) תשובה רבוֹןְתָּם, כתוב בה כי שמעון כיפה יסד סדר של יו"ה אתן תלהה; וסורה תמייתני אחורי עשרים שנה, כשראיתני בפירוש המחוֹר כ"י שבידי (דף קנ"ה) אתן תלהה, שמעון כיפה שקורין כי פיררו מרווחי (מלות שקורין וכורין כתובות על המחוק, ולא אדע מה היה כתוב במחלוקת) עשה השבח הוה לאחר שתקוּ להם אמון... ושם עצמו בingleton רומי כל ימי בלחם צר ומים לחץ, ושלח להם זה השבת, להודיע להם כי כלל לא היה מאמין ב.... אבל להשיקט הפראייזים שהיו פורצים בישראל נתקוּ עכ"ל, אז הבנתי כי דברי רבוֹןְתָּם מיוסדים על שמעות שהוא שנטפשטה בישראל בימי קדם, בזמנן הצרות והשמדות, בכוננה טוביה לחזק אמונה ההמון, כשהישמעו כי ראש האפוסטולי כתוב פיטרים בשנת האמונה הישראלית, ושכונתו כשייסד האמונה החדשה לא הייתה אלא לשם שמים ולטובתם של ישראל.

והנה משמות הפייטנים הראשוניים שלא חתמו שם בפיוטיהם, לא הגיעו אליו רק אחד, והוא יוסף בן יוסי (²⁷), או יוסף היתום, אשר לפניו הנראה מת אביו קודם לידתו, או קודם מילתו, ולפיכך קראו לו בשם אביו (יוסי בן יוסי), וגם קראו לו היתום.

והנה בפירוש מהוחר אשכנזי כ"י על קלף שהזוכרתי למעלה (זמן כתיבתו שנת המשת אלףים וששים ואחת) מצאת (דף כ"ב) "טפשו בני כנען דרי יוסף היתום" ממשמע שכך הייתה קבלה בידם שפירות אלהי (²⁸) (מלכיות זכרונות ושוברות ליום שני דרי"ה במנוג אשכנז) הוא לר' יוסף היתום. ולקדמוניים אחרים נמצא כי יוסף בן יוסי הוא בעל סדר עבודת יו"ה אתן שתחלתו אתה כוננת, ויש שחשבו שהכוונה על אותה כוננת שבמנוג ספרד, ואני כן, אבל הכוונה על אותה כוננת שהייתה נוגה בצרפת (²⁹),

27 על יוסף בן יוסף עיי צונץ, ל. ג. 26–28, אלבגון.
Der jüdische Gottesdienst 308–306.

28 ד. 1494. עבדה זו נדפסה פעמיים על ידי

השד"ל, בקובץ מעשי ידי גאנונים קדמוניים לר' רוזנברג, ברלין תרט"ז, ע' 107–116, עם מבוא והערות מצומצמות, ובסוף מהוחר כל השנה כפי מגdag ק"ק איטליהני, ליוווננו מרט"ז, כרך ב' דף ר'יב' ב' ואילך (וגם יחד עם מדריש המבואר מהוחר מנוגה בני רומא). — יוסף בן יוסף כתב שלושה סדרי עבודה, אחד הפותח ב"אתה כוננת" הנזכר, השני הפותח ב"אוכיר גבורות" (ד. 2230), נשמר בסידור ר' סעדיה גאון (ע' רס"ד – רפ') ונדפס גם בקובץ מעשי ידי גאנונים (רוזנברג) ב' – 9; במכחර השירה העברית (ברודויוינגר) דף קוֹלוֹ ובמהדר' מקוצרת של הברמן ע' ייאַלָּו; מהשלישי הפותח "אספר גולדות" (ד. 6965) קיים רק שרד בקטע מהגניזה, והוא נדפס עיי אלבגון. Studien z. Gesch. d. jüd. Gottesd.

26 מהוחר ויטרי לא היה בדפוס בחו"ל. המקום המובא נמצא במח' ויטרי הנדפס (ברלין תרכ"ג) ע' 362: ...כעין קרוביות תפילות וסליחות שמפורו לנו רבוינו אנשי השם מימות שמעון כיפה שיסד סדר של יום הכהנים אתן תלהה... ומה שמצוין השד"ל בפירוש מהוחר כ"י הדפס ג"כ בקובץ מעשי ידי גאנונים קדמוניים לר' רוזנברג, ברלין תרט"ז, ע' 107. וכמו בו צדק בזה שהענינו מבוטס על שמעות-שוווא. גם חיבור תפילה "נסחת כל תי" ייחסו לשמעון כיפה, ורש"י מחה נגד טענה זו, עיי מהוחר ויטרי ע' Studien zur Geschichte des jüdischen Gottesdiensts Geschicht der Juden in Rom, גלשתיין-ריינר, 1907, ע' 74. פ"ז 282 אלבגון, 166 ואילך. — היפויו "אתן תלהה" הנזכר כאן (ד. 8958), שמחברו בלתי-IDוע, שימוש בימי הביר נאים בקהילות צרפת בראשות לסדר העבותה "אתה כוננת עולם ברוב חסיד" (ולא קיבלו אותו בקהילות אפס'ם אלא אמרו את העבורה בלי "ה'ושות"). והוא נדפס לחוד אצל צונץ, ליט. גוש. 646. ובמכחර השירה העברית (ברודויוינגר) ע' כד.

מבוא למחוזר בני רומי

ונשאר עד היום בשלוש קהילות שבפיימונטי שסימנים אפס (אַסְטִי, פּוֹסָאנָנוּ, מָנוּקָלוּזָוּ), שבאו לשם מגלות צרפת (⁹). ויש שכתבו יוסי בן יוסי כהן גדול, וזה גם כן נעשה בכוננה טוביה, להגדיל מעלה הפיות ההוא, ובקצת ספרים כתוב יוסי בר אביתור היתום, ומLOT בר אביתור אין אלא טעות, כי ר' יוסף בן אביתור, או בן שטנאנש, היה בספרד בימי רבנו האי גאון (¹), וגם הוא עשה סדר עבודה והוא בידי במאזר מונפליר, והוא בחרוז, אבל אלה אלה אלה וסדר אתה כוננת שבמנהג אפס'ם הם בעלי חרוז, ולשונות רחוק מאד מלשונו של בן שטנאנש, ואין ספק כי יוסף ז' יוסי קדם הרבה לר' יוסף בן אביתור.

והנה זה יוסף וחבריו בעלי הפיותם בעלי חרוז אין ספק שלא היו באיבropa, אלא באזיא, אם בארץ ישראל (²), ואם בבל.

כי אמנים התחלת הפיותם בעלי חרוז נראה שהיתה בא"י, ושם פיטון נמצא באגדות ירושלמיות (כמו שהם הפסיקתא, ויקרא רבא ומדרש חזית) (³), ולא בתלמוד בבל; ובסדר אתה כוננת שבמנהג אפס'ם מצאתי שלשה דברים שהם על פי תלמוד ירושלמי, ולא על פי תלמוד בבל, ואלה המה. הראשון הוא:

קד בדמעות כי נחשב לפטוי, והם בכ"ז יזלו כי לך הוצרכו:

וחטם הזה (שהיו בוכים על שהוצרכו להשבעו) הוא בתוספתא ובתלמוד ירושלמי, ולא בבל. והשני הוא:

שיר ישוררו לו פרחי דוכן, בפה וחך ערב ונעימות צרצה:

ומליצת נעימות צרצה היא לקווה מתלמוד ירושלמי. והשלישי הוא:

גביה לשׂוע בקוצר בחיכל, לבב רדות עם קדר רב בצעיר:

וכן בירושלמי (יומא פרק ה') וגם בויקרא רבא פרשה ב') ורבנן דקיסרין אמרין ועל עמק ישראל שלא יגביחו שרהה זה על גב זה, ובבל (יומא ג'ג: ותענית כ"ד): לא נמצא כזה (⁴).

32 הכהורים שלו נשמר במחוזרי אראגון, קטלאן ומונפליר, ונודפס בקובץ מעשי ידי גאנינים (רוזנברג) ב'-18—25.

33 ר' יוסף בן יוסי חי בארץ ישראל, כפי שטענו כבר צוין, ליט. גש. 27. ר'rob פיטויו (סדרי העבודה ליו"כ הנזירים, תקיעתא "אהלה" הנזכרת לעיל ע"י הסד"ל, המכחה "אמנם אשכנז", ד. א. 5748) הם בעלי חרוז, אבל גם ממנה נשמר פיטוס אחד מהחزو שגילחו מ' זולאי (עי' שירמן, VIIIXR JQR 142).

34 פסקתא דבר כהנא כ"ח דף קע"ט א'. ויקרא רבא ל' א' (ע' חוץ מה"ד מרגליות). שה"ש רבבה [=מדרש חזית] ג' ו' (בסוף). שירמן במאמרו הניל ע' 130, ועיין לעיל הערתה 16.

35 מקורות לשלווה חרוי העבורה "אתה כוננת" שקובע השד"ל הם: (א) תוספתא יומא א' ח'

"אתה כוננת", ובעקבותיו הלך צונץ, ליט. געש. 27—28 בהסתיגות מסוימת, והוא הגיע (שם 80) 645—643 מקבילות בלשון שני "עובדות" שלו. גם אלבגון (שם) ודווידון מיחסים לו את העבודה.

30 על מנהג קהילות אפס'ם ומוחרים עי' י' מרkon, על המהוו מגנו אפס'ם, בקבץ Jewish studies memory of G.A. Kohut in, ניו יורק 1935, 101—89. ד' גולדשטייט, קריית ספר ל' (תש"י"ד) Il rito di Apam, ד' דיזני, '81—78. בספר זכרון לש' ס' מאיר, תש"ז, חלק איטלקי, 81—78.

31 על ר' יוסף אבן אביתור שחי בספרד במחצית השנייה של המאה העשירה וממת בדמשק אחר 1012 עי' שירמן, השירה העברית בספרד ובפורטוגלנס, כרך א', 53 ואילך. סדר עבדות יומ

שמעואל דוד לוֹצָאטוֹ

אבל הפיטרים בחרוז, והמנగ להכנס פיטרים בגוף הברכות, דעתך גוטה להאמין שהתחילה בבלב, בימי הגאנונים, שמהם הייתה תורה יוצאה לכל ישראל: שלא מללא לא היה הדבר יוצא מישיבותם, לא היו אנשי איברופה, ואף לא אנשי א"י אחר שבטלו הנשייאם, מתיירם לעצם הדוש גדול כזה, להפטיק התפלה בחרוזים שאיןם מתאחדים בגוף הברכות כמו שם אל ברוך ואל אדון, אבל הם נבדלים מהברכות בענינים ובצורתם, והם כמו גופים מן החוץ הנתונים בתוך גופ אחר ובלתי מתערבים עמו (⁵⁴).

ולענין זמן התחלת הפיטרים, הנה מצאנו לרבנו סעדיה גאון (ספר האמונה והדעת), מאמר ה' פרק ג') שכותב: החכמים הראשונים נהגו לומר ביום הקפורים כמו אלה החכורים, אתה מבין שרעפי לב, ועל TAB עמנו בתוכחות, אדון כל فعل, וההומה להם עכ"ל (⁵⁵). והנה רבנו סעדיה היה בשנת ת"ש לאלף החמיישי (940 למניגט), ואחר שהוא מיחס הפיטרים לחכמים הראשונים, אין ספק שקדמו לו יותר ממאה שנה. ומלבד זה הפיטרים והסליחות נזכרים בדברי רב נטרונאי ורב עמרם (לדוגמה עיין טור א"ח סימן תר"ד) (⁵⁶) שהיה זה אלף שנים. ומלבד זה הנה נא לנו פיטרים בחרוז לרבי משה בירבי קלוניוס, שהוליך אותו קרלו המדורני למגונצת (עיין מה שכותבי בספר האיטלקי יודאייזמו אילוסטראטו, קונטראיס א' עמוד ל'). והנה קרלו מגונזו היה זה אלף וחמשים שנה (⁵⁷), ואם כבר בימיו היה איש איטלקי עושא פיטרים בחרוז והוא מתקבלים בקהלות, אין ספק שכבר קודם לכך נתקבל המנג הזה בישיבות הגאנונים.

לפיכך ניל כי בין שנת ת' לת'ק לאלף החמיישי כבר נעשו פיטרים בחרוז, והוא הזמן שפשטה מלכות ישמעאל בעולם, והפיטרים بلا חרוז קדמו לביאת מוחמד (⁵⁸).

37 שם מובא מסדר ר' עמרם גאון סי' קכ"ה (בשורת יה"כ) וויריד ש"ץ ואומר במאן ובמחיה ובמלך הקדוש מעמד שיש בו (נ"א דברים שיש בהם) ריצוי וסליחה ולא דבר של חובה הוא ... שם אבל סליחות ורוחמים חובת היום היא. ... שם סי' קכ"ה והכי אמר ר' נטרונאי בסעון מחסיתה ... ומונגת שלישיבה בשחרית אומר ז' ובמוסף ה' במנחה ובנילה ג' ג'.

38 על משה ב"ד קלוניוס עי' צונק, ליט. געש. 104–108, שם הוא רמז גם למה שכתב השד"ל בספריו האיטלקי Giudaismo illustrato (זוב'!) ע' 30 ואילך. והוא בוחן שם את כל המקורות המודיעים על העניין (בניגיהם בעיקר את ס' עמק הבכא לר' יוסף הכהן, או בכ"ג, עי' מהדורות מ' לטריס, קרקה 1895, ע' 23) וקובע שר' משה ב"ד קלוניוס, אולי יחד עם אביו קלוניוס בן משה, הועבר למגנטא מאיטליה על ידי המלך קרולוס הגדול.

39 עי' לעיל הערה 25.

(לדברי המשנה הוא פורש וboneה והו פורשין ובוכין) ומה פורש וboneה, מפני שצרכו להשבעו. ומה פורשין ובוכין, מפני שצרכו להשבעו. ירושלמי יומא א' ה' דף ל"ט א' הוא פורש ובואה שנחשה, וזה פורשין ובוכין שצרכו לכך. — (ב) ירושלמי יומא א' ו' דף ל"ט ב' פתר לה געימה הנאמרת באכבע צרידה אומרה בפה לא בנבל ולא בכינור. — (ג) ירוש' יומא ה' ג' דף מ"ב ג' ורבנן דקיסריון אמרו ... (מה שכותב השד"ל על ויק"ר ב' בגראה טזות היא). 35 עי' לעיל הערה 20 ומה טנקבע שם על מזא הפיטרים וקדמותו, וברור שהתנוועה להוסיף פיטרים לתפילות הקבע או גם לכחוב תפילה מופיעות במקום העתיקות יצאה הארץ ישראל בתקופה קדומה מתקופת הגאנונים.

36 אתה מבין שרעפי לב', ד. אונ' 881, גשםר לנו בכמה כי"י של מהזרי אשכנז ובמהזר רומניה. אל TAB עמנו בתוכחות, ד. אונ' 4099, וגם אדון כל פעיל, ד. אונ' 548, לא נשמרו.

מבוא למחוזר בני רומא

ועתה אם תשאל מי היה הפיטון הראשון בעל פיוטיס בחרות, ומיל היה השני, אשיבך כי הראשון בין הידועים לנו נראה שהיה שמו ינאי והוא שני הוא ר' אלעזר בירבי קליר, ומלאכת שניהם נזכרת בכל תפוצות ישראל בהגדה של פסח (⁴⁰), כי הפיטוט או רוב נסימ הפלאת בלילה הוא לרבי ינאי והוא לקוח מן הקדושה לשבת ההגדול (מנาง אשכנז), כי מLOT ובקן כי אין לפניך לילה (בסיום הקדושה היה) דבקות עם הפיטוט ההוא, שתחלתו וסופה יהיה בחצי הלילה, ובתחלת הקדושה היה חתום ינאי; והפיוט אומץ גבורותיך הפלאת בפסח, הוא לר' אלעזר בר' קליר, והוא לקוח מן הקדושה ליום ב' של פסח (מנาง אשכנז), ובקדושה היה נרשם אלעזר בירבי קליר.

בספר שבלי הלקט סימן י"א מצאנו תשובה רבנו גרשום מאור הגולה, וכותב בה: וגם יש לנו ללמדן מן הפיטוטים הראשונים שהיו חכמים גדולים, הרוי רבי ינאי שהיה מן החכמים הראשונים ופיתח קרויבץ' לכל סדר וסדר של כל השנה, וגם רבי אלעזר בירבי קליר היה מן החכמים הראשונים ופיתח קרובות לכל الرجال עכ"ל (⁴¹). על ר' ינאי זה יצא דבה רעה (מצא אותה החכם צונען בפירוש המחזור כ"י) כל השומע יצחק לה, וזה הוא מה שכותב באותו פירוש, ביוצר לשבת ההגדול: אוני פטר רחמתים, אומרים העולם שהוא יסוד ר' ינאי רבו של ר' אלעזר בר קליר, אבל בכל ארץ לומברדייה אין אומרים אותו, כי אומרים עליו שנתקנא בר' אלעזר תלמידו, והטיל לו עקרב במנעליו והרגנו, יסלח ה' לכל האומרים עליו, אם לא כן היה עכ"ל (⁴²). ואני אומר כי אחרי שפיוט או רוב נסימ הפלאת בלילה נתקבל בכל תפוצות ישראל בהגדה של פסח, והוא بلا ספק חלק מהקדושה לשבת ההגדול שהחומר בה ינאי, ואחרי שרבענו גרשום מאור הגולה הזכיר את רבי ינאי לשבח ולא לגנאי, מבואר הוא כי השמועה ששמעה המפרש הוא אינה אלא שמע שוא ועלילה בדויה ומזויפת. גם מה שכותב באותו פירוש, שאין אומרים היוצר ההוא בכל ארץ לומברדייה, אינו מובן, שהרי עכשו אומרים אותו גם בלומברדייה, בכל מקום שיש שם מנאג אשכנז, והוא נמצא במחוזר אשכנזי הנדפס באיטליה על ידי שונצין זה יותר משלש מאות שנה (⁴³). ואם הכוונה על

היא היה מועד ליום א' של פסח (ובני אשכנז אמרה בו"ט שני שלham).

⁴¹ תשובה רבנו גרשום מובאת כאן לפי ספר שבלי הלקט המקוצר (ויניציאה ש"ז) שהיא ידוע בימי השד"ל, והוא נמצאת בתריר אריכות בספר שבלי הלקט האשלים שנדים על ידי ש' בובר, וילנא חרמ"ז, ס"י כ"ח דף י"ג א'.

⁴² ינאי נזכר בכינוי כרבו של ר' אלעזר הקלורי (צונץ, ל. ג. 28), ואת האגדה המסתורית כאן לא הזכר שטח אף במליה אחת.

⁴³ מהדורה זו של מחוזר אשכנז שהדפסו בני שונצינו (בפיורו או ברימיני, רפ"א בערך) תוארה לפי הטופס שבאוקספורד ע"י שטינן טנידר, Catal. libr. Hebr. bibl. Bodlej. 369, לפי המספר 244.

⁴⁰ לאו דוקא בכל תפוצות ישראל, שם נתබלו בעדות אשכנז ארפת איטליה ויון, ולא בקהילות ספרד ותימן (רק בזמן האחרון למדו אותו בקהילות המזרחי, המתפללים לפי מנוג ספרד, מן האשכנזים). — הפיטוט או רוב נסימ' לקוח מהקרובה (קדושתא) אוני פטר רחמתים' (ד. 1921), שבקהלות אשכנז המערבית (לא במנאג פולין) אמרה בשבת ההגדול, והיא הייתה מיועדת ליום א' של פסח (השערת ש"י רפפורט, המגיד 1863, ע' 23) או לערב פסח שחול להיות בשבת (צונץ, ל. ג. 28), על כל פנים וככלת היא במחוור הקרובות לשכחות שהפיטון כתוב (פיוטי ינאי, מהדר' זולאי, ע' פח ואילך). הפיוט אומץ גבורותיך' לקוח מקרובות ר' אלעזר הקלורי 'אסטרים אשר בכישר טיעשטי' (ד. 6937) שגמ

שモאל דוד לוֹצָאַטּוּ

מנาง איטליאני, אין למדוד כלום ממה שאינו היוצר הזה נהוג בו, כי כמו וכמה פיווטים מחשובי הפיטננים, וגם מר' אלעוז בר' קליר אין נוהגים בו. ונבוא עתה לרבי אלעוז ברבי קליר. הנה חתימת שמו היא בכמה מקומות אלעוז בירבי קליר מקראית ספר, והקדמוןים האמינו שהיה מעיר קריית ספר הנזכרת ביהושע ובשופטים, וחשבו שהיא רבי אלעוז אחד מן התנאים, אם רבי אלעוז ברבי שמעון שכבר ראיינו שהיה גם פיטן (זו היא דעת רבנו שם), או רבי אלעוז בן ערך, ושתי הדעות האלה מובאות בספר יוחסין⁽⁴⁴⁾. ובמחוזר כ"י על קלף אחוזות ק"ק אשכנזים בפדותה מצאתי במוסף יומם ראשון של פסח, במלות בכן ערך תחן למולדיך אגלי טל, אותן בנו ערך כתובות בדיו אדום, וזה געשה לפ"י דעת החובשים שהקליר הוא ר' אלעוז בן ערך.

ורבי שמו של שולם שעשה הגהות בספר יוחסין כתב: זה אי אפשר, שאני מצאתי במחוזר אשכנזים קרובות יומם ז' של פסח, ראשית תבוחין אני אלעוז ברבי יעקב הקליר מקראית ספר, והבן (כוונתו לומר שם היה בן יעקב, לא היה בן ערך, או בן ר' שמעון). ועדות המגיה הזה תמורה מאד, כי ביום שביעי של פסח לא נמצא בפיוטים לקליר, ומלאך זה מלת אני לא נמצאה בשום מקום בחתימת ר' אלעוז, לפיכך גם חתימת בר' יעקב הקליר (שלא מצאנו בשום מקום) אין לנו לקבלה, ובפרט כי המגיה לא אמר שראה כן במחוזר כ"י, אבל אמר במחוזר אשכנזים סתם, ואני יש ביזי הדפוסים הראשונים במחוזר אשכנזים, דפוס שונצין, אויגשפורג וסאלוניקי, וכולם שוים, ואין בהם לא פיווטים לקליר ליום ז' של פסח, ואף לא חתימת ברבי יעקב הקליר בשום פיווט אחר⁽⁴⁵⁾.

זה שלשים שנה עמד בעיר פראג ר' משה לנדא ע"ה והוציא לאור ספר העוזר עם פירוש המלות בלשון אשכנז ועם קטת Tosafot בלשון אשכנז ובלשון הקדש, וקרא לו מערכי לשון, ובערך קרוב⁽⁴⁶⁾ כתב שאי אפשר שהיא ר' אלעוז מקראית ספר הנזכרת במקרא, כי כבר בימי יהושע לא הייתה נקראת קריית ספר, אלא דבר, וזהאמת ונכון. אך הוא הוסיף על זה רעיון חדש, ואמר כי קליר היה עיר קליריאי (Cagliari) אשר בארץ סרדיניה, ואמר שהיא הייתה עיר ואם בישראל, שהיא בה בית המדרש גדול ליהודים, ואולי לכך נקראה בכינוי קריית ספר. ואחריו נפתחו גדולי חכמי אשכנז ופולין, וכתבו בדבר פשט ומוסכם שהקליר היה מעיר קליריאי: ואני התקוממתי נגד הסבריה הזאת והשבע עשרה שנה באגרותי לידי ר' החכם המופלא מהר"ר יומם טוב

אין שחר לדבריו.

46 העורך לר' נתן ב"ר יהיאל מעיר רומי... עט ס' מערכי לשון לר' משה לנדא, פראג 1819-1824, ע' 1475. דעתו של לנדא נתקבלה גם ע"י שי רפאפורט, תולדות הקליר (בכורי העתים י' ע' 110).

44 ספר הייחסין לר' אברהם זכות, בראשית התנאים, ערך ר' אלעוז בן ערך (ע' 36 מהד' פיליפובסקי) ובערך ר' אלעוז ב"ר שמעון בר יוחאי (ע' 53).

45 דברי ר' שמו של שולם נמצאים אחר ערך אלעוז בן ערך, וחוזר עליהם בקיצור אחר ערך ר' אלעוז ב"ר שמעון, ולא ידוע על מה סמך. מכל מקום

מבוא למחוז רומי בימי רומי

צונץ, אשר נדפסו בכרכם חמד חלק שני⁽⁴³⁾, ועתה מקרוב (בספרו די סינאゴגאל פואיזי, עמוד ק"י)⁽⁴⁴⁾) הזר בו ממה שכותב מלפנים שהקליריה היה באיטליה הדרומית, בעיר קליריה, או אולי בעיר אاري, אך לא הזר בו בפה מלא, רק כתוב כי מקומו של ר' אלעזר הוא עדין בלתי ידוע.

ואני דעתך גוטה לחשוב שהקליריה הייתה בבליה, ותחלת ההיסטוריה אומר כי קריית ספר הוא כינוי לפומבדיתא, וסמכתי על מה שהוכיח יידי הרוב הגדול החכם המופלא מוהר"ר שלמה יהודה רפאפורט (בכורי העתים תשכ"ב, עמוד ט"ל) כי רבנו חננאל בקינטו על רבנו האי גאון קרא לפומבדיתא קריית יעצץ, על שם מאמרם הוא יעצץ הוא עתניאל, ועתניאל לכדי את קריית ספר, א"כ קריית יעצץ היא קריית ספר, ונראהה פומבדיתא בכינוי שירויי קריית ספר, מפני שהיתה אז ראש משכנן למדו התלמוד, וממנה יצאת תורה לכל ישראל, שישיבת מתא מחסיא הלכה ונידללה קודם ימי רבנו סעדיה גאון ואחריו. והיה נראה לי שאין לתמונה על הקליריה הרודף אחר משלים ותידות, אם קרא לעירו קריית ספר, אחר שבאמת היא הייתה ביוםיו משכנן החקמאות בישראל.

אחרי כן בסיוון תר"ד הראני בני בכורי אהוב גר זצ"ל (ואו לא שלמו לו עדין חמש עשרה שנה, חבל על שמש גדול שאבד מן העולם) כי קרוב לפומבדיתא ולנהרדעא יש עיר נקראת Sippara. ויתכן שהיא הייתה עירו של רבי אלעזר, והוא קרא לה קריית ספר, ועיין מה שכותבת עלי זה בספר הליקות קדם (אמשטרדם, תר"ז עמוד ס"א) (45).

ולענין מלת קליר, ידוע מה שכותוב בספר העורך (עריך קלר) : שמענו שיש מקום שקורין לעוגה קליר, ועל כן נקרא רבי אלעזר בירבי קליר, שאכל עוגה שהיה כתוב בה קמיהה ונתקפקח עכ"ל, וכבר הלעיגו על זה קצר מהכמי הצפון, ואני מצאתי כי בלשון סורי קורין קלורה לעוגה שכותבים עליה דברי תחוננים, ומאכילים אותה לתינוק, גם מצאתי שגם בישראל היה מנהג שביהם ראשוני שהיו מוליכין תינוק לבית הספר היו מאכילים אותו עוגה שנילואה בדבש וכותבים עליה קצר פסוקים, והיו אומרים כי זה טוב לפתחת הלב, כך מצאתי בספר בעלי אסופות כ"י, והענין נזכר ג"כ במרדי כי דשבת סוף פרק כלל גדול, וברכות סימן רצ"ז, וקצתו גם בכל בו סימן ע"ד, ועיין

49 השערת השד"ל על מוצא בבלוי של ר' א' הקליריה
נחותת היום כבטליה, וכן השערת בנו בכורו
שנפטר בן כ"ד שנה בשנת 1854 (ראה תוליות
הshed"ל באיגרת שנדרפסה בסוף מהר' חמשה
חומישי תורה שלו, פדובה חרליין, כרך ה/
279–282). לפי מה שכותב באיגרת שנדרפסה
באוסף "הליקות קדם" ע' 61, העיר בנו את
תשומת לבו לספר C. de Gébelin, Le monde primitif VIII
ק. 12 ("עיר הספרים") על שם אסכולה מפוזרת של
הقدسים שהיתה שם; א"כ קרייה העיר
. Hipparenum

47 כרם חמד ז, מר"א, ע' 4. 10 ואילך.

48 שם הוא כותב שעדיין לא הצליחו זהות את העיר
'קריית ספר' שהקליריה מסכו בהפילה טל (בחלק
'אגארה') ובתפלית גשם (בחלק 'אקסטה סכל
וקרב'). אבל בשנת מותו של השד"ל (1865)
טען צונץ בפה מלא שמו צאו מארץ ישראל או
מסוריה (リスト געש. ע' 33), במקומות מכרייעים.
וקדם לו ר' ולף הייננחים במאמרו "הפייטים
והפייטנמים" (מבוא למוחור הרו"ה לשmini עצרת)
בטענות שהוא ירושלמי, גם הוא בינו מוקש פיפויו
בנויים על מקורות ארץישראלים, ועיין גם ביאורו
לפיוט "אהלך בקול רם" (סוף שחרית י"כ).

שמו אל דוד לוזאטו

הlicoות קדם עמוד ס"ב, וכי מה, אין ספק כי אביו של הפיטון כך היה שמו קליר (๑๐). ולענין זמנו של ר' אלעזר, כבר השבו רבים כי מLOT אבינו תשע מאות ועוד כי לא דש בן גרני (הכתובות בקרובות להשעה באב, מנהג אשכנז) הכוונה כי בימי הפיטון עברו תחת'ק שנים אחר הרבנן הבית, ולפי זה היה הפיטון עומד בשנת תשכ"ח (968 למןינם), וזה שבוש (๑๑), כי מליצת לא דש בן גרני לא יתכן שהיה ענינה שאין לנו מלה, כי בן הגון הוא הדגן, והוא הנידוש, ולא החדש, המתפעל ולא הפועל. אבל הכוונה כי לא דש הקב"ה את דגני, ככלומר כבש חמתו ולא דש את ישראל, וכן יונתן בפסוק מדושתי ובן גרני (ישועה כ"א י') תרגם מלכין דאמני לאגאה קרבא יהונן עללה לuibזה, הא כאיכרא דאמון למידש ית אידרא, וכוכנת הפיטון על תשע מאות שנה שהיתה שנה כבושא, הנזכרים בויקרא ורבא ריש פרשת צו, ואליהם גם כן רמזו הפיטון בסוף הקינה לך ה' הצדקה, ומלאך זה כבר הבאתי בכרם חמד ז' עמוד ס"ד דברי רבינו שבתי דונלו שהייתה בשנת ת"ש, וזה לשונו: וכן למדנו בחכמי ישראל זכרונם לברכה, ומהכמי בבבל והווינו כמו כן, כי כימה היא ראש מזול שור. ורבינו אלעזר בירבי קליע זכר צדיק לברכה פיט בקרובה המתחלת אוור חמה ולבנה, הנאמרת בשבת וראש החדש, כימה מהם אינה נספרט, והוא לטלה זנב ולשול עטרת עכ"ל, הרי מבואר כי הקליר קדם הרבה לרבי שבתי, כי מי יאמר וכן למדנו מהכמי ישראל זכרונם לברכה, על אדם שהיה בזמנו או קרוב לו זמנו ? ואין ספק כי כבר בימי היו דברי הקליר נחשבים בדברי קבלה, לא כסנרת יחיד, אלא כדעת חכמי ישראל, ככלומר שהייתה קצר דורות קודם ר' שבתי.

ואבאה לענין לשון הפיטוניים, ואומרים כי רבים חושבים כי המLOT הזרות והמליצות הקשות הנמצאות בה וכפה בפיטוטים, הייתה סבתם מילוט ידיעת הפיטוניים בחכמת לשון הקודש, ואחרים תולמים הדבר בדוחק החרزو והא"לפ' ב"ית, ושם המחבר החתום בראשי החרזים. ואני לא אומר שהיו הפיטוניים בקיאים הרבה במעטם הדקדוק ובמשפטים הנחימים והחסרים אשר נגלו אחר זמנה בעמל החוקרים, دونש חיוג וגנאה ואחרים, גם לא אכחיש כי קצר מלוט קשות וזרות באו לעיתים בפיטוטים לא נכתבו מפני השם דוחק, ולא מפני חסרון ידיעה, אבל נכתבו בכוונה ורצון, כדי לפאר ולרומם את המליצה, וכך שמצאנו בשיריו המקרא מלוט ארמיות ומLOT יוצאות ממנהג הלשון,

50 על פירושו של בעל העורך לשט "קליר" אפשר נתקבלת על ידי שרמן במאמרו הנ"ל VII XLIV JQR, 145. כאמור, נשאר הkowski שהצורה היוונית אינה קיריל אלא קירילוס.

51 שיבוש זה נמצא גם בסדר הקינות לט' באב, מהד' י' בער, ודלתיים טרכיג', דף ל"ג א', ובסידור עבדת ישראל שלו, מנהג אשכנז, רדלאיים טרכ"ח, ע' 722.

לעבור בשתייה, למרות כל החומר הפלקלורי שהביא השד"ל מהראשונים. אבל בזה הוא צודק שם של אבי ר' אלעזר היה קליר, ובצדק קורא הוא לבנו חמץ הקליר. בוגע לשם אביו, המופיע לעיתים בצורת קליר או אפילו קליר — וייתכן שיש לנתק אומו קליר — שער פ. פרלס (Byz. Ztsch. II 582) שיש לפניו הפיכת

מבוא למחוזר בני רומא

להפארת המליצה, כי כל דבר המתפרק מן המורגל עושה רושם יותר חזק בנפש (עיין מה שכחתי בבית האוצר דף ל'ז ול'ח על רמה בימ) (๔۲).

וגם בתלמוד מצינו שהספדים היו לפעמים מפארים לשונם במשל ומליצה, כגון: ועמו ספר מלחות, קאת וקיפוד הkopel, באו רוב שלישית במים (מועד קטן כ"ה); וככמי התלמוד כשהבאו להמציא שירות לכבוד הארון, אמרו: רני רני השיטה (עובדת זורה כ"ד); דרך מליצה קראו לארון שיטה, להיות מעצץ שיטים, וכן כנסמך ר' זира שוררו לו לא כחל ולא שرك ולא פרכו ויעלת חן (כתובות י"ג), והוא משל ומליצה לקוח מה שהיה רגילים לשורר בשבת הכללה, ולסמכת רבבי אמי ורבבי אשי שוררו לא הסמכו לנו לא מן סרמייסין וכו'. גם זה משל ומליצה.

ומדרשי אגדה הם מקור גדול לדברים מושאלים, כגון אין לבנון אלא בית המקדש, אין ראשית אלא תורה, אבות ואמות קוריים הרים וגבעות, יבא ידיך ויבנה בית ידיך לידיך וכו' (ספריו זואת הברכה ומנתות נ"ג), יבא אדריך ויפרע לאדרירים וכו', יבא טוב ויקבל טוב וכו', יבא זה ויקבל זאת וכו' (מנחות שם) (๔۳); ובפרט כל מה שכתוב בשיר השירים הוא גדרש דרך משל וחידה כדיוץ, ודברי אגדה היו מפורטים הרבהה בקהל החכמים ואפילו בהמון העם, כי מתחלתם לא נעשו אלא להועיל להמון, ולהכנס יראת שמיים בלבם, ולהזק אותם באמנות האמת; והפייטנים לקחו מהם מליצות שיריות לרוב מאה, בלי שייהיו דבריהם סתוםים ותמהווים כאשר הם למי שלא הרגל בדברי אגדה.

והנה הפיטרים היוטר קדמוניים, כגון אל ברוך ואל אדון ותקנת שבת ואশmeno בגדנו ועל חטא ואשר הניא, לא יראה ולא ימצא בהם בקשת הלשונות הזרות, אבל לשונם פשוט קלשון התפלות והברכות, או קלשון שירי המקרא היוטר מוגנים, ורק לפרקים תבא בהם מליצה בלתי פשוטה או מלה זורה, מפני דוחק הא"ב, כגון נץ פרח מלולב, שושנת יעקב, וכמו סעו מה למנוחות, במקום נסעו, כדי להתחילה בסמ"ך (๔۴). בסדר העבוזה (אתה כונגת) שבמנוגה ספרד אנו מוצאים קצת מלוט בלתי רגילות, שבחר בהן הפיטן בלי שום הכרת, רק בכונה לרווחם מליצתו, אבל אין רק מעט מזער, כגון בשורך עולם תהו ובהו, שהוא יכול לומר בראותך (๔۵).

54 אל ברוך [גדול דעת], אל אדון, תקנת שבת, אשmeno בגדנו, על חטא — כל אלה נתקבלו בכל תפוזות ישראל. הפיט אשן הניא עצה גוים (ד. 8215) — כנראה ברכה מופיעות אחר קריאת מגילת אסתר, דוגמת הפיטו "אשר בಗל אבotta" (ד. 8188), שהוא ברכות מסיים התורה — נתקבל רק במנוגה אשנו וזרפת. — "נץ פרח מלולב," רק במנוגה אשנו וזרפת.

55 אתה כונגת עולם מרראש (ד. A. 8818); שם שורה אבדו (ד. 6850).

52 שם עומדת השדי' על המליצה "רמה ביט" במקום "השליך ביט" (שם"ך ביט), "השליך ביט", והמליה "רמה" במשמעותו "השליך" נמצאת כמליה רגילה בשפה הארמית, כי שתי השפות היו בעיקרו שפה אחת, ובשורים שבמקרא באות לעפעמים מילים ארמיות לשם הבלטה שפה מromiseה ובלוו מורגת.

53 אין לבנון אלא בית המקדש, גיטין דף נ"ז ב'; מדרש תהילים ק"ד י"ג, ועי' גם ספרי ואתנונ כ"ח; אין ראשית אלא תורה, ב"ר א' (ע' 2); אבות ואמות קוריים הרים וגבעות, ספרי וואת הברכה שנ"ג; יבא ידיך וכו' שם שנ"ב. מנותות דף נ"ג ב'. יבא אדריך וכו' שם נ"ג א'.

שמואל דוד לוצאטו

בסדר אתה כוננת שבמנハג א'פ'ם, וכן באהלה אלהי שבמנהג אשכנז, המlot הבלתי מורגנות והמשקלים החדשניים והכינויים השיריים מתחילה להראות ברובי יותר, כגון באהלה כוננת 'לעתה והלעתה' במקום אכליה והאכילה, 'גיניר' במקום בניו, 'רבעוי להו' רות תשמייש דמטה, 'כבדרי' (כמנהגו), 'אוין' במקום גויתו, 'תמור' במקום תמורה, 'מי שעיל' על שם מי מdad בשעליהם, וכן באהלה אלהי, תמור, מי שעיל, מיעת, לצחי, שני עפרים (כינוי למשה ואהרן), חלק (יעקב), ידים שעירות (אדום). שני אלה הפוטיטים הם מיוחסים לヨוסי בן יוסי, והם לדעתם מאוחרים לאתה כוננת שבמנהג ספרד, וקדומים ליגאי ולאלעזר בר קליר (⁹⁴).

הפייטן ינאי לא היה רודף הרבה אחר המLOT החמורות, ורוב המLOT הקשות הנמצאות בקרובות לשבת הגدول אין אלא לדוחק החزو והא'ב. כגון 'איוני' (מן כי הוא ראשית אונר), אך על הרוב לשונו פשוט ומובן ויפה, כמו שהוא או רוב נסימ הפלאתليلת וכוכי, ובכן כי אין לפניךليلת וכוכי; והוא משתמש בכינויים שיריים נכונים ומובנים, כגון גר צדק (אברהם), ארמי (לבן), נגיד חרותת (סיסרא), מהרף (סנחריב), איש חמוץות וпотור ביעותות לילה (דניאל), משתכר בכלי קדש (בלשאצ'), אווי (ציוון) ובית המקדש על שם אווה למושב לו) (⁹⁵).

ובני אלעזר ברבי קליר החל להיות גבר בארשת שפתינו, כי חכמו ובקיאו בכל חלקים המדע היהודי הייתה רחבה מני ים, וכחו וגבורתו היו בלי קץ וגבול לחוש אליצות ומלות דרך משל וחידה, ולבנות תיבות חמורות ובלתי גהגות אשר אמנים יש להן דוגמא במקרא, לא במלות ההן, אבל במלות אחרות. הפייטן הזה בו כל המLOT והכחות הצריכות למסורת גדול ותקיף, אבל היו בו בשיעור מופלג יותר מן הראי, או שרצה להראות עצם כזו, או כי בני דורו אהבו כן. וכמה חכמים גדולים מצינו שנמשכו אחר המנהג הגובר בהםים, ומעטם הם אשר ימלאמ לבם להיות במלחמה עם בני דורם, ולהיות למורם תחת כפות רגלי השועלים, בתוחלת ממושכה שהזרות הבאים כבוד וגדולה יתנו לשם (⁹⁶).

העברית, ו', כסא—רמח, גם שימוש רחב של התרבות והאגודה הארץישראלית — ע"י ליברמן, חזנות יני, סיני ב', כרך ד' ע' 221 ואילך, ועל הערכתו של יני בכל שירמן, XLIV, JQR, 143 ואילך.

58 החוקרים של ימינו ורואים ביצירות ר"א הקלيري את שיא התפתחותה של הפייטנות הארץישראלית. התקדמותו כלפי קוזמי ובפרט כלפי יני בולטת לא רק בחריזה ובשימוש אקלוסטייכו יותר מרוחות לסימונו שם המחבר, אלא גם בסיגנון. סיגנוןנו ומיבנה יצירתיו נהיו למופת ולודגמה למספר פייטנים בארץ ובchezca לה. רבות מיצירותיו עדין לא פורסמו — בפרט אלה שנמצאו בגנוזה.

56 זיין זה צודק גם לדעת חוקרי ומגנו. 57 תיאור זה מבוסס על המעת שהיה ידוע בזמן הש"ל מיצירותיו של יני — למשמעות הקרובות הביל "אני פטר רחמתה" שבמחזור האשכנזים מיועדת לשבת הגдол. בימינו, אחרי שנמצאו מאות של כתבי גנוזה עם פיטוי יני — רובם נאספו במחדורות מ' זולאי, פיטוי יני, ברלין תרצ'ית, וגם אחר כך עוד נודעו פיטוטים, ע"י I. Sonne, An unknown Keroba of Yannai, HUCA (1944) 220—199 — ואנו יכולים לדון ביחסו וביתר דיניקנות על טבעו ועל הישגיו, דברי ש"ל צרכי תיקון. אלו מוצאים בפיטוטיו גם מילים קשות לרוב — ע"י זולאי, עיוני לשון בפיטוי יני, ידיעות המכון לחקר השירה

מבוא למחוזר בני רומא

הקלيري אסר עצמו פעמים רבות בככלי ברזל, כדי להראות כחו בהתגברו עליהם. הוא עשה החزو כפול ומכופל במלות סמכות זו לזו, כגון אנסיכה מלכי, לפניו בתהילci, אמצו בהמליכי, וכו' (מוסף לראש השנה במנג אשכנז); ובמוסף לשmini עצרת התחל חزو ראשון שלישי חמיש' וכו' בתיבה אחת מפסק יפתח ה' לר את אוצרו הטוב וגוי, וחزو שני רביעי ששי וכו' בתיבה אחת מפסק כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמיים וגוי, ומלבד זה אותיות הא"ב רשות בראש חירות אחר תיבת הפסק. יותר קשה מהו העול אשר נתן על צוארו בקרובות לתשעה באב מנג בני רומא, והוא כי כל בית מתחיל בתבה שבתחלת פסוקי סי' חמיש' מהקינות (בית ראשון זכור, בית שני נחלתו וכו'), ומסיים בתיבה שבסוף הפסוקים ההם (בית ראשון חרפנתנו, בית שני לנכרים וכו') ומלבד זה כל בית כולל ששה חרוזים, הראשון (אחר מלת זכור) מתחיל במלת איכה, והשני מתחיל אחר, השלישי אותו, הרביעי אני, החמישי איכה והששי איכה שהם ראשיה קינות מלמטה למעלה, איכה יועם, אך כי ישוב, איכה נהג, אני הגבר, איכה יעיב, איכה ישבה, ומלבד זה כל החרוזים הם בסדר א"ב, וכל אותן כפולה ז' פעמים. ובסיום כל בית יש עוד ששה חרוזים קטנים, הראשון מהם מתחיל בתבה שבסוף הבית שלפניו, והتابה השניה מתחילה באות אחת מתחימת הפייטן (אלעזר בירבי קליר), והחزو השלישי מתחיל במלות י' מה תהיה כ... ואות הנ"ל מתחימת הפייטן, והחزو השלישי מתחיל במלת זכור, ואחריה תבה שבתחלת האות הנ"ל מתחימת הפייטן, באופן שחתימת המחבר כפולה שלוש פעמים. אמן הנחותם האלה היו כבדים יותר מדי גם לגבור כמהו, וכשהגיעו לאות זוו"ז נלאה גשוו כלם יחדו, ומשם ואילך עזב הא"ב ושמר שר החקים הנ"ל כאשר חמישה בתים הראשונים, אך לא רשם עוד הא"ב בראש כל חزو אחר התבאות הלקוות מפסק אייכה⁽⁵⁹⁾.

בדרכי הקלيري הלך ורבו שלמה ברבי יהודה, שהזכירו רשי' בכתבי הbabli (שמות כ"ו ט"ו ושיר השירים ד' י', ובתחלת אייכה הזכירו בכתבי הפייטן), והוא בעל או רישע מאושרים (ליום א' של פסח)⁽⁶⁰⁾ וכמה פיויטים אחרים, ואין ספק שתיה בבבלי, ויצא משם ובא לאיברופה, ומהר"ש (תשובה כ"ט) הזכירו בין גדוליו לותיר (היא לוטארינגיאה, היא לורינה), אם כן היה בצרפת, ורי' יוסי הכהן בספרו עמק הכא (עמוד ט') כתוב כי מת בספרד ויקבר שם, ואולי בטעות החליף ר' יוסף צרפת בספרד⁽⁶¹⁾.

61 ר' שלמה בן יהודה הbabli היה כנראה יליד רומא (כפי שהראה שי' רפאפורט, קראו במקורות עתיקים לעיר וומא בבבל) וח' באיטליה בסוף המאה הצעירה. מלבד היוצר הנ"ל נתבלו הרבה סליות, למורות שפטו הקשה, במוגדים שונים. סדר עבדות יומ כיפור שלו (מתחיל

59 פיויט "אנסיקה מלכי" ד. 6823. — ממוסף לשmini עצרת (תפלת גשם במח' אשכנז) עמוד השדי' כאן על מיבנה החלק החמיישי, המתחיל "יפתח ארץ לישע", ד. 3466. — על המיבנה המסתובך של הקروبיה "זכור אייכה" לתשעה באב במוגדי רומא ורומניה עי' ד. 1081.

60 ד. 1962, לפעם בטיעות מיוחס לר' שלמה אבן

שモאל דוד לוֹצָאטוֹ

אך גודלי הפייטנים שעמדו אח"כ עזבו הלשון הסתומם, ובחרו שיהיה דברם מובן, בלי שיחדל להיות בלשונו קצר וחזק, ומפואר במליצות שיריות; וכך הוא על הרוב לשונם של ר' משה בר' קלונימוס, רבי משולם ברבי קלונימוס, רבי שמעון בר יצחק הגדול, רבנו גרשム מאור הגולה, ר' יוסף טובعلم, ר' מאיר בר יצחק שליח צבור, ורשי ז"ל, ואחריהם רבים⁽⁶²⁾.

והנה מלאכת הפייטים התחללה במצרים, בא"י ובבבל, ופיוטי הקלורי וחבריו (שהיו לפניו ואחריו) נפתחו באיבropa, ומהם למדו גם חכמי איבropa ועשׂו להם פיוטים חדשים, אם להוסיפה על הראשונים ואם לאמרם תmorותם ויישן מפני חדש הוציאו. כי כמו שמהחלתם לא היו הפייטים חובה, אלא רשות, כן הייתה הרשות נתונה ביד חכמי כל מדינה ומדינה לקבל קצת מן הפייטים ולעוזב קצחים, או تحت חדשים תחתיהם; ומכאן נמשך חלוף המחוורים במדינה ומדינה.

'מחוזר' ענינו 'הקפ', והוא מלשון חזור הזור שהוא תרגום ירושלמי של סביב, ומהז מהזور הלבנה ומהזור החמתה, עניגט הקפ (Ciclo); ובלשון סורי אמורים להוראת הסבוב 'חדר' (בדלאת תמורת זיין), ובספריו די רוסי נמצא ספר גדול בלשון סורי, הא כולל סדר תפנות ופיוטים לכל השנה כפי מנהג קצת כומרית היושבים אצל נינוח, ושם הספר 'חוּדרא', ככלומר מחוזר⁽⁶³⁾.

המנג' והמחוזר יותר קדמוני במנג'י איבropa הוא מנג' רומניה, שנקרא כך על שם Romania, הלא היא ארץ טורקיא אשר באירופה, והיה נהוג בכל הארץ יון, וככשו כמעט נשכח זכרו, והוא ספר גדול נדפס שתי פעמים, ראשונה בויניציאה בבית דניאל בומבריג, ושניתה בקופטנטינופולי בשנת שס"ב; הדפוס הראשון נמצאפה פאדובה ביד יידי הקצין המהולל ברוב המשבחות, המשכיל ונבון במאיר גבריאל ישראל חיים יוסף טרייסטי, יאריך ה' ימיון בענימים, לטובת קהلتנו, ולתפארת עמנוא ותורתנו, והדף השני נמצא בקרית מלך ורב ויאנה, בית ספרי הקיסר יר"ה. וכבר דברתי על המחזור הזה בכרכם חמד רביעי, מעמוד ל"ו עד ל"ט.

פיוטי רבנו גרשם על ידי הגרמן, ירושלים תש"ד; יצירתיו של ר' יוסף טוב עלם הגיעו בעיקר למחוזר אדרפת, וברובם לאנדסן, ורך הקרובה "אלחים בעזערך" (א' 469) לשכת הנadol זכתה להפצה גדולה במוחזר מנג' פולין; מיצירות ר' מאיר בר' יצחק ש"ץ נתקבלו הרבה סליחות, יוצרות, מערכבים, גם פיוטים בארכאית, כגון האקדמות מלין' המפוזרים (רשوت לתרגם פרשת "בחדש השלייש" לשבועות) במנג' אשכנז; פיוטי ר' יוסט ועובדו פעםיים, על ידי ש' ברונשטיין, ניו יורק 1940, ועל ידי א'ם הגרמן, ירושלים תש"א. ספר זה נרשם בשם חזדרא Circulus seu Missale syriacum Catalog. libr. Hebr. bibl. de Rossi כרך וו, ע' 160 (מס' 1-2).

"אורות תלבשת", ד. 1225(1225) נתקבל במח' רומניה. אשר לטענת השד"ל שתהбелוי הולך בעקבות הקלורי, ודאי צודק הוא בזה שדרכי הקלורי השפיעו עליו בהרבה, אבל אין הוא שולט בשפה ובאמצעים אשכנזים בקדומו, ולכן לשונו יותר סתומה וסיגנונו יותר קשה.

62 מהפייטנים הרשמיים כאן צי' השד"ל הראשון, ר' משה בר' קלונימוס, חיבר את הקרובה "אמיתת נוראותיך" (ד. 2976) ליום ז' או ה' של פסח במח' אשכנז, השני ר' משולם בר' קלונימוס, את הקרובה "אמיך נשתאי" (ד. 2976) לשודית יו"כ במח' אשכנז, ושני סדרי עבדה, "אמיך כה" (5703) ו"אשוחת נפלאותיך" (א' 7844), שניהם נהוגים באשכנז; פיוטי ר' שמעון בר' יצחק נאספו והוצאו על ידי א'ם הגרמן, ברלין תורח'ץ:

מבוא למחוזר בני רומא

אך המחוור הזה, וכן כל שאר המחוורים, לא היו מתחלטים כאשר הם עתה בדפוס, כי בכל דור קיבלו תוספת וגרועה, ויש בזדי הלק ממננו כתיבת יד, ויש בו עניינים שאינם בדפוס.

המחוזר הזה איננו כולל כל פיויטי הקליר הנמצאים במחוזר אשכנז, רק מייעוטם, ובהפק יש בו קצת מפיוטי הקליר שאינם במנגה אשכנז⁽⁶⁴⁾.

ארץ תוגרמה ויון אהשוב שנחפשו הפיויטים באיטליה הדרומית, ומשם לרומה, והכמי רומה (הקהלת היותר קדמונית שבאיבורפה, ומפורסמת ביום קדם לתחלה ולתפארת בתורה ובחכמה) קיבלו קצת מהפיוטים אשר באו להם ממזרה, ועוד הוסיפו עליהם כהמה וככמה. גם המחוור הזה הוא כולל בספרים כ"י עניינים רבים שאינם באותו שבסוגה אשכנז, ואלו מלאת הקליר, וחתום בהן אלעזר בירבי קליר, אבל קינת שבת סورو מני הנמצאת גם במחוזר אשכנז וגם במנגה רומניה ובמנגה בני רומה, היא דבקה עם הקרובות שבמנגה רומניה ובני רומה, ולא עם אותן שבמנגה אשכנז, כי באו בה ראשי פסוקי איך מאות הס"מך ואילך, שאינן בתחום הקרובות, והיה זה מפני שהקרובות כוללות ארבעה עשר בתים, בית אחד לכל ברכה וברכה עד בונה ירושלים, ומשם ואילך אין עוד קרובות, כי הפיטון הכנס נכל קינותיו ונחמותיו בברכת בונה ירושלים, וחתם מנחם ציון ובונה ירושלים, ושאר שמונה אותן שלא היה להן מקום בקרובות, עשה להם בתים בקינה שבת סورو מני. ואנنم הקרובות לתשעה באב הנמצאות במנגה אשכנז אין בהן ראשי פסוקי איך, ואינן מלאה אחת עם הקינה שבת סورو מני, ונראה שעשה אותן רבבי אלעזר לאמרן לבדוק בתוך התפללה, והקרובות האחרות עשה לאמרן עם הקינות הכל בתחום התפללה, והאשכנזים בחרו להם הראשונות שהן יותר מובנות, כי לא נבדק הפיטון להכנס בהם ראשי פסוקי איך, והתקינו לומר הקינות לבן אחר התפללה, ולקחו הקינות כמו שמצאו אותן, ולא רצו להשם הראשונה, אע"פ שבאמת כשאין לפניה הקרובות השיכות לה הרוי היא כגוף בפניו, כי תחלמה מאות הס"מך⁽⁶⁵⁾.

מחוזר בני רומה נדפס קודם לחלק שאר מחוזרים, כי הדפוס הראשון ממן היה

עי' ג'כ צונז, ריטוס ע' 18 — יש השונים זה מזה בהרבה בהסר ויתר. ערכיה המחוור לדפוס היתה כנראה מאוחרת מכל שאר המנהגים, ועי' מה שכחתי בספר זכרון ליצחק בז"כ, ירושלים תשכ"ד, ע' רוזרלו, שם נתתי ג'כ תיאור קצר לשולש המהדורות היידוות: קושטא ר'ע (או ר'ע'א); וינצ'יאה, בלי תאሪיך; קושטא של"ב—של"ה, ויתחכו שישנם עוד דפוסים אחרים השייכים למנגה זה. השד"ל מתאר בכרם חמץ ד' 36—39 את דפוס וינצ'יאה.

65 ע' לעיל הערא 59. לפי דברי ש"ל יש לתקן

64 קשה לומר מה גרם לשד"ל לראות במחוזר רומניה יותר קדמון במנגה אירופה. נראה היה לעצמו את מהלך הפצת הפיויטים ככה, שմבבל הגישו ראשונה לארצות רומניה ומשם הלאה לאיטליה, אשכנז וצפת. יותר מסתבר שהפייטים הגיעו מארץ ישראל לאיטליה — מסתמא מנגה רומה הוא הקדמון בין מנתגי אירופה — ומשם נפוצו הלאה גם צפונה גם מזרחה. אין לומר בדיוק, متى הורכב מהחוור רומניה הראשון. בין כתבי יד מנגה זה — על הח-לק שהוא בידי השד"ל אין לנו ידיעות מפורחות,

שמעאל דוד לוצאטו

התחלתו בתשרי שנת רמ"ו (1485) בעיר (קטנה) שונצין, והשלמתו בסוף השנה הנ"ל בקזאל מירוי (ב') המקומות הם בלומברדייה במדינת קריימונה) ע"י המדפיסים המפוארים בני שונצין, ועוד שני פעמים נדפס אחר כך על ידי המדפיסים הנ"ל, ואחר כך נדפס בפולוניא בשנת ש', והיתה השלהתו בעבר הג הסוכות ש"א, והוא עם פירוש נכבד, מלאכת הרב רבי יהונתן טריויס ז"ל, וקרא לפירושו כמה דברי אבישונא, והפירוש הזה לא נדפס עוד פעם אחרה, אך מהזור בלבד פירוש נדפס כמה פעמים, במנוטובה ובוינציאה.

סדר התפלה כמנג בני רומה נדפס מתורגם איטלקית בכתב אשורי בעיר בולוניא, והיתה השלהתו בתשרי שנת בע"ר (1538), גם נדפס עט תרגום איטלקי שלו בעיר ויאינה בשנת תקכ"ט ובליוורנו שנת תקצ"ג.

המנג הזה נהוג ברוב קהילות איטליה, וגם בסלונייקי הוא נהוג בשני בתים הכנסת, אחד נקרא איטליה ישן, ואחד נקרא איטליה חדש. המנג הזה עיקר שמו מנג בני רומה, והוא נקרא גם כן מנג לועז, מנג לוועז, מנג ק"ק איטליאני, ובడפוס מנוטובה שנת ש"ך דפוס קטן, בסוף החלק השני (והראשון לא בא לידי מצאתה כתוב מהזור איטלי (יהי שם ה' מבורך אשר זכו כרחמי וכרוב חסדיו להגיע אל תכלית מלאכת המזhor האיטלי הזה) (⁶⁶).

מאיטליה ובפרט העיר רומה (אשר ממש הלכו למגנצה עם קרלו הגדול רבי קלונימוס ורבי משה בנו, והם הפיצו מעינות התורה באשכנז) נחפטה המזhor בארץ הצפון, וגם חכמי הצפון הוסיפו בו פiyוטים רבים ועוזו קצטם.

מהזור אשכנז יفرد והיה לשלהה ראשיים, שניהם מהם קיימים עד היום ומפורטים בעולם, ונדרשו פעמים רבות, ועם פירושים שונים, ותרגומו כמה פעמים, והם מהזור אשכנז, ומהזור פיהם (בואמיה) ופולין (פולוניא) ; והשלישי לא נדפס עדין, והוא מנג צרפת, קצת ממנו נמצא ביד ישן נושן, וקצתו נשאר בפיומונטי במנג אפ"ם שהזכיר למלטה, ועל מהזור צרפת זה נעשה הפירוש כ"י שבידי, הייתה כתיבתו בשנות ס"א לאיל הששי, אבל חברו היה בזמנים שונים, כי איןנו מלאכת מחבר אחד, וקצת מחלקו נכתבו בחיה רשי ז"ל (⁶⁷).

אלבה מורה, בפולין, ליטא ובכל ארצות רוסיה, באוסטריה ואונגריה ובאזורים הבלקנים במקומות שהיו בהם אשכנזים, וברוב קהילות אנגליה וארצות הברית לחוד. למעשה אין שינוי ניכר בין שני ענפים אלה בנוסח הפלות הקבע, ובמחבר הפיוטים יש שינויים מעתים. הענף השלישי, מהזור צרפת, לא הגיע לידי הדפסה מלחמת גירוש היהודים מצרפת הצפונית במאה י"ג-י"ד, וממנהו החל להתקיים. וכך הגיעו על כך ש Katz מנגה צרפת עברו למן מג פולין דוקא. ועל שידי מנג צרפת בקהילות אפ"ם עיי לעיל העירה. אבל נשאר מספר די גדול של מהזורי צרפת

דברי ר"י בעיר במחדר הקינות לפני מנג פולין (רודלהיים 1875) בראש קינת "שבת", שהוא תשלום הקרובות השונות של מהזור רומה ועל

⁶⁶ על המהדורות השונות של מהזור רומה ועל המתרגומים ע"י הביבליוגרפיה שבסוף פרק זה. ⁶⁷ שלושה ענפי מהזור בני אשכנז, המתוארים כאן, מצויים עד היום במצב שתיארו השד"ל. הם נדפסו לטובת המהפללים, " מהזור אשכנז", ר"ל המערבי (הנפוץ בגרמניה מנהר אלבה מערבה, בבלגיה והולנד, צרפת ואיטליה הצפונית, ובקצת קהילות אנגליה וארצות הברית) לחוד ומזהור פולין (פייטם), ר"ל המזרחי (הנפוץ בגרמניה מנהר

מבוא למחרור בני רומא

רב עמרים גאון שלח סדר תפלה לספרד, ואין ידוע אם שלח להם גם הפיטוטים שהו בימיו (⁹⁹), ואולי באו להם מאיטליה, על ידי ר' משה ור' חנוך בנו, שבאו לשם העיר בארי אשר במלכות נאפולין, והפיצו מעינות התורה בספרד, זה תשע מאות שנה.

אבל הכמי ספרד היהות בין היישמעאים למדו הכמה יוונית וישראלית, ולא הייתה רוחם נוחה בפיוטי הקליריו וחבריו, ועזובם ועשוי להם פיותם חדשים. אגדולי משוריין ספרד הם ר' יוסף בן אביתור המכונה בן שטנאנש (שתרגם התלמוד למלך ישמעאל), ורבי שלמה בן יהודה גבירול, ורבי יצחק גיאת (שהיה גדול בחכמת התלמוד, וגם גיבור במלאת השיר), ורבי יהודה הלוי (בעל הכוורת, לא כמוה במשוריין הגלות), ורבי משה אבן עזרא, ור' אברהם חזן (⁹⁹).

פיוטי הספרדים הם מרובים מכל פיטוטי שאר ארצות, ואולי כמעט כל מדינה ומדינה מארץ ספרד היה לה מחוזר בפני עצמו, ולאחר הגירוש עזבו הספרדים רוב פיותיהם, ונשארו בספרים כ"י, ובסלונייקי יש עד היום קהל קטאلونיה, ויש להם מחוזר לר"ה וי"ה דפוס שאلونיקי (היתה השלמתו ערבי וי"ה שנת תנ"ד), ובשער הספר כתוב: מחוזר לנוסח ברצילונה מנהג קטאلونיה, והוא מאותים דפים אין קוארטו, וסדר העבודה אשר בו הוא לר' יוסף בן אביתור (⁹⁹). גם יש שם עוד קהל ארAGON, ויש להם מחוזר לר"ה וי"ה דפוס שאلونיקי שנת תנ"ט, ובשער הספר כתוב: מחוזר לר"ה קווארטו (כל זה היהודי באגרותיו יידי החכם היקר הר"ר יהודת נהמה הי"ו, איש סלונייקי) (¹¹). גם בארץ אפריקה יש קהילות המתפללות עדין בר"ה וי"ה במחוזר מיוחד להם הכלול שירי משוריין ספרד הנק"ל, וכבר נדפס בזוניציאה בשנת ת"ח

ספק שלא כלל גם פיטוטים במידה רחבה. כה"י היחיד הכלול פיטוטים (סלילות וקורובות) הוא כ"י שבמוניון הבריטי, והפיוטים הנמצאים בו שייכים למחברים (ספרדים להוב) שחיו מאות שנים אחר תקופת ר' עמרם גאון.

⁶⁹ על פייטני ספרד ניתנת כתעת אינפורמציה מלאה בספרו של ח' סיימון: השירה העברית בספרד ובפורטוגל, כרך א'ב, ירושלים חשת"ר-תשי"ג, הכלול מבחר די רחב של טקסטים עם מבואות וביאורים. על הפייטנים שרשם השד"ל: יוסף אבן אביתור, עיי' סיימון כרך א' ע' 53; שלמה גבירול, שם 176; יצחק גיאת, שם 301; יהודה הלוי, שם 425; משה אבן עזרא, שם 362; אברהם אבן עזרא, שם 569; אברהם חזן, כרך ב' 291.

⁷⁰ מחוזר קטלוניה (קטלאן) יצא לאור שניית בשאלונייקי מרכ"ג ושם תרפ"ז. עבודות ר' יוסף אבן אביתור נדפסה גם בקובץ מעשי ידי גאנונים קדמוניות לר' רונברג, ברלין טרט"ז, II, 18–25. וכן בלבד מודורה זו היקרה מאי יצא מחוזר ארAGON עד בסלונייקי תרע"ז.

בכתבי יד בספריות הגדולות בלונדון, אוקספורד, פאריס, פרמה ובשויצריה.
⁶⁸ סדר ר' עמרם גאון היה ידוע לש"ל רק מתוך הבותות בתיבורו הראשוני, כי בימי לא יצא עדין בדפוס, וגם כתבי יד של חיבור זה לא היו ידועים בחוגי המלומדים. הספר הוואראנסון ע"י קורונל (ורשה 1865) מתוך כ"י ארם צובה שהגיע אחר כך למוניאון הבריטי בלונדון, שנית ("סדר ר' עמרם גאון השלם") ע"י פרומקין (ירושלם תרע"ב) מתוך כ"י אוקספורד, עם פירוש, ולאחרונה החלק הראשון על ידי מלומד נוצרי, ד' הדגרד (Hedegård), שהשתמש בכל כי"י, עם ביאור באנגלית (Lund 1951). הספר כולל הלכות התפילה ונוסח התפילה ביחיד. הוא שימש כנראה מאות שנים כספר שימושי שנוהגו בו חופש די גדול בהעתקתו ובעיבודו, וכ כתבי היד שלו שונים בינויהם בהרבה אף בתקופה ההלכתית, וכל שכן בנוסח התפילה של כ"י גותן לפי מנהג מعتיקו. בכל זאת נראה שהסדר כלל גם במקומו את נוסח תפנות הקבע, אבל אין

שָׁמוֹאֵל דָּוד לוֹצָאַטּו

גם בשנת תע"א ספר שפתי רגנות והוא כמנగ ק'ק טריפולי⁽²⁾, ובעיר פיסא (Pisa) נדפס מנהג תוניס (דפוס שני, תקנ"ד)⁽³⁾, ומנהג אלגזאייר (היא Algeri) נדפס בקובשתנדינה בשנת ת"ק, וכארבעים שנה אחר כך נדפס בפייסא, ועוד נדפס שם פעם שניית בשנת תקנ"ב, ואה"כ בליורנו בשנת תקס"א⁽⁴⁾, ואני יש ביידי מהזור כ"י באربעה חלקים, אחד מהם (ואולי כלם) נכתב בעיר והראן (Oran), והוא כולל שירים רבים ונכבדים, הבלתי נמצאים בכל הדפוסים הנזכרים, ואני קורא לו מנהג והראן, ועיין מה שכתבי עלייו בכרט המד ריביעי⁽⁵⁾.

פיוטי המשוררים הספרדים עשו להם שם גדול, ונפתחו בארץות רחוקות, ונתקבלו קצת מהם גם במחוז רומניה ובמחוזו בני רומה, וקצתם נתקבלו ג"כ בין הקרים, והם נדפסים בסידור התפלות שלהם (Eupatoria, 1836)⁽⁶⁾. וביתר נתקבלו שירי הספרדים בארץ לינגוואדוקה הקרובה בספרד, ושם בפרובינציה, ונשאר עדין מהזור מיוחד למנהג אויגניאון, ומהזור מיוחד למנהג קארפינטראן, ואני אין ביידי אלא מהזור לימיים נוראים מנהג אויגניאון דפוס אמשטרדם (מחנת הנכבד רבי אברהם יהיא באיז מודיניה הי"ז) ומהזור לד' צומות ואربع פרשיות מנהג קראפינטראן. גם יש ביידי מהזור כ"י הדומה ממש לכ"י אחר הנזכר באקספורד, וזה האחרון כתוב על גבו מהזור מונפלרי⁽⁷⁾. ומהזורים האלה כוללים מלבד פיוטי הספרדים גם פיוטים רבים מלאכת חכמי לינגוואדוקה עצם, כגון ר' זרחה הלוי בעל המאור, ואביו ר' יצחק, ואחיו ר' ברכיה, ור' שלמה בן יצחק, ואינו רשי זיל, כי רשי לא היה חותם בן יצחק, אלא ברבי יצחק, או בר יצחק, אבל היה תלמיד הרמב"ן (עיין תשובה

גמ מנהג ומן שהיה בזמן קיימים רק בכתביו יק. 76 תפילה הקרים ודרשו כמה פעמים, כגון יונציאה רפ"ת, קלעא תצ"ז, תק"ב, וינה 1854, וילנא תר"ג, 1903 Eupatoria, ולאחרונה ברמלה בישראל, משכ"ב-כ".

77 מהזורי קהילות הפרובינציה (Provence) אינם שונים בזרבה זה מזה, ויש שנגנו לנצח בקהילה אחת מה שנשאר בשלימות בשנייה. מכל הקהילות זכו למחוזר מודפס רק שמות: אויגניאון (Avignon), שמהזורה נדפס באמשטרדם ובק"ה-כ"ז בתבנית גודלה (4°), וקרפינטראן (Carpentras) (סמה-זרה נדפס גם הוא באמשטרדם ב-8° הצע"ט-תקיר"ט. מאידך גיסא נשארו הרבה כי"י מקהילות קבליוון (Cavaillon), ליסלא (L'Isle), מונפלרי (Montpellier) ועוד. מהזורי אויגניאון תואר תיאור Allg. Zeitung des Judentums (צונץ, 1838, III, 1839, IV, 1840) לאחרונה נדפס סדר התפילה של קהילות הפרובינציה (עם מבחר פיוטיהם) בספר Rituel des prières en hébreu à l'usage des israélites de l'ancien comitat... publié par Michaël Milhaud.

I-II. Aix 1855

72 ספר שפתי רגנות יצא עוד בטריפולי תרע"ז
ובג'רבה תש"ז.

73 מהזור תוניס לר"ה וכפורה נדפס כמה פעמים, כגון לירנו תקכ"ב, מר"ד, תרל"ח, תוניס תנ"ט, ולאחרונה סודה תרפ"ז וטוניס תרצ"ב.

74 מהזור לימיים נוראים כמנג אלגיר יצא לאחרונה בליורנו תרצ"ב. — יצא גם מהזור לגלים למנג אלגיר, בשם: חמת מסון, והוא ספר קרובי"ץ שנגנו לאומרם הקהלה החדש שבעיר ארג'יל, לירנו תקל"ב, ואחר כך כמה הדפסות (בלי הפרסום שנוסף במחזרה זו), וכן נראת השתמשו באוסף זה גם קהילות אחרות.

75 גם מנהג זה (שתייר השדי"ל מהדור כ"י שבידו בכרט חמד ד' ע' 27 והלאה) יצא בדפוס, לירנו תרס"א, ולפי השם: מהזור . . . כמנג ק'ק והראן תלמאנן ומעסנער ואגפיהם, וינה חרמ"ה. — כמו כן נעלם ממנה מהזור קנטינה (מנהג העיר קונסטנטינוס שבאזור אפריקה) שנדפס לירנו תרל"ב, וספר האחת הקדמוניים, הכלול כמה תפילות פיוטים לפימנהג ק'ק פאס (Fez) במרוקו, ירושלים תרמ"ט. נראת לא הכיר השדי"ל את מהזור ארם צובה (וינציאה רפ"ז ועוד). וכנראה נעלם ממנה

מבוא למחוזר בני רומא

הרש"ב שסימן תנ"א ותנ"ז), וטעות גדולה היא ליחס לרשותי זיל פיות אל נגלה במדות שלוש עשרה בסיני (אויניוון יו"הכ דף י"ד), כי מלבד שהוא התום בן יצחק, הנה עוד כתוב בו: ויען כי בחיק האדמה, הוא אמון הרבה איטה, והדרך זהה להשתמש במקרים של לא כמשמעותו הוא דרך צחות הנוגה בין מושורי ספרד וההולכים בדרכיהם, ואיננו דרך רשותי זיל וחבריו (⁷⁹).

וחכם אחד ממשפחה קרמי עשה פירוש לפוטרי מנהג פרובינציה, ולא ראוי עד הנה (⁷⁹). ודע כי הפוט הקדמון מלך עליון, החיזו הסר במחוזר אשכנז (והם הבתים המתחלים מלך אביוון), והוא נמצא במנגן אויניוון (⁸⁰).

מליגגואדוקה ופרובינציה נשתרבבו שירי הספרדים גם לצרפת הצפונית, והרבה מפיוטי הספרדים נתקבלו במנגן צרפת, והרבה זמירות לליל שבת ולמושאי שבת ממושורי ספרד מצאתי במחוזר ויטרי כ"י; ומעט מזער מפיוטי הספרדים נתקבלו גם במנגן אשכנז ופולין. ורבנו תם החל בצרפת לחבר שירים שוקלים על דרך הספרדים (עיין מה שכחתי בכרם חמד שביעי מן עמוד ל'ה עד ל"ח) (⁸¹).

בארכוז המערב הקרובות לספרד נמשכו הפייטנים גם אחר הגירוש ואולי עד היום, ומגדולי משורריהם הרש"ב זיווצאי הלאוין, ומשפחה קנסינו, ומשפחה גבישון, ור' מנדייל בר' אברהם אבי זמורה, ועיקר שמו יצחק, והיה בשנת ש' (⁸²).

גם אחר שנדפסו המחזורים ונקבעו המנהגים, לא הידル רוח האמונה ורוח השיר לחיש זמירות חדשות, ואם לא נתקבלו עוד פיוטים חדשים מתוך סדר התפלה, הנה שירים ופזמוןים רבים ותחנות וקינות הוברו ונתקבלו לאמרם אם בבית הכנסת, ואם בבית איש ואיש, לחתונה ולミלה, ובסעודות שבת, וגם בתעניות ובמשמרות שנתחדשו, כגון ערבי ראש חדש ושובבים, וליל שבועות והושענא רבא, ותקון חוץ; מלבד מה

⁶⁹ נמצא יותר (במה) נירנברג ב' ד' ת; בכ"י מינכן ב', ד, ו, ר, ובכ"י אוכספורד אוניב. 166. נמצא הפיוט בשלימותו.

⁷⁰ שני פוטרי ורבנו שם שהשד"ל עוסק בהם הם: יוסף הדריך וכבודו (ד. 1665), מאורה לשבת חנוכה, שהיתה נהוגה במנגן ורמייזא בשבת ב' של חנוכה (מערבות יוצרות וולטות וטלחות... דק"ק ווירמייזא... פט"מ תע"ד, דף י"ב א') ונדרסה בקונטרס הפייטנים הנלווה אל מחוזר ויטרי, מהה' ברודין, ברלין תרג'ה', סי' כ"ז; יגוני ומר הכה' (ד. 225), פיטוט לטסות, נדפס בקונטרס הפייטנים סי' ע"ד ולאחרונה אצל ברודין יונר, בבחור השירה העברית ע' רכו.

⁷¹ על הרשב"ץ (שמעון בר צמח דוראנו) עי' צונצ' ליט. גש. 521 ואילך, על רשב"ץ השני שם 534; על מספ', קנסינו כתוב השד"ל בכרם חמד ד' 35, על יצחק מנדייל ב' ר' אברהם אבי זמורה עי' צונצ' 535 ואילך.

⁷² על זורתה הלוי, בעל המאור, עי' צונצ' ליט. גש. 462—460. שירמן, השירת העברית בספרדים ובפרובאנס II 7—10; על בריכה אהיו עי' צונצ' 463; על בנו יצחק — כנראה יש טעות ביד' השד"ל שכח באביו — צונצ' שם, וגט 410; על שלמה בן יצחק יירונדי, מהבר הקינה היודעה "שכורת לא מין", צונצ' 482, טירמו II 326—328. הפוט אל נגלה במדות של עשרה בסיני. ד. א. 39000.

⁷³ כנראה לא נדפס. ⁷⁴ דברי השד"ל דורשים ויקון קל. נכון הוא שקהלות אשכנז נהגו להשMISS מהפיזט "בלך עליון" (ד. 1653) את הבתים המתהילים מלך אביוון (ב, ד, ו וכו'), וכן נהגו בני צרפת גם בפיוט זה גם בפיוטים דומים של יוסף הנקרן. בימין בר שמואל, יהודה, ועוד (שהציגים אבדו) עד היום); אבל בפולין נהגו לומר לכל הפהז את המהו הראשוון (ב) והאהרוון (ה), ובכ"ז

שמואל דוד לוֹצָאטוֹ

שמוזרים בקצת קהנות להודות לה' על התשועות שעשה להם, ביום הזכרון שקבעו להם בכל שנה ושנה (⁴⁵).

ר' שלמה הלווי אלקbez, מעיר צפת, קרוב לשנת ש', חבר לכہ דודי להכnest שבת, ונתקבל ברוב בתי כנסיות (⁴⁶), ובדור ההוא ר' יצחק לוריא חבר שיריים בלשון ארמי לסעודת שבת, ונתקבלו על שלחן המקובלים (⁴⁷).

ואחריהם ר' ישראל נגארה, מעיר دمشق, חבר פזמוןים לכל השנה, ונדפסו בחיו בשנת שנ"ט בויניציה, בשם זמירות ישראל, ומרקוב נדפסו שנית בבילגראד, ומزمירות ישראל נשתרבב בסדרי תפנות האשכנזים הפזמון הארמי יה רבון עלם וועלמיא. גם יש בידי בכתב יד ספר שאירת ישראל, המכול שיריים אחרים לר' ישראל הנ"ל (⁴⁸).

ובימיו היה בصفת רבי אלעזר אוצרי, בעל ידיד נפש אב הרחמן, וקצת פזמוןים אחרים, הנם בספרו ספר חרדים (ויניציה, שס"ה) (⁴⁹).

ר' מנחם די לונזאנו חבר גם הוא פזמוןים ובקשות, ונדפסו בספרו שתי ידות (ויניציה, שע"ח).

ועל הכל באיטליה עמדו משוררים נכבדים, כגון רבי מרדכי דاطו, רבי עזירה מהאדומים (בעל מאור עינים), הרב שמואל ארקיולטי (רב בפאוובה, בעל ערוגת הבושט), הרב שמואל מארלי (במנטובה) (⁵⁰), ואחרים, Katz משיריהם נדפסו בסדר ברכות מנהג איטליאני (⁵¹), והחכם די רוסי ראה בכתב יד ספר זמרת יה לר' מרדכי דاطו.

גם הוקמו חברות להודות לה' ולזרע ולהתחנן לפניו בבקר השכם, כגון במנטובה חברת שומרים לבקר, והסדר שללה נדפס ראשונה במנטובה שנת שע"ב בשם אילת

ובמהדרות ביקורתית ע"י י' פריס = חורב, ת"א תש"ג. שיריים מתוך חיבורו "שארית ישראל" נדפסו ע"י ד' לילין, נוירירק תרצ"י, שיריים אחרים בספר פזמוןים ע"י מ' צ' פרידנברג, וינהר'ה.

87 השיר "ידיד נפש אב הרחמן" (ד. י"407) לר' אליעזר א Zukri נדפס בנוסח משובש בכמה סידורי הפללה. לאחרונה מצא מ' בניהו את כתוב יד המתברר בספרית בית המדרש לרבניים בנוירירק וההדיר אותו על פי, מנוקד ומבואר ע"י א' מירסקי, בעלון בהזאת מכוון בוז'צבי [ירושלם תשכ"ד].

88 הפייטנים המנוניים כאן רשומים גם בספרו של שרמן, מבחר השירה העברית באיטליה: מרדכי דاطו ע' רמו, עזירה מן האדומים ע' רמד, שמואל ארקיולטי ע' רנא, שמואל מארלי ע' רסא.

89 ספר זה יצא בשם "סדר מברכה לפמי מנהג האיטליאני" בויניציה שפ"ז ובפרהה תנ"ד, ובשם "סדר ברכה . . ." בויניציה תצ"ז, תצ"ט, תק"י, תק"מ, תק"ג. בלויורנו תקפ"ג, תקצ"ב, חרכ"ג ועוד.

83 קבצי פיותם לכל הזרמנות הולכים ונדרסים, בפרט בחוגי הספרדים, עד הזמן האחרון, ואני מסמן כאן רק שלושה מהם שנדפסו בירושלם: ספר Shir ושבחה . . . מהר' ב', נקבץ ונערך על ידי רפאל חיים הכהן, תרפ"א; ספר פזמוןים . . . הובא בבית יודפוס על ידי מרדכי חיים אליהו לוי, תרפ"ט; ספר שיריהם, מהלה ישרים השלם . . . העורך צאלח מגזורה, תש"ג.

84 השיר לכہ דודי, ובכלל מגהג קבלת שבת, חסר במתורות הראשונות של מהדור רומי, גם במחה' בולוניא שי"ז (1540), אבל נדפס בסידור ספרדי בויניציה באותו הזמן לערך.

85 בפרט נתקבלו שלושה שיריים: אומר בשבחין (ד. א"ז 2322) ליל שבת, אסדר לטעודה (ד. 6898) ליום השבת, בני היכלא (ד. ב"ז 956) לטעודה שלישית. הם נדפסו בהרביה סידורי הפללה, ע"י זמירות של שבת, מהדורות נ' בני מונחים, ירושלים תש"ט, ע' קית. קנת. קפ.

86 ספר זמירות ישראל לר' ישראל נגארה נדפס בויניציה שנו"ט-ש"ס, בבלגראדו תקצ"ז-צ"ט

מבוא למחזור בני רומא

השhr (⁹⁰), והחכם המסדר, רבוי מרדיי ירא, אסף וקבץ בו שירים יקרים מחשובי המשוררים הקדמוניים, אשר מצא בספרים עתיקים כ"י, גם הכנס במשיריו רבוי הנניה אליקים ריאיטי שהיה בימיו. ר' הנניה זה חבר ג"כ ספר מקץ רדומים, כולל פיותם להושענא רבא קודם עלות השhr (מנוטובה, ת"ח).

בשנת ש"ז הוקמה בעיר מודינה חbra דומה לזו, ונקרה בשם מעירי شهر, וסדר שלה נקרא אשморת הבקר, והמסדר הוא רבוי אהרון ברכיה ממודינה, בעל מעבר יבך; גם סדר זה כולל עניינים Kadmonim, וגם בקשנות חדשה מלאכת המסדר, רובן על דרך הקבלה (מה שאין כן באילת השhr) (⁹¹).

בימים ההם ר' יוסף ידידה קרמי חבר ספר לנף רגנים, כולל שירים וחפנות ותוכחות לכל השנה, והלך גם הוא בדרך המקובלם, ונדפס הספר בויניציאה שנת שפ"ז. ולאחר הדור התוא זרחה בויניציאה ואח"כ במנוטובה שימושו של הרב המפורסם רבוי משה זכות, שהיה גם כן משורר גדול ותקיף, וגם הוא על דרך הסוד, ושיריו ופיוטיו רבים ונכבדים. ואם היה בדורות הראשוניים, היה אחד מגודoli המשוררים. גם תלמידו הרב בנימין הכהן חבר ספר עת הזמיר (ויניציאה, תס"ז), כולל שירים לכל השנה, גם הם על דרך הנסתה, והכינוס אח"כ באילת השhr דפוס שני (מנוטובה, תפ"ד). אח"כ היה באנקונה הרב יוסף פיאמיטה, לחבר גם הוא תחנות ובקשנות ושירות ותשבחות, בספר אור בקר (ויניציאה, תס"ט). והוידי שחבר לשובבים (⁹²) נדפס שנית בסליות (ויניציאה, תע"ב), ונתפשט באיטליה, גם נדפסו במחזור בני רומא פזמוןים שלו לשחת תורה.

ובעיר קוּרְפוּ (Corfu) רבוי משה הכהן חבר שירים ותשבחות אין מספר, ובפרט השיר והשבח המפורסם אשר נתנו לאמרו לעיר קוּרְפוּ ביום האדריך יו"ה, שמתחילה מי מכמה באלים ה' (⁹³), אך כתוב אחד מתלמידיו בסוף ספר ישיר משה והכול שירת רבוי משה הנ"ל על מגלה אסתר, והספר נדפס במנוטובה בשנת שע"ב, אחרי מות המחבר. ובעיר שפאלטו (או ספלטרו) הרב הגדל ר' דוד פארדו, המפורסם בחבוריו התלמידים רבים ונכבדים, חבר ג"כ קצת פזמוןים, ונדפסו במחזור ספרי.

זה מעט מהרבה مما שנוגע למחזוריים ולפיוטים דרך כלל, וכמה עניינים אחרים היה לי להזכיר, לו לא כי אז לי המקום ולא אוכל להאריך.
ופה אשים קוצי לחلك ראשון מן המבוא הזה, ובחלק השני יהיו דברי על מחזור בני רומא בפרט, ועל כל הפיותם הנמצאים בו, והאל אשר עד כה עוזרני הוא יהיה עmedi ויצילני משגיאות, Amen.

⁹⁰ ספר אילת השhr נדפס עוד במנוטובה שפ"בותפ"ד.

⁹¹ ספר אשמורת הבקר יצא במנוטובה שפ"ז

ויניציאה ת"ב, ומכאן ואילך כמה פעמים.

⁹² הוידי (מתחליל): רבני של עולם גלי וידוע רשות אצל דיזוזון, מ-1164; נקרה לא נדפס.

⁹³ ספר אילת השhr נדפס עוד במנוטובה שפ"בותפ"ד.

⁹⁴ ספר אשמורת הבקר יצא במנוטובה שפ"ז

ויניציאה ת"ב.

⁹⁵ הוידי (מתחליל): רבני של עולם גלי וידוע רשות אצל דיזוזון, מ-1164; נקרה לא נדפס.

חלק שני

והוא מבוא מיוחד למחוזר רומא

א

הפיוט הראשון והמצא במחוזר בני רומא הוא ייעידון יגידון כלם כאחד (כ282), הכתוב אחר שירות הים. וראוי לדעת כי מלות כל ברואי מעלה ומטה איןן מעיקר הפייט, ואין בשום כ"י ובשום דפוס קדמון, רק בסדור בני רומא הנדפס במנוטובה שנות שי"ז ושנת של"א (ביד יידי אלמנציז) נדפסו מלות כל ברואי מעלה ומטה בין השיטות ובאותיות קטנות (בכתב רש"י), ובמנוג אוניגיון הדפיסו מלת ייעידון באותיו' גדולות כשאר התחליו הפייטים, וגם זו ראייה כי מלות כל ברואי נוספות. ואננס תחלה הראותן הוא בסדור מנגה ספרדי הנדפס בויניציא שנד (ביד אלמנציז), ונראה כי הספרדים לקחו הפיוט זהה מנגה בני רומא או מנגה בני פרובינציה, שאומרים אותו בסוף הזמירות, ומלות ה' אחד ושמו אחד נקשרות עם הפסוק והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד, והספרדים קבועו בתוך הבקשות קודם התפלה, וראו כי ייעידון יגידון הוא אמר בלתי שלם, כי לא פורש מי הם המעדים והמגידים, על כן הוסיף בראשו כל ברואי מעלה ומטה. ובמחוזר בני רומא מדפסים אחרים, אף שהתחילה הפזמון במלות כל ברואי, שכחו השני הזה, וכ כתבו בתחלת שחרית, קודם על גטילת ידים ונוהגין לומר אדון עולם, ייעידון יגידון, קודם הברכות, וכ כתבו זה כמו שמצוות באיזה דפוס ישו.

הפזמון הזה איננו שקול במספר תנועות, ומכל מקום חרוזיו ייעידון שהפייטן הזה לא עשה מלאכתו חפשית לגמרי, אבל נתכוון (כמתגבע) למה שחשב אחר כך בעל מאור עיניים על שירי המקרא, באמרו שהם שווים לא במספר התנועות, אלא במספר התבאות (חו"ז מן המחויבות במקף), וכן בשיר הזה כל חרוז הוא בעל ארבע תבות, כגון

יעידון יגידון כלם כאחד

יי אחד ושמו אחד

וכן הם כל חרוזי השיר הזה, חוות מהרزو ואתה האל המיויחד, וידוע כי בנוסח הספרדים גם זה בעל ד' תבות (ואתה האל המיויחד), אבל בסדור בני רומא כ"י שבידי מצאתי נסחה אחרת, והוא גם בדפוס מנגה קרפנטראץ זוזו היא: יי רועי יחיד ומיויחד. ועיין למטה ביום ראשון של פסח, פיטוט אחר (איש מלאכי אופצתי בו) שכל חרוזיו הם בעלי ד' תבות. והדבר מובן כי בענין חברו שתי מלות לשונות כולה אחת, לא היו הפייטנים משועבדים לכללים מצומצמים, כגון בחזרה האחרונה צריך לחבר

מבוא למחוזר בני רומא

והם־יאבדו, או יאבדו־אנז, וכן צריך לחבר לד־יתון, או יהונ־כבוד, וכן הלא־אב, או אב־אחד, אף שלפי הדקדוק אין כאן מקום למkapf. ולענין מלות בראש ועד סוף הנמצאות בפיוט זהה ב', פעמים בבי' חרותות הסמכות זו לו, דע כי בשני כ"י שלי מצאתי בחרוזה אחרונה מי בראנו הלא אב אחד, ובכ"י אלמנצ'י מצאתי מי הוא בראנו הלא אב אחד, ובמחוזר ספרדי דפוס אמשטרדם שנות נפשנו' מצאתי מי הוא מראש ועד סוף, והוא גסה מרכיבת משתי נסחאות.

עוד זאת ראיתי לעיר כי חרו ימצאו כל יש בלתק שנייה הוא קשה, והמשורר הנכבד שלמה פיאורינטינו ז"ל תרגם cangiato, ואחריו הלכתי גם אני בתרגומי שכנתבי בשנת תקפ"ח, וכן בהעתקה הישנה דפוס בולוניא כתוב טרמוטטו, וכל זה אינו אלא טעות, כי מלת שנייה בבניין הקל אין עניינה שינוי וחילופין, אבל עניינה המלאה כפול, כאמור כתוב בתורה וشنוי בנבאים, וכן כוונת המשורר לומר כי כל יש (חו"ז מהאל) הוא שניי וכפול, ככלומר שיש לו שניי, ואני ייחיד. ואמנם מי הוא בעל הפזמון הזה, נראה לי שאינו לא ר' שלמה גבירול ולא רשי ז"ל, אבל שלמה אחר הבלתי נודע לנו, ונראה לי שהיה מאנשי איטליה או מאנשי פרובינציה, ואני ספק שלא היה מן הראשונים, ובמחוזר כ"י שלי נכתב סביבות שנת ק', אינו. אבל הוא נוסף בדף אחרון בכתינה אחרת, כתוב עלייו חרו לרשי; ובמחוזר כ"י שלי משנת ק"ב, אינו, אבל נוסף בגליון בכתיבה אחרת; ובסדרו כ"י שלי בלתי קדמוני הרבה (כי נזכר בו רלב"ג בתוספת זצ"ל) כתוב עלייו יחוד לרביינו שלמה ז"ל. והנה הפיוט הזה אינו במחוזר אשכנזי, עם כל זה מצאתיו בכ"י על קלף הכלול יודרות ומעריבים כמנוג אשכנו (ביד הנכבד ר' שלמה באובי הי"ו), ויש בו גם כן קצת פיותם אחרים מלאכת משוריין ספרד ופרובינציה, כגון האל העירה וראה, שהוא לר' יצחק השנيري, איש פרובינציה, וכגון ייחדיו בשיר מעלות על אור נגהים, עמי במקהלו ברכו אלהים, חתום בו יוסף, ונ"ל שהוא ר' קמחי (זהו ג"כ במחוזר ויטרי, ובמחוזר ויטרי מצאתי גם כן פיות ייחיד וחולתו עורי מאין, חתום בו יוסף קמחי), ובסוף הפיוטים האלה כתוב פיוט אחר. שלשים ושתיים נתיבות שבילך, לכל מבין סודם יספרו גדול, ומהם יכירו כי הכל שלך, ייעידון יגידון כלם כאחד. כי אחד ושמו אחד. וכן בטוש כל חrhoזה כתוב באותיות קטנות ה' אחד ושמו אחד, בלי מלות ייעידון יגידון וכו'; ומלהota אתה האל המיעוד או ה' רועי ייחיד ומיעוד, אייגן כל בבי' זה. והנסחה הזה נראה שהיא העיקרי אשר יצא מיד המחבר, ובאו אחרים ולקחו מלות ייעידון יגידון וכו' מהחרוזה הראשונה, וקבעו בית החוזר חיללה, וכדי להשלים החrhoזה הראשונה הוסיף בסופה ואתה האל המיעוד, או ה' רועי ייחיד ומיעוד; אבל בראותנו כי כל שאר החrhoזות מסיימות במלת אחד, הדעת נותנת כי גם החrhoזה הא' היה סופה 'אחד' ולא 'מיוחד'. ואמנם סיום הפיוט בכ"י זה כך הוא 'מי הוא בראש ובסוף הלא אב אחד' (1).

1. למרות ריבוי הידיעות שהשד"ל משפטיע כאן בקשר לפיות זה אי אפשר לקיים את דעתו. וכן

שמעואל דוד לוצאטו

בערביתليل שבת יש במנハג בני רומי השיר הידוע יגדל אלהים חי [1950]. ושם מhabro לא נתפרסם עדיםן. ואני ראייתי סדור כי על קלף מנחג בני רומי, נכתב בשנת קמ"ג (והוא ביד אלמנצ'י), ושם הסופר שכתו הוא משה בכם"ר יקוחיאל חפץ ממשחתה הצפוני וכותב אותו לכמ"ר דניאל מו"ח בכם"ר שמעאל הרופא יש"ר בכם"ר דניאל זלה"ה דין; ועל גבי יגדיל כתוב: אילו הם י"ג עיקרים שסידרם כמה"ר דניאל זקני זלה"ה בכמ"ר יהודה דין. וכן בחומר כ"י על קלף הנמצא [באוסף הספרים] של תלמוד תורה בוינצ'יזה (ובבסוף הפרשיות כתוב בו: והותחל לכתוב בעיר פיסא גמיהוללה שנת קנ"ח לפרט, ונשלם לנקר והמסורת הנה בפירושה היום יום שלישי י"א בחודש תשרי שנת קס"ה) כתוב: אילו הם י"ג עיקרים שסדרם כמה"ר דניאל זכל בכם"ה יהודה זלה"ה דין: יגדל אלהים חי וכו' ⁽²⁾.

אחר יגדל יש כאן גם כן השיר הידוע אדון עולם [א575], ובדפוס בולוניא הוא בראש המחוור; וקרוב הדבר שגם נעשה באיטליה, ועודין לא מצאתי שם המחבר ⁽³⁾.
במוסף לשבת תקנת שבת כתוב בקו"ף בכמה ספרים כ"י ובדפוס רמ"ו, וכן צ"ל, כי הוא מושון תקון משלים הרבה (קהלת י"ב ט') וענינו עשה, יסד, העמיד; אבל תכן בכ"ף אין עניינו אלא ידיעת הדבר במצומם, על ידי מגין, מדה או משקל, עיין פירושו על מי תכן את רוח ה' (ישעה מ' י"ג) ⁽⁴⁾.

שבת וראש חדש יש כאן יוצר תיאמת אור בקדש [ט26], והוא בא"ף ביה"ת בלי שם המחבר ולא מצאתי במנחים אחרים, ונראה שנעשה באיטליה, והוא קדמון ⁽⁵⁾.

qrn כרך 48 (9), 305. השיר נדפס אצל שירמן,
מחבר השירה העברית באיטליה ע' קעב.
3 גם היום אין המחבר ידוע. בנוסח הספרדים
נוספו חמישה טורים שאינם שייכים לפיטוט.
4 נראה שאין לעניין זה אלא חשיבות רפואי
 בלבד. אין ספק שצדוק השד"ל בפירוש המלים
 "תקנת שבת", אבל למורת הבחנות השרשים
 התקורתן שהוא נון-can (ומסכים לו עורך מלון
 בז' יהודה, כרך וטז ע' 5574 הערה 1. 7755
 בעריה 1) יש לומר ששתי המלים קרובות זו לזו
 בשימושו (עי' ג"כ Gesenius-Buhl, Hand-
 wörterb. ע' 878, כגן תhal' עה ד תכנית
 עמודה) (=הכינוי), וਮתערבותה בספרות
 הריבנית. בסידורי הגאנונים נמצאו הכתיב "תקנת",
 בכ"י מחוור ויטרי "תקנת", וכותיב זה נשמר
 ברוב כי"י מנהגי צרפת ואשכנז ואיטליה; מאידך
 גיסא אנו קוראים "תקנת" במת' רומי דפוס רמי'ז
 ובדפוסי מה' רומניה, ובזמן האחרון תפוץ בכתב
 זה חסידי חב"ד.

5 תיאמת אור בקדש (ד. 26) הוא היוצר "אורות
 גדולים שנים" (2002), והקהלות תפוץ בחרוז
 האחוזן כחרוז חזר, וסידרוו בהזהלה, והשאר
 (א-ש) נשאר. בזרה זו נמצאו היפות גם בכ"י
 גם בדפוסים, עי' צונץ, ל. ג. 69, שם הוא
 מזגישי קדמותו.

קצר אחר מותו ייחס צונץ, ליט. געש. (1865),
 1888 את השיר לר' שלמה אבן גבירול, והוא על
 סמרק הסגנון ועל סמרק המשקל הספרדי הניכר בו.
 רק בנוגע לאחריו הראשון היה צונץ מסופק, אם
 יש בידינו הוספה מואהה הי"ג (עי' שם
 ע' 589). אבל גם דעה זו נחשبت היום כבטלת.
 השיר נמצא, יחד עם החורו"ם כל ברואי מעלה
 מספרד גם באיטליה גם בצרפת, ולאחר מכן גם
 בספרדים אחדים של אשכנזים (שער השמים,
 תע"ז. סדור יעב"ץ, תק"ה), שם חיבורו או
 עירכובו עם פיטוט אחר, מrome על כל ברוכה לר'
 משה אלשקר (וכך נדפס בספריו עבדות ישראל
 ע' 9 בבסידור אוצר התפילהות ע' 99). ראה על כל
 זה דודיזון, אוצר כ. 282. מהזורה משוכלתת של
 הפיטוט עם באור קוצר נמצאת בספרו של שירמן,
 השירה העברית בספרד I ע' 249.

2 אחרי שגילה השד"ל את מחבר פיטוט זה בשני
 כי"י, העיר צונץ, ל. ג. 507 על דמיון כמה
 ביטויים בין "יגדל" לשירו של עמנואל הרומי
 "אפתח בכנור על עלמות טיר". ההשערה
 המוזרה של הירשפלד, Curiosities of Jew.
 literature, 1913 ע' 13–18, שלמרות תוצאות
 שני כי"י לא דניאל בן יהודה דיין אלא עמנואל
 הרומי הוא מחבר הפיטוט, נדחתה עי' מארקס,

מבוא למחוזר בני רומי

ובספרים כי יש כאן עוד זולת אתה המזין עתירה, ביתה להושיע מחרה [א787],
וגם הוא בא"ב, בלי שם המחבר (⁹). בדפוס שנת תק"ל צרך להגיה בראתם לאותות
(במקום להודות), דבקו אור לאור (במקום לאורו), ואורו כמשנים (כג' ווי' ג'),
שנו (בשין שמאלית) רעות (בשורק), וכל ההגחות האלה הם על פי ספרים כי
ודפוסים ישנים.

בתפלת מוסף לשבת ור"ח, וכן במוספי ימים טובים, כתוב מפני היד שנשתלה, ובניין
נתחpel השגור בלשון חכמים, יש לו שלשה עדים גם בתנ"ך (ונכפר להם הדם, [דברי
כ"א ח]), ונוסרו כל הנשים [יחזק' כג מה], ואשת מדינים נשתחה [משל' כז טו], ור'
יצחק סטנאב (ברלין בשנות תקמ"ה) בספריו ויעתר יצחק שלח ידו והגיה מפני היד
השלוחה, ונפתחו אחריו רבים, והוא שבוע, כי השלוחה משמע שעדיין היא שלוחה.
ודע כי במחוזר בולונייא בחילק הראשון (כאן ובמוסף פסח ושבועות) כתוב שנשתלה,
ובחלק השני כתוב אשר שלוחה. הרי כי כבר בשנת ש' היה באיטליה מי שהרגיש כי
מלת שנשתלה היא מלא זהה, אבל הגחת האיטלקי (אשר שלוחה) היא תkon, והגחת
הצפוני (השלוחה) אינה אלא קלקל. ומכל מקום גירסת שנשתלה לא זהה מדפוסי
איטליה, ויפה עשו (⁹). כי אכן רבותינו בעלי התפלות מעולם לא נתקונו שייה
לשונם כלשון המקרא ממש, ולא הרתיקו כמה מלות שאינן בתנ"ך אבל נתחדשו
אחר כך והיו שגורות בפי העם, כגון תמיינים כסדרין ומוספין כהילת, מחללה, קבעת,
על הנסים ועל הפורקן, עוסקי תורהך, ויציב וקיים; וכן שהגבאים עצם ושר
בעלי ספרי הקודש לא נמנעו מלהכניס בדרכיהם כמה מלות שזתחדשו בזמןיהם.

לשבת בראשית יש כאן יוצר לרבי בנימן, אלהינו אלhim אמת [א4794], והוא נהוג
במנג אשכנז בשבת וראש חדש, ובאמת איןנו מיוחד לא לשבת וראש חדש ולא
לשבת בראשית, אך נעשה לכל שבת ושבת, וכן בכ"י אלמנצ'י מצאותיו ביזכר לכל
שבת, ולפנינו ואחריו עוד שני יוצרות וכן כתוב שם: יוצר אחר לשבת לר' בנימן
וצ"ל אהיל בצלצלי שמע [א1459], יוצר אחר לר' בנימן זיל אלhim אלהינו אמת,
יוצר אחר גם לר' בנימן אהיל בעוז גבורותיו [א4282]. והנה אהיל בצלצלי שמע אומרים
אותו באשכנז בשבת לפני שבועות, ובאמת איןנו מיוחד לאותו שבת ולא לשבת אחרת,
וכן אהיל בעוז גבורותיו איןנו מיוחד לשום שבת פרטית, ויפה עשה רבי אהרון
ברכיה ממודינה שקבע אותו באשמורת הבקר שלו, לפטיחה לשבת. וכבר היו ברומא
שני פיטנים או שלשה שהיא שם בנימן (כן כתוב החכם צונץ בספר החדש, עמוד
שי"א), ובמחוזר אשכנזי יש לנו בנימן בר זרח ובנימן בר שמואל, ואין בידי להכיריע
מי מقلם הוא ר' בנימן זה (⁹). ודע כי מאמר מחוזר הלבנה אותיות מודיעות, יסודתו

⁶ נדפס בספר "אילת השחר" הנזכר לעיל חלק א' על הצורה "נשתלה" בספרות המדרשית והי-
הערה 90 ובספר "סדר נכו לסליחות", מנובה פיטנית.

⁷ ע"י ג' צונץ, ריטוט ע' 250 ובארכיות ע' 229 8 שלושה פיטני "יוצר" הנזכרים כאן "אלhim
חקלאי ב. צונץ, שם. אלהים אמת", אהיל בצלצלי שמע,

שモאל דוד לוצאטו

על חשבון כ"ט י"ב תש"ה, לא על כ"ט י"ב תשצ"ג, גם הקלירוי ביוצר לשבת החדש יסד דבריו על החשבון ההוא, והוא לפי בריתתא דש mojo ופרק רבי אליעזר, וכבר דברתי על זה בכרם חמד שמיני⁽⁹⁾.

ודע כי באות העי"ז במקום עז כתוב במחוזרים אשכנזים עז, ככלمر יען וגוזר, ובאות הפ"א מנהג אשכנז גורס פוזן, וכן הוא גם במחוזרי בני רומה כ"י ודפוס שונצין, ובועל קמחא דאביישונא הגיה (לפי הדקדוק) מפוזן ונשחתה האל"ף ב"ית.

היוצר לשבת והנוכה אודיך כי אנטה כי [אזט 1650] נמצא גם במנהג אשכנז, ובסתוף החתום יוסף בר שלמה, ורש"י זיל הביאו ביחסיאל כ"א י"ת. ור' חיים בר יוסף מיכל ע"ה מעיר המבורג מצא בספר יוזחות כ"י שהיה ר' יוסף זה מעיר קרקשונא (Carcassonne). הפיטן חתום שמו שתי פעמים בראשונה ("יען זיעד יסוסי פלדות, במנו רוכבים וכור") חתום בר, ובסתוף (יחידיך וידידיך) חתום בן⁽¹⁰⁾.

הפיוט לעשרה שלום יתנו צדקות יי [4348], הוא על סדר אח"ס בט"ע גי"ה, וחתום בו יצחק בן שמואל, ואולי הוא ר' זוקן בן אחתו של רבנו שם. והשם הזה והקודם לא מצאתי בשם פיות אחר⁽¹¹⁾. ואמנם סדר אח"ס בט"ע הנזכר גם בתלמוד (שבת ק"ד). מצאתיו ג"כ במעריב לראש השנה ליל שני, בחלק אחד כ"י מנהג רומניה (הכולל במנהג ליו"ה בכינונה מתורגמת יוונית), תחלתו אני אל ממעמקים קראתיך ה' [אזט 657] (12).

היוצר לשבת שנייה של הנוכה, אזכור מעלייה [אזט 222], חתום בו משה, והוא נמצא גם במנהג רומניה, כמו פיטנים נקראו בשם משה⁽¹³⁾.

הקרובות לעשרה בטבת, בן אדם אלות אנח בשמעך [בזט 183], הוא על סדר א"ב ובראש כל חrhoזה תבה אחת מפסיק בן אדם כתוב לך את שם היום (יחזקאל כ"ד ב')⁽¹⁴⁾. ודע כי בדפוס רמ"ז קראה מקרה שנתקעה רגלה של כ"ף במלת סמר (בחרזות השיבה שופטינו) ונשארה דומה לדלאת. ובועל קמחא דאביישונא לא ראה כי כל החרוזות מתחילה בחתה מהפסקה הב"ל, ולא הבין שצ"ל סמר, וכותב: סמד אין לשון פסוק, רק לשון חכמים, כמו נהמא דסמידא, והוא לשון שחרות, כshed שהוא עם כshedים השחריר את פני עכ"ל, והמקרים יצילנו משגיאות.

וחסליחות שם 262. לפי דעת צונץ כי המתברר בתחילת המאה הי"ב בגרבונה. הסימן אח"ס בט"ע נמצא בחמש מיצירותיו.

12 השיר (שכנראה לא היה ידוע לצונץ) נזכר גם בנהلت ש"ל ב', לוח הפיטנים והפיוטים, ברלין 1880, 4, 4, ועוד לא נדפס.

13 גם לדעת צונץ, ל. ג. 581, אי אפשר לו היה את המחבר ולקבוץ זמנו. אשר לפיטן או כור מליליה שנקרה "יזדר" במחוזרו רומה, ברור שמחברו כתב אותו לשם "זולטן" (לפייך הוא מסתומים "יעל את שבחו אהובים"), וכן הוא מסודר במחוזר רומניה.

14 הkraine שיכת ליטוגרפיות מחבריםعلومי שם מקופת הקלירוי ואילך, עי' צונץ, ל. ג. 64. 67.

בעוז גברותיו" מיחס צונץ (ל. ג. 121) לבניינו בר זרת, אף בהסתירות מסוימת, מפני שהסיגנון של הראשן והשני מתחאים גם לבניינו בו שלמה. וצורך השד"ל שיזורות אלו אינם מיזוחדים לשבת מיזוחדת אלא כחותם לשבותם סתם. — הספר החדש של צונץ הנזכר הוא "די זינאג". פאעזי דעם מיטטעלאלטערס, 1855.

9 בכרם חמד ח' (חרי"ז), ע' 37 מסביר השד"ל את העניין בימר אריכות באיגרת לעורך, ר' שניאור זק"ש.

10 על המכינה חמסובך של פיות זה ראה במיוחד צונץ, ל. ג. 123.

11 פיות מתרבר וזה רשומים אצל צונץ, ל. ג. 168.

מבוא למחוזר בני רומא

הסliquה אבותינו בשלותם בעטו [אונז], לא נרשם בה שם המחבר, ובכ"י אלמנצי כתוב עליה: סliquה לרבי סעדיה ז"ל (¹⁵).

גם שתי הслиחות, או בעובי [אונז], אריה מסבכו [אונז], לא נרשם בהן שם המחבר. הслиחה זכור ברית אב המוני [אונז], החתום בה בנימין, ואיננה במנג אחר, ולדעת צונץ היה הפיטן זהה מעיר רומא, וזמןנו קרוב לשנת ת"ת (1040) (¹⁶).

גם הסliquה אליך ה' אקרא [אונז=5015] היא בלי שם (¹⁷). אל דמי לך [אונז=3549], היא נהגת גם בצום גדריה, והוא ג"כ בסliquה מנהג אשכנז כי על קלף גדול שבידי אבל תחולתה אל תעוזבו ה' ואל דמי לך גואל. שם הפיטן אליה, ונראה שהוא אליה בר שמעיה, החתום בכמה שליחות במנהג אשכנז, ושמו חתום בתשובה המובאת בהגנות מימיוניות הלכות אישות פרק כ"ג, וזמןנו לדעת צונץ בין תח"ס (1100) לחתק"י (1150) (¹⁸).

תהיינה עיניך פקוחות [אונז], החתום בה יוסף בר יצחק, ובמקום שכתוב שלמו אלף ומאותים ועוד שנים (וכן הוא גם בכ"י שבידי בשנת קצ"ב), מצאתי בכ"י אלמנצי אלף ומאה ועוד, ובכ"י אחר שבידי מצאתי אלף ועוד שנים. רבי יוסף בר' יצחק מובא בש"וות מהר"ם דפוס פראג סימן רס"ה וחתק"כ, ובמרדכי פרק שניים אוחזין, ובהגנות מרדיyi סוף קדושין כתב שאלה לר"י מפריש, ור"י מפריש בתשובהו קרא עצמו משרתו ותלמידיו (¹⁹). ודע כי גם רבי יוסף קמחי היה בר יצחק, אבל שריו הם שוקלים, כמו שהוא היחיד והולתו שהבאתי למעלה.

יוצר לשבת שלדים, אל המתנשא [אונז=3592], נמצא גם במנהג אשכנז ואולי הוא לר' אלעזר בר' קליר, כשאר פיווטי היום ההוא. וכן זכור את אשר עשה [אונז], לשבת זכור, הוא חלק מפיוטי הקלيري שבמנהג אשכנז (²⁰).

הפיוט אדון חסדר בלו ייחדל [אונז] הוא לרבי יהודה הלוי בעל הכוורת, וכבר דברתי על קצת חלופי נסחאותיו בספרי בתולת בת יהודה (²¹).

(צונץ, ל. ג. 254). סliquה זו נדפסה אצל ברודוי

וינר, מבחר השירה העברית ע' רלה.
19 ע' צונץ, ל. ג. 171, שם הוא משער שפיטן זה הי במאה "איי"ב, וקרוב לויחאי ביזון (רוב יצירותיו ידוות לנו ממחזר רומניה). תקופתו נקבעה על פי התאריך שבשליטה שלפנינו. אבל אין להוות אותו עם ר' יוסף בר' יצחק בכור שור מאורלינס, מבעל התוספות, שלוין מתייחסות הבאות בתשיבות מהר"ם ב"ר ברוך ובשאר מקומות שכיר החד"ל (ע' גروس, Gallia Judaica ע' 34. אורבן, בעלי התוספות, בכמה מקומות).

20 יהוסם של הפיוטים הנ"ל אל ר' אלעזר הקלيري מתקיים על הדעת, אף אם אין הוכחות ברורות לכך, מפני שאיןנו גורג לסמן את שמו ביצור, אבל סגנון דומה לסגנון הקורובות.

21 ע' בתולת בת יהודה, לקוטי שירים מדיוואן

15 אף על פי שאי אפשר לומר לייחס לר' סעדיה גאון את כל הפיוטים הכלולים בסידורו (סידור ר' סעדיה גאון, יול"ע סי' דודזון, ש' אסף, י' יאל, ירושלם תש"א), יש לייחס לו סliquה זו (שם ע' שלה) בזוחאות, לדעת מ' זולאי, האסכולה הפיטנית של ר' סעדיה גאון, ירושלם תשכ"ד, ע' מה. ע' צונץ, סיג. פאעזי 205. ל. ג. 258.

17 ע' צונץ, ל. ג. 240. הслиחה מיווסת בכ"י ישן (צונץ אינו מסמן) לבגנון בן זורת, וגם בכ"י אחרים מקומה בין יצירותיו של פיטן זה. צונץ מקבל דעתו זו בהסתיגות.

18 ע' צונץ, ל. ג. 394, והוא לא קיבל את השערת החד"ל אלא ייחס את הסliquה לאיזוה אליה בלתי דוע, אף שהודעה שהוא בן המאה י"ב. — בדפוסים העתיקים באהא כאן עוד סliquה "אחרת לרבי יצחק", תחילתה "יום עינינו תלויות" (אונז), ומחברת ר' יצחק בן מאיר מנרבונא

শ্মোল দড় লোজাতো

הסליחה לתענית אסתר, אבראה בקהל רב [א397], חתום בה בנימין, וקרוב שהוא מעיר רומא, כי לא מצאתי הסליחה הזאת במנג' אחר (22).

אלופי דת והכמי דורות [א4883], חתום בה שמואל. וכן הסליחה הבאה אחרת, אתה האל עוזה פלא [א8736], חתום בה שמואל, והתחנה הבאה אחריהו [שוכן עליונים, ש'61] חתום בה שמואל בר מינו הקטן חזק, ונראה כי גם אלופי דת אתה האל לשמואל בר מינו הון, וגם הפיטין הזה נראה שהיה איטלקי ורומי, אך מי ומתי היה, ברוך הידע (23).

אל אחד ואין שני [א3350], חתום בו אברהם, והוא הרא"ב, וכל חרוזו הוא בעל י"ב תנועות, ונחלק לשני חלקיים בעלי שש תנועות, ואין ספק כי הרא"ב לא כתב ואתה תשוב תחיני (שהן שבע תנועות), אלא זאת. גם קוראי מגלה [ק242] הוא לרא"ב, והוא לקוח ממנהג ספרד, ובכ"י קדמוניים איננו, רק בכתב יד קצ"ב הוא נוסף בגליון בכתביה מאוחרת. הפיטין הזה כתוב ג"כ במחזור ויטרי, ובמקום קץ פדוות כתוב בו כוס פדות, וכן נכוון, והוא על שם כוס ישועות אשא. ומלה במיכאל נ"ל שציריך להפרידה לשתיים, בימי קאל.

היווצר לשבת פרה, אום אשר בר דבוקה [א1830], והיווצר לשבת החדש, אותן זה החדש [א2051], הם גם במנהג אשכנז, ונראה שהם לרבבי אלעוז בר קליר, ושםו חתום בשאר פיות השבתות האלה, הנמצאים במנהג אשכנז (24), ובנוי רומא לקחו החלק ראשון מהם והניחו השאר.

היווצר לשבת האגדל, אני הוינה ושדי כמגדלות [א6688], חתום בו יהודה, אבל בספרים כ"י יש כאן גם זולת, ארוסת אמונה צדק ומשפט [א7556], ובו חתום יהודה בר מנחם, ובספר אשמורת הבקר לחברת מעיריה شهر נדפס פיות לפורים [ימלא פי תהלהך, י'2996], חתום בו יהודה בר מנחם (25). ולא מצאתי השם הזה בשאר מחזוריים, ועיין למטה בשבועות.

או כגולגל שעבוד הורים [א2138], חתום בו בנימין, והוא ג"כ במנהג רומניה (26). ליליות פסח בדפוסים ראשונים ובקצת כ"י יש כאן ליל שמורים אותו אל חזה [ל'222], פסח אכלו פחויזים [פ040], כמו במנהג אשכנז, ודע כי זה וזה נמצאים ג"כ במנהג מונפלילר כ"י ובכ"י והראג, אבל אזכורו שננות עולמים [א2302] הנמצא במנהג אשכנז, איןנו לא במנהג בני רומא ולא בשני כ"י הנ"ל.

ספק אם הוא שייך אליה. — אשר לשמואל בר מניין, מחבר התchingה שוכן עליונים, הוא חי לדעת צונץ (ל. ג. 263) לא יאוחר מהמאה הי"ב.

24 עי' לעיל העירה. 20.

25 יהודה בן מנחם הוא כנראה אבי מנחם בן יהודה שהיה רב ברומא באמצע המאה הי"ב. עי' צונץ, ל. ג. 140 ואילך.

26 המחבר הוא בנימין בר שמואל מקוטאנץ, עי' צונץ, ל. ג. 115 ואילך. הוא חי שני דורות לפני רשי".

ר' יהודה הלו, עם הקדמה והערות מאת ש"ל, פראג 1840, ע' 23 ואילך.

22 צונץ, ל. ג. 240, מסופק אם הסליחה שייכת לבנימין בן זorth או לבנימין בר שמואל.

23 שתי הסליחות סייכות למהברים בלתי ידועים בשם שמואל (צונץ, ל. ג. 407. 408). ויש להזכיר שהבית האחרון של הסליחה "אתה האל עוזה פלא", שחחותם בו שמואל, חסר במנהג אשכנז, גם במנוג האשכנזים שבאיטליה, ויש

מבוא למחוזות בני רומא

בפיוטليل שמורים אותו אל הצהה הפסרו במנגן אשכנז ושני כי הנ"ל התרוויזים המתחילים באותיות טיכ"למן, והם נמצאים במנגן בני רומא. ובפיוט פסח אכלו פחוים יש כה וכיה (ובפרט בסופו) הלופים בין מנגן בני רומא ושלשה המנגנים הב"ל (ז').

או רוב גיטים הפלאת בלילה [א521], כבר כתבתי בחלק ראשון כי נ"ל היוו לרבי יגאי, ושם כתבתי כי אומץ גבורותיך [א718] הוא לדעתך לר' אלעזר בר קליר (ז'). כי לא נאה [כ521], לא נודע זמנו ושם כותבו, ודעת כי בדפוסים ראשונים ובספרים כי הוא משונה מעט מה שהוא במנגן אשכנז, ובדפוסים אחרים עשו בו קצת חלופים כדי להשוותו למנגן אשכנז, אבל גירסת הספרים הישנים היא כי לא נאה כי לא נאה (נאה בז'ין גם בפעם שנייה), אך ורק לך יי' הממלכה (לא: אך ורק לך כי לך לך אף לך). ונ"ל ברור כי כפילת המלות ללא חילוף (כי לא נאה כי לא נאה, אך ורק לך לך ואף לך) היא הגירסת הקדמונית, והאחורנית החליפו כדי להסיר הכפילה, ועלתה בידם שאמרו בפעם השנייה יאה במקום נאה, אבל במא שאמרו לך כי לך אף לך, נ"ל שהמירו טוב ברע. ודע כי כפל עניין במלות שונות הנוגג בשירים המקרא הוא לתפארת השיר, אבל כפל המלות ללא שם חילוף הוא נוגג גם בדבר הפשט, והוא מוסיף חזק ואומץ לדבר, כגון מאד מאד, מעלה מעלה, מטה מטה, צדק צדק תרדף, חלמתי חלמתי (ירמיה כ"ג כ"ה), וכן בתלמוד מעיה ומעיה (גיטין ס"ד); וכן כאן כי לא נאה כי לא נאה, הכוונה: לו, ולו לבדו נאה; וכן לך לך עניינו: לך, וחמיד לך, ורק לך; אבל לך כי לך לך אף לך, הם לשונות שאין להם מובן, ונראהו כחוכא ואתולוא (ז').

הרשوت לנשחת לפסק, בקר עיר אקרראך [ב258], חתום בו בנימן, והוא במשקל (שש תנועות ויתד), ואין ספק שאין זה בנימן בר זורת, או בנימן בר שמואל, שבמנגן אשכנז, אבל היה איטלקי, והוא רבוי בנימן בר אברהם איש רומי, שמצוינו לו סליחות שקולות במשקל תנועות, כגון אבות עולם אמרו [א242] (היא במחזרים כ"ג), ונדפסה באשמורת הבקר לחברת מעירי شهر), וחתום בה בנימן בר אברהם העניין, ובמחוזר כי ישן נושא שבידי, במנחה ליו"ה, על סליחת בת עמי לא תהשה [בז'ין 193] כתוב להר' בנימן זלה"ה מן הענווים איש רומי, ובנעילה כתוב סליחות ל תפלה נעילה להר' בנימן זלה"ה דליימאנציג, וכשהודעתה הדבר לידי החכם צונץ, פירש

שבמה' רומה ורומניה. הפיוט נמצוא בדפוסים עתיקים כגון שונצינו רמי'ז ובולוניא שי"ן.

28 עי' לעיל חלק א' הערכה 40.

29 את הלשון לך לך. לך כי לך. לך אף לך פירושו מכבר כרמו לשלווה פסוקים תhalb' סה ב לך דומיה תhalbה... לך ישולם נדר; דה' א' בט' יא לך ה' הגדולה... כי כל... לך ה' המלכה; מהל' עד זו לך יום אף לך לילה... וכו' ושם א' דעת השדי' עיקר.

27 פיוט זה (וגם הוספה באמצע "פסח אכלו פחוים") מחברוعلوم שם (בטעות ייחס אותו דוידזון למאיר בן יצחק ש"ץ, מחבר ה"ביבדור" אוכרה שנות עולמים), עי' צונץ, ל. ג. 77. — תיאورو המסובך והמטעה של דוידזון אפשר לסכמו כدلקמן: בית אחד (ט-נ) נשמר אך ורק במת' רומה וחרב במא' אשכנז רומה ואצפן אפריקה; בשני הכתבים האחרנים (ק-ת) שוננה הנוסח באשכנז וצפן אפריקה מהתנוסח (המקורי)

שמעואל דוד לוֹזָאטוֹ

ואמר שהכוונה *Mansi deli*, והוא כמו מהענינים, כי כן *mansus* בלשון רומי, ובאייטלקי קדמון *manso* עניינם כמו *mansuelo*, ובבל"ה הק ענו. זהה נכון מאד. ונSELיה אהרתת כי (תחלתה: אמנה אנכי חטאתי לה) מצאתי החתום בנימן בר' אברהם הרופא, ולדעת צונץ א' הוא עם הקודם, והוא בזמן מה'רם מרוטנבורג אשר מת בשנת נ'ג (1293).⁽³⁰⁾

הרשوت לקדיש, יה שמרק ארוממרק, הוא לר' יהודה הלוי [1143], והוא במנハג ספרד בראש השנה, וכן במנハג אויניוון ובכ"י והראן, והוא ג"כ בדיوان ר' יהודה הלוי, אשר בידי כ"י.⁽³¹⁾

היווצר אנעים הדושים שירים [א683], החתום בו שבתי הקטן בירבי משה מעיר רומה היהה ויגדל בתורה ובמצות, והוא ראש ישיבה בעיר רומה זה שמנה מאות שנה.⁽³²⁾ יעדונו כל עבדיך [א3138] הוא במשקל יהוד ותנוועה, וחתום בו יצחק, והוא גם במנハג רומניה.⁽³³⁾

הפיוט להוצאה ס"ת, אפתח נא שפטין [א999], נמצא ג"כ במנחג ספרד בדפוסים ישנים, וחתום בו מתחיה, והוא חתום ג"כ ברשות לנשمة לסתוכות, יותר מזה לא ידעתו על אודותיו.⁽³⁴⁾

איש מלאכי חפצתי בו [א3159=873], חתום בו אני בנימן חזק, ואיננו בשאר מנהגים, ונראה שהוא לר' בנימן בר אברהם הנ"ל. הפיוט הזה הוא שכול במשקל תבוח כי כל חרצוינו בעלי ארבע תבות, חזק מהמקפות, כמו שכבתה למעלה על יעידון יגידון, ובחרוזה האחרונה מלת אחינו קשורה למעלה (תאמרוכה לח' אחוי, ורעני אדרה נא שלום), והפייטן התיר לעצמו להשמית המקף מאדרה נא, ועיין למטה אתיו אמוניים.⁽³⁵⁾

היווצר ליום שני של פסט, אור ישע מאושרים [א1962], הוא לרב שлемה הכהני, והוא גם במנחג אשכנז ופולין, וגם במנחג רומניה.⁽³⁶⁾

היווצר ליום שביעי, אתה הארץ יומם ולילה [א8745], הוא במנחג אשכנז ביום שmini,

30 מחבר הרשות "בקר עיר" הוא בנימן בן יואב בן צונץ, ל. ג. 140.

33 ע"י החומר המובא אצל דודיזון, ומה שהביא שם מנהלת שדי"ל ב'.⁽³⁷⁾

34 המחבר הוא מותתו בר יצחק מבולוניא, בן המאה הי"ד, ע"י צונץ, ל. ג. 513.

35 פיוט זה נעלט כנראה מעניין צונץ; לנדרחות, עמודיו עבדה נא, רושם אותו כיצירת ר' בנימן סתם.

36 במחוזור הנדפס בליורנו תרי"ז נמצא מיצירות הפייטן רק היווצר הנ"ל והפליקן "צאינה ורainerה משכיל שיר זדים", והסר בו האופן "ראשו בתם פ"ז" (קיים עוד במת' בולוניא שי"ז), הולת "אהבוך נפש" והגאולה "ברוח דודי עד שתהחפץ אהבת כלולינו" (המצויים בכ"י ובמנחג אשכנז ופולין).⁽³⁸⁾

31 השדי"ל עצמו עיבד שיר זה במהדורתו של דיזואן ר' יהודה הלוי א', 1864, דף כ"ד.⁽³⁹⁾

32 במחוזר רומה הנדפס נמצא רק חלק מיצירת הפייטן, היינו היווצר הנ"ל והאופן "גנו גועל אושר" (1797), וחסר בו הולת "אוומה נסונה כשחרר" (2706), כנראה עדין לא נדפס), גאולה קצראה "כרם אשל דידי" (5363) וההמשך "ברוח דידי אל שכן" (ב3693, נדפס באשמות הכהן).

מבוא למחוזר בני רומא

והוא ג"כ במחוזר רומניה, ונראה שהוא לר' שמעון בר יצחק, החתום בזולת הבא אחריו במנาง אשכנז⁽³⁴⁾.

אסר רכבו בשלישי חילו [א1699], הוא גם במנาง רומניה, ולא נודע מהברון, ובДЕפסים אחרים כתוב עליו ראה זה חדש לכמ"ר עזריה מהאדומים וזה שבוש, שהרי הוא נמצא בדף שונצין, שנדפס קודם הולדת ר' עזריה, ואולי רבי עזריה חבר אromanך אלהים המרומים [א7539], הכתוב אחר זה.⁽³⁵⁾

אתיו אמוניים גוציא שלשה [א8894], החתום בו בנימן חזק אמר, וגם הוא (صاحبיו איש מלאכי הצעתי בו) בעל ארבע חבות. אף כי מפני שרצת הפיטון לסיטים כל חרוזה בפסקוק, לפעמים לא הקפיד על מדתו של פסקוק, וסיים אחת מהחרוזות במאמר וילכו מאתו בשלום, אך"פ שאין בו אלא שלשה תבות. וכיוצא בזה יתכן לומר על דברה נא שלום (בסוף איש מלאכי הצעתי בו) שלא נתכוון להשנית המקף, אבל לא הקפיד אם יהיה החרוז חסר מדה אחת, והספיק לו להביא הפסוק לצורךתו. וכן כאן בחרוז האחוריון (פנוי אליך וישם לך שלום) אולי נתכוון ר' בנימן לחבר וישם לך כולה אחת, ואולי לא הקפיד אם יהיה החרוז בעל ה' תבות, כדי להביא הפסוק כתבו וכלהוננו. והדבר הזה איןנו החדש שתודה רבינו בנימן איש רומי, כי גם משוררי ספרד בפיוטיהם השקלים במספר התנועות, לפעמים סיימו כל חרוזה בפסקוק בלי הקפדה על מדתו. כגון הפטמון הייזע, מלאכת רבינו שלמה גבירול, שופט כל הארץ ואותה במשפט יעמיד [ש217], כל חרוזיו הם בעלי י"ב תנועות, והפסוק החוזר בסוף כל חרוזה (עלת הבקר אשר לעולת התמיד) אין בו רק י"א תנועות. וכן ירצה צום עמד אשר דמו לך מזה [י3920], הוא במשקל י"ב תנועות, והפסוק החוזר (מהר יהיה האות הזה) הוא בעל ח' תנועות.

אופל המוני [א727], החתום בו אליה, ועיין למללה עשרה בטבת⁽³⁶⁾.

תair נוגה תair נוגה [ת22], מצאתי תחלתו גם בכ"י שבא אליו מעיר קורפו (לימים שמחת תורה), ונראה כי געשה בארכוז המזרת, והוא קדמון מאד, ומשונה מכל שאר הפיוטים. וכן ראייתי להודיע כי במחוזר כ"י שבידי משנת קצ"ב, ובמחוזר כ"י שבידי אלמנצי, כתוב יתרוםם היה והוא, ללא מלת והות, וכן בהאווזו ביד מדת משפט במחוזרים כ"י ודפוסים ישנים ממנהג בני רומא וכן במחוזרים כ"י ממנהג אשכנז כתוב וכל מאמניים שהוא היה והוא, ובדורות אחרונים הגיעו (תחלת במנาง אשכנז

הקודם, ונראה שהוא אופן, כמו במח' בולוניא, וברור שלשיניהם מחבר אחד, וגזרך השד"ל שאין לו שום שייכות אל ר' עזריה מן האדומים. וגם השערתו שר' עזריה חיבר את הפיוט "אromanך אליהם המרומים" אושרה מן הכותרת במחוזר משנת שמ"ז, ע' צונצ, ל. ג. 417.

39 מחבר יוצר זה אליה בלתי ידוע, ע' צונצ, ל. ג. 90.

37 השערת השד"ל אין לה شهر, אלא הפיוט "אתה הארת" שייך למחבר עולם שם, ע' צונצ, ל. ג. 69, והוא כי כנראה במאה י"י"א. מאידך גיסא שיר הוותת הנזכר "אי פתרוס" ליווצר "זיוושע שושני פרח" לר' שמעון בר יצחק לו' של פסה, רק שבקצת קהילות הפרידוהו ממנה. ע' פיטרי ר' שמעון בר יצחק, מהד' א' מ' הברמן, ע' לו-ם.

38 הפיוט "אסר רכבו" הוא לדעת צונצ המשך

שםו אל דוד לוֹצָאטוֹ

ואח"כ במנาง בני רומא) וכתבו שהוא יהיה, כי לא ידעו הוראת מלת הזה, וחשו שהיא נאמרת על מה שהוא עתה, ואינו כן. אבל הוראתה שהדבר עומד להשתנות ולהיות מה שאנו עתה, כמו אתה הוותם למלך (נחמייה ר' ו') שענינו עוד מעט תתפרק ותהייה למלך עליהם, וכן כי מה הוותם לאדם (קהלת ב' כ"ב) הכוונה מה עתיד להיות לאדם, וכן במשנה (עבדה זורה פרק ג' משנה ח') והוא להן לזרל, הכוונה העליהם הנושרים מן האילן הם הנפכים ונעשים זבל ומועלם לירוקות שנזרעו תחתינו. והנה האומר על הבורא שהוא הרי זה אומר שהוא מקבל שניוי.

היווצר לשבת לפני שבועות, אמונה עתים [5647], חתום בו אברהם, והוא גם כן בכ"י קורפו, ואיננו לרא"ב, וקרוב בענייני שנעשה בארץות המזרח (⁴⁰).

סדר מצות עשה ולא תעשה, שמור לבני מענה [שנת 1482], ידוע שהוא לר' שלמה גבירותול הספרדי, שהיה בשנת ת"ת (1040).

הרשות לנשمة לשבועות, אזכור מוקדם פלאי אל [2225], חתום בו יואב, ובכ"י אלמנצי כתוב עליו: להר יואב מרומא ז"ל, ובכ"י שלי משנת קצ"ב וכן בקצת כ"י בפארמה כתוב עליו: לכמ"ה הר יואב מבית אל ז"ל. וכינוי מבית אל, או מבית הכנסת, היה שם משפחה בעיר רומא. ובפיוט יה נמצא (שרהית יה"ה) [1023], חתום יואב ברבי יהיאל, ובמחזור כ"י שבידי מצאתי יוצר אחר לפסח (אמת צדק ומישרים, יהגו שפטין ישרים, אטופה לפניו כשרים, שיר השירים [6073] חתום בו: יואב ברבי נתן הקטן מדינת רומא חזק בתורה ובמצוות אמר, ובצאיינה וראינה חתום: יואב בר נתן בר דניאל מדינת רומה חזק בתורה) (⁴¹).

היווצר ליום ראשון של שבועות, אור ישראל קדושי [1967], חתום בו יהודה, והוא יהודה ברבי מנחם, כי כן חתום באופן לשבועות הנמצא בכ"י אלמנצי ובכ"י גבריאל טרייסטי. וכבר ראיינו השם הזה בשבת הגדול, ועוד נראהו בשבת נחמו (⁴²). אזהרת ראשית [2186], הוא גם במנาง אשכנז במוסך ליום שני, והוא גם במנาง רומניה, ודעת כי בכמה מחוזורים כ"י מנהג בני רומא, ובדפוס בני שונצין השני (בלי שנה ומקום), כתוב עליו: אזהרות דרבנן. ודוקס מצא בכ"י בעיר המבורג כתוב על הפיאות זהה: אזהרות דמתיבטה קדישא דרבנן דפומבדיתא. ואין ספק שהוא קדמון מאד, וקרוב הדבר שנעשה באחת מישיבות בבל (⁴³).

141. הש"ל היהס את הפיטטים כאן ליהודה בן מגחם, וחוויל גם דעת צונץ. ומה שכטב בשנת תקצ"ח (באגורות ע' 465), וייחס אותו לר"א הקליני, על פי חשבון מוחר (שהמלים "אור ישראל" הם כחשבון "מניא אלעזר קליר"), דעה זו לא הוכיר עד כהן, וכנראה חור בו.

43 על הפיטס "או שיש מאות ושלש עשרה מצוות" [2179], המשמש כסיטום לאזהרות ונודפס במחזור רומי נג בסוף אזהרות רשב"ג גם בסוף "אזהרת ראשית" ו"אתה הנהלת", עבר השד"ל בשתקה.

40 גם לפי דעת צונץ, ל. ג. 89, יצירה מחבר בלתי ידוע מתקופה קדומה.

41 על שני הפייטנים האלה, יואב בר יהיאל מן הכנסת (או מבית אל), מחבר יוצר זה והפיוט "יה נמצא", יואב בר נתן בר דניאל, מחבר היוצר לפסח, ע"י צונץ, ל. ג. 502–501.

42 שאר חלקי יצירתו, הסילוק "ויריד אב לנביאות", האופן "אנכי אדריך באדריהם" והזולת "יש לפועלך שכרים" חסרים בדפוסי מוחר רומי, אבל הם נמצאים בכ"י, ועי' על זה צונץ, ל. ג.

מבוא למחזור בני רומא

היווצר ליום שני, אלהים בהנחיילך [א4679], אין בו שם המחבר, אבל הוא חתום בשארית הפيوיט אשר לא נדפס, והוא בספרים כ"י, והחתימה היא: ליאונטי בר ר' אברהם, ועוד פעם אחרה ליאונטי באוטה תי"ז, והוא כינוי איטלקי ליהודה (⁴), ורבו של רבנו גרשム מאור הגולה היה שמו יהודה בר מאיר הכהן, והוא נקרא ליאו, או ליאונטינ. ליאונטי בר רבבי אברהם החתום ג"כ ביווצר לפסת, שיר אשר נואמו [צ'935], הנמצא בכ"י ובגדפוסים ישנים, וליאונטי נמצא גם כן למטה בי"ז בתמוז. ובסלהה מנהג אשכנז כ"י שבידי מצאתי אליך ה' שועתי ואקרה [א5034], חתום בה ליאונטי, וצונץ מיהס הסלהה הזאת (ואהרת שתחלתה לחש צקון [לט'64], ולא ראייה עד הנה) ליהודה בר משה הנקרה ג"כ ליאונטי.

אתה הנחלת תורה לעמך [א8788], הוא חלק מהאותרות היוצאות במנハ אשכנז, ונמצאות ג"כ במנハ רומניה. ודע כי גם בני רומה היו אומרים אותן מתחלה ועד סוף, וכך הן כתובות במחוזרים כ"י, אבל בספר הדפוס לא נמצא מהן רק א"ב ראשונה, כי בדורות אחרים רצוי לкрат (⁵). כבר כתבתי בחלק ראשון כי האותרות האלה קדמו להלכות גדולות. האותרות האלה יש מיחסים אותן לר' אליהו הזקן, וכבר העיר ר' ואלף היידנאים כי שגגה היא, שהרי אותרות רבוי אליהו הזקן מובאות כה וכלה בתוספות, ומשם נראה שהן בחירותן, אבל אתה הנחלת אין בו חרוץ. כבר זיכרנו ה' והוציאתי לאור אותות אמת והגה חci [א6022] לרבי אליהו הזקן (בספר אשכנזי הנקרא Orient Orient בשנת 1850), וחתימתו היא: אליהו חזק, הזקן בר מנעם חזק, אליהו חזק, הזקן חזק, אליהו חזק חזק בתורה ובמעשים טובים אמר אמן אמר וכן יהיה רצון, רוכב שמים בעורי, מלבד א"ב ותש"ך כמה פעמיים (⁶). ובמחוזר כ"י אלמנצי כתוב על אתה הנחלת: אותרות דאליהו התשבי זכור לטוב, ובכ"י שנת קצ"ב שבידי כתוב עליון: אותרות דאליהו הנביא. וזוקעש מצא בכ"י הנז"ל כתוב עליון: אותרות דרבנן דבני מתיבתא. וזה נכון.

הקרובות לי"ז בתמזה, ארבעים יום הם ימי שבר [א3483], חתום בהן יודין הכהן בירבי מסתיה, ושם זה לא מצאתי במקום אחר (⁷).

הסלהה אתאנו לך [א8630] היא גם במנח אשכנז, ושם בעלייה לא נודע (⁸). הסלהה תחלת ארת אבותינו נשאו בארך שלותם [תט'147] (כן נ"ל, וכן הוא בכ"י,

44 מעשי ידי גאנזים קדמוניים (לר' רונגרג), ברלין טרט"ז, ה"ב ע' 55-73.

45 עיי' צונץ, ל. ג. 100. קרובה זו היא היצירה היהודית של פיטון זה שנשמרה לנו. הוא שומר על החתימות הארץישראליות "אליהו דוד ובונה ירושלים" ו"שאותך לבך ביראה נשבוד" ושיך לפי לשונו וסגנונו לתקופה קדומה.

46 הסלהה שיכת לסוג סלהה שהיה נהוגה כבר במאה י"ג-י"ד, עיי' צונץ, ל. ג. 225.

44 שר חלקי הייצה הרם: הסילוק "וכל להטו משלהביותיך", האופן "כבדו לא יודעים אופנים" והזולות "אתה הוא המעלנו מים", והמ נמצאים בכתביו דר. ועי' צונץ, ל. ג. 174.

45 בכל זאת נמצא הטכסט השלם במהותו בולונייא קודם הפלות שביעות והא"ב הראשונה עוד פעם בתפלות יום ב', וגם "אותרת ראשית" נדפס שם פעמיים.

46 לאחר ההדפסה הראשונה של השדייל נדפסו האותרות של ר' אליהו הזקן עד פעם בקובץ

শמוֹאַל דוד לוֹצָאָטוּ

ונישאו לשון טוות, כמו בישעה י"ט י"ג), איננה במנาง אחר, ולא גודע למי היא (⁴⁹).

אנחים במר יהידי [א7387], חתום בסופה ליואנטי חזק, ועיין למטה יומם ב' של שבאות.

כנסת ישראל [כ486], חתום בה אליה, ועיין למטה עשרה בטבת (⁵⁰). לשכת איכה, הכל אנחנו במובכה [ה603], איך לומר הגיון [א2812], לא נרשם בהם שם הפיטן, ואייגם בשאר מנהיגים (⁵¹).

הקרובות לתשעה באב הון לר' אלעזר בר' קליר, וכבר דברתי עליהם בחלק ראשון (⁵²). הקינות והנחות נ"ל שהן כלן מלאכת הקלيري, וכבר כתבתי רפפורט כי בשם מהרייל כתבו שיש כ"א קינות כלן מן הקליר, ולפנינו לא נמצא מספר כזה עכ"ל. ובקובץ כ"י ישן גושן שבידי הכלול ס' התטרומה וס' החסידים וענינים אחרים רבים, מצאתי גם אני כתוב בדברים האלה: רבינו אלעזר קליר יסד כ"א קינות לט' באב למנין הימים שבין י"ז בתמזה לט' באב עכ"ל. והנה במנ gag בני רומי מצאנו כ"ב קינות, ואחת מהן, בת ציון שמעתי [בכ939] אין ספק שאיננה לרבי אלעזר ברבי קליר, שהרי היא במשקל (שש ושש תנויות) והיא נמצא במנ gag ספרד. נשארו כ"א קינות, שיתכן לחשוב עליהם היותר מלאכת הקלيري. אבל בספרים כ"י יש עוד כמה קינות יותר مما שבבדפוס, וקצת מאותן שבבדפוס אין במחוזרים כ"י, ואין בידינו להכריע איזו מהן היא לר' אלעזר (⁵³). ודע כי הקינה הראשונה, שבת סورو מנוי [שכ33], חתום בסופה אלעזר (תבא אל צר אשר כלנו וכור) והשלישית (אדאה עד חוג שמים) [א5] חתום בסופה לעזר בלבד אל"ף, על דרך תלמוד ירושלמי (ישראל למעט בדרכי לא הלכו וככו, כן הוא במנ gag בני רומי, אבל במנ gag אשכנז מעט, והוא תקון שתקנו האחרונים, שלא ידעו כי כוונת הפיטן לחתוםשמו לעזר), וכן הרבייעית (איכה תפארתי) [א2923] חתום בסופה לעזר (אני לבתי מיד כל עובר), אבל במנ gag אשכנז השמיטו הבית ההוא, ובמנ gag פולין החליפוהו, ולא נשאר בו רק למ"ד וע"ין. ויתכן גם כן לומר שהחתום בה אלעזר בא"לף, אבל נראה כי מלאת אני שהיא סיום הבית הקודם, אינה מז החתימה. וכן קינה איכה ישבה חבצלת השرون [א2904], חתום בסופה

⁵¹ בכתב ידי נרשם החדרו הסופי של היוצר "ותאמיר לנחים איזומתן" כסילוק. — הוזלת "איך לומר הגיון" גם הוא בלי שם מהבר, ומה שרצה דוידזון לקבוע שם מהבר "בנימן" בבית השני, אין זה משכנע.

⁵² עי' לעיל חלק א' הערה 59.

⁵³ צו נז. ל. ג. 47 ואילך נוטן רשימת הקינות הנמצאות במנagas השונים, ולדעתו כולן או רובן הם מלאכת הקלيري. מספין עולה לנ"ת. כנראה חיבור הפיטן שתי שורות של קינות, אחת לכל אחת הקרובות שכותב, ובמשך הדורות מתערכבו ביניהן.

⁴⁹ סלהה זה, שתחילה במקורות אחרים היא "תויהת אבותינו נשׂו באורך שלוחות", נמצאת בסדור ר' סעדיה גאון (ע' שלג), והגאון חיבר אותה, עי' זולאי, האסכולה הפיטנית של ר' סעדיה גאון, ירושלים תשכ"ה, ע' מה. היא הייתה נהוגה במנ gag ארם צובה וכפה.

⁵⁰ עי' לעיל העירה 18. השד"ל (אגרות 574) מיחס סלהה זו לאליה בר שמעיה — השערתו בתכללה על די דוידזון — צו נז. ל. ג. 394, כי הסגנון בלתי ידוע, ונראה לי שהצדק אותו, כי הסגנון אינו דומה לאליה בר שמעיה, והוא גוהג לחתום את פיסיו בשמו המלא ולא ב"אליה" סלה.

מבוא למחוזר בני רומא

שתי פעמים לעזר (לו אלה גענו וכו' נחמה ליפתא מהלי וכו'), והסיום איננו במנוג אשכנז ופולין. וכן אהלי אני עבטתי [1431], הנמצאת במנוג בני רומא, ולא באשכנז ופולין, חתום בסופה לעזר (מיריחו לכל קהלי וכו'). וכן אווי כי מחלוקת [1427] (במנוג בני רומא) חתום בסופה לעזר (לבבות בתוך מעים להמותה וכו'). וכן אהלי אשר תابت [1432] (באשכנז ופולין) חתום בסופה לעזר או אלעזר (אחר וקדם מפה ומפה וכו') וקינת איך את אשר כבר עשו [2882], חתום בסופה קליר (היקרים קול ברמה נשמע וכו), וצריך לומר למה זה ועל מה זה, ולא מה זה ועל מה זה, או על מה זה ועל מה זה). והרבה היה לי להאריך, אך לקצץ אני צריך. ורק על ג' דבריםاعتיר את הקורא. הראשון הוא כי קינה אאה עד הוג שמיים היא מוסדעל סדר את"בש ג' אלפ"ין ות"יו א', ג' בית"ין וש"ין א', וכן עד ט"ן י"ם, ואח"כ ד' כפ"ין וד' למד"ין, ובאות הט"ית כתוב באשכנז ופולין, וגם במנוג בני רומא בב' כ"י שבידי אטושה ואשכונה (מל' כנשר יטוש עלי אוכל, ובארמי טיס), ובמנוג בני רומא בדפוס וגם בכ"י אלמנצי אטושה, וברומניה כ"י שבידי אטופה, ואינם אלא תקון שתקנו האחרונים. והשני הוא כי בג' מקומות מצאתי בין קינה בית אחד חתום שמואל, והבית ההוא ממורת במנוג רומניה. והשלישי הוא כי בקינה בית ציון שמעתי הנוכח הנכוון הוא ממורת אמריה, ארוך אש אכלת, כמו שכותב במנוג בני רומא.

בימים ההם ובעת ההיא [529] עד סוף העניין, נמצא גם במנוג רומניה, והוא מיוסד על אגדות, קצתן ידועות וקצתן בלתי ידועות לנו. בסנהדרין צ"ח: יש אמרים כי שמו של מישיח מנחם בן חזקיה, ובספר זרובבל (נדפס בקובשנטינג באשנת רע"ה, ובעיר ווילנא בשנת תקע"ה, ועתה מקורב בשנת תרי"ג נדפס שלישית על ידי יידי החכם אהרן יילינק, בספרו בית המדרש חזר שני [עמ' 55]) כתוב כי שמו של מישיח הוא מנחם בן עמיאל, ושם כתוב: מנחם בן עמיאל יבא פתאום בחודש ניסן ויעמוד על בקעת ארבל וכו'. ומה שכותב כאן ארבעים וחמשה ימים, נמצא גם בפסקתא דר' טוביה (לקח טוב) בפרשת בלק (54). ואין ספק כי גם ר' טוביה וגם ר' אלעזר בירבי קליר מצאו הדברים האלה באגדות שהיו בימיהם ועכשו נאבדו.

היווצר לשבת נחמו, את יום פdotcom [8543], הוא לרבי יהודה בר מנחם, ועיין למעלה בשבועות. ארחמק מרוחמי [7576], לא רשם בו שם המחבר, ובשניהם כ"י עתיקים איננו. גם איננו במנוגים אחרים.

ובזה נשלם החלק ראשון מחוזר בני רומא,وابא עתה אל החלק השני.

שמעואל דוד לוצאטו

ב

התהנוגנים קודם עלות השחר בעשרה ימי תשובה הם קדמוניים, ונוצרו בסדור רב עמרם גאון (כ"י אלמנצי) (¹), ורבנו האיי (mobā b'abodrahm) (²) כתוב כי שמע שבקצת מקומות אומרים אותו מראש חדש אלול, ומה שנוהגים בני רומה לומר תחנוגים קצר ימים קודם לראש השנה, כך היה מנהגם כבר בתקילת אלף הששי, שהרי המנהג הזה מפורש בספר מנהג אבות (הוא ס' תניא) (³) וגם במחוזר אלמנצי הנכתב קרוב לשנת נ"ז. מה שאומרים בתחוםים בלי שייהי לקוח מן המקרא רבו נמצאו גם בסדור רב עמרם כתיבת יד בחילופים וחותפת ומגרעת, כגון אהנו על שمر ה' עשה למען שמר, בעבר כבוד שמר כי אל מלך חנו ורחום שמר, לא בהסד ולא במעשים באנו לפניו, כדלים וכרשימים דפקנו דלאתי, מה נאמר לפניו יושב מרום וכו', אל מלך, ויעבר, הביטה וראה את אנחותינו (וכו' במעט חולופים), הביטה וראה כי אכלונו אויבים, הביטה וראה כי אכלונו צרים, וכו'. כשהחטאוי ישראל בדבר עמד משה וכו', אבל אנחנו הטענו וכו', אשmeno מכל עם וכו', אלהינו שבשמים וכו', אב הרחמים מלא רחמים הטענו לפניו רחם עליינו וכו', עשה למען אמרתך, עננו אבינו עננו וכו', דע אני לאברהם בטורה דמורה ענין וכו', מכנייס רחמים הכניסו אבינו עננו וכו', מהי ומשי וכו', מרז דבשמי וכו', מתרצת ברחמים ומתחפה בתחוםים וכו', כל זה נמצא בסדור רב עמרם (⁴), אם כן כל זה קדמון יותר מאשר שנים. ודע כי בספרים כ"י וגם בדפוס שונצין כתוב: מלאכי מרומה סמוכו יתנא ואעליו צלותנא לקדם בריינה אפשר דמתרצה ושמען קלנא וכו', אבל בעל קמחא דאביישונא האריך

¹ עי' סדר ר' עמרם, מהדר קורונג, ורשה תרכ"ה, חלק ב' דף א'. יטרא (מהודורה זו מתבססת על כתוב ד' לונדון, בריט. מו. Or. 1067 הגותן טכסט מורחב בכמה חוטפות) וסדר רב עמרם השלם, מהדר פרומקיין, ירושלם תרע"ב, ח"ב דף קנ"ז ב'—קנ"ז ב' (הטכסט של מהודורה זו מתבסס על כ"י אולספورد, 28 ⁴ Opp. Add. 4°), ונשמר לנו עד כ"י שלישי של סדר רע"ג, הנמצא בנזיר-יורק, בית האדרש לרבניים, ולצברגר-הלהברטים, הנוטה גותה שונה למגורי של ליליא האשמורות (גוטה זה נדפס עי' א' מארס, Jahr d. Jüd.-lit. Gesell-schaft, כרך ז' (1907), היל עברי ע' 28—23, וכל סידור האשמורות נושא שם רק בעשרה ימי תשובה.

² תשובה ר' האיי גאון נמצא בכמה מקורות (מנורת המאור נר ה' פ"ב כל"ג א'). אף על פי שאין ביחסו בוגז לנוסח התפילות שבסדר רב עמרם גאון, שכל מעתיק נtag בזמנהו, נמצאות הפסוקאות הנזכורות בכל כתבי היד, ויש לייחס לתקופת הגאנונים. הכי' שראה השד'ל היה כנראה זה של אוטף אופנהיים (הנמצא היום בבודילינה באוכספורד).

³ אף על פי שאין ביחסו בוגז לנוסח התפילות (מנורת המאור נר ה' פ"ב כל"ג א'); הלכות מהריין גיאת, הלכות תשובה ע' מג. רא"ש סוף מסכת ר'ה. טור אר"ח ס' תקפ"א, וזה לשונו: ומנהגו לומר תחנוגים בהני עשרה ימים לחוד. ושמענו במקצת מקומות פרט קיימי מרשת חדש אלול, ואמרי דביה סליק להר זימנה שלישית ונחתת

⁴ אף על פי שאין ביחסו בוגז לנוסח התפילות שבסדר רב עמרם גאון, שכל מעתיק נtag בזמנהו, נמצאות הפסוקאות הנזכורות בכל כתבי היד, ויש לייחס לתקופת הגאנונים. הכי' שראה השד'ל היה כנראה זה של אוטף אופנהיים (הנמצא היום בבודילינה באוכספורד).

מבוא למחוזר בני רומא

לדבר נגד המנהג זהה, ותקן וכתב אלה מ羅מא סמוך יתנה וכורו כמו שהוא בדפוסים אחרונים, וגם הוא לא היה הראשון ששלת ידו להגיה, שהרי בכ"י אלמנצי הנקتب קרוב לשנת נ"ז (כ"י בסופו כתוב: ותשלם מלאכת הניקוד אשר עשית בזה המחוור וכורו שנה חמשת אלף וחמשים ושבעה לבריאת עולם), מצאתי: מלך מ羅מא סמוך יתנה. ומכל מקום אין ספק כי מלאכת מלאכי מ羅מא סמוכו יתנה היא קדמוניית מאד. ולא זו בלבד, אלא שבકצת מהחוורים כ"י מצאתי ג"כ: במטותא מנכוון מלאכי מ羅מא דבידכוון מפתחי דרhamyi ותchanoni וכורו, במטותא מינך מיטטרון ספרא רבא וכורו. וגם בעל מנהג אבות מקיים אמרת המכניות רחמים, ובביא ראיות זה בשם הר' אביגדור ז"ל⁽⁴⁾. ודע כי במחוזר כ"י גдол של, אחר התchanונים יש מכניות, הראשון הוא למקדים נואמים מבקשי רחמים, בהטעכט שאלות ורחמים: אלהי הרחמים, צו למכניות רחמים לבב יעכבו רחמיינו מלבואה בשעריו רחמים: שם המחבר אליקים. והשני והשלישי הם לרבי שמעון הגadol (בר יצחק). האחד מתחיל שערי שמים בלולי אש ומים [ש2076]⁽⁵⁾ (והאשכנזים אומרים ביום ג' בין לר' הילוי חציו השני, והיא שבת הכסא [ש313], וביום ד' אומרים שערי שמים), והשני מתחיל תורה הקדושה [ה180], והוא במנהג אשכנז סליהה לצום גדריה⁽⁶⁾.

עיראה שחר על דברתך [א0407], החתום בסופו אברהם חזק ואמצ' עזרה, והוא ג"כ במנהג רומנים כ"י, ובמנగ אשכנז באשמורת הבקר, ונראה שהוא לראב"ע⁽⁷⁾, ובמשפטי רגנות הוא מיוחס בטיעות לר' יצחק בן גיאת.

היווצר לשבת קודם ראש השנה, אקרא לאלהים עליון [א1040], החתום בסופו יוסף (ycopרו והקשבי סליהה פודה)⁽⁸⁾.

הרשوت לנשمة לראש השנה, אכרע אקווד לפני מלכי [א3293], החתום בו יואב, ובכ"י ישן נושן שבידי כתוב עליון: להר' יואב צ"ל מ羅מא, ובכ"י אחר שבידי כתוב עליון: לכמ"הר יואב צ"ל מן הכנסת, וכינוי מן הכנסת הוא כמו מבית אל, ועיין למלגה רשות לנשمة לשבועות.

יה שמק הוא לר' יהודה הלוי [י1143], ועיין למלגה בחג הפסח.

"סליחות ותחנונים כמנג ק"ק איטלייאני", כגון טוריינו תקי"ט או מנוטקה תקל"ת. — אשר לחינות של שמעון בר יצחק הנזכורות, יש לקבוע ש"שבת הכסא" ו"שער שמים" כל אחת יהידה בשל עצמה היא, אף אם הן מופיעות לפעמים בכ"י בהמשך אחד, ע"י פיטני ר' שמעון ב"ר יצחק, מה"ר הברמן, ע' קעד—קעה.

⁷ לפי דעת צונץ, ל. ג. 392, בטיעות מיוחס לראב"ע.
⁸ לפי צונץ, ל. ג. 370, יוסף בן מתתיהו, מסתמא בן המאה הי"ד. הסימן בן מתתיהו הוא בכתבים באותיות ק-ת.

5. תניא רבתי ע' 154. שבלי הלקט דף קל"ג א"ב.

6. תיאור זה של השד"ל עוסק במה שנדרס במחוזורי רומה, ואלה כוללים את סדר המעמידות בלילה אשמורות בקיזור, בナンם את הפטוקים ואת פרקי תהילים ואת הליטניות בסוף, בתוספת הערכה בכל פעע: "יאומר סליהה ברצון החזון". הסליהות עצמן, הינו יצירות הפייטנים, אינם מופיעות כאן, אף על פי שהן כתובות בכתב יד מהוזרים, ועל אף שהמחוזר כולל את הסליהות לתענית וליום הכלפוריים. הסליהות לימי האשמורות ולימי התשובה ימצאן הקורא במהדורות מיוחדות של

שמעאל דוד לוזאטו

היווצר ליום ראשון דר"ה [מלך אзор גבורה, מ-1529] הוא גם במנהג אשכנז, והוא לר' אלעוז בר' קליר.

וכאן ראייתי להעתיק דבר אחד שמצאתי בפירוש המחזור כ"י משנה ס"א שבידי, וויל' (בדף ק"ז) : בעשרה לבושים, לעתיד يتלבש הקב"ה בעשרה מיני מלבושים כשינקום דם עמו, וככלם מנויים פה, והשליח צבור מתפלל, באותו עשרה לבושים התאווה לשון צוווי, מתפלל שיתאור באוthon الملובשיין, והוא אומר התאזר תועה, שהוא עבר, ועוד לא באה נבואה זו עכ"ל. ולמעלה מזה כתוב: אзор גבורה, שהוא אחד מן העשרה לבושים שליש ע"כ. ולמטה מזה כתוב: עוטה כשלמה אוריה, הוא מלבוש רביעי. הוא מלבוש שלישי ע"כ. והוא מלבוש חמישי. וילבש צדקה, הוא מלבוש (שתי), וכובע ישועה התאזר עוז, הוא מלבוש חמישי. חמוץ בגדים, זה מה שאמר הכתוב מי זה בא מארום חמוץ בגדים מבצרה, בגדים חמוצים מלבוש שניין. טליתו כשלג, שני' לבושה כתלאג חירור, והוא מלבוש חמיעי. יעת קנהה, הוא מלבוש עשרי עכ"ל.

יעידון כל עבדיך, גם אפתח נא שפט, עיין למעלה ביום ראשון של פשת. ה' בקול שופר [א-782] נמצא גם בכ"י והראן ומונפללייר ומנתג אלג'יר, וראשי הบทים יקיב, וברוך היודע אם זה מקראה בעולם, או שכך היה שם המחבר (^ט). אבל לא חמל [א-48], אבל לא חס [א-49], אסופים אסופי אשפות [א-691], אין בהם שם המחבר, ואיןם במנהגים אחרים (^{טט}).

את פנוי ה' יום תראאו [א-8580], חתום בו בניימיין ביוא"ד, ועיין למעלה עשרה בטבת (^{טטט}). היווצר ליום שני, מלך אדר ונורא [מ-1523], והקרובות לצום גדליה [אבל במר נפש מתענים, א-293] (^{טטטט}), והסליחותチャלת يوم ענווי [ח-25], ואליך ה' אקרא (^{טטטטט}), אין בהן שם המחבר, ואין במנהג אחר.

העקייה אמונה אומן [א-5638], חתום בה יצחק, והוא במנחת יו"ח במנהג האשכנזים שבאיטליה, וגם בסליחות דפוס אוגסבורג שנת רצ"ו (^{טטטטטט}). הסליחה אמרנו נגזרנו לנו [א-5943], החתום בה שלמה הקטן, ונראה שהוא ר' שלמה הבבלי, והוא במנהג אשכנז ליום ג' בין ר' יה לוי"ח (^{טטטטטטט}). זכור ברית אב המוני, ואל דמי לך רב וגואל, עיין למעלה עשרה בטבת (^{טטטטטטטט}).

¹³ עיי' לעיל חלק ב, א, הערכה 17.
¹⁴ עיי' צוין, ל. ג. 395. המחבר הוא יצחק בלתי ידוע. סליחה זו הייתה נהוגה גם במנהג וורמייזא (שחרית יה"כ) ואלווס (ערב ר'יה), והיתה גם במנתג קוילן (קולוניא) היישן (ערב ר'יה), לפי הדפוס היחידי, פפ"ד' מ"חנ"ד.

¹⁵ יהוז הפוט לר'ש הבבלי נראה בזאת בזוהר לפוי האופני לו, עיי' צוין, ל. ג. 235, וקשה לה' בין הסתיגותו של דווידון (שהוטיף סימן שאלה).

¹⁶ עיי' לעיל חלק ב, א הערכה 18.

⁹ פיטוס זה, שנראה מזמן מאוחר, חסר במחדורות עתיקות והוכנה בהשפעת קהילות ספרד. הוא נדפס בכמה ספרי חפילה, כגון מחזור אריגון, תלמסאן, אלג'יר, פאס, גם בספר סליחות של התימנים, ירושלים תרמ"ג, בשינויים רבים. בנוסח התימנים יוצאת סימנו "יעקב".

¹⁰ שלושת הפוטטים לא נזכרו על ידי צוין.

¹¹ עיי' לעיל חלק ב, א, הערכה 16.

¹² לפי דעת צוין, ל. ג. 69, ובגנטפה ע' 3 שייכים הפוטטים האלה לתקופת הקלייר.

מבוא למחוזר בני רומא

שלומי עליון [1309] חתום בה טמאל, ואיננה במנハג אחר. היוצר לשבת השובה, אליו שובה איוומתי (א' 4983), אין בה שם המחבר, ואיננה במנハג אחר (ז').

בערבית יו"הכ, שמע קולי אשר ישמע בקולות (ש' 173), הוא גם כן במנחג ספרד ורומניה, והוא לרבות האי גאון, והוא במשקל יתד ותנוועות, כמו מהברת מוסר השכל, שהוא גם כן לרבות האי (ז'). ודע כי במלת למראדי, הדר' לאף על פי שנקדחה שוא, היא נחשבת כתנוועה, וכיווץ באזה מזאתי בקצת מקומות גם בשיריו ר' יהודה הלוי, כגון [ז': 3640]:

יקר יום שבת תגדיל
בברית שלום והיים
וקדשטו ויהי מבידל
בין ישראל לגויים

מן וקדשתו עד סוף הפיאות, כל הרוז הוא בעל ז' זין תנועות, ורק החרווז הראשון הוא בעל שש ושש, אבל המשורר התיר לעצמו להחשייב השוא שבמלת יקר ובמלת וחיים כאלו הוא תנועה, ואע"פ שכלי יתר החטפים שככל הפיאות ההוא (כמו השוא שבמלת וקדשתו) נחביבים אין וכאפס (ז'). ונ"ל כי כשהיו המשוררים מתירין לעצמן דבר מצאתי שיר המתחליל

אבכה ביום צאתוי / מתוך חדר ביתך [א' 265] (ז')

והוא שתי תנועות ויתד ושתי תנועות, והבית השלישי הוא:

ואספהה בפי / بعد ימי הרפי
וכוכבי נשפי / חשבו ועל אכפי / צמתי וענתי

הנה הביאית בתייבת בעד והו"יו הראשונה וכוכבי היא נקדחה שוא כפי הדקדוק, והוא צרייכה תנועה לפי המשקל; והנה הדיוואן שבידי איננו מנוקד, אבל תחת אותן הראשונות משתי תבות אלה יש קו קטן (בעד, וכוכבי), וכן חשוב כי גם רבנו האי העמיד במאירך דלא'ת למראדי.

אהבת צדק ותשנא רשות [1262], אין בו שם המחבר, ואיננו במנחג אחר. יעללה תחונניינו (ז' 3181) הוא גם במנחג אשכנז ופולין, אלא שבמנחג אשכנז משמשו חציו.

במנחג אשכנז ופולין, וגם במחוזר בני רומא כ"י ישן נושא שבידי כתוב יعلاה ויבא

17 גם יוצר זה שייך לתקופה קודמת לפיקוד צונז,

ל. ג. נספח ע' 3.

18 שיר זה נדפס על ידי השד"ל עצמו בדיוואן ר' יהודה הלוי א' (1864) דף ל"ה ב', והוא נמצא

גם במחוזר ויטרי ע' 146

20 כנראה עוד לא נדפס. צונז, ל. ג. נספח

המייחסות אותה לר' האי, כמו שגם הטילו ספק

אם חיבור הגאון את ספר "מוסר השכל", עי' לשבת איכה.

19 גם יוצר זה שייך לתקופה קודמת לפיקוד צונז,

ל. ג. נספח ע' 3.

20 צונז עבור בקשה זו בשתקה — היא נוכרת רק

אגב אורחא ל. ג. 187 — וייתכן שגם הוא הטיל

ספק בנאמנות הדיעות בכ"י וספריו דפוס

אם חיבור הגאון את ספר "מוסר השכל", עי'

שְׁמוֹאֵל דָוד לֹזֶצָטוֹ

ويرאה תמיד בלשון זכר, ובדרושים אחרים מנהג בני רומא גם בכי' גדוֹל שבידי עשו הפעל זכר ונקבה כפי מה שהוא השם הבא אחריו, אבל בדרושים קדמונים ובקצת כי נמצא יعلاה ויבא, تعالה ותבא, בסדר בלתי מסכימים עם הדקדוק.

או"א היה עם פיפיות [4820] הוא גם במנהג אשכנז במסוף ר"ה יו"הכ, ודע כי במחוזרים כי במנהג אשכנז כתוב כמו במנהג בני רומא גשים מול שוד להלחמה, ושוד הוא כינוי לשטן, והאחרונים החליפו וכתבו גשים מול ארון הקדש באימה. ודע כי במקומות שכותב במנהג אשכנז בפיוט אשא דעוי בצדק (במסוף יו"הכ) [צ"ל יום א' דר"ה] [א54577] ואם שוד יעלוזו, בפירוש המזרור כי קדמון שבידי מצאתי ילוועו, והכוונה אם השטן יקטרגתו וווציא לעז עליין.

הסliquה דלאיך הלילה [2602], חתום בה דוד (ו'צ"ל והבט משמיך, וכן הוא בכ"י ודרושים עתיקים). והוא דוד בר אלעזר בקדוה, הידוע במנהג ספרד. ודע כי הסliquה הזאת איננה במנהג ספרד (21), ובכל מהוחר בני רומא לא נמצא פיות חתום בו דוד או דוד, אלא זה, ועוד אחר, שהעתיקתי מכ"י הנמצא בעיר מודינה, תחלתו: אליך נשأتي את עיני היושבי בשמיים, נוראותיך גלה, וחסד אשר מעולם הפלא, כי גדוֹל מעלה שמיים [5079]. ועוד דוד אחר נמצא במנהג בני רומא, והוא דוד בן הונא, שעשה יוצר ליום ראשון של פסח (בכ"י ודרושים קדמוניים), תחלתו דבר מישרים [א4604], וחתום בו בן הונא הצל"מ, והטעם (כאשר הוודיעני ידיד נפשי הרבה הגדול החכם המופלא מוהר"ר שלמה יהודה רפאפורט נ"י) שהפיטין היה עומד בתוך י"ב חדש לימות אביו, ולפיכך אמר עליו הריני כפרת משכובו.

יום יعلاה נקרה [י1791], היא במשקל שש ושת תנויות, וחתום בה יוסף. בבית האחרון ציריך לקרוא: פתור תאוותיך יعلاה, טמון בחבר הבליל יולדותיך, טמון בחולם ולא בשורק.

ישראל בחיריה אל [4216], אין בה שם המחבר, וגם היא במשקל שש ושת תנויות.

יה אשר גאה גאה [7807], חתום בה יוסף, וגם היא במשקל שש ושת תנויות. ברוך אלהי עליון [14201], חתום בה בני מגן, וגם היא במשקל שש ושת, ומלית אליה עליון זרה, ומשפטה אליהם עליון. ולא מצאתה הסliquה הזאת בספרים כי', רק בא' מצאתה נוספת בಗליון בכתיבתה מאוחרת (22).

ירצחה עם אביו [3917], חתום בראשה יצחק, והוא גם במנהג ספרד, ואפ"ם וטריפולי, וגם היא במשקל שש ושת. ולא מצאתה בספרים כי', רק באחד היא בגליון בכתיבתה מאוחרת, ונראה כי בדורות אחרים לקחו בני רומא מנהג ספרד, ואולי היא לרבי יצחק בן גיאת (23).

21 אבל היא נהוגה אצל המתימנים ובמנגן פאמ, אברם מהענויים, ע"י לעיל חלק ב', א העירה 30.
22 השערת השדי' לאשרה ע"י צונץ, המיחס גם הוא כנראה רבו בה השינויים. על נוסח שונה שבמנגן אפ"ם ע"י קריית ספר ל' ע' 133.
לקרובתו לשחרית יהוה"כ, ע"י ריטוטס 110. ל.ג. 412.

23 אבל היא נהוגה אצל המתימנים ובמנגן פאמ, כנראה רבו בה השינויים. על נוסח שונה שבמנגן אפ"ם ע"י קריית ספר ל' ע' 133.
לדעתי צונץ, ל. ג. 354 מהברה הוא ר' בנימין בר

מבוא למחזור בני רומא

פרשנות לנשمة, שחי לאל יהודה [802], חתום בה שלמה, והוא בן גבירול, והוא גם כן במנาง רומניה ובכ"י והראן, והוא במשקל יתודות ותנוועות, ולא מצאתיה במחורי בני רומא כ"ג, רק באחד מצאתיה בין פיטוטים רבים הנוספים בסוף הספר (24).

מי העומד בהראה [1028], חתום בו משה כהן חזק, ולא מצאתיו בספרים כ"י (25). הפיטוט הזה (מי העומד בהראה) הוא בעל ח' הברות, והשווא הנע והחטפים גם הם מן המניין. המשפט הזה (למנות השווא בכלל התנוועות) היה נוהג באיטליה זה ת' שנה, ובו אחזו רבבי ריאיטי, בספרו מקדש מעט, ובדרך הזה הלו גם כן לפעמים מטורי המזרחה, כאשר תראה בפיטוט ידיד נפש אב הרחמן, שהוא גם כן ח' הברות, והשווא מן המניין, וכן הוא ס' ישיר משה כהן מקורפו, ההלמו:

ויהי בימי מלך אחשורוש
אשר נתה און לדבר המן
להש��ותנו לעז ומירוש

ולולא שמצתי פיטוט מי העומד בהראה בדפוס שונצין שנת רמ"ג, הייתי אומר שהוא לר"מ כהן מקורפו, אבל בשנת רמ"ו ר"מ כהן מן מקורפו עדין לא נולד. הרשות לקודיש, יה נמצא [1023], חתום בה יואב בר' יהיאל, ועינן למעלה רשות לנשمة לשבעות (26). השיר הזה נעשה על דרך יה שמן לר' יהודה הלוי, אך לא חשב ר' יואב למספר התנוועות. הפיטוט הזה לא מצאתיו בספרים כ"י.

או ביום כפור סליחה הורית [2106], וקדוש אדר בעליתו [202], נמצאים גם במנาง אשכנז וגם במנาง רומניה, והם על סדר א"ב, בלי שם המחבר.

מתני אחדו חלה [2780], איןנו בכ"י ישן נושא שבידי, אבל נוסף בו בಗליון. שם המחבר נראה שהוא משה בירבי בנימן, אותיות משה חתומות שתוי פעמים, ואותיות בירבי פעם אחת, ואותיות בנימן מגומגמות. והנה הפיטוט הזה כולל שני חלקים, האחד הוא לספר מה שהיה בזמן שבית המקדש קיים, והשני הוא להגיד כי עכשו שאין לנו כל זה תפלותינו מכפרות במקום הקרבנות, ושלייח צבור זקן ורגיל ופרקנו נאה מכפר כמו כהן. לפיכך אין ספק אכן כי נאה כעגיל חבר הרגיל איננו מקומו הרاوي לנו, אבל מקומו הוא למטה אחר מורי הורוני, וכן צריך להיות: בנינים אלו וכו', מורי הורוני וכו', נאה כעגיל וכו' (ובעל כמה דאכישונא נדחק ופירש חבר הרגיל זקן ופרקנו נאה, הכל על הכהן הגדול, וזה רוחוק מאד). ולפי זה אותיות בנימן חתומות על הסדר, אלא שהב"ית נכפלה (בולד נפסלים, בנינים אלו) הנ"ז והי"ז רמזות

24 נדף לאחרונה במחזור השירה העברית (ברודר 25 עי' צונץ, ל. ג. 586, והוא מצא סימן משה כהן וינר) ע' ז; במחדורות י' דוידזון, פילדפיה בר סעדיה (במלים: כל הנקרא... נר שכ עז יה).
25 על תקופתו לא ידוע דבר.
26 עי' לעיל חלק ב, א הערתא. שירמן, השירה העברית בטפר ובפרובאנס, א' 237.

שモאל דוד לוצ'אטו

במלת בניינים, והמ"ם והגנו"ן במלות מורי הורוני, נאה כעגיל. ואמנם משה בר בנימן מצאתי חתום בכך גزو רבותינו לשבת קודם שבועות במחוזר כי' שבידי נכתב בשנת קצ"ב, וגם שם יש זורת בחתימת בנימן כי הסרה הי' יוד ואולי הפיטן כתב ניגלית בי' יוד אחר הננו"ן. ויתר מזה לא נודע לי על זה משה איש בר בנימן (ב').

ושוון עמק אווימה [ש765], הוא נמצא במנהג אשכנז במוסף י"הכ, ובמנהג רומניה הוא (כמו במנהג בני רומא) בשחרית. וכן יום מימים הווחס [י'1837], וכן צפה בבת תמולתה [צ'73], נוהגים באשכנז בתפלת מוסף. שלשת הפיטנים האלה משונים בעניין חתימתם, שאין בהם שם המחבר, ואינם על סדר א"ב, אבל הראשון חתום בו שבת שבתוון, והשני חתום בו יום כפורים, והשלישי צום העשור, והם לר' אלעזר הקלייר, חתום אה"כ בפיוט אשא דע' למראוק, הכלל המלא הנ"ל בסופי חרוזותיו, ונקיישר

שבשת שבתוון, ונקיישר ביום כפורים, ונקיישר בזום העשור (ב').

הפסוקים שבסוףשוון עמק, שסופה ונשלמה פרים שפתינו, הנקשר עם שפתינו מדובבות, וכן הפסוקים שבסוף יום מימים הווחס, שסופה מצאתי קופר, הנקשר עם קופר פדיון נפש, איןנו נוהגים עתה במנהג אשכנז, ואינם בדפוסים אחרוניים, אבל נמצאים בדפוסים עתיקים וכ"י מנהג אשכנז, כמו שהם עד היום במנהג בני רומא (ב').

אנוש מה יזכה [א'6476], הוא ג"כ במנהג אשכנז בשחרית י"הכ, והוא بلا חרוז ובל' שם המחבר, ונראה שהוא מהפיטנים הייתר קדמוניים, ונכתב באזיהה (ב'). ודעת כי באות הקו"ף גירושת אם יהיו חרוצים ימי מوطעית בלי ספק, ובבעל כמה דאבישונא בקש להולמה ולא הולמתו, ובשני כ"י מנהג בני רומא שבידי מצאתי קצוף בדים ומרמה אם יהיה (בלי מלת יהו), וכן נכוון. ובמנהג אשכנז בדפוסים אחרוניים כתוב קצוף במרמה ודמים אם יהיה, יהיו חרוצים ימיין, וזה תקון שתקנו האחוריים; אך

בכ"י רבים וכן בדפוסים (בצורה כו': כתוב ה' שמעת ה' סלהה וכו' ... וגא' קחו עמכם דברים ושבו אל ה' וכו') באופן שרואים בברירור שהחון דילג עליהם. תפעה מוזהה זאת (ההרטת את מיבנה הקרובה ומפעת את הבנתה) עד לא נתרשה כהוגן, ועי' מ' א' ליפשיץ, כתבים, הוצאה מוסד הרב קוק, ירושלים תש"ז, במאמרו הקורובה עמ' שא—شد.

30 התוכחה "אנוש מה יזכה" הוספה היא לקובחת הקלייר, כמו שהיא משמשת בהוספה לקובבת משולם בן קלונימוס במנהג אשכנז, ונדור שהיא קדומה מתקופה משלומ, ואולי גם מהקלרי, אבל לא ידי המדפיסים קבועה שם, כמו שכתב דודיזון, אלא היא נמצאת בכתביו היד העתיקים בשני המנגאים. במחוזר רומניה לא נתקבלה. תוכחה דומה פחות קדומה (בחזרה) "אנוש איך יצדך" (א'6401) נתקבלה במקומה (במחיה) במוסף י"כ רך במנהג פולין.

27 עי' צונץ, ל. ג. 455—457, שם הוא גותן רשימת יצירותיו, לפי דעתו של צונץ שיק המתכר למאה ה'יב (אם איןנו קדום יותר), ובפיוטיו ומצאים כל הסימנים האופייניים של מקופת.

28 הקרובה לשחרית יה"כ לר' אלעזר הקלייר — שוון עמק אווימה, צ"ל וכ"ה בכ"י' ובדפוסים עתיקים, וכן כתוב השד"ל, אף על פי שבדפוס ליוורנו נתקבל השיבוש "אוימה" הנמצא גם בכמה מהדורות מחוזר אשכנז — היא תוארה בפירושות עי' צונץ, ל. ג. 57—54, ואחריו על ידי זwidzon, אוצר ג, 439—441. צונץ גותן שם רשימת הפיטנים הכלולים בה במחוזרי אשכנז (פולין), רומא ורומניה, שמספרם מגיעה לחמשים וחמשה, ורוכם הוכנסו מבחווץ ואינם שייכים למחבר עצמו.

29 נראה הושטטו הפסוקים באשכנז החל מהמאה ה'יד או ה'ט'ז, וכך שהם מופיעים עוד בכל כ"י' וגם בדפוסים עתיקים מחמת שיגרה, נתקראו

מבוא למחזור בני רומא

בדפוסים עתיקים (שונצין סלונייק ואויגשבורג) כתוב קצוף במרמה ודמים אם יחי, הרוצים ימיו במספר.

אשר דען למרחוק [א7753], חתום בו אלעזר בירבי קליר, והוא גם במנג רומניה בשחרית יו"ח, ובמנג אשכנז הוא במוסף, ומלה שוען באט מרוחק, הכוונה בהן להשען בזכות האיש אשר בא מרוחק, הוא אברהם, וצריך לנקד באט, וכן הוא במנג אשכנז.

אין עורך אליך [א3071], הוא ג"כ לר' אלעזר הקליירי, וחתום בו שתי פעמים אלעזר (את להשי ענה נא וכו', אדון לקול עמר וכו'). והוא גם ברומניה בשחרית יו"ח, ובאשכנז במוסף.

ASHFCA לפניך שיחה [א8162], א"ב בלי שם המחבר, ואיננו במנג אחר.
אל שת מאז מעונו [א4074], א"ב, והוא גם ברומניה.

אשר אימתך באראי אומן [א8178], א"ב בלי שם המחבר, והוא באשכנז במוסף (31).
מעשה אלהינו אדריר בויעודה [א1068], א"ב ותש"ק, והוא גם כן ברומניה ואפ"ם,
ובמנג פולין הוא במוסף, אלא שאין שם מעשה אנווש, אלא בית אחד, והוא משונה
ממה שבמנג בני רומא (32).

אמרו לאלהים אל מלך בעולמו [א5860], א"ב ושבע אותיות כתובות שתי פעמים,
כי כל בית מסיים באחד מפסוקי הodo לה' קראו בשם (ד"ה א' י"ז) שם כ"ט
פסוקים, והנה תחלה כפל הפיטן אותיות מנץ' פך ההפולות בצורתן, והואיל ואין
אלא חמש, והוא היה צריך לשבע כפולות, כפל לבסוף הש"ז והתי"ו. הפיטן זה
נמצא במנג פולין במוסף, אך לא כלו, אלא עשר חרוזות ראשונות והאחרונה,
ומלבך זה חרוזה תשיעית היא משונה, ונוסף בני רומא הוא יותר קשה ויותר קדמון,
ונוסח פולין אינו אלא תקון שתקנו האחרונים.

iamiichi שחקים ממעל [א5708], א"ב כפולה, ובאשכנז ופולין הוא במוסף.
כי אמרתך לא תפיל [כ185], א"ב, ואיננו במנג אחר, וכן אך אומרים לפניך
[א3211] (33), וכן בנאנך לא תאניפנו [ב59].

האשכנזי העתיק כמו שהוא קיים בכ"י אוחדים.
בקהילות נהגו לסדר את חרוזי "מעשה
אנווש", כולם או חלקם, לפניו חרוזו האחרון
של הפיטן "מעשה אלהינו", ולהתחל אחורית
את חרוזו האחרון במילים "אכל מעשה אלהינו"
כ"ה בכמה כי"ו וכיה עד היום במנג פולין, רק
שם אבדו כנראה החרוזים, והם הווורים מתורותם
על בית אחד של הפיטן הנזכר "אין מי בשחק"
מהשחרית שלהם, ובזה יוצא בית זה שונה
מחזר רומה כמו שכח השדי".

33 כי אמרתך לא תפיל, מחברו יני, עי' פיטוי
ני, מהדר' זולאי, ע' שלג.— אך אומרים לפניך
נמצא גם במנג פולין כחلك הקרובה "שושן

31 פיטן זה נמצא בגניזה כחלק מקורבות יני ליום
הכפורים, ואין סיבה להטיל ספק שהוא מהברה.
עי' פיטוי יני, מהדר' זולאי, ע' שלג.

32 הפיטן זה אחת מהציגירות על הנושא "מעשה
אלהינו — מעשה אנווש" — יצירה דומה נמצאת
באשכנז בשחרית יה"כ "מ"א אין מי בשחק
יערך לו" [א3059], ומסתמא היו עד כלא,
כמו בנוסח "מלך עליון — מלך אביוון" שרבו בו
היעבודים — וקשה לומר אם הוא שיר לר"א
הקלורי. במנג רומה באיט החרוזים "מעשה
אלהינו" ו"מעשה אנווש" בסירוגין, במנג רומניה
באים אלה (בסדר א"ב) לחוד ואחריהם אלה
(תש"ק) לחוד, וזה היה כנראה גם המנג

שָׁמוֹאֵל דָּוד לְוַצְאָטוֹ

המכירים (א' 762), תשר"ק, והוא גם ברומניה.

אלי מרום אומרים הלו [2944], א"ב, והוא באשכנז ופולין במאוסף, אבל בחילופי נסחאות.

מי יערוך אליך מענה לספר [מ0111], הוא גם ברומניה ובאשכנז במאוסף, אלא שבאשכנז השם יטוט ויקראו זה אל זה וכיו' הכלול א"ב משולשת ושהה ועשרים סמ"ר, ובמהזhor בני רומה כ"י ישן נושן שבידי הסיום ההוא (ויקראו זה אל זה) איןנו, והוסיףוה אחר כך בגליון, אבל בכ"י אלמנצי (נכתב קודם קודם לשנת נ"ז) הוא כתוב בפנים כמו בספר הדפוס (34).

אל בוחב עצות תכן את רוח [א313], עד ידם כלبشر, הוא חלק מהקדושה שבמנגаг אשכנז, והוא לרבני משולם בירבי קלונימוס (35) (והוא לדעת רפאפורט היה בעיר לока, ואחד מזקניו רביה משה בא עם קרלו מאננו מלוקא למגנצא, והופיע מעינות התורה באשכנז, ומשם בצרפת), ויש כה וכלה חלופי נסחאות בין מנגאג, כגון מנגאג צרפת כ"י שבידי מצאתה: כאומן, כמו ויהי אומן. ובמקום Aiיחד זכרך נשף וشهر תמיד, גירושת מנגאג אשכנז (גם בדפוסים עתיקים) היא Aiיחד זכרך תמיד שחר ונשף, וזה היא בענייני הגירסה הנכונה, כי נטלוון הפיטון להחריז בסוף הפיטוט נשף עם נפש, כמו שעשה בדף שאחר זה (במנגאג אשכנז) בסוף פיות אליך תלויות עיניינו [א5095], באמרו תתרומות מנשואי רחם, מה אדר שמן, וכיוצא בזה בסוף נעילה כמנגאג בני רומה (והוא במנגאג אוינינז בעברית ובמוסף ובמנגאג אלגוזאייר ערבית ושרהית, ובכ"י והראן בעברית) אשminiו תבעל במצולות שועל [א2102].

האווז ביד [ה' 19], א"ב כפולה, והוא באשכנז במאוסף ר"ה ויו"הכ (36).

האומרים אחד [ה' 25], א"ב, והוא באשכנז במאוסף, בחילופי נסחאות (37).

הפיטון ולפי מנגאג אשכנז העתיק במקום הנזכר שהנוהג אצלם ("או בקהל רעש גדול" או "כבודו מלא עולם"), אבל בתקופה מסוימת יותר הקפידו שלא לבטל את הנוסח הרגיל וסידרו את הפיוטים על ידו או, כמו במחוזור רומה, בסוף הקדושה. — אשר למחבר הפיוטים, העובדה שהם נמצאים במחוזורים בסוף הקרובה "Aiימיך נשאתה" ל"משולום בר קלונימוס אינה יכולה לשמש ראייה שהם שייכים לו, כי מעולם לא היסטו הקהילות להזכיר את תפלוותיהם מיצירות שנותן ולהזכיר לתוכן הקרובות פיוטי מחבר אחר. לפי סגנוןם שייכים הפיוטים לנו, או לאלו עזר בר' קליר, ועי' על זה זולאי, ידיעות המכון לחקר השירה העברית, ו' (תש"י) ע' רוח העירה 27.

36 מחברו יני, והוא חלק מקורבותו ליום הקפורים, עיי פיוטי יני, מהר' זולאי, ע' שלו.

37 גם הוא מיצירות יני, עיי מהר' זולאי ע' שם.

עמק" (תחלתו שונה קצת: אך אומרים בהין לפניך), וכן הוא נמצא בכמה כ"י מנגאג אשכנז. נראית בעיל שחלק יזקראי זה אל זה מוספת מאוחרת היא (לקותה מסילוק אחריו), שכן גם בלאדינו מסתומים ה絲ילוק בשלמות "להערץ להקדיש לעתיק ימים. יחד שלוש קדושה חותמים". — גם במנגאג אשכנז נהוגין הרבה קהילות להרכיב סיום אחר על טילוק זה, היינו לקצזו בסופו (וחול מהמלים "זובשות מלאי מרווחם") ולסדר במקומות השוואות החסרות את החלק האחרון (חול מהמלים "זיפצח שיר כסא") של ה絲ילוק "מי ימלל גבורות חיליך" הנוהג במנגאג צרפת ובמנגאג רומה במאוסף. סדר זה קיים בכמה כ"י מנגאג אשכנז והל מהמאה הט"ז.

35 קדושה זו מתחילה לשולשה פיוטים, "אל ברוב עצות" הנזכר, "תמיד תחולגון" (תל' 327), "אליך ועדיך יבא כל בשך" (א' 5062), והם נאים לפני בניית

מבוא למחזור בני רומא

אהלת מותחים [א' 1509], א"ב, והוא במנג' צרפת במוסך (35).

התוכחה נפשי עוז תדרci [נ' 1540], לבעל חובות הלבבות (הנזכרת בשער אהבת ה') פרק ה') איננה במחזוריים כ"י ואף לא בדפוסים עתיקים, רק בדפוס בולונייה ובדפוסים שאחריו, כי אמן לא ליום הקפורים געשתה, אלא לכל זמן שימצא אדם את עצמו מוכן לאומרה בכוונה (36). והיא כתובה בסוף קצת סדרים מנהג בני רומא, ואחריה הבקשה הנזכרת בפרק ה'ן של מחובות הלבבות, כבר הדפיטה במחזור בולונייה, אבל קיצורה הרבה ממה שהיא בכתב יד.

הויזוי רבש"ע קודם כל דבר [ר' 613], בספרים עתיקים איננו מיוחס לרבענו נסים, אך כך כתוב בראשו: יודוי של גאון, והוא גם כן במנג' ספרד, שם הוא מיוחס לר' נסים. וכבר העיד רפאפרט כי המכני הכתוב כאן ראש ישיבת בבל אינו אלא טעות, כי רבענו נסים לא היה בבל, אלא באפריקה, ודרכן כבוד קוראים לו גאון אע"פ שלא היה מראשי ישיבות שבבל. ובכ"י שבא אליו מדינת פיס כתוב בראש הויזוי הזה: יודוי גדול לרבענו נסים צ'ל (בלי מלאות ראש ישיבת בבל) ובכ"י רוסי 1377 הוא מיוחס לרב אשי ראש ישיבת בבל, ובמנג' אלגוזאייר השמיטו תחלתו עד לנגב הנמצא במחתרת (37).

או"א היה עם פיפיות, עיין לעלה ליל כפור.

הסליחה שופט כל הארץ [ש' 712], היא לר' שמעון [צ'ל שלמה] בן גבירול, והוא גם במנג' אשכנז ופולין (בשחרית יו"ח ובערב ראש השנה ויו"ח) ובמנג' ספרד (בראש השנה), ובמנג' רומניה ואילניאן ואלגוזאייר וכ"י והראן (38).

יהי נועם עתה [י' 1243] איננה בכ"י ובדפוסים עתיקים, אפילו בדפוס מנוטבה שנת ש"ה, ורשום בה יצחק הלווי, ואין להחליפו עם ר' יצחק הלווי בן זורה, פייטן גדול בפרובינציה, אביו של הרוז'ה בעל המאור (39). והנה הסliquה הזאת ושלאותה שבץ אחוזני [ש' 288] (לר' שלמה ניצה, שהיה בוינציאה בשנת ת"ס) נוספו בדורות אחרים, ויש יתרון לשניה על הראותה כיתרון האור מן החשך.

ערב חין ערכנו [י' 3267], אין בה שם המחבר (40), והוא גם במנג' רומניה, ומצאתה גם כן במחזור אשכנזי בכ"י על קלף אשר בבי"ח אשכנזים בק"ק פאודובה, במנחת יו"ח.

ולאחרונה ביאליק-רבניצקי ב מהדרה שלם. מאידך גיסא רושם צונצ, ל. ג. 312, את הסliquה

בין יצירות ר' שלמה בן אבן (הנקרא הנער), בנימוקים די משכנעים, אף בהסתיגיות מסוימת.

42 צונצ, ל. ג. 440, מתחשב באפשרות ליהות את המחבר עם יצחק בן יעקב דה לוייטס, נכדו של ר' יהודה אריה ממדינה שנולד בשנת 1621 ופרטם שירם בשנת 1661 לערך.

43 יתכן שכבבית הראשון מסתור השם יהיאל (ערב חין ערכנו היגינו אל תבזה), עי' צונצ, ל. ג. 232.

38 לפי דעת צונצ, ל. ג. 57, הפוט שיך לר' הקליר.

39 נדפסה בצוירה שירית על ידי ברודיזוינר, מבחר השירה העברית, ע' קי.

40 האשכנזים נוגאים לאמרו בתפלת ערב ראש חדש (הנקרא אצלם יום כיפור קטן) על פי הטופס הלקוות מספר שער ציון לר' נתן נטע הנובר, מהא י"ז.

41 שאלת המחברות עדין לא נפתרה. השד"ל הולך לפי המסורת המקובלת ומיחס את הסliquה לר' שלמה בן גבירול, ואחריו הלויכו חוקרים אחרים

ש מואל דוד לווצאטו

ביום עשר קראטיך [ב500], חתום בה בלעם, והוא שם משפחה בספרד, ר' יהודה ז' בלעם היה מדוקדק וምפרש גדול, קודם הראב"ע. הסliquה הזאת היא ג"כ בשפטין רגנות (מנาง טריפולי). ובמנาง ספרד יש סliquה אחרת חתום בה בלעם, תחלה בזוכרי על משכבי [ב296], והיא ג"כ ברומניה ובכ"י והראן. עוד שלישית יש במנาง רומניה, תחלה יום זה למרום שאו בלב נכוון עיניכם [י1729] (⁴⁴).

shore קמתי להודות [ש496], היא לר"ש גבירול, והוא גם באשכנז ורומניה ובשפתי רגנות.

בני ציון היקרים [ב1003], ביום הלבנת פשי [ב479], חתום בהן בנימן, ואינן במנาง אחר, ואין ספק שהן לר' בנימן איש רומי (⁴⁵).

ישן אל תרדם [י4132], היא לרבי יהודה הלוי והיא ג"כ במנาง ספרד ואלגזאייר ומונפליר ובכ"י והראן ובדיואן ר' היילוי אשר בידי כ"י. ודע כי הנוסח הנדפס במחוזורי בני רומה הוא כנוסח הנדפס במנาง ספרד, אבל הבית שתחלתו דל (או דלים) אשר עפר יסודם איננו במחוזורים כ"י, ובמנาง אלגזאייר הבית שתחלתו דמעות תזיל עינך איננו, ויש במקומו דלים אשר עפר יסודם. אבל בדיואן ובכ"י והראן ובמנาง מונפליר הנוסחה משונה מאד, וראשי הבתים כף הם: ישן, הקץ, לאשר עפר יסודם החכמה מאין, וצא, יה אהיה, שלשה בתים אחוריים חתום בהם לוי והה"א שבתחלת הבית השני היא ה"א אחרונה יהודה, ואותיות יהוד הן בבית הראשון (ישן, הרחק, ושור דרכיו). ואין ספק כי מאמר דל (או דלים) אשר עפר יסודם החכמה מאין, אין לו הבהנה, מה שאין כן באמרנו לאשר עפר יסודם החכמה מאין (⁴⁶).

יצו האל לדל שואל [י1749], גם היא לרבי יהודה הלוי, והוא גם במנาง ספרד ורומניה וכ"י והראן, וגם קראים קבלוה והכיסוה בסדר תפנות שלהם, חלק ג' דף ט"ו (⁴⁷).

יה צור עולמיים [י1065], לא נרשם בה שם המחבר, ואיננה במנาง אחר, והוא נמצאת גם בכ"י קודם שנת נ"ג, אבל בכ"י ישן גושן שבידי איננה, והוסיפה בಗליון.

ידידי אל ברכוו [י469], חתום בה יצחק, ואיננה במנาง אחר (⁴⁸).

ביום כפרת עוני [ב494], חתום בה בנימן, ואיננה במנาง אחר, ונראה שהוא לר' בנימן איש רומי (⁴⁹).

יחידתי בצרתי [י1767], חתום בה יוסף, ואיננה במנาง אחר.

מולך מוני [מ773], חתום בה משה הקטן, ונראה שהוא ר' משה אבן עזרא (⁵⁰).

⁴⁴ גם לדעת צונצ, ל.ג. 200. ג' סליחות אלה הן היצירות היחירות שאפשר ליחס בבטחון לייהודה בן בלעם.

⁴⁵ הוא ר' בנימן ב"ר אברהם מהענונים, עי' לעיל חלק ב, א העירה 30.

⁴⁶ נדפס עי' ברוחי, דיואן ר' יהודה הלוי, ב, 203, ולאחרונה עי' שירמו, השורה העברית בספרד ובפרובנס א-517.

⁴⁷ הסliquה נמצאת מבוארת על ידי ר' דוד אבודהם (מאה י"ד), עי' תשלום אבודהם מהדר פירנס,

מבוא למחזור בני רומא

יצץ צור [363], חתום בה ישעה, ואיננה במנוג אחר, ונראת שהיה המחבר איטלקי (י). ובמחזור בני רומא כ"י שבידי מצאתי פтиחה לסליחות, תחילתה: איך שפטיה אהיה פותח [292], חתום בה ישעה בירבי ملي חזק. ודע כי יצץ צור היא שקופה במשקל שש וSSH תנועות, בלי הקפדה על הitudות (כמו שהוא רוב סליחות משוריין ספרד), אלא שהאחרונים תקנו כה וכלה הלשון והשחיתו המשקל, וממחזור כ"י שבידי מצאתי כתגובה, והנגני מעתיק כאן חלופי הנשאות אשר מצאתי בכ"י ההוא: וישגיח מפתחו (בליל מלת אל), ניבי ערכו, יהיה ארחו, אשתק היהת קרואה, וספר כריתות תחתה, פקה (לא פקה), והוא דבק עם פליטה הנמצאה, הגהה זו מלבי היא, כי הס' איננו מנוקד), שפוך את שצף וקצף (מלשון בשוף קצף) לאודם ממשימים, תניחתו (הת"יו צריכה להנתק שוא), בנך בכפל, שכן (כך צ"ל, לא שכן [כ' גושה], והכוונה במקום האופל שהוא שכן בו האר סביבותיו אוורה), אל היה לו אויבו (כן צ"ל, אע"פ שגם בכ"י כתוב אל יהי), ודلتיהם (לא ודلتותיהם).

שרי קדש היום [2184], אין בה שם המחבר, והיא גם במנוג אשכנז⁽⁵⁾, ודע כי במקומות בהםთ מזבחות, כתוב במנוג אשכנז בהיותם מזבחות,etz"ל בהיותכם מזבחות, וכן מצאתי במחזור אשכנז כ"י ביד הגבר גבריאל טרייסטי, וגם במחזור כ"י אשר בבי"הכ אשכנזיםפה ק"ק פאדובה, וזה כי הפיטן רצה לסייע החירות בפסקו למה אשכל גם שניים יום אחד, על הרבנן בית ראשון ושני, לפיכך הסב הדבר אל המזבחות, ואמר בהיותכם מזבחות, וכן אמר אח"כ לשומכם הרבה, לנכת המזבחות, ובמנוג אשכנז לשומם, והוא טעות.

יום שבת וכפורים [1932], חתום בה יצחק, ואיננה במנוג אחר (י'). ישראל עם קדוש [4239], א"ב, ואיננה במנוג אחר, ואולי היה שם הפיטן ישראל, לפיכך עשה תחלתה וסופה ישראל.

לא בקשתי אל אבטח [24], חתום בה יצחק, ואיננה במנוג אחר (י'). אל נכספי לראותך [3916], חתום בה אברהם, ונראת שהיא לראב"ע, והיא גם כן ברומניה, ובשפתי רגנות ובכ"י והראן. ונראת כי רצתה ראב"ע לכבד אדם שהיה שמו משה, והוסיף אחר חתימתו חרותה אחת חתום בראשה משה (מחרפי שמן הרים) (י'). בליל על משכבי [734], היא לרבי משה בן עוזרא, ונמצאת בדיوان שלו אשר בידי,

53 לפי צונץ, ל. ג. 412 מחברת יצחק בן גיאת. היא נמצאת גם במנוג צרפת ורומניה.
54 גם סליחה זו שיכת לר' יצחק בן גיאת לפי צונץ, ל. ג. 412, והוא גם במנוג צרפת וארם צוכבה.
55 השורה השדי' לא קיבלוה צונץ וחוזיוון, והם רושמים את הסליחה כציירת אברהם בימי ירוש.
יע' צונץ, ל. ג. 392. לפי דיזיון יתכן שבחרו "משוך ברצונך" ובחרו "מחרפי שמן הרים" מסתור הסימן "בר משה".

51 מחבר הסליחה הוא ר' ישעה בר' אליה, נכדו של ר' ישעה מטראני, מחבר פסקי הלכה לכמה מסכתות הש"ס, ע"י צונץ, ל. ג. 363. לעומת זאת הייתה שיכת הסליחה "איך שפתי אהיה פותח" לזכנו, ע"י צונץ 336.
52 הסליחה נמצאת במחורי צרפת מהמאה י"ג וברשימת הסליחות בטידור טרויסי, ולכך היא שיכת למאה י"א או י"ב, ע"י צונץ ל. ג. 222.

שְׁמוֹאֵל דָּוד לֹוֶצָּאטוֹ

ובשבתי רננות ובכ"י והראן וברומניה כ"י שבידי, ובכלם התבהה הראשונה היא בליל, לא בליל, וכן צ"ל בעבר המשלק⁽⁵⁶⁾.

אליה קדם מעונה [א4544], היה לראב"ע ונמצאת גם במנハג ספרד וברומניה ושבתי רננות, וגם בסדור הקרים⁽⁵⁷⁾.

יעירוני רעינוי [י1553], היה לר' יהודה הלוי, ונמצאת במנחג ספרד וברומניה ושבתי רננות ובכ"י והראן וגם בסדור הקרים⁽⁵⁸⁾.

זה למתי צפנת [י948], גם זו לרבי יהודה הלוי, והוא גם ברומניה ושבתי רננות ובכ"י והראן⁽⁵⁹⁾.

בקר אערוך לך ואצפה [ב259], א"ב, ובין כל שתי אותיות מהא"ב חתום אותן אחת משם המתברר, והוא בנימין בר אברהם, ובכ"י עתיקים איננה, ועיין רשות לנשمة לפסה⁽⁶⁰⁾. אז מקדם הקדמה תשובה [א2159], א"ב, ואחר כך חתום בה בנימין⁽⁶¹⁾.

אין לי בטחון כי אם עלייך [א3035], א"ב, ואח"כ בנימין מלא י"ד⁽⁶²⁾.

יוסוף אשר מקדם [י2143], א"ב, ואח"כ משה בר יוסף, ועיין למטה מצרי ערי יצרי. את הי' בהמצאו [א8496], איננה בכ"י ישנים, והוא לר' אליה בר שמעיה, והוא במנחג אשכנז בין ר'יה ליו"ה.

אנוש מה יצדק [א7770], א"ב בנימין.

בעשור יום גילות [ב1153], חתום בה בנימין⁽⁶³⁾.

דרשןוך בכל לב [ד380], חתום בה דניאל⁽⁶⁴⁾.

מצרי ערי יצרי [מ2172], משה בן יוסף, ועיין למטה אוננו יצורי אליו.

שוכני בת חומר [ש632], היה לר' שלמה גבירול, והוא גם במנחג ספרד ורומניה ואלגזאייר ושבתי רננות ובכ"י והראן, וגם בקצת סדרורים מנהג אשכנז בתהנות אחר התפללה⁽⁶⁵⁾.

אוננו יצורי אליו [א2352], א"ב משה נ' יוסוף בעיר רומי, ודעת כי חרוזת השב גמולו צריכה להיות מאוחרת לחרוזת מאז בו כלאתני, וכן הוא בספרים כ"י, ואין ספק כי

סילחה זו נהוגה אצל האשכנזים למנהגיהם בעוצם גודלה, וקדמת לה פטחתה שהמשיטו במחזור רומי: חורית דרכ' חשובה לכת השובבה / בין כסא לעשר עדיר לשובה / השיבנו ה' אליך נשובה.
62 גם סיליחה זו שייכת לבניינו בר זורת, עיי' צונץ,
ל. ג. 240.
63 צונץ, לג. 354, מייחס סיליחה זו לבניינו בר אברם מן הענויים.

64 המחבר הוא דניאל בר יהיאל מונגטלאץ'ינו, עיי' צונץ, ל. ג. 367.
65 נדפס על ידי דיזידיאון, מחברת משרי קדש . . . פילדלפייה 1923, 61; במחדורות ביאליק-רבניצקי ב, 87, ואחרונה שירמן, השירה העברית בספר ובספרואנס, א. 231.

56 נדפס במבחר השירה העברית (ברודויינר) ע' קכח ולאחרונה בספר משה אבן עזרא, שיריו הקדש, מהד' שי' ברנטשטיין, ת"א תש"ז, ע' מו.

57 נמצא גם בדיון של ראב"ע (בלתי יודע בזמנו השד"ל), מהד' איגור 211, ונדפס לאחרונה על ידי שירמן, השירה העברית בספר ובספרואנס, א. 618.

58 נדפס על ידי ברודי, דיואן ר'יה, ג. 182.

59 מבואר על ידי דוד אבודורם (תשולם אבודורם, מהד' פרינס, 142) ונדפס על ידי ברודי, דיואן ר' יהודה הלוי, ג. 304, ולאחרונה על ידי שירמן, השירה העברית בספר ובספרואנס, א. 477.

60 עיי' לעיל חלק ב, א הערכה 30.

61 המחבר הוא בנימן בר זורת, עיי' צונץ, ל. ג. 241.

מבוא למחוזר בני רומא

זה משה האיש איננו ר' משה קמחי (שהיה גם הוא בן יוסף), ואיננו מארץ פרובינציה, אבל היה העיר רומי⁽⁶⁸⁾.

ודרך ה/ כי אונפת ב/[1624], א"ב כפולה, וא"כ ראשי החירות ימזרה, ובספרים כ"י במקום מעدني הבטהה, כתוב עדני וצעררי הבטהה, ולפי זה יהיה ראשי החירות יעורה, ובסוף כתוב חזק והפרח וכו', וזה סימן שקדם לכך נרשם שם המחבר. ובಕצת דפוסים עשו ציוגים לאותיות מפוזרות כה וכת, והעלו בידם אלעזר קליר, אך אין כן דרך הפיטין הגדול לרשוםשמו באותיות מפוזרות⁽⁶⁹⁾. ודע כי במקום אנחה שברתני [בית פתחה ריש שוואית] צ"ל שברתני [ריש פתחה תיו שוואית], וכן הוא בכ"י ישן גושן שבידי, ובאחרים כתוב שברתני, והוא בינווני והוא נכון ג"כ.

את פני מבין צפוני [8585], א"ב, משה ברבי חוץ ואמץ, והוא ג"כ במנג רומניה, ובמנג רומניה יש עוד פיטרים אחרים מהפיטין הזה, ואחד מהם נתබל גם כן בסדר הקרים⁽⁷⁰⁾.

ארעה ואפקחה [7673], א"ב, בלי שם המחבר.

אלهي אל תבשני [4360], אלהי אל תדינני [4362], ה' (צ"ל אדני) אך בר [645], שלשתם בא"ב בלי שם המחבר, ושלשתם במשקל יתר ותנוועה.

אלהי אל תדינני, נמצא ג"כ במנג ספרד ורומניה ואוביון, והוא מיוחס בקצת כ"י לר"ש גבירול, והוא מובא בחותמת הלבבות שער הכנעה פרק ז'⁽⁷¹⁾.

אקום חמות לילה [7337], א"ב בנימין בר זורת, והוא ידוע במנג אשכנז, ואיננו רבינו בנימין איש רומי.

ביום שבתון [515], וכן בעלות يوم החקיר [ב711], חתום בהן בנימין מלא יו"ד⁽⁷²⁾. שביה עניה [213], חתום בה שלמה, ואולי הוא בן גבירול, והוא גם כן במנג אשכנז [צ"ל פולין] בשבת ראשון אחר פסח⁽⁷³⁾.

שכולה גלמודה [1147], חתום בה שמואל הרופא, ובסדר תחנונים ליליא אשמורות מנהג איטלייאני (ויניציאה תק"ד) כתוב בראשה: פזמון נאה לנעם שביה עניה מרבי שמואל מקסטיליאנו הרופא איש מנוטובה⁽⁷⁴⁾.

68 פיטין זה, יליד ארצות המזרח ומונרך בספרד, שייך למאה י"ג, ע"י צונץ ל. ג. 338.

69 בקצת כ"י מיוחס לר' יצחק בר לוי בר מר שאול מאיסנה, מהמאה י"א, ע"ז צונץ, ל. ג. 187.

70 לפ" דעת צונץ מחבר שתי השליחות בנימין בר אברהם מהענויים, ע"י ל. ג. 354.

71 במחברות ר' שלמה בן גבירול מכירם כל החורקים. הפיוט נכתב במקורו כ"גאולה", וכן הוא נמצא במנג פולין. הוא נדפס במדורות ביאליק-רבניצקי ב, 28, ולאחרונה אצל שירמן, השירה העברית בספרד ובפורטוגל א. 247.

72 השליחה עוד איננה במחוזר בולוניא שי"ן. המחבר הוא איש המאה הט"ז, ע"ז צונץ, ל. ג. 417.

66 זהה גם דעת צונץ, ל. ג. 346, והוא רושם את הפיטין משה בן יוסוף איש רומי בין פיטני המאה הי"ג ומיחס לו, כמו השד"ל, את הסליחות "יוסוף אשר מקדם", "מצורי ערי יציר", "אוננו יצורי אל".

67 השד"ל צודק בטעמו שהסליחה אינה שייכת לר"א הקליר, אף כי אחר כך (ליט. בל. ח"ז 684) חור מדעה זו והתחשב באפשרות שהיא שייכת לו. — צונץ, ל. ג. 246,קובע את הסיכון אליו חזק (הסימן יוצאת מהתמלים אמונה-חלבל-עונג-זיהוברבה). צונץ מציין שהיתה דועה לרואב"ע, והוא ראה בה יצירות הקליר (בפירושו להלמת ה א).

שמעואל דוד לוצאטו

אדם איד ינקה [א1139], א"ב בלי שם המחבר, והוא ג"כ במנハג רומנייא.
איום ונורא [א2969], א"ב.

אמרתי לפושעים [א5965], א"ב, והוא ג"כ במנחג רומנייא, ובמנחג אשכנז לא נמצאו
מן היפוט זה רק אותיות אב"ג.

יום אמריך זה [י10], א"ב. יום אתה לכפר [י1628], א"ב, והוא במנחג רומנייא, ובמנחג
ашכנז במוסף.

אהלך בקול רם [א1506], א"ב, והוא גם במנחג אשכנז (ז').

מוסף. אשען במעש אורה [א8145], הוא גם כן במנחג רומנייא, ובשניהם כ"י שבידי
כתוב בראשו: מוסף ליום כפור לר' יוחנן הכהן, ובכ"י אלמנציז כתוב: מוסף לצום כפור
לר' יוחנן הזקן. והנה אשען במעש אורה הוא על סדר א"ב, ובסוף הא"ב לעולם ישלח
ויכפר, חטאינו, נועדנו, נמצא, נמצא, ר'ת יוחנן, ואח"כ תמה בלווית עדנה על סדר תשר"ק,
ואח"כ חטאינו היום תעביר, כרחותם, הדרכך, נחנו, ר'ת הכהן. אהלך אז תם לישב, הוא
על סדר את"בש.

אליך נשאתי את עיני [א5077], א"ב כפולת, ולאחר אותן ג' כתוב יופרו ויוסלחו חטאינו
וכרי ר'ת יוחנן הכהן.

אות קדושיך אמגנתי [א2056], א"ב מרובעת; בכל שלוש תבות, הראשונה והשלישית
על סדר א"ב. אנא אוזן [א6175], א"ב.

אשר אימתך [א7718], א"ב כפולת, במלות תכופות זו לזו, ובמקום בחצי שחקים
צ"ל בחצי ברקים, כמו שהוא בספרים כ"ג.

אמרו לאלהם [א5861], א"ב, ושמונה חרוזות (מנס עפץ קר) חסירות, וגם בכ"י
עתיקים לא מצאתיים.

אשר יראתך [א8273], א"ב. בתגרת שור לא תריבנו [בב48], תש"ק במלות תכופות.
המכיריים אומצת [ה61], א"ב במלות תכופות.

אור נגה עטיה מעילו [א1977], א"ב, והוא גם בראומייא. מי ימלל גבורות חיליך
[מ1095], הוא גם בראומייא, ושם הוא ארוך יותר.

המאמריים באימה [ה736], א"ב משולשת באותיות תכופות. אורה עוז [א2377], א"ב (ז').

במנחג אשכנז כתוספת לקרובת הקליר, וכן
נמצא היפוט "המכיריים אומצת" בכ"י אשכנז
נדירם, וכונראה גם הוא היה במנחג אשכנז
העתיק. "אור נגה עטיה מעילו" היה נהוג
במנחג צרפת. הסילוק "מי ימלל גבורות חיליך"
היה שירך כנראה לקרובה "שושן עמק", בה
 נשמר במנחג צרפת וראומייא (ובמנחג רומייא
 ואשכנז הצלבויות לטלוק אחר, מי יערוך
 אליך", עיי לעיל העטרה) (34). "המאמריים באימה"
 נמצא בקצת כי"י אשכנז ובא שם במקום פיט
 אחר, "האומריים אחד", הנמצא במנחג רומייא
 בשחרית יום הכיפורים.

73 השערות צווץ (שהוא מבטא אותה בהסתיגות)
 שהפיזוטים בסוף תפילה שחרית (אמרתי לפושעים,
 يوم אמריך, يوم אתה, אהלך) הן יצירות ר"א
 הקליריו ושיכרים לקרובות, מתΚבלת על הדעת.

74 גורל הקרובות "אשען במעש אורה" לר' יוחנן
 הכהן דומה לגורל קרובות ר"א הקליריו: הקהילות
 השתמשו בה בחופש גמור והשմיטו ממנה והוסיפו
 עליה והחליפו חלקיה בפיוטים זרים כפי טעםם,
 עד שהיומ קשה לקבוע אלו הפיזוטים השיכרים
 אליה. מתחמש עשרה היחדות הרשותות אצל
 צווץ, ל. ג. 99, יתכן (לפי דעתו) שכמה מהן
 שייכות לפיטן. — היפוט "אנא אוזן" נמצא

מבוא למחוזות בני רומי

סדר העבודה (אזכור סלה) [א2272] והרשות שלפניו (באור דברי נוכחות) [כ28] אינם במנוג אחר ואין בהם שם המחבר, והם נבדלים מכל שאר הפיווטים במלת זלא' החומרת בסוף כל בית. הרשות היא בחורוזים, ועל סדר א"ב, אחר אות ב' (באור, בביבה, בגוד וכו'). סדר העבודה הוא ללא חזרה, והוא על סדר א"ב, כל אות ח' פעמיים, חז' מאות ת' שהוא י"ז פעמיים (๑).

יהי רצון מלפניך [י1339], א"ב משולשת במלות חכופות. שנת אוצרך [י1346], א"ב, אך מתחילה לא היה בא"ב, ובשלשה כ"י שבידי אחר מלות טולוה ודשונה כתוב: שנת זול, שנת שובע, שנת משא ומתן, שנת חיים וברכה, שנת טובה ושzon, שנת זלא' יהיה בה לא דבר ולא רעב, שנת שלא יהיה בה לא חוליל ולא יגונ ולא אנחה, שנת שלא צפיל וכו', שנת שלא יצטרכו וכו', שנת שתברך את לחמנו וכו'. ובכ"י אלמנצי הוא בא"ב כמו בספרי הדפוס, אלא שכותוב בו דשונה וטולוה (בשביל אות ד'), ואין בו לא שנת הצלחה, ולא שנת זול, ולא שנת טובה ושzon, ואחרי שנת שלא יצטרכו וכו' ולא עם אחר, כתוב מיד: בחתך ברכה במעשה ידיהם (๒).

אנוש איך יתכפר [א6403], א"ב, עעשה למעןשמי [א7086], א"ב כפולה, והוא ג"כ ברומניה. יום אדר ומיווחד [י1586], א"ב, יום אשר אשminiו [י1624], אתב"ש, והוא באשכנו בשחרית. אדון אביר [א481], א"ב, קצחו נמצא גם במנוג פולין במנחת יו"הכ.

מנוחה. אודן בקול ערבי [א1646], הקרובות האלו הן לר' אלעזר בר' קליר, ואין במנוג אחר, והן על סדר א"ב, מאל"ף עד למ"ד, בהשמטה הדלה'ת והחיה'ת. קודם נוטרת, אלעזר, חרוזה זו נמצאת גם במנוג פולין, והפיוט כולם (ادر בתאר נכוון) נמצא בקונטראיס מנגג פוזנא, לפי עדות החכם ר' אליעזר לאנדסחות בספרו עמודי העבודה עמוד ל"ג, ורבי וואלף הידינאים מצא אותו בכ"י ישן הבא מקולוניא, ובפירוש המזרור כ"י על קלף שבידי מצאתי בגליזן פירוש לפיות זה (ادر בתאר נכוון). וכל זה מוכית כי הפיות זהה (וואולי הקרובות האלה כלן) של הקלורי היה נהוג בימי קדם גם באשכנו ופולין וצראפת (שבא להם מאייטליה, ובא לאייטליה מארצאות המזרח), ואח"כ עזבו הוו, ולקחו קרובות ר' אליה בר מרדכי (๓).

75 גוהגים היום להיות גם את סדר העבודה לר' יהונן הכהן, כמו שהוא מייחס לו בכתב יד שראה נראית הרשות (שיש בה חരוה) מאוחרת יותר.

76 ר' חיים מיכאל (עי' ספר קרובות הוא מהווים יום כפור במנוג פולין, הנזכר תקצ"ז, ע' 299), וליידיעת זו לא הייתה חשיבות מיוחדת, לפחות היו מהם שעדיין לא הופיעו בדפוס.

77 הפיות (בנוסחת: אדר בתאר מכון) וגם הפיות שהשייך כנראה לחקופת הגאנונים הקדומים. עי' אלכונג, jüd. Studien zur Geschichte d.

Gottesdienstes, ברלין 1907, ע' 84. מאידך גיסא ר' חיים מיכאל (עי' ספר קרובות הוא מהווים יום כפור במנוג פולין, הנזכר תקצ"ז, ע' 299), וליידיעת זו לא הייתה חשיבות מיוחדת, לפחות היו גם הלשון והטנגנון מתאימים לתקופת פיטן זה והשייך כנראה לחקופת הגאנונים הקדומים. עי' אלכונג, jüd. Studien zur Geschichte d.

שמעואל דוד לוזאטו

אנא חון בוטי תפלה [א516], א"ב, ובמקום זהה צ"ל דורה, וכן מצאתי בכ"י אחד, ובכ"י אחרים הפיטוזה איננו. את לחש עתרת וכו', אלעזר, אנקת להק (בכ"י להג) עתרת וכו', אלעזר.

אתה אל רחום וחנון [א867], א"ב. אל אדריר רב חילו [א333], א"ב, ור' אליה בר מרדכי יסד פיטו זהוד פוצחים הללו על דרך פיטו זה של הקלורי, והכנסיס בו חרוזת מיכאל מימין מהלך קלורי^(ט), או הקהילות הכנסיות אחר כר, כי בעזם קרובות הקלורי מפני קשי הבנתן, לא רצוי לעזוב החרוזה הזאת המוגנת ומושגבת שכבר הייתה שגורה בפי העם לעונת אותה אחר כל חרוזה. ובבואה אהרן [ו101], חתום בסופו אלעזר (אהל פשה וכו'). והיות ארבע [א181], א"ב. אפננת ערוגים [א913], א"ב, ובסופו אלעזר (אגדת לבוכים וכו').

הוידי במה אקדם ה' [ב75], לא נודע שם מhabro, ובסדור כ"י החכם ר' אברהם פריצול ראייתי כתוב בראשו וידי של גאון, ובסדור כ"י שביד אלמנצי, נכתב בשנת לאלף הששי, כתוב עליו: ויזיו לרבי סעדיה. ולדעתני איינו לרבנו סעדיה גאון, ועיין למטה בתענית ציבור.

ידך פשוט ופתחה [א626], חתום בה יצחק. בת עמי, [ב193], וכן במקdash אל [ב808], חתום בהן בנימן, ועיין למעלה רשות לנשمة לפסק^(ט).

אביעה כתם עוני [א240], א"ב. איום ונורא צום העשור [א2673], הוא בלי חרוז, והוא על סדר א"ב, מאלף עד מיל"מ, ואח"כ אותן התי"ו, ונראה שהפייטן עשה כר בכוונה לחתום פיטו באותיותאמת, שכן חותמו של הקב"ה. כמו שאמר בסוף אותן האלף חותמן אמרת^(ט).

אצתי צום כפור [א7297=7298], א"ב כפולה, ובלי חרוז, וחטר מן ט' עד ר', והוא גם ברומניה, אך בחלופי נסחאות.

אשפוך תחנה [א8160], א"ב. אומן אמוניים יכון [א4918], א"ב עד ל'. בעילה. אב ידער מנעור [א47], א"ב, והוא גם ברומניה ובאשכנז ופולין, וחתום בסופו שמעון לפי נוסח אשכנז ופולין שהוא: שמע נא סלח נא היום, עבור כי פנה היום, ונהלהך נורא ואיום, והוא ר' שמעון בר יצחק, הפייטן הגדול האשכנזי. ודע כי אחר הא"ב יש במנג' אשכנז שערי ארמוני תפחת, והוא חצי א"ב, ובמנג' בני רומה

79 "שרפים עומדים ממעל לו" וכו' זכה לכמה עיבודים.

80 והוא בנימנו בר אברהם מהענינים, עיי' לעיל חלק ב' א העלה 30.

81 ויתור מתקבל על הדעת שהקהילות קיצזו (ועיין צונץ, ריטוס 143 הערה c). יש כי"י שהם הוא מקוצץ יותר, כגון במחי' רומה, בספריה הלאומית בירושלם 1063 °Heb. 4°, בו נמצאים רק הסעיפים א-ג.

אשכנז וצרפת, אך אין שום סימן שהיה פעם אצל המנג' לומר את כל הקרובות, אלא כדרכם השלימו הקרויבה שבידם בפיוטים זרים. הפייט נשאר רק במנג' פולני וגפני ונדפס בקובנרטס מבנגן פולני נשארה רק הכותרת.

82 כמו שהנכיס ר' משולם בר קלונימוס את החור "זה אל זה שואלים" (בקצת שינוי מנוסח הקלורי "אלו לאלו שואלים") לפיטו. כנראה, הנושא

מבוא למחוזר בני רומא

מצאתיה בתשלומה בשני כ"י, ותחלת מה שחר במנג' אשכנז כך הוא: מלאכים מרופפים, נגד אמות הפסדים (⁸¹).

טרם שמש יבא [ב430], בגין, ועין לעמלה רשות לנשמה לפסח (ראה הערת 79). אלהים דר מרוםך [א4703], משה (⁸²). יהיו נא אמרי פי [י1465], אין בו לא סדר א"ב ולא שם המחבר.

טרם שמש בחדרו [ב429], וכן תפלה לעני [ה469], חתום בהן בגין (ראה הערת 79). על עב קל ממורום תרככ וכור [ע], כן צ"ל, וכן הוא בשפט רננות וברומניה. והנה במנג' בני רומא הבית הרביעי מחלתי, אבל בשפט רננות שלחתי שלחתי וברומניה שלחתי ומחלתי ובין כך ובין ראש הבטים עבאס, והוא מלה ערבית, שענינה אריה, והוא כינוי ליהודה, ונראה כי אחד מזקני משפחת המשורר היה נקרא יהודה, ועל שמו נקרו צאצאיו בשם לוי עבאס. והנה בעל הסליחה הזאת הוא ר' יהודה שמואל עבאס, או עבאס, החתום ג"כ בעמידה שאחריה (עת שער רצון), והמשורר הזה נזכר לשבח בספר התהכמוני לר' חריזי (שער ג') (⁸³), ושם נאמר שבא מארצות מערב למזרות. ובמנג' רומניה מצאתי לו עוד שלשה שירים, ולדעתם גם על היכלי אבכה יומם ולילה [ע466] (מנג' ספרדי, תשעה באב), שאם נכתב את בית תפארתי (מקום שכתו בית תפארתי שם איוב לשמה), נמצא בראשי חרוזות עבאס חזק.

עת שער רצון להפתח [ע32], חתום בה עבאס יהודה שמואל, והוא בעל הסליחה הקודמת. העמידה הזאת נמצאת במנג' ספרד בראש השנה, וברומניה ואיניניו ואלגזאייר ושפט רננות ובכ"י והראן, ובאשמורות הבקר לאשכנזים, ונתבלה גם בסדור הקרים. ודע כי המשורר הזה ר' י"ש עבאס הוא הראשון שהיבור שירים שכל טוריים בעלי י"א הברות, ובהן שתי יתדות, והוא המשקל הנהוג יותר באיטליה, ומהמשקל הזה קראו לו הקדמוניים עבאס, על שמו. והנה מלבד העמידה הזאת, שהיא על המשקל הזה, עוד שלשת השירים שמצאתי לו במנג' רומניה, שלשותם במשקל

יד של מחזורי אשכנז ורומא, והוא גדרה על ידי
דה האס, Ungedruckte Stücke aus d. Breslauer
deutschen Mahzor-Handschriften (1906), ע' 64.

82 דוידזון ואחריהם מיחסים אותו לר' משהaben
עורא. נדף על זכי' ש' ברנטשטיין, משהaben
צורה, שרי' הקדש, ת"א תש"ז, ע' קא.

83 ע' 23 במדורות פ' דה לגארד. בנווע ליהוות
הסליחה אל יהודה שמואל עבאס, בן המאה
היא"ב, ייחכו שהשד"ל צודק, וגם דוידזון הזכיר
בזה. ברם צונץ, ל. ג. 342, העיר שאין בוה
בטחון, מפני שיש עד ארבעה פיטנים בעלי
אותו השם במאות מאוחרות יותר שיצרו שירים
באותו המשקל.

⁸¹ אין להזכיר שר' שמואן בר יצחק הוא מחבר
הקדובה, והשערה הสด"ל (אף שקיבלה דוידזון)
נחשבת כעת כבטלה, גם הכרmono לא כלל
את הקרובה בין פיטוט ר' שמואן בגדודותה.
אשר לחומו החורו "שמע נא סלח נא הוים"
שיצא ממנה הסימן שמואן (אף שנוסחו שונות
במה' רומא ורומניה, ואני יוצא הסימן שם
אלא בקשוי), יתכן שהוכנס חrho זר (דוגמת
התrho יוצאי הפונק' לר' יוסף טוב עלים שהוכנס
לקרובות הקלורי ליום ב' של פסח אצל האש-
כנאים). ר' ש"י ריפורט מיחס את הקרובה
לרא' הקליר, וצונץ, ל. ג. 60, מתחשב באפשרות
זו: מכל מקום שייכת היא לפיטון עתיק. —
הקדושה "מלאכים מרופפים" נמצאת בכתבי

שモאל דוד לווצאטו

זה. האחד (והוא גם בשפת רגנות) מתחילה: עמדי ייחידי עלי משמרת [ע387]. והנה הר"ש מאיר, رب באנובר (⁸⁴), מצא בספר שירים כ"י קדמון שני שירים על המשקל הזה. אחד תחלתו: עת שערי ורמים פתיון לנו [ע052], וכתוב עליו: לחן אלעבאסי; והשני מתחיל: אנא אלהים את עזונתינו, כפר וסלחת לחטאינו [א82], וכתוב עליו: ווֹן אלעבאסי, (ומלת ווֹן בערבי עניינה משקל). ומכאן למדתי שהמשקל הנהוג היום ביבינו היה נקרא עבאסי; על שם בעל העקידה הזאת. ויתבחה שמו של החכם הנ"ל המורה צדק באנובר, אשר כמה גיעות הגיע להפריד כמה ניירות שהיו מדויקות בדבך, עד שעשו מהם קרטוז, ונתנוו למכתשה לפירוש האלשיך על ישעה, והרב הנ"ל הביא הקרטון ההוא במים, והחזיר הנירות לקדמותן, והוציא ממחסנים עניינים עתיקים, ובכללם שם המשקל הזה עבאסי.

אביון אשר כפיו לך שוטח [א99], גם העקידה היו היא במשקל עבאסי; וחתום בה אנטולי, כל אותן כפולה, חז' מהלמ"ד והי"וד. והוא גם ברומניה ובסדור הקרים. וברומניה כ"י שבידי מצאתי עוד פיות על עשרה הרוגי מלוכה (תחלתו: אבדה התקווה והתחולת) [א82], חתום בו: אני אנטולי ברבי יוסף עליו השלום חזק ואמן. אל בפלסך כל מעשים [א351], א"ב. אשמיןו תבלע [א8102], אט"ב, ועין למעלה בקדושה לשחרית יו"הכ, בפיוט אל ברוב עצות תכנן את רוחת. שבת לפני סכות. שלומית הנבחרת [ש645], איננו לדפוסים קדמוניים ובכתיבת יד, ונעשה בדורות אחרונות.

סכות. רשות לנשمة. שירו לאל [ע052], חתום בו מתחיה, ועין למעלה يوم ראשון של פשת, אפתח נא שפטי (⁸⁵). יה מלכי [י980], חתום בו יואב, ובשני כתיבת יד שבידי הוא מיוחס לכמה"ר יואב בכ"ר בנימן ז"ל (⁸⁶), ועוד פיטננים אחרים היו ברומה בשם יואב. עין למעלה רשות לנשמת לראש השנה ולשבועות.

אכתר זר תחללה [א3301], אמאיר אוטר סלה [א18], אנא הוושיעה נא [א6279=6280], שלשתם בא"ב, והם חלק מפיוטי הקלירוי הנמצאים במנחה אשכנז ופולין ביום אי דסוכות, ושם חתום שמו אלעוז בירבי קלירוי (⁸⁷).

יעידון כל עבדיך לגדרך [י3138], חתום בו יצחק, והוא ג"כ ברומניה. אומץ קצות דרכיך [א1879], חצי א"ב ד' פעמים, רק אותן הכה"פ ג' פעמים, ולא מצאתי הרביעית בשום כ"י. את עמי טובות אבשר [א8576], א"ב.

⁸⁴ שモאל מאיר, رب באנובר 1845—1882.
⁸⁵ עיי לעיל חלק ב, א הערכה 34.
⁸⁶ וכן נרשם המחבר עיי אונז, ל. ג. 490. מה שמוסר דוידzon (אויגר י 980) על דעה אחרת של צונז, מוטעה הוא: ר' חיים מיכאל מיזח את

מבוא למחוזר בני רומא

למען אלדי האלים [לטנין], הושענו זאת לא מצאתה במנג' אחר, והיא ייחידה במא שיאגנה על סדר א"ב, וגם במא שהיא בחרוז, כי כל שיטה מסימנת באותיות ים, ולפניהן חירק, אבל החרוז הוא שלא במנג' ונגד המשל הקדמוני לא תחרוז בשור ובחמור, ונראה שהיא קדמוניית מאד. וגם אומרם לאדרך [אטנין] היא בחרוז בלתי שלם, ואגנה במנג' אחר. גם אל טוב וסלח [אטנין] אגנה באשכנז ולא ברומניה בדפוס, אבל היא בסדר כ"י על קלף שבידי שהוא במנג' רומני. וכן אני רחום אל תפן לרשותנו [טנין], אגנה באשכנז, אבל היא ברומניה. וכל שאר ההשענות נהגות גם באשכנז וברומניה. אומן ישעך בא [אטנין], כן הוא בנוין (אומן, לא אומץ) גם ברומניה. ההשענה זאת האחרון כוללת אחר הא"ב חתימת הפייטן אלעזר בירבי קליר חזק (אבי עד חס לתארך וכרכ), אבל כל אותם הבטים אינם באשכנז ורומניה, אף לא בסדר כ"י הנ"ל שבידי במנג' רומניה (טטנין).

צמאה נפשי לאלהים [צטנין], הוא לראב"ע, והוא גם במנג' ספרדי ובאשמורת הבקר לאשכנזים.

אומן כאישון נגזרת [טטנין], א"ב, והוא גם באשכנז ורומניה.
אל חי יפתח השמיים [טטנין], חתום בו אברהם, ואח"כ עוד קצת אותיות. ויש מי שכתב שנרמו בהז בר משה, ואני לא אאמין שתהיה השינוי של משה רמוזה במלת שחוק, שהיא בסטי"ן, ובסדר אחד כ"י מצאתו מיווחס לראב"ע.
אמרת רנן אערוכה [טטנין], א"ב מרובעת (טטנין), מרשות האל הגודול [טטנין], הוא גם באשכנז ורומניה. בת ברורה [טטנין], אלעזר, ואני הקליר (טטנין). אתם אונזיד [טטנין], אליה. אשריכם ישראל [טטנין], א"ב עד אותן הח"ית. אשריך ישראל [טטנין], א"ב.

ויעל משה מעבות מואב [טטנין], מכאן ולמטה הרים אחת לכל פסוק ופסוק, חזן מן האחزوן (ולכל היד החזקה), והם י"א פסוקים ובכל הרים שתי אותיות על סדר א"ב, והוא גם ברומניה.

מי עלה למרום, התקבצו מלאכים [טטנין], הוא גם באשכנז (טטנין) ובכ"י מנהג צרפת, אות ראשון אנכי, ואני באשכנז, אבל הוא בכ"י צרפת, ובסדר כ"י על קלף שבידי עם יוונה (הפטירה למנחת יו"חכ) בלשון יווני, והוא אם כן מתיחס במנג' רומניה. אבל גם כ"י צרפת וגם כ"י יווני זהה אין בהם אות חמישית סדרי תורה וכרכ, אבל כתוב בהם המשך עשרה הדברים, עד אותן עשרים לא תחמוד.

ודע כי בסדר יווני הנ"ל אחר מלות והוריד עוז מבטה יש כאן שני פיויטים (והם

90 בין המאה הי"ב, ועי' לעיל חלק ב', א העירה 25.

91 דווייזון רשם בטוטה סימנו אלעזר אליה, והוא כולל בו את החרוזים "אתכם אונזיד" וכו', מה שאינו שיר לפיויט.

92 באשכנז קיים רק הרים אחד.

88 לפי השערת צונץ, ל. ג. 59, שייכות כל ההשענות

90 שבמנג' רומא (חז' מהפרקים "למען אלהינו" ו"למען אלהי האלים" שם יותר עתיקים, ו"אנא רחום", שנראה ביותר מאוחר) לר"א הקליר.

91 סימן הפoit הוא א"ב מרובע יהודה בירבי מנהם,

שמואל דוד לוצ'אטו

ג"כ במנハג ספרד בקצת דפוסים עתיקים), האחד הוא שישו ושמו בשמחת תורה, והוא שישו וגילו [א393], הידוע במנハג אשכנז, והשני הוא שמו אהובים בשמחת תורה [ש1551], שמו אהובים בשמחת תורה, וכן כל הא"ב (והוא ג"כ ברומניה), ואח"כ: כי נתנה אלהים למשה על הר סיני ודבר עמו ונתן לוلوحות כתובים באצבע אלהים עשרה הדברים אלו, אות ראשון אנכי וכו'. ואח"כ: אלו עשרה הדברים אשר נתן אלהים לבני ישראל על ידי משה רבנו — ונראה כי אחר זמן החליפו הלשון, שלא יאמרו הדיווחות עשרה הדברים לבן עיקר התורה (וכמו שהוא בימי התנאים הסירו עשרה הדברים מקרית שמע), לפיכך הוטיפו זכרון לחמשה חמשי תורה ולששה סדרי משנה, ואחר שהתחילה על סדר המספרים, הוצרכו להזכיר יום השבת, אע"פ' שכבר נזכר באות רביעי, וסימנו בזיכרון המילה שניתנה בשミニ, ועל הדרך זהה השלימו מה שהיה חסר בהזכרת הדברים, כי הזיכרו גם המילה, וגם כל תורה שבכתב ותורה שבעל פה.

או מרhamAMI [א2164], א"ב עד אותן הדל"ת. אז כל בריות [א2139], א"ב.

לא אמות וגוי [ל11], אם אין דם מצרי, א"ב עד אותן ויב'.

שה ציר נאמן [ש782], א"ב, איש אשר הוקן [א3113], א"ב.

ארח זו אלך [א2005], א"ב חסירה הרבה, ובספרים כ"י מצאתי אותן הגי"מל והدل"ת. אולת יוכבד [א2312], פיות ארמי חפשי מכל כל ראי תבות וסופי תבות. ובספרים כ"י יש עוד לפני ואחריו פיותים ארמיים, אחד על סדר א"ב עד אותן התיה"ת, ושנים בחורז.

חטעית צבור. אל ישראל נקראת לפניו [א3735], הגוארה הזאת היא לראב"ע, ונמצאת גם בטורניה, והיא בדף ראשון מהספר (יקר המציגות) שירים וזמירות ותשבחות, הנדפס בקובשתאנטיניה בשנת ש"ה בבית אלעזר בר גרש שונצין, וגם שם היא מיוחסת לראב"ע. אבל החוויה העלה נא ארכאה ומרפא, איננה בספרים כ"י ובשירים וזמירות הנ"ל, רק בכ"י אחד שבידי היא נוספת בಗלוון, וכותב בראשה: זאת חברה החכם והמשכיל כמה"ר שלמה יוז"י (ואה"כ בכתיבת אחרת) בכ"ר יצחק זלה"ה. ובכ"י אחר שבידי החוויה הזאת נוספת בסוף. ודע כי בבית שלישי כך היא הגירסה בספרים עתיקים: רבים לוחמיו עד אשר לא אמן, דומה ידים ווין יונם, וקדר וכו' (⁹²).

קרב אורך לענינה [ק443], א"ב עד אותן צד"י (⁹³).

כי הנה כחומר [כ203], פזמון ידוע במנハג אשכנז ליום חמישי בין ר"ה ליום ה'כ ובמנハג

תענ' ב' ד': מי שונת את אברהם וכו'). היא שייכת לתקופה קדומה, עי' צונץ, ל. ג. 67, ונדפסה לאחרונה במאמרי סדר תענית צבור במחוז רומא", ס' זכרון לשלים טלי מאיר, חט"ז, ע' 87-89.

92 במחוז בולוניה ש' נדפסה גואלה זו כගוארה ליום הכפורים. התחלתה נמצאת ג"כ בדיואן הראב"ע (מהד' איגר 133).

93 קרובה זו ל"יח ברכות העמידה בנזיה היא על ה"גענים" (בהתאם להפליה העתיקה שבמשנה,

מבוא למחוזר בני רומא

פולין ליל כפור, אך חירותה הנה כחרש והנה כטקלין, אין במנהג אשכנז ופולין (אפילו בדפוסים עתיקים), ובמנハג אשכנז יש בסוף הפזמון שתי חירותות אחרות, כי הנה כאש, כי הנה כחכה^(๙๔).

אליך ה' נשאנו עינינו [5027], שלמה, ואיננו בן גבירול^(๙๕).

ישמעני אלהים [4130], יוסף. אני קראתיך כי תענני אל [432], בנימין^(๙๖).ABA
היום בתפלה [111], אברהם, ואיננו ראב"ע^(๙๗).

אגיד נפלאותיך [432], שמואל, ועיין צום גדליה.

ה' נגיד כל תאומי [920], נמצא ג"כ במחוזר ספרדי בקר יוי"הכ, וברומניה ובכ"י
והראן ובדיוואן ר' יהודה הלוי, וגם במחוזר ספרדי בקצת דפוסים הוא מיוחס לר' יהודה
הלוי^(๙๘). אשירה ואזרמה, א"ב כפולה.

ירמ"י או"א שיהיה הקץ הזה ותכלית לשבוי (לא לשבוי) עמר בית ישראל [1310],
הוא סיום בקשה אחת לרבי סעדיה גאון הנמצאת במנハג רומניה, ותחלהה ה' שפת
תפתח וכור, גם היום ידענו והשכנו אל לבנו, וכבר הוציאתי לאור הבקשה היה
עוד אחרת לרס"ג בספר אשכנזי Orient בשנת 1851^(๙๙). והסיום הזה נמצא במנハג
פולין לערב ר"ה, וקצתו גם במנח אשכנז לערב ר"ה וו"הכ, עם חלופי נוחאות
ומגרעות ותוספות הרבה, והנסח הכתוב כאן במנח בני רומא הוא לרס"ג עד מלות
וגם גמר חסיד, ומשם ויאילך הכל מוספת. בסיליחה אשכנזית כ"י על קלף גדול שבידי
מצأتي (בחלק שני סימן ס') : וידי של רבנו סעדיה, ירמ"י או"א שתהא השנה
זהאת הבאה עליינו ועל כל עמר בית ישראל קץ ותכלית לכל שבוי פשע עמר בית
ישראל וכו', ובגלוון כתוב: לשבוי עמר, משם הרים מוניא — וידי דרב סעדיה נוצר
ג"כ בהגחות מימוניות הלכות תפלה, ובמהרי"ל כ"י אשר העתקתי בסוף ספר הליכות
קדם, וקרוב לדאי שהכוונה על יהיו רצון זה.

ותשלם מלאכת המבואה הזה يوم ר"ח שבט שנת התר"יו, מזמן י"ח שנים שהחלותי
לאספה ולכנוס מחוזרים וספרים פיוטים ושירים, מכל המנהגים, ואחר שבע שנים קבוץ
החלותי זה י"א שנים לרשום על סדר א"ב שמות כל הפייטנים וכל הפיוטים שמצאי
לכל אחד ואחד, עם רשימת כל הספרים אשר הם כתובים בהם, ורשמתי לי ג"כ כל
הפיוטים שאין בהם חתימת המחבר, עם זכרון הספרים אשר מצאים שם. והמבוא

99 מלבד במחוזר השד"ל נדפסו שתי הבקשות
בקבוץ מעשי ידי גאנונים קדמוניים לר' רוזנברג,
ברלין טרט"ז, ע' 83—74, ובסידור ר' סעדיה
גאון, מהדי דוידזון, אסף, יואל, ע' מו—פא.
במקורות נכתבו הבקשות לשימוש המתפללים
כדי למלא בהן את הזמן עד שייתאפשר הקהלה,
הראשונה שבונן מועדת לשבותות וחגיגות,
והאחרת — שטופה הוא במחוזר שלפניו — לימי
צום וכיוצא בהם.

94 במחוזר רומא נוסח הסיליחה הוא "הנה כחמר".

95 לפי צונץ, ל. ג. 650, ייתכן שבבית האחרון
מסתתר הסימן "שלמה צורף".

96 לפי צונץ, ל. ג. 240, יש לייחסו לבניין בר' זורת.

97 לפי צונץ, ל. ג. 356, סימן הסיליחה הוא אברהם
בר' יואב, והוא בן מאה י"ג.

98 נדפס בדורוואן ר' יהודה הלוי (ברודי) ג, 266
ואצל שירמן, השירה העברית ספרד ופורטוגאלנס,
א. 521.

שמעאל דוד לוצאטו

זהו, ואם דל הוא, הוא פרי יגיעה כל השנים האלה, וגם ידעת כי עוד נשאר לאחרים מקום להתגדר בו, לגלוות עוד מטמוני סתרים, ולחקן שגיאותיו. והגנו נוחן הודהה על חלקי, כי ברך ה' את עמליך, אשר לא חסתי על ממוני ועל אור עיני, והווצהתי ממחשכים כמה וכמה שירים נחמדים, והפיצותיהם מהם בארץות כל מה שיכלתי, ומהם תורגמו בשאר לשונות, והיו לתהלה ולתפארת לקדמוניינו. וכי רצון שיעיל המבוא הזה להעיר ולעורר את האהבה גם בין אחינו היושבים באיטליה, לחקרת קדמוניינו, ולבדיקת הספרים כתיבת יד ודפוסים עתיקים, יתר הפליטה אשר הותיר העש בכל עיר ועיר, ויוציאו לאור פנינים יקרים, הנstarsים מדור דוריהם. וכל זה יועיל להחיות בקרבונו לה'ק ולהחדש נועריה, ולהפר עצת רשעים, המבקשים להשכיחת מפינו ומי זרענו, והם מלעיגים על הפיטנים, ולא יבינו כי היו סבה גדולה לשמרות האומה, בימים הרעים שעברו עליה, ולא ירגיש מעלה הגבורים ההם, שהיו מוחזקים את אחיהם בשיריהם ובתנחותיהם, ואמצאו את לבם להתגבר על העולם כלו, ולהחזיק באמונת האמת, בלי להמיר חיי במת. ואמנם אמרת הפיוטים בבתי הכנסת יש בה תועלת גדולה גם בדורות האלה, להחיות בקרבונו האמונה בהשגת ה', והדבוקות בתורתו, ובדרך צדקה וחסד, אשר היו לモرشה לקהלה יעקב, ועכשו בע"ה הולכות ומתחמות. ועם כל זה אינני אומר שהובה על כל מדינה ומדינה ועל כל קהל וקהל להחזיק במנוגם; אבל אם יהיה אפשר שישיכמו כל ישראל במחזור חדש, מלוקט מכל המנהגים, שייכל הפיוטים המובהרים המפוזרים בכל המחוורים, זה יהיה לפיקודו גדול ורב התועלת. אלא נודע הדבר כי קדמוניינו החליפו כמה פעמים פיותיהם, וישן מפני חדש הוציאו; ואם אנחנו נחליף ישן בישן, ונשבית חלק המנהגים, אשר הוא גרמא לכמה נזקים, ונהייה לנו לאגדה אחת להתפלל אל ה' ולהודות לשם ב מגה אחד ודברים אחדים, והוא פיותינו תרומות מתרומות הפיוטים אשר נעשו ביום קדם בכל מקומות תפוצותינו, נראה לי כי גם קדמוניינו ממרום שבתמן מן השמים יאמרו לנו טוביה עצתכם, יישר כחכם, וערבה לה' אחותכם. ה' עוז לעמו יתנו, ה' יברך את עמו בשלום.

מנהג בני רומא

מא ת

דניאל גולדשטיינט

שדי'ל לא עסק בנוסח התפילה ולא הרחיב את היריעת על מנהג בני רומא לפרטיו. לעניות דעתו ורצו הוא להשלים את מבואו בכיוון זה. נוסח מנהג בני רומא דורש עיון מיוחד, לפי שהוא כנראה הנוסח הראשון שיצא אל מחוץ לגבולות ארץ ישראל ובבל. אפילו לא היה נפוץ ביותר — הוא נהג רק באיטליה ובבתי הכנסת אחדים בקוסטה ולולוניקי — הריחו חוליה חשובה בתולדות התפילה. יש בידינו תיאור של נוסח זה מאות צונצ', אלא שיש להשלימו ולהתקנו בכמה בקודות⁽¹⁾. אמנם, אומר אלבוגן, נוסח בני רומא הוא הסנייף הראשון שיצא ממנהג ארץ-ישראל הקדום, אך כיום, לאחר שיש בידינו גילויים רבים על התפילה בארץ ישראל מתוך כתבי הגניזה, אפשר לקבוע שגם מנהג רומא, כבשאר המנהגים, נשארו שרידים מעטים ממנהג ארץ ישראל, והתלמוד הבבלי קבע גם כאן את עיקרי הנוסח. שאר הסימנים האופייניים שמביא צונצ'ם שוב בשיטה הפיוטים: כאן הוא משתדל למצוא את מוצא הפיוטים, כי גם מנהג בני רומא, ככל שאר המנהגים, לא היה עצמאי לגמרי, אלא נתון להשפה-עתות מן החוץ. צונצ' קבע שהפיוטים לעריבת, היוצרות לפשת, סוכות, ראש השנה,

נוסח "אהבתך" ומצא גם הוא בסדר ר' עמרם ואינו אופייני לסידור רס"ג. "בגל אבות" אין בסידור רס"ג, אבל ישבו בסדר ר' עמרם. אשר לנוסח "אתה אחד" ו"ראשי חדים", הצד השווה שבין מתחור רומא לסידור רס"ג בולט רק במשפט אחד (למשה עבדךabisini אמרת לו... איז ישישו עמר ועדרך...). והחסר בשאר המנהגים. יתר הנוסח נמצא בכלים. אשר להתחמת מחוזר רומא וסדר רב עמרם גאון, חזק צונצ' בדף קדושת כתר, אתה הבדלה, ברכת המזון לאבלים וטעה הוא בעניין "אהבת עולם" בשחרית (שנמ"ץ אצל רס"ג, אבל בסדר רב עמרם יש אהבה רבה" בכל כי"י), ברכת המזורה (שהיא שווה לכל המנהגים), שאלת טל ומטר (בסדר רב עמרם שווה למנגג ספרדי), הברכה הנוטפת בערבית (אחר ברוך ה' ביום, שאינה מתאימה למה שנמצא בסדר רב עמרם), אין כללינו בכל יום (הנהוג בכמה מנהגים ואין כאן קשר עם סדר רב עמרם). — יתר על כן רושם צונצ' את הרחבות יהי רצון הראשון בשחרית, חסרון גנותו "יראו עינינו" בערבית, חסרון יקום פורקו (שמסתמאל לא נתקבל במנגג רומא), ניסוח וכרי' זת החודש "כך גורו רבותינו", הפסוקים שלפני מנהה בשchet, הפסוקים במ"ש כענינים אופייניים.

1 צונצ', ריטוט, ע' 76 ואילך. הענינים האופייניים של מנהג רומא שהוא רושם הם דלקמן: נוסח "לדור ודור" בתפילה יום יום שבארץ ישראל; עניינים אלה שנבעו מסידור ר' סעדיה: נוסח "בגל אבות", סוף תפילה ערבית, נוסח "אשר כילה מעשרה" בלילה שבת, "ומאהבתך" בעמידה לערבית שבת, נוסח "אתה אחד" וראשי חדים; עניינים אלה המתאימים לסידור ר' עמרם גאון: ברכות התורת, "אהבת עולם" בשחרית, הזכרת ותן טל ומטר, כתיב "תקנת", סוף תפילה נשמה, קדושת כתר, פסקא שלאחר "ברוך ה' ביום" ונוסח "אתה הבדלה" בעמידת מוצאי שבת, אמרת אין כללינו בכל יום, צידוק הדין וברכת המזון לאבלים. — יש להשים על זה שנותס "לדור ודור" איינו בקטני הגניזה (שם משתמשים בינוי סח "קדוש אתה וגURA שמך"), והוא נמציא גם בرومניה גם בצרפת ובתפילה הש"ץ בסידור רס"ג וברמב"ם (=תימן) ובאשכנז, אבל ספק הוא אם מוצאו הארץ ישראל. אשר לסידור רס"ג, ודאי לא היה נפוץ בין היהודי רומא, ואין לומר שנוסחאות מחוזר רומא נבעו ממנה, אלא יש לומר שיש נוסחות שהיו בהגין ברומה ובמצרים בתקופה רס"ג, כגון "אשר כילה" שהרט"ג התייר לאמרו, לעומת פוסקים אחרים שאמרו לאמרו.

דניאל גולדשטיינט

ארבע פרשיות וחגוכה, הסילוק ונתנה תוקף, האזהרות הבלתיות, כמה פיווטי קלירוי נמצאים גם במנהגי אשכנז וצרפת ונבעו מאותו המקור; מספרד באו אזהרות ר' שלמה גבירול, מי כמוך לר' יהודה הלוי וכמה פזמוןים. הקרובות לתעניות, הכרזות הרוגלים וההימנו חאייר נוגה נמצאים במנהג זה בלבד.

אבל גם בתיאورو של צוינץ אין נסח התפילה מרכו הסוגיא. רק אלבוגן קובלע — והוא צודק בקביעתו — כי נוסח התפלות במחוזר רומניה קרוב מאד לזה של מחוזר רומה⁽²⁾). אך במה מתבטא דמיון זה, ומה הם שינויי הנוסחאות הטיפוסיים? נראה שכך כדי להביא תיאור מדויק יותר עליון.

מנהג רומה (או מנהג האיטליאני, או מנהג הלועזים) נשמר לנו במספר די גדול של מחוזרים וסידורים בכתבידי מן המאות י"ג—ט"ו, ואין ביניהם שינויים גדולים בנוסחה. הנוסח שלהם (שנקבע כנראה בתקופה קודמתה לערך) עבר לדפוסים הראים, והם יכולים לשמש בסיס להשוואת הגירסאות. הסקירה שלפנינו מסתמכת שונים, והם מתייחסים לשינויים בולוניים בולוניים ש' (שנוסחו דומה למחוזות הקודמות לו) ואינה מתחשב בשינויים ששינו בדורות מאוחרים. כאמור, קירבה מיוחדת יש בין מנהג רומה ומנהג רומנים (ר') ונשתדל להבליט את הצדדים השווים שביהם; מайдך גיסא בולטים ההבדלים (ולעתיתם גם המתאמות) כלפי מנהג ספרד (ט), אשכנז (א) וצרפת (צ).

ברכות השחר. ברוב כי"י ובדפוסים מחילון ברכבת על נטילת ידים, אחראית אשר יצר... אין כל בריה יכולה לעמוד לפניו (afilu) שעה אחת ברוך אתה ה' הרופא לכלبشر ומפליא לעשות, ומצוירת ברכת אלהי נשמה... מודה אני לפניו ה' אלהי ואלהי אבותי⁽⁴⁾ ברוך אתה ה' המוחיזר נשמות לפגרים מותים.

אחריו באה בדפוסים שורת ט"ז ברכות, ברובן בהתאם לשאר המנהגים הייחודיים: הנוטן לשכוי בינה... שלא עשני עבד... שעשני ישראל⁽⁴⁾... שלא עשניasha... פוקח עורים... מתיר אסורים... מגביה שלדים... מלבייש ערומים... זוקף כפופים, רוקע הארץ על המים, המכין מצעד גבר... אוצר ישראל בגבורה... עוטר ישראל בתפארה... שעשית לי כל צרכי... המעביר חבלי שינוי מעיני ותונמה מעיפוי. בכתביו היד נמצאה ברכות השחר ריבוי גדול של צורות, ונראתה בעילן שהברכות נחשבו זמן רב כסדריות וקביעת נסחן האחד נועשתה בתקופה מאוחרת למדי⁽⁵⁾.

5 הנה דוגמאות אחדות מאלפנות מתוך כי"י פרמה:
בקצת כי"י נפתחת השורה בברכת "מחיה המתים"
(כגון 1783 [1112]), בקצת ברכבת "מעורר שנים"
(1778 [1194] [1194]), בקצת בשתייהן 1898
[965], 2402 [161]); ויש שעלי"ד "מעורר שנים"
נוסחת עוד ברכבה מיוונית "מקץ רזומיים" (1898).
שלוש הברכות "שלא עשתי" מנוטחות במלמה
כי"י בוצרות "שלא עשיתני", ונוסחן שונה: הברכה

2 אלבוגן jüd. Gottesdienst Der ע' 10. על מנהג רומנים ע' ספר זכרון ליצחק בן-צבי, תשכ"ד,
פרק א' ע' ר' ז' רל"ו, כי"י ס הנזכר שם קרוב
ביוותר למנהג רומה.

3 "רבון כל המעצים אדרון כל הנשמות" הוה אפס.

4 או "עשיתני ישראל" (נסח "עשוני ישראל"
נמצא בדפוסי התל' מנוחות מג' ב' כנראה כתוצאה
משינוי, עיין כי"מ בו נמצא "שלא עשתי גו").

מנגаг בני רומא

הפייסקא היה רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו שתרגילני לדבר מצוה ועל תרגילני לדבר עבירה (ט'') והשלט בי יוצר טוב ועל השלט בי יוצר רע (ט'') והזקני במצוותיך ותונן חלקי בתורתך ועל תביאני... הורחה בהוספה כמה פסוקים, והיא קיימת כברכה בפני עצמה (שלא כבמנางים אחרים [אט] בהם היא מצורפת לברכת "המעביר שנה"). התהילה היא גומל הדים טובים לעמו ישראל^(ט)). ובא אחריו היה רצון... עד בין שאינו בן ברית.

ברכות התורה... אשר קדשו במצותו וצונו על דברי תורה. הערב נא... כולנו יראי (ט') שמק'... אשר בחר... ולימוד מיידי פרשת התמיד, ברכת כהנים, פסוקים מספר יושע, ספר תהילים, משנה ברכות א' עם גמרא^(ט), איזהו מקומן, ברייתא דר' ישמעאל, אלו דברים שאין להם שיעור, אמר ר' זира בגנות ישראל... תנא דברי אליהו כל השונה הלכות... מזכירין יציאת מצרים בלילה... א"ר אלעזר א"ר חנינא... וידוי או"א תבא... רבש"ע אני שלך וחלומתי שלך... ע"ב פסוקים. מכאן ואילך רשותם רק המקומות שבגוזח מחזור רומא בא דבר של יהוד.

הומוירות. לעולם יהא אדם... ריבון כל העולםים... הלא כל מעשינו תוהו ובוחו וימי חיינו הבל לפניו, שכן כתוב בדברי קדש ומותר... אבל אנחנו... וחיבין אנו לומר לפניך תמיד שמע בכל יום. אשרינו... תרים ותגביה קרגנו, ברוך מקדש שמו ברבים^(ט). אתה הוא... לעינייכם אמר ה'. ה' מלך...

ואמראים 102–104; אבל מעניין כיצד הספיקו צורות אלה לחיות עד סוף העת החדשה.—
כענין מיוחד אני מזכיר שכבי פרמא 1759 ("שהוא סדר ברכות") גותב בסוף ברכות השחר השיר "חתברך אלהי האלהים ואדוני האדונים" המיותה לר"ג (עיין דודזון), אוצר ברך ג' ע' 543 אחר מס' 581 (581) ובסוף כל בית חתימה בשם, כגון בירוק אתה ה' שומע בקול תהוננים.
בכ"י פרמה 1898: גומל הדים טובים.

7 בשאר המגaggerים: יודעי.
8 במאה רומא כ"י פרמה 1898 [965] נרשם קודם קריית נביים: וקורא פרשת נביים וمبرך בירוק אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר בחר בנביים טובים (גוטה ברכת ההפטרה) עד: ובנביים האמת והצדקה, לא ימוש ספר התורה... וקורא בכתבי הקודש וمبرך בירוק אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר בחר בכתבי קודש, אשורי האיש... וכל איש יעשה יצילת, ושונה בדברי הימים ומברך זאת הברכה בירוק אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר בחר בדברי הימים. מאיתמי קורין את שמע בערבין... איזהו מקומן... ועיין על זה היינמן, התפילה בתקופת התנאים ואמראים ע' 102.

9 בחתימה בשם: ברוך אתה ה' מקדש את שמק א' בא"י המקדש את שמו ר' ; בלי חתימה בשם ט.

"שענני ישראל" נמצאת ברוב כתבייד בצורה "שלא עשני כותה" (כגון 1767 [970], 1769 [973]), בקצת (כגון 1770 [974]) נמחקת הברכה ונכתב במקומה "שענני ישראלי". נמצא גם "שלא עשנני נカリ" (89) [1782]. בקצת כי"י נמצאה נוסה "עשיתני אדם ולא בהמה... איש ולא אלה..." ישראל ולא גוי" (או: "ולא ישמעאל") כגון 1781 [309], 1785 [67], 1786 [309]. ושם שhort עד "מל לא ערל" (כגון 1781). במקום "שלא עשנני" נמצאו לעיתים "שלא שמתני" (1778) [1494] [67]). נמצא ג"כ "שענני בן תירין ולא עבד" (1783) [112], ולפעמים "שלא עשנני עבד לבריות" (1759) [581], הברכה שנפסלה על ידי רב ערמם גאון "שלא עשנני בור" (סדר רב עמרם גאון השלם א' 82) נמצאת בכמה כי"י (כגון 1759 [581], 1785 [309]). ברכות נספות לשורה הונ: סומך נופלים... מוחל לפושעים... רופא חולים... הנוטן לייעך כח (1780, 1759). במקום "עשית לי כל צרכי" נמצא גם "שלא חיסר מכל צרכי כלום" (1759) או "הנותן לכל גויה וגויה כדי פרנסתה" (1898). החומר ידוע לנו גם מקורות אחרים, בפרט מקטעי הגינוי הקהירית (עיין מאן, AHUCA כרך II, 273 ואלך) ומחיבור הברכות שהוציא שכרט (1930), ועיין על כל זה היינמן, התפילה בתקופת התנאים

דניאל גולדשטיינט

הODO (דברי חיים א' ט"ז א—ל"ו) למגanza (מהלים י"ט בצלמות) ⁽¹⁰⁾ ה' מלך ירגוז (מהלים צ"ט בצלמות) ⁽¹¹⁾ והוא רחום ⁽¹²⁾ ...

ברוך שאמיר והיה העולם ברוך אומר ועשה ברוך גוזר ומקיים ברוך אל חי לעד וקיים לנצח ברוך עשה בראשית ברוך מרוחם על הארץ ברוך מרוחם על הבריות, ברוך משלם שכיר טוב ליראיו, ברוך פודה ומציל ברוך הוא וברוך שמו ⁽¹³⁾). ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם המהולל המשובח והמפואר בפי עמו ובבלשו כל חסידיו ועבדיו... ברוך אתה ה' מלך מהולל בתשבחות.

יהי כבוד... ה' הפיר... עוזו עצה ותופר ⁽¹⁴⁾ ... והוא רחום... אשרי תמיימי דרך ⁽¹⁵⁾ ... אשרי יושבי... אשרי העם... תהלה לדוד... עד סוף הימים ק"ג. ברוך

ה' לעולם... ימלך ה' לעולם אמן ואמן ⁽¹⁶⁾). ויברך דוד... עד סוף שירתם. ייעידון יגידון כולם כאחד ⁽¹⁷⁾ ... ואחריו יהיה חסן... מלכותך ה' אלהינו מלכות כל עולמים וממשלך מלכנו בכל דור ודור (!) שאתה הוא אדיך בקדושה ולך נאה המלוכה המלך הקדוש ⁽¹⁸⁾). ישתחב... ברכות והודאות מעתה ועד עולם (=ר' אצ'). ברוך אתה ה' מלך גדול ⁽¹⁹⁾ בתשבחות אל ההודאות, אדון הנפלאות הבוחר בשירים זמרה מלך אל חי העולמים (=אצ').

נומה הקדיש:... ימלך מלכותיה ⁽²⁰⁾ בחיקון... ויתנשא ויתעלה ויתהדר ויתהلال שמייה דקדושא בריך הוא. לעילא לעילא ⁽²¹⁾ ...

ברכות היוצר... המאיר לאرض ולדרים עליה (=ר') ⁽²²⁾ ... המחדש טבו (=ר') ⁽²³⁾ ... המהולל המשובח... צבאות ⁽²⁴⁾ קדושים... תמיד יספרו (=ר') כבוד אל וקדושתו. תtabרך ה' אלהינו בשמיים ממעל ועל הארץ מתחת ⁽²⁵⁾ ועל כל שבך מעשי ידיך והמאורות אשר יצרת ⁽²⁶⁾ ... ישתחב ויתפאר שמך... רצון קונויהם ⁽²⁷⁾ ... מברכים ומשבחים ומפארים ומקדושים את שם... ונונתנים באהבה ⁽²⁸⁾ ... בנעימה ובקדושה (=ר') ... עונים ביראה ואומרים (=ר') ... והאופנים והחיות הקדוש כולם ⁽²⁹⁾ ברעש

10 כמו ר'.

11 בשאר המגאניגים רק הפסוקים ה, ט.

12 וכל הפרקים הנ"ל באים לפני ברוך שאמיר, כמו סדר' (לעומת אצ').

13 בסדר שונה בשאר המגאניגים.

14 פסק זה איננו בשאר המגאניגים.

15 במקומו הפסוק ה' הושיעת אס, גם זה גם זה צ.

16 אין זה בכתובים, וכן הוא בר' ובתיימן (ע'ב הרמב"ס).

17 על פיטוט זה עיין לעיל ע' 42.

18 אין בשום מנהג אחר. בנראה שריד תפילה.

19 בדפוסים מאוחרים: מלך מהולל בתשבחות (=ס).

20 כן גם אצ'; ומוסיפין "ויזכה פרקנינה ויקרב

משיחיה" ס ועוד "זיפורוק עמיה" תימן, זיפורוק עמיה בرحמתיה" ר' ועוד יותר הוספה בmouthor

ארם צובה.

21 כפילת מילת לעילא רק כאן ובתיימן (ע'פ הרמב"ס); וכן היגין באשכנז לכפוף לעילא בעשרה ימי תשובה.

22 "ברחים" הוס' שאר המגאניגים.

23 "בטובו" בשאר המגאניגים.

24 כן רס; צבאינו אצ'.

25 "בשםיכם ממעל ועל הארץ מתחת" אצ'.

26 כן גם כי' ר'; בשארו: ועל מאורי אוור שעשית (או: שיצורת) אצ'.

27 כך מקובל בכל המגאניגים, דוגמת ישעה מב ה

בורא השמים ונוויהם; "קונס" תיקון מאוחר הו.

28 כך ט; והמלה "באהבה" חסרה בכ"י' ובמנגנים

ר' אצ' וכנראה אינה מקורית.

29 "כולם" חסר בשאר המגאניגים.

מנהג בני רומא

גדול מתרנשאים לעומתם משבחים ואומרים (=ר') ... למלך אל חי וקיים לעד⁽³⁹⁾ ... כי הוא לbedo⁽⁴⁰⁾ פועל גבורות עושה חזרות בעל מלחות זורע צדקות גורא תהלות בורא רפואות מצמיה ישועות אדון הנפלאות⁽⁴¹⁾ ... כי לעולם חסדו. ובחשדו נתנם להאריך על הארץ (=ר') ברוך אתה ה' יוצר המאורות. אהבת עולם⁽⁴²⁾ ... ותלמדם לעשות מצוות הוקי חיים כן החננו ותלמדנו (=ר') ... ותן לבננו⁽⁴³⁾ להבין ... והאיירה⁽⁴⁴⁾ עינינו ... ויחד לבננו לאהבה וליראה את שマー⁽⁴⁵⁾ (=ר'). כי שם חדש מהריה באהבה תרים קרנו ותמלוך עליינו והושיענו למען שマー (=ר'צ). כי בך בטחנו לא נבוש ובשマー הגדל חסינו לא נכלם ולא נכשל לעד ולעולם עד. כי אבינו ואלהינו אתה (=ר'צ) ורחמייך והסדים הרבים אל יעוזנו נצח סלה ועד (=ר'צ) ונגילה ונשמחה בישועתך. והבא עליינו ברכה ושלום מהריה מרבע כנפות הארץ (=ר'ט) ותוליכנו מהריה קוממיות לארצנו⁽⁴⁶⁾. כי ... וליתך באמת ובאהבה. ברוך אתה ה' הבוחר ...

אמת ויציב... אמת הוא (=ר') אלهي עולם... דבר טוב וקיים. אמת ואמונה حق נתן ולא יעבור (=ר') ... צורנו⁽⁴⁷⁾ צור ישועתנו... ואין אלהים עוד זולתך. עוזת... שישמע אל מצותיך ותורתך ודבריך (=ר') ... ומלך גדול וגבור לריב ריבם (=ר') ... ומלבדיך אין לנו מלך גואל עוזר ומושיע. במצרים נגלה כל בכוריהם הרוג בכורך גאלת ים סוף בקעת זדים טבעת ים ליבשת שמת וידים עברו (=ר') ... ועל זאת שבחו אהובים לאל (=ר') ... למלך אל רם ונשא חי וקיים גדול ונורא (=ר') ... ועונה לעמו ישראל (=ר'ט)... תהלה לאל עליון ברוך הוא. משה (=ר') ... מי במוד... בಗל אבות תושיע⁽⁴⁸⁾ בנים ותביא גואלה לבני בניהם כי מעולם אתה גואל ברוך אתה ה' גאל ישראל (=ר').

העמידה. ברוך... מלך גואל⁽⁴⁹⁾ עוזר ומושיע...

כתר יתנו לך המוני מעלה עם קבוצי מטה ייחד כולם קדושה לך ישלו כמו שנאמר

אחר תוספת רחבה, עי' להלן.

38 "והביאנו לשлом מרבע כנפות הארץ ותוליכנו קוממיות לארצנו א', והבא עליינו ברכה ושלום ומרבע כנפות הארץ ותוליכנו קוממיות לארצנו צ' (וכנראה כן צ'').

39 כ"ה בכל המנהיגים; רק א' גורס "יזכרנו" (כנראה על פי טעות עתקה).

40 "חושעת בנימ" בדף ר' ובקצת כי". — הנוסח "בגל אבות" הוותק ייחד עם פוטיס מסויימים והיה נהוג באשכנז בימים שאמרו פיטוי גואלה.

41 "מלך אל חי גואל עוזר" ר'; בשאר המנהיגים "מלך עוזר".

30 "לעדי" חסר בשאר המנהיגים.

31 "מרום וקדוש" הוסיף כאן ס.

32 בסדר שונה א'.

33 "ווחקין מאורות ממשחה עולמו אשר ברא" ס; "אור חדש על ציון תאיר וכוכו" הוסיף באשכנז בתקופה מאוחרת.

34 כך גירסת נסחת א"י הקדום, עי' מאן HUCA כרך ב/ (291) ורט"ג והרמב"ם, וכן ס; "אהבה רבבה" א' צ; כי"י ר' מחולקים הם.

35 כן דאץ; "בינה" הוס' ס.

36 "וואר" שאר המנהיגים.

37 בשאר המנהיגים: "ולא נבוש (ולא נכלם ולא נכשל) לעולם ועד". מלים אלו באות CAN ובר' CAN

דניאל גולדשטיינט

על יד נבייך (⁴²) ... לעומתם ברוך יאמרו (⁴³) ... ובדברי קדשך ... לדור ודור נמליך
לאל כי הוא לbedo מרים וקדוש (⁴⁴) ושבחך אלהינו מפינו לא ימוש לעולם ועד כי אל
מלך גדול וקדוש אתה ...

אתה חונן ... וחוננו מאתך דעתה ובינה והשכל ...
השיבנו אבינו לتورתך ודבקנו במצוותיך (=ר') וקרבנו ...
סלח לנו ... מחול לנו ...
ראה נא בעניינו ... וגאלנו מלכנו ...
רפאנו ... כי אל רופא רחמן ונאמן אתה ...

ברך עליינו ה' אלהינו את השנה הזאת לטובה ואת כל מיני טובותה [והשאלה בחורף]:
ותן טל ומטר לברכה על פני האדמה ושבע את העולם מברכותיך, עד כאן (⁴⁵)
ותן ברכה רוחה והצלחה בכל מעשה ידינו וברך את שנותינו כשנים הטובות
והمبرכות (=ר') ...

תקע ... ושה גס לקבץ גלויותינו (⁴⁶) ברוך אתה ה' מקבץ ...
השיבה ... ותמלוך עליינו אתה לבדך בצד ובמשפט ...
ולמלשינים בל תהי תקווה וכל המינים כולם כרגע יאבדו וכל אויבך מהרה יכרתו
וממלכות זדון מהרה תעקר ותשבר ותכזיע אותם ...
על החסידים ועל הצדיקים ועל גורי הצדוק ועל פליית עמר בית ישראל יהמו רחמייך ...
ותן שכר טוב לכל הבושים בשmarkt הטוב באמת ... לעולם לא נבוש כי בר בטהנו מלך
עולםם ...

ולירושלים עירך ברחמים תשוב ובנה אותה בנין עולם במהרה בימינו ברוך אתה
ה' בונה ירושלים (=ר'). את צמה ...
שמע קולנו ... חוס וחתנו (=ר') וرحم עליינו וקבל ברחמים וברצון את תפלהנו
ואת תחנתנו (=ר') כי אב מלא רחמים רבים אתה והוא מעולם ולא נשוב ריקם
מלפניך, כי אל שומע תפלה ותחנו את ברוך אתה ה' ...
רצה ... ואל תפלהם שעיה. והשב העבודה ... ותפלהם מהרה באהבה תקבל ברצון ...

השנה ו"לדור לדור נמליך" בראש השנה וביום
הכיפורים.

45 כ"ה בכ"י ובדפוסים עתיקים, וכן מתבל על הד'
עת (ומתאים גם לנוהג ר' רק שם מרוחבים
את הנוסח). בזמנם המאוחר שינו את המנהג
ואומרים את כל הנוסח במשמעות השנה בהשמטה
מלת "ומטר", ובחורף מוסיפים מלא זו בלבד.

46 כ"ה בסדר רב ערמות גאון וסידור רס"ג, ובשאר
המנגינים יש כאן הוספה "יקבצנו יחד ..." .

47 כ"ה גם בסידורי הגאנונים; בשאר המנהגים נוסח
כאן זכר מלכות בית דוד, או לפני המשפט
"ובנה" (ס"ג) או לאחריו (8).

42 קדושה זו הייתה נהוגה במנגוג רומה בכל הפליטות,
ובספרד עם הרחבה ("מלכים המוני מעלה עב
עמך ישראל קבוצי מטה") במוספי שבת ויום
טוב, וכן ר'. וכנראה היה כן גם מנגוג צדקה,
עי' כי רגץ של מחוזר ויטרי (בנדפס ע' 175
נמצא נוסח שונה) ומחזורי צרפת כ"ג.

43 כן ר'אצ; לעומתם משבחים ואומרים ס.

44 נוסח זה של כל השנה נחלף במח' רומה בר"ה
ובימים הביבורים לבוצה לדoor גנד גולדך
ולנצח נצחים קדושתך ונקייש" (הידוע גם באשר
בנוז וברצפת ובתימן בחורת הש"ץ), ובמחוז
רומניה להיפך לדoor גנד גולדך" בכל

מנהג בני רומא

בשובך לציון ולירושלים עירך ברחמים כמו (ר') ברוך אתה ה' המഴיר בرحמי שכינתו לציון.

מודים אנחנו לך שאתך הוא ה' אלהינו ואלהי אבותינו על חיינו... שבכל יום ויום עמנו... ומעולם קווינו לך. לא הכלמתנו ה' אלהינו ולא עזבתנו ולא הסתרת פניך ממנו (ר'). על כולם... תמיד. כל החיים יודוך סלה ויהללו לשחק הטוב באמת ברוך אתה ה' הטוב..

שים שלום... חן וחסד... אהבה וחסד צדקה ברוכה וישועה... וטוב יהיה בעיניך (ר') לברך את כל עמק ישראל תמיד בכל עת ובכל שעה בשלומך. ברוך אתה ה' המברך ...

יהיו לרצון... עשה שלום... ויש נהגין לומר אלהי נצור...
נשבח מודים דרבנן: מודים כורעים ומשתחוים אנחנו לפניך אלהינו אלהי כלبشر...
כן תהינו ותחנו ותאוסף גליותינו מארבע כנפות הארץ ונשוב לשמור חוקיך ולבשוה רצונך באמת ובלבב שלם על שאנו מודים לך (⁴⁸).

אישרי (⁴⁹)... ובא לציון... הרחמן יפתח לבנו ל תורה ויטע אהבתו ויראתו בלבנו וישים בלבנו לאהבה אותו וליראה אותו ולעבדו ולבנות רצונו בלבב שלם ובנפש הפשטה למען לא ניגע לrisk ולא נלד לבהלה. וכן יהיה רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו שנשמרו... ונירש ישועת שני המשיח לטובה ולברכה לזכות ולמעשים טובים ולחיי העולם הבא...

בגוטה הקדיש... תתקבל צלותהון ובעוותהון דכל בית ישראל... יהא שלמא רבא מון
שמיא וחיים טובים על כל ישראל...

עלינו... שלא עשנו כגווי הארץ ולא שמו כמשפחות הארץ... וכסא כבודו
בשמי ממעל... הוא ה' אלהינו אין עוד מלבדו. אמת מלכנו ואין זולתו...
בשני וחמשי אין גוטה והוא רחום, רק פסוקים אלה: ועתה ה' אלהינו... על עירך ועל
עמך (דניאל ט ט'ו—ט'ו).

אל הורייתנו (⁵⁰)... ויעבור... אלהינו ואלהי אבותינו תבוא... אשmeno... סרנו...
מה נאמר... אתה יודע רזי עולם...
כאו באה ליטניה תכללה ממנו אפק וחמתך... (ח 264).

למתיינה (נפילת אפיק) באה ליטניה שנייה רחום וחנון חטאנו לפניך רחם עליינו (ר 802)
ותהיל' כה ותהל' קל ופסוקי ירמיה יד וסוף ספר מיכת, ואחריהם שתי כותרות "זוכר

48 בili חתימה כמו במלמוד סוטה דף מ' א'; בח' מ' מה ברכך אתה ה' אל ההודאות (לפי היירושלמי אפס.

ברכות א' ח' דף ג' ד') ר'. בשאר המנהגים 50 גוטה הקדמה לי'ג מידות, כמו בטידור רס'ג,
ובשאר המנהגים (ספר) הוא בא עם הרכהה "אל מסיטימן ברוך אל ההודאות, בili הצעת שט, כדי לאצאת את שתי הדיעות, וכך הוא גם בדף ס'ט
מלך יושב" הנהוגה גם ברומה בתעניות ובלילי אשמורות.

דניאל גולדשטיינט

ברית", ליטניה אחרת אבינו הרחמן... אלהינו ואלהי אבותינו בך בטחנו (א0210=4817)
תהלים כ ופסוקי ואנחנו לא נדע ...

יהי רצון אחר קריאת התורה (=א"ר), והבית האחרון מטהיל אותנו ישראל ואנו כי
ישראל (=ר.).

ערבית לחול. והוא רחום... והקהל עונה ה' ה'... ורב הסד ואמת. ה' הושעה...
ברוך... בורא יום ולילה (=ר'ס)... ושמו אל חי וקיים תמיד (=ר)... אהבת
עולם... תן לבנו לשיח בחוקי רצונך ונשמח ונעלז בדבורי תלמוד תורה ובמצוותיך
לעולם ועד (=ר)... ואהבתך אל תסר ממנה עד נצח נצחים ברוך אתה ה' אהוב
את עמו ישראל (=ר). *

אמת ואמונה... לכל אובי נפשנו (⁵¹). השם... ויוצא ישראל עמו מתוכם... וראו
בנים (=ר)...

השכיבנו ה' אלהינו לשлом והעמידנו מלכנו לחיים ולשלום ופרוס علينا סוכת
שלומר והגן בעדנו (=ר) ותקנו... ורعب ויגון ואנהה ושבור שטן מפנינו
ומאחרינו (⁵²) ושמור צאתנו... ברוך אתה ה' שומר עמו ישראל לעד.

הפטוקים ברוך ה' לעולם אמן ואמן. מלך ה' לעולם אמן ואמן: מכאן ואילך הם שווים
לאוצר' עד: אלהינו שבשמי יחיד שם וקיים זכרך ומלוותך. תמיד הוא מלך
עלינו לעולם ועד (⁵³), תהלה נביע לרוב בעקבות לאל המפואר במקהלות קדושים.
ברוך אתה ה' מלך אל חי לעד וקיים לנצח (⁵⁴).

ברכת המזון (⁵⁵א). ברוך משביע לדubeim (⁵⁵ב) ברוך הוא וברוך שמו. בא"י אמר'ה
הzon את העולם כלו בעבר שמו הגדל. בטובו בחן בחסד וברחמים כאמור נוטן להם...
ובחסדו הגדל יהיה עמו כי הוא אל זן מפרנס ומכלכל את הכל ומchein מזון לכל
בריותיו ולכל מעשה ידיו אשר ברא. כאמור פותח את ידיך ומשביע לכל חי רצון.
בא"י הון את הכל.

גודה לך יי אלהינו וגפארך מלכנו ונשבחך יוצרנו ונחדך מושיענו ונמליכך מלכנו
מלך יחיד חי העולמים. על שהנחלת לאבותינו ארץ חמדת טובה ורחבה ברית ותורה
וחיים ומזון (⁵⁶ג). ועל שהוציאתנו... ופדיתנו מלכנו מבית עבדים... ועל חקי רצונך
שהודעתנו ועל חיים ומזון שאתה זן ומפרנס אותך תמיד בכל יום ובכל עת ובכל שעה
ובכל רגע. על הכל... ומברכים את שマー תמיד אלהי ישענו והנקם לנו מצרינו ונודה

⁵¹ הפסוק "עשה גודלות עד אין חקר..." (איוב ט י) הנמצא כאן באז, חסר כמו בסר'.
⁵² יבצל כנפיך תסתירנו... ומזה שנמצא כאן אפס, חסר כמו ר'.

⁵³ ובב' גם במת' ויטרי, והמ' מוסיפים עוד: ברוך משקה צמאים, עי' מו' 52.

⁵⁴ בשאר המנהיגים: המלך (המלך ר') בכבודו תמיד הוא מלך עליינו לעולם ועד ועל כל מעשייו.
⁵⁵ המלמי' ברית ותורה וחיים ומזון" הוא בלי ניקוד ב"סדור מברכה", ומסתמא רבים לא נהגו לאמרן.

⁵⁶ ואין כאן נוסח "יראו עינינו...", כמו אוצר'.

⁵⁷ בשאר המנהיגים: המלך (המלך ר') בכבודו תמיד הוא מלך עליינו לעולם ועד ועל כל מעשייו.

⁵⁸ בראשת המזון אינה כלולה במחוורים העתיקים.

מנהג בני רומי

לך על נחלת אבותינו ועל מזוננו שהננתנו. ככבוד ואכלת ושבעת... על הארץ
ועל המזון.

נוסח לשבת (יבד)

נהמנו יי אלהינו בציון עירך ברנה
ושמאננו לבנון בית בחירות מלכות
ביה דוד משיחך ב מהרה ת贊ירנה
ל מקום. רצח והחלצנו יי אלהינו
בכל מצותיך ובמצות יום השבעיע השבת
הגadol והקדוש הזה. כי יום... כרצונך
הנה לנו... ואל תהא עליינו צרה ורעב
ויגון ואנחה ביום מנוחתנו. כי אמר דוד
הנין ה' אלהי ישראל לעמו ושיכון
בירושלם עד לעולם, ונאמר שם אצמיה
קרון לדוד ערכתי נר למשיחי. ותملוך
עליינו אתה לבדך והושענו למען שמר.
כי אתה הוא בעל היישעות ובעל
המחמות ושמחנו בתוכה ונראה בנחמתה
ובבנינה. בא"י מנהם עמו ישראל לבניין
ירושלים אמן.

בחיננו ב מהרה בימינו ויבא גואל ויגאלנו ותכוון העבודה בירוי
שלים (יבד). בא"י אמר"ה אלהי אברהם יתברך עד האל אבינו מלכנו מחסנו אדירנו
בוראננו... שבכל יום ויום עמנו הוא הטיב לנו והוא ייטיב עמנו הוא
גמלנו הוא גומלנו הוא יגמלנו ברחמיו לעד חן וחסד וرحمים ברכה רוחה והצלחה
וחיים ושלום וכל טוב ומכל טוב אל יחרנו אב הרחמן.
ואחרי הברכות באות, כמו בשאר המנהגים, בקשות בנוסח הרחמן הוא מלך עליינו לעולם ועד
וכו, במספר כ"א, שסדרן וניסוחן שונה משאר המנהגים.

קריאת שמע על המטה. אומרים השכיבנו יי אלהינו לשлом... עד מעתה ועד עולם.
פרשה ראשונה של ק"ש, מזמור צ"א, הפסוק ויאמר יי אל השטן..., יברכך... מזמור ק"א
בשלמות, הפסוק הנה מתו שלשלמה... עד מפחד בלילות בתוספת מפחדה של גיהנם

פוחת בנחמה וחותם בנחמתה.
54 מה שפט זה בא כאו בין ג' הברכות הראשונות
שהן דאוריתא ובין הרבייעית שהיא מדרבנן
בנוסח דומה לסדר, אבל במנהגים איז אין הפסק
שכזה בין הברכות.

נוסח לחול

רחם יי אלהינו עליינו ועל ישראל...
שנקרא שמר עליו ועלינו. אבינו רענו...
ונא אל תצריכנו יי אלהינו ואל תביאנו
ליידי מתנתבשר ודם ולא לידי הלואת
אדם אלא לידך המלאה הרוחבה הפתוחה
והשבעה והטובה אשר לא נבוש בעולם
זהו ולא נכלם לחיי העולם הבא. כי
בשם קדשך הadol והקדוש והגURA
בטחנו ויבוא אליהו הגביה ומשיח בן
דוד עבדך ב מהרה בימינו ויביאו לנו
שםועה טוביה מארץ מרחק. ואף על פי
שאכלנו ושתינו חרבן ביתך הבית הadol
והקדוש לא שכחנו. אל תשכחנו לנצח
ואל. חזובנו לאורך ימים. ובנה את
ירושלים עיר הקדש ב מהרה בימינו.
בא"י בונה ברחמיו בנין ירושלים אמן.

54 רק מנהג רומי שמר עד היום על שינוי נוסח
הברכה השלישית של ברכת המזון בשבת
כלפי נוסחה בחו"ל, ובשאר המנהגים ערביתו:
עי' סדר ר' ערמות גאון (השלט) דף קפ"ג א/
לפי שאמרו חכמים (ברכות דף מ"ח ב')

דניאל גולדשטיינט

שהיא דומה ללילה, הפטוק בידך אפקיד רוחי... והברכה כדלקמן: בא"י אמר'ה המפיל חכלי שינה על העין ומשקיע שנת תרדמה והמאיר לאישון בת עין. יהי רצון מלפנים יי או"א שתרגילני לדבר מצוה ואל תרגילני לדבר עברה ועון והשלט בי יוצר טוב ואל תשלט בי יוצר רע. ואל יבהירנו הלומות רעים והרהורים רעים והשכיבני במתתי לשולם והעמידני מתוכה לחיים ולשלום והארה עיני פן אישן המתות בא"י המAIR לעולם כלו בכבודו. ומוסיפים הפטוקים אני שכבת ואישנה... אם תשכב לא תפחד... נפשי לי משמרים לבקר שמרים לבקר.

קבלה שבת. נהג זה נתקבל בקהילות, כמו בשאר המנהגים, במאה ה"ז או י"ז, ונוהגין לשיר ילכה דודי ולומר אחורי תהלי צב—צג וללמוד פרק 'במה מדליקין', ויש שמתחילה בטהילה לט. ערבית לשבת. ברכו... ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר כילה מעשייו ביום השביעי ויקראהו שבת קדש מערב עד ערב ונתנו מנוחה לעמו ישראל בקדושתו, בורא יומם ולילה... אהבת עולם...⁽⁵⁵⁾

אמת ואמונה **בשבעי** קיימת גורת דברת הקשגבנו ושםענו זכור חמדת טהורים ירושה בתובה היא לראש ארבעה מעט נתנה שמח בה לב ישורון עדה פרליה צדקה קנית רוממת שבת תמיד ביןך וביגינו אותן היא לעולם. כי ששת ימים עולמך תקנת ובשביעי נחת למען שתנית לעמך ישראל ולכבוד שמק שבחו זומרו ברוך הוא. משה ובני ישראל... מי כמוד... שומר שבייע ראו גבורותיך על הים. יחד כולם הוו והמליכו ואמרו, ה' מלך... תחיש ישועה לשומר ענוגה. תפדה לצאנך ואל יהיה עוד לביזה. כתוב והושעת לצאני ולא תהינה עוד לבז. ברוך אתה ה' גאל ישראל.

השכיבנו... מעתה ועד עולם. ופרום עליינו סוכת שלומך⁽⁵⁶⁾ ברוך אתה ה' הפורס... ושמרו...

העמידה עד האל הקדוש. ומאהבתך ה' אלהינו שאהבת את ישראל עמך ומחמלתך שחמלת על בני בריתך נתת לנו ה' אלהינו את יום השביעי האגדול והקדוש הזה לגודלה ולגבורה ולקדושה ולמנוחה ולעבודה ולהודאה ולחתת לנו ברכה ושלום מאתר⁽⁵⁷⁾. אלהינו ואلهי אבותינו... וישמחו בך כל ישראל מקדשי שמק... בקידוש ליל שבת:... כי يوم שבת תחילת מקראי קודש...

ברכת המזון לשבת עין לעיל אחרי תפילה ערבית לחול.

פרק ר' נהג לפי הגאנונים (עיין סיידור רס"ג עמוד קיא): "השכיבנו ה' אלהינו לשלום והעמידנו מלכנו לחיים ולשלום ופרום עליינו סוכת שלומך ברוך אתה ה' הפורס..."

57 מה' רומה הוא המנהג היחיד שembr נוסח זה, שהיה נהוג אצל הגאנונים (עיין סיידור רס"ג עמוד קיא). גאון השלם ח"ב סימן ה'. סיידור רס"ג עמוד קיא).

בשאר המנחים בא במקומו נוסח אתה קדשת.

55 הברכה השנייה של סדר זה אינה נהוגה במנהג רומי, והוא נמצאת בסידור רס"ג עמוד ק"י כדלקמן: למען אהבת עמייסים / נטעת עץ חיים / שבת קדשת מימים / ואotta הנחלת חמימות: ואהבתך וכו'.

56 סדר זה דומה למנagger אפס החזררים על נסח הברכה שבחול וחזררים על "ופרום עליינו..." ס' בהשחת עניינים שאינם הולמים את השבת).

מנהג בני רומא

שחריות לשבת זמירות: ה' מלך ה' מלך... מזמור לתודה (תהלים ק')⁽⁵¹⁾ ... הדנו לה' כי טוב (תהלים קל). הודה לה' קראו בשמו... למנצח (יט) (ביום טוב: ה' מלך תגל הארץ) ה' מלך ירגזו... הלויה (תהלים קל) ברוך שאמר... מזמור Shir liyom hashbat... יהי כבוד... (עד סוף השירה) לדוד בשנותו.

נשחת... (אליה הראשונים רק ביום טוב) ולך אנחנו מודים. אילו פינו... ועינינו כשם וירח וידינו כנסרי שמים ורגלינו כאילות. אין לנו מספיקין... על אחת אלף אלפיים ורבי רביבות הטבות⁽⁵²⁾ שעשית עמו ועם אבותינו... ומחלאים רעים ורבים דליתנו. ועד הנה עזרונו רחמייך ולא עזובנו אל יעוזנו רחמייך וחסידיך ה' אלהינו. לנו אברים... וכל לשון בר תשבע⁽⁵³⁾ (הפיישה "מי ידמה לך" רק ביום טוב) מציל עני מחזק ממנו וענוי ואביו מגוזלו. כתוב. רגנו... על כל דברי שירות ותשבחות שאמר⁽⁵⁴⁾ דוד בן ישি... ישתחב... .

ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם יוצר אור... אור עולם אוצר חיים אוורות מאופל אמר ויהי⁽⁵⁵⁾. הכל יודוץ... מה רבו מעשיר⁽⁵⁶⁾ ... אין ערום לך... אל אדון... סובבים אותו (=ר'אצ) ... מלא כבודו (=ר'ס)... יצרם בדעה... רצון קוגיהם⁽⁵⁷⁾ ... שרפים וחיות עם אופני הקדש (=ר'ס). אל אשר שבת... ביום השביעי נתעלה (=ר'ס)... זה שיר ושבח⁽⁵⁸⁾ ליום השביעי... לפיכך יפאו לאל כל יצורי. שבח וגודלה יתנו למלך שנתן מנוחה לעמו ישראל ביום שבת קדש. שمر... ועל הארץ מתחת ועל כל שבח מעשה ידין... והמאורות אשר יצרת (עד: גאל ישראל).

בעמידה: ישמח משה... כי עבד נאמנו קראת לו אלהינו. כליל... אשר גם בחרת.

עם מקדשי שבעי... .

הפטוקים קודם קריית התורה מתחילה אין כmor... .

בברכת הפטורה:... ולעגומת נפש תנוקם נאם במהרה בימינו. ברוך אתה ה' מנהם ציון בבניה (=ר')... וمبرכים את שמר תמיד אלהי ישענו ברוך אתה ה' מקדש השבת (=ר').

אחרי הפטורה מברכין את העוסקין בתורה ובצריכי צבור בנוסח האשכנזים: מי שברך אברהם יצחק ויעקב אבותינו הוא יברך את כל הקהיל הקדוש הזה ואת כל קהילות הקדש הם ונשיהם ובניהם וכל אשר להםומי שתקנו בתמי הכנסתות לחתופה והבאים בתוכם להתפלל והנותנים שמן למאור ויין לקודש ולהבדלה ומזונות לאירחים וצדקה לעניים והעסקים בתורה ובמצוות והעסקים בצריכי צבורם לשם שמים

62 (ועיין לשון התלמיד פסחים דף קי"ז א').
משפט זה (שריד מפיוט עתיק?) משמש באשכנז

63 כפתחה לפיטוי יוצר.

64 עיי' לעיל הערכה. 27.

65 "שיר שבת" ר'פ: "שבת" אצ.

58 לעומת מנהגים אחרים שלא לומר מזמור לתודה בימים שתודה אינה קרובה בהם, כגון אשכנז.

59 כן גם בכי"י ר', וכנראה זה עיקרי: "פעמים הטבות" בשאר המקורות.

60 "לך תשבח" ס, "לך תשבע" אצ.

61 מלה "שאמר" (=ר') חסירה בשאר המנהגים

דניאל גולדשטיינ

ובאמונה הקדוש ברוך הוא ישלם שכרם ויסלח לכל עונם וירפא לכל גופותם וישלח ברכה רוחה והצלחה בכל מעשה ידיהם עם כל ישראל אהיהם ונאמר אמן: ואחריו מי שברך לנשים שאין נהוג בשום מנהג אחר: מי שברך שרה רבקה רחל ולאה הוא יברך את כל בת ישראל שעשויה מעיל או מטפחת לכבוד התורה והמתקנת נר לכבוד התורה הקב"ה ישלם שכלה ויתן לה גמולת הטוב ונאמר אמן:

ושככה קצורה כדלקמן: יזכור אלהים לטוּבָה את נפש כל שכבי עמו ישראל עם נפש אברהם יצחק ויעקב אבותינו ואשר הניחו לנפשותם זכירה בהקדש ינוּהוּ על משכבותם בגין עדן ונאמר אמן:

הכרזת החדש מי שעשה נסים לאבותינו הוא יעשה עמו ויקבץ אותנו מהר מהרבע כנפות הארץ ונאמר אמן.

כך גזרו רباتינו המכובדים שנכריין בפני הכהל הקדוש זהה שייהיו יודעים גדולים וקטנים שיש לנו ראש חדש (פלוני) يوم (פלוני) בחשבון רباتינו יום פלוני. הרחמן ישמח אותנו ויקבץ אותנו מאבע כנפות הארץ ונאמר אמן. ואומרים אחריו אנחנו ישראל ואנוSI ישראל הוחכר לעיל בשני וחמשי.

תקנת שבת... אז מסני נצטו עלייה ותצונו יי אלהינו להקריב בה קרבן מוסף שבת כראוי (=אצ') ...

בקדושה: כתר (כמו בכל יום) וכל הנוסח דומה לא: כבוזו... ממקומו יפן לעמו המיחדים שמוי... .

מנחה לשבת פטוקים: אם תשיב משבת... .

אתה אחד... מנוחה וקדושה (⁶⁶)... .

צדקה צדק... וצדקה... צדקה כהורי... (=אצ').

ונוהגין לומר אחר מזמוריהם אלה: תהלי קיט—קלד ז.

במושאי שבת... אתה חונן... אתה הבדלת בין קודש לחול בין אור לחושך בין ישראל לגויים בין يوم השביעי לששת ימי המעשה. וכשם שהבדלתנו מגויי הארץות וממשפחות האדמה כן תטהרנו ותנקנו מכל חטא ועון. וחנןנו... (ר')

פסוקי "ויתן לך" שונים במספר ובסדר מכל המנהגים, והנוסח קרוב לאשכנז.

ברכת הלבנה... פועלי אמת ופעולתם צדק (⁶⁷)... שאף הם עתידיין להתחדש כמותה ולפאר ליוציאם על כל מה שברא (⁶⁸) ברוך אתה ה' מחדש חדים. אפול... אבן ידמו... שלום عليיכם שלום عليיכם שלום עליינו ועל כל ישראל אמן.

עליה זיבוא... בנוסח פורה לאשכנז.

נוסח ברכת השיר אחר תהלל: יהלוך ה' על כל מעשיך וחסידיך יברכו את שמה. כי

⁶⁶ כמו בכל המנהגים; התיקון "יום מנוחה וקדושה" נушה על פי אבוחדרם, בלי התחשבות עם המיבנה השيري.

⁶⁷ פועלי אמת שפעולתם באמת ר'; בשאר המנהגים זה: "על כבוד מלכותו ועל כל מה שברא".

לך טוב להודות ונעים לשمر כי מעולם ועד עולם אתה אל ברוך אתה ה' מלך מהולל בתשבחות.

מוכף לראש חדש. ראשינו חדשים... זכרון לכולם יהיו (=ר') ובברית אבות לבנים תזוכר. אז ישישו עmr ועדתך בעשותם קרבנכם על גבי מזבחך (=ו'). ובכן יהיו רצון... שתעלנו לארצנו ותטענו בגבולנו שם נעשה... אלהינו ואלהי אבותינו חדש... לפרגסה ולכלכלה (=ו') לשליחת חטא ולמחילה עוזן לגמלות חסד ולתלמוד תורה. ואין טום הוספה בשנת העיבור.

מוכף לשבת ור'יה. אתה יצרת עולםך מקדם כלית מלאכתך ביום השביעי (=ז') בחרת בנו מכל האומות ורצית בנו מכל הלשונות (=ר') (=יא). ותתן לנו ה' אלהינו באהבה שבתוות למנוחה ואתם יום החדש הזה רצון לכפר בעדנו למען נחיד מעושק ידינו (=ר') (=ז'). אבל משחתנו... מפני היד שנשתלה במקדש. ובכן יהיו רצון... שתעלנו לארצנו... ומוסף יום השבת הזה ומוסף יום ראש החדש הזה... אלהינו ואלהי אבותינו חדש... (כמו בחול)... והוקי שבתוות וראשי חדשים להם קבעת. ברוך אתה ה' מקדש...

הנובה. על הנשים ועל הגבורות ועל התשועות ועל המלחמות ועל הפורון ועל הפחות (=ז') שעשית עמנו ועם אבותינו... לשכחים מטורתך (=ר') ולהעירים מחוקי רצונך... שם גדול וקדוש בעולם. ולעמד ישראל עשית תשועה גדולה (=ר'). ואחר כך... וקבעם שמונה ימים בהלל ובהודאה (=ר'). וכשם שעשית עליהם נס כן עשה עמנו ה' אלהינו פלא ונסים בעת הזאת ונודה לשマーך הגדול סלה (=ז').

תעניית. עננו ה' עננו ביום צום תעניתנו כי בצרה גדולה אנחנו. ואל תלט אונך משמווע תפילהנו ואל תחולם מבקשתנו. היה נא קרוב לשועונו. טרם נקרא אתה תענה דבר שנאמר והיה... כי אתה פודה ומציל בכל עת צרה וצוקה. בא"י העונה בעת צרה ומושיע (=ז').

פורים. על הניטים... בימי מרדי... ובקש (=ר')... ג' רגילים. נסח העמידה אתה בחרתנו... יעלה ויבוא... והשיאנו... להים לשמה ולשלום כאשר אמרת ורצית לברכנו כן תברכנו סלה (=ר'). קדשנו... והנחילנו ה' אלהינו בשמה ובעשונו מועדי קדש (=ז') ברוך אתה ה' מקדש ישראל והזמנים (=ר').

72 "למען נחיד מעושק ידינו" בשאר המנהגים רק בגעית יום היפירום בויזורי.

73 "יעל הפדות ועל הפורון" ר'.

74 "וכשם שעשית..." חס' ר'יא ונמצא בסידורי האוגנים ובמחזר ויטרי ובסדר החפילה להרמב"ם וככמה כי"י ספרד ואשכנז.

75 הנוסח ר' שונאי, ור' תיממה שווה.

76 וחסר כאן ובר' הנוסח: וישמחו בר' ישראל...

69 נמצא גם בסידור רס"ג; בשאר המנהגים חסר משפט זה; עיין לעיל הערא. 1.

70 וחסר כאן "לחיים ולשלום" שבשאר המנ-

גדים.

71 וחסר כאן "אהבת אותנו ורצית בנו" שבשאר

המניגים.

72 חסר כאן "וקדשנו במזוחית וקרבתנו מלכנו לעבדתך ושםך הגדול והقدس علينا קראת".

דניאל גולדשטיינט

ותודיענו משפט צדק ותלמדנו לעשות מצוות חוקי רצונך. ותתן... חוקים ומצוות טובים אשר יעשה אותם האדם והי בהם. ותנהילנו... ואת יום השבעה הגדול והקדוש מששת ימי המעשה הבדלת וקידשת. וקידשת את עמך ישראל בקדושתך.

אשר לנוטח הגודה של פשת, די להפנות את הקורא מהדווות שבתנו ורשותם שינוי הנוסחאות, ואין כאן קירבה מיוחדת בין מחותר רומניה למת' רומניה (⁷⁷).

נוסח העמידה למוסף... ומפני חטאינו גلينו מאצנו ונתרחקנו... ותגדל כבוזו בימינו (=ר') אבינו מלכנו, אלהינו ואלהי אבותינו גלה כבוד מלכותך ומלוך עליינו מהרה... (=ר') והביאנו ה' אלהינו לציוון (=ר')... ומוסף يوم חג (פלוני)... ואומרים פסוקי המוסףין ונוסח ומוחתם. אלהינו ואלהי אבותינו מלך רחמן... בغال אבותינו... וכונן בית מקדש... והשב שכינה לתוכו והשב ישראל לנוייהם והשב כהנים לעבודתם ולויים לשירה ולזמרה. שם נעה... והשיינו... והנהילנו ה' אלהינו בשמחה ובשalon מועדי קדשך ומתרצה לפניך את תפלת עמוםך כתמידי יום וכקרבן מוסף (=ר'). ברוך אתה ה' מקדש ישראל והזמנים.

פי באב. רחם ה' אלהינו עליינו ועל ישראל עמר ועל ירושלים עירך ועל ציון משכנך כבודך ועל העיר האבלה החורבה והשוממה הננתונה ביד זרים הרמשה בכף עריצים. ויבלווה לגינויו וירשווה עובדי פסילים. ולישראל עמר נתחה ולזרע יעקב ירושה הורשתה. נערה ה' אלהינו מעפרה והקיצה מארץ דיוויה. נתה עליה כנהר שלום וכנהל שוטף כבוד גויים. כי באש האשתה ובאש אתה עתיד לבנותה. כאמור: ואני אהיה לה... ברוך אתה ה' מנהם ציון עירו ובונה ירושלם (=ר').

ראש השנה. הפסוק לפני העמידה בערבית הוא אלה מועדי ה' כבשארכגמים. עמידה: ברוך... זכרנו לחיים מלך חפץ בחיים וכתבנו בספר החיים למעדך אל חי... מי כמו אב הרחמים (⁷⁹). זכור יצורייך ברוחמים ממית ומחיה. ונאמן... לדור ודור נגיד גדליך... ובכן תנ פחדך... שהשלטון (⁸⁰) לפניך... ובכן תנ כבוד... ותקווה טובה לדורשיך... שwon לעירך וצמיחות קרן לדוד עבדך ועריכות נר... ואוז צדיקים (⁸²)... ותמלוך... על כל מעשיר על ירושלים עירך ועל ציון משכנך כבודך כתוב בדברי קדשך ימלך... וככטווב (⁸³) ויגבה (=ר') ברוך אתה ה' המלך הקדוש (⁸⁴). אתה בחרתנו... ושמך הגדול הגבור והגנורא עליינו קראת. ותתן לנו... מועדים לשמחה וחגים וזמנים לשalon (⁸⁵)... אלהינו ואלהי אבותינו יעלה ויבוא... וידע כל

⁷⁷ ואומרם "שהשלטן" מטעמים שאינם מסתเบרים.
 82 כן אב, וכן גם ברמב"ם; אבל בס' רב עמרם גאון "זובכין", ועל פי זה נקבע הנוסח בספר בונפל, מילאנו תשכ"ב; מהדורתי, ברלין 1936.
 83 וגונפה מאוחרת גם באשכנז ובמחוזר רומניה.
 84 ואין כאן הנוסח "קדוש אתה וגנורא לך" כמו אפס.

84 כמו ברוב המנהגים; "אדיר המלוכה המלך הקדוש" ר'.

85 בשמירת נסות הרגלים כאן וגם להלן סמור

⁷⁶ עיין הגודה שלמה להר"ם כשר, ירושלים תשט"ז;
 מהדורות י' לונסקי, ת"א תש"ך; מהדורות ר'
 78 גונפה מאוחרת גם בטורון ורומניה בסוף הפיסקא "זמנחתם", והוא ידוע גם מן מסדר ר' עמרם גאון (כ"י מ), עי' הרצ' קורגולע ע' 88.

⁷⁹ ר'יא; אב הרחמן ט.

⁸⁰ עי' לעיל העירה 44.

⁸¹ כן הוא בכל המנהגים, ויש שינו את הגירסה

פועל... ויאמרו כל אשר נשמה באפו... ומלכותו בכל ממשלה. והשיטינו ה' אלהינו את ברכת מועדייך...^(٤٥) והנהילנו ה' אלהינו בשמה ובשםו מועדי קדשך ודברך אמת וקיים לעד. ומלבעדיך אין לנו מלך אלא אתה^(٤٦) ברוך אתה ה' מלך... רצחה... מודים... ולא הסתרת פניך מבנו. זכור רחמייך וככובש את כעך כליה דבר וחרב ורعب ומשחת ו מגיפה וכל מהלה מעליינו ומעל כל בני בריתך^(٤٧). על כולם... ויהללו את שמו הטוב באמת. וככתוב לה חיים טובים כל בני בריתך^(٤٨). ברוך אתה ה' הטוב... שים שלום... בשלומך. בספר חיים ברכה ושלום פרנסת טובה וישועה ונחמה חן וחסד נזכר ונכתב לפניך אנו וכל עmr ישראלי לחיים ולשלום. ברוך אתה ה' המברך...

בתפילה אבינו מלכנו יש ל' שורות, ברובן דומות לשאר המהגים.

תפילות מוסף: בנוסח "זמנחthem": וعشرون לכבש ויין כנסכו ועולה החדש ומנהטה ושני שעיריים לכפר ושני תמידין ההלכתן.

במלכיות:... שם משתחווים להבל ורייך ומתפללים אל אל לא יושיע ואנו כורעים ומשתחווים לפני מלכי המלכים... וכסא כבודו.

בזוכנות:... כי אין שכחה (=ר')... מי לא נפקד ביום זהה. זכור כל היוצר... מחשבות אדם ותחבולותיו ויצורים ומעלי איש... ולא תלמים לנצח... ויש בפסוקי זכרונות פסוק נוספת: זכר לעולם בירתו דבר צוה לאלף דור^(٤٩).

בסוף השופרות: ה' צבאות יגון עליהם. ה' צבאות יגון עליהם. ה' צבאות יגון עליהם ועל כל עmr ישראלי בשלומך (!)^(٥٠) ובחימתה: כי שומע קול שופר אתה והוא מעולם ומאזין תרואה ואין דומה לך. ברוך אתה ה' שומע תרואה^(٥١)...

יום הבפטוים. קודם ערבית גוסח "כל נדרים" בעברית (=ר') וזה גוסחה: כל גדרים ואסרים והקדשות וחרמים ושבועות וקיומים שנדרנו ושאסרנו ושהקדשנו ושהחרמןנו וشنשבענו וشكימנו וشكבלנו על נפשותינו בשבועה. מיום צום הכהנים שעבר עד יום צום הכהנים הזה הבא עליינו. בכלם חורנו ובאנו לפניך אבינו צבי א' ע' רל. אם נדר נדרנו אין כאן נדר. ואם אסר אסרנו אין כאן אסר. אם הקדש שבשים. אם חרם החרמןנו אין כאן חרם. אם שבואה נשבענו אין כאן הקדשנו אין כאן הקדש.

לעולם ועד" ולא לפני.

89 "וכתו" נסף כאן לפני החימתה, כמו בספרד, ובאשכנז ובצרפת לפני "וכל החיים"; בΡομαι נמצאים מנהגים שונים, עיין ספר זכרון לבני צבי א' ע' רל.

90 פסוק זה אינו נמצא בסדר רב ערמות גאון ולא באז, אבל הוא נמצא בסידור רס"ג וברמב"ם וכן בסדר.

91 שיבוש גלי זה נמצא כבר בכ"י ובכל הדפוסים. "כן ונגן על עmr ישראלי בשלומך" אצר' (ובכ"י אחד: "ה' צבאות יגון עליינו ועל כל עmr ישראלי בשלומו").

92 מנגג רומי הוא היחיד שומר על החימתה העתיקה

לחימתה, שלא כשאר המהגים, בהם משמשים את המלכים "מעדים לשמה..."

86 כאן בא כל הנוסח הנהוג בג' הרגלים, ואניונו בכל שאר המהגים, ועי' על העניין שבלי הלקט (מהדורות בובר) דף קל"ה א.

87 "זמנחדריך... אלא אתה חס' אצט, אבל נמצאו בר".

88 גוסח דומה צ ובkeitת השלמות ר'. הנוסח נמצאו כבר בסדר רב ערמות גאון וב欽יצור ברמב"ם. בספרד ובאשכנז לא נהוג לומר, ובפולין נשאר גוסחו עם חוספות בחורת הש"ץ במוסך ראש השנה ובתפילות יום הכהנים. וכל הפסיקא גוספה בצרפת ובפולין אחר "ועל כולם..."

דניאל גולדשטיינט

שבועה. אם קיומם קימנו אין כאו קיומם. בטל הנדר מעקרו. בטל ההקדש מעקרו. בטל החרם מעקרו. בטל השבואה מעקרת. בטל הקיום מעקרו. אין כאו לא נדר ולא אסר ולא הקדש ולא הרם ולא שבואה ולא קיומם. יש כאו סליחה ומחילה וככירה על כל עונותינו:

הפסוק שלפני העמידה הוא: אלה מועדי ה', כבשאר החגיגים. עמידה: ותנתנו לנו... לסליחה ולמחילה ולככירה על כל עונותינו... אלהינו ואלהי אבותינו יעלה ויבא... אלהינו ואלהי אבותינו מהול... לפניו ה' תטהרנו (³³). כי אתה שלחן לישראל ומחלן לשפטינו ישווון בכל דור ודור ודברך אמת וקיים לעד ומבלעדך אין לנו מלך מוחל וסולח אלא אתה. ברוך אתה ה'...

הויזדי: אלהינו ואלהי אבותינו תבוא... שאין אנו עז פנים וקשי עוזף בדבר זהה שנאמר לפניך... אבל אנחנו חטאנו, אשmeno...

VIDOI, "על חטא" באלא בימה אחת... באונס... בבלתי דעת... בגלי... בדעת ובמרמה... בהרהור הלב... בויזדי פה... בזדון... בחזוק יד... בטומאת שפטים... ביצר הרע... ביודעים... بلا יודעים... בכחש ובכזב... בלשון הרע... במראית העין... בנשך ובמרבית... בשית שפטינו... בעינים רמות... בפתחון פה... בצעדי רגליים... בקפיצה יד... ברצון... בשגגה... בתהמון לבב (³⁴). על חטאיהם שאנו חייבם עליהם חטא... עולה... קרבן... מיתה... כרת... מיתה וכרת מיתה בידי שמים וכרת בידי שמים. ארבע מיתות בית דין סקליה שריפה הרג וחנק ומלקות ארבעים מצות עשה ומצות לא תעשה בין שיש בה קום ועשה ובין שאין בה קום ועשה. בין שגלים לנו ובין שאינם גולים לנו. הגולים לנו כבר אמרנו לפניך ושאינם גולים לנו כבר לפניך גולים וידועים. דבר שנאמר הנסתרות... יהיו לרצון...

הויזדי בתפילה נעילה: אתה נתנו יד לפושעים וימין פרושה לקבל שבים (=ר')... למען תקבלנו בתשובה שלימה לפניך כאשים וכניחותם למען דברך ודבר מה בעבר אמרת. אין קץ... וימי חיינו הבל לפניך. שכן כתוב בדברי קדשך ומותר... אתה הבדלת... כי מי אמר לך מה תفعل ומה יתאונן אדם חי גבר על חטאיו (³⁵)... ותנתנו לנו... קץ סליחה ומחילה וככירה (=ר')...

94 בר' באה אלפאביתא שונת, ונראת שהא"ב הכהולה הנהוגה באשכנז מרכיבת משתייה.

95 כן ר'; כי מי יאמר לך מה תפעל ואם יצדך מה יתן לך" אס, וכייה גם בסידורי האגונים וברמבי"ם ובחזורת ויטרי, ובמחוזר ויטרי, ויטרי גנוסף הפטוק מה יתאוננו... על חטאינו. ועיין על זה האנציקלופדיה תלמודית, ברך י" (משל"ב), ע' יט-כ והערות 346-347 וברישימת ההפטרות שם עמוד תש"א ואילך.

שבמשנה (חנונית ב' ד'). בשאר המנהגים: שומע קול תרועת עמו ישראל (הוים) בראמיים.

93 ואין בכלל תפילה ביום היפורים הנוסח: "קדשנו במצוותיך... וטהר לבנו לעבדך באמת", כמו שאיננו בסדר רב ערמות גאון ובסידור רס"ג ובמנזר רומניה. באשכנז ובצՐפת אומרים אותו כמו בשאר הרגים, וכסדר (יעיין גם ברמבי"ם) מצרפים כל פיסקת "אלהיינו ואלהי אבותינו מלאך על כל העולם...". מתפלל ראש השנה.

לתפקידות הקבע, כפי שהן מתווארות כאן, מצטרפות במהзор רומיות התוספות הפיווטיות עליהן מייחד שד"ל את הדיבור מבואו, ומיותר לפרטם כאן, ואלו הם לטוגיהם: יוזרות לשבותות מיוחדות: שבת ר'ח, שבת בראשית, שבת חנוכה, ד' פרשיות, שבת הגזול, שבת שלפני שבועות, שבת איכה (הינו השבת שלפני ט' באב), שבת נחמו, שבת שובה, שבת שלפני סוכות, ולכל החגים, וגם לשבת חול המועד של סוכות (אבל לא של פסח).

קרובות לכל התעניות, חז' מתענית אסתר, ולכל העמידות שליום הכהנים וחותמאות לתעניות ולכיפור והקינות לט' באב משולבות בהן).
הרשויות לנשمة וכור' לכל הaggerim.

עורשה שלום (סיום העמידה) לחנוכה, פסח, ראש השנה, סוכות ושמיני עצרת.
זהירות לשבועות, הווענות לסוכות, סליהות לימי החנונים.

עניין אפייני נוסף למנהג בני רומי היא רשימת ההפטרות השונה במידה ניכרת משאר המנהגים. בדומה לשבותות נקרים פרקי נביאים מיוחדים למנהג זה, וגם אם הפרקים מזוהים עם המנהגים, הם משתנים לפעמים בחסר ויתר של פסוקים. בראשימת ההפטרות הניתנת כאן סימני בכוכב כפול את ההפטרות המיוחדות למנהג בני רומי ושאינם קיימות בשאר המנהגים, ובכוכב אחד את ההפטרות המתאימות לשאר המנהגים (או לאחד מהם, כגון א' [אשכנז], ט' [ספרד]) בשינוי חסר ויתר פסוקים.

במיוחד בולט ברשימה זו השינוי לשבותות חדש אלול, בהן אין נהಗין בני רומי לקראו פרקי נחמות כבשאר המנהגים, אלא הולכין לפי תקנה עתיקה יותר^(๖).

מנהג אחר, כנראה גם הוא עתיק יומין, אף על פי שאינו נזכר בפירוש אצל הפסוקים, הוא לומר בהוצאת ספר התורה לשבותות ובחגים מזמור מתאים לפרשה הנקרת בו ביום. המזמורים כוללים רק המזמורים המיוחדים לחגים, ואין שם רשימת המזמורים לשבותות, אף על פי שרמזים למנהג בהערה: "ואומר החזן והציבור עמו מזמורים בסדר היום".

במשך הזמן נקבע גם לעניין זה נהג מסוים, והוספנו לרשימת ההפטרות את רשימת המזמורים לפי מה שהנחיינו בדורות האחرونים^(๗).

בסקירה זו התכוונתי להציג את החומר כמוות שהוא, כדי שיוכל לשמש מצע לדיוון נוסף על הולדות המנהגים.

לאור ערב ר'ח תש"יב מטעם בית הכנסת כמנהג איטקי בירושלים, ע' 10—20, ולפיה היא ניתנת כאן (בஹוספת המזמורים ל"ט שני של גליות).

96 צונז, ריטוס ע' 78.

97 רשימת המזמורים נקבעה בחוברה (בחכלה) "נוסח תפנות במועדים והוספות למזהור" שיצאה

דניאל גולדשטיינט

רשימת הפטורות והמוזמורים להוצאת ס"ת

פראשה	הפטורה	מוזמור
בראשית	ישועה מב אֶ-כָּא (ס"ט) *	צב
בנה	ישועה נְדָא-נְהָה	כת
לך לך	ישועה מִתְהַ-מְאֵין *	טו
וירא	מלכים ב' ד אֶ-לְזָן (ס"א)	יא
חיי שירה	מלכים א' אֶ-לְדָר *	מה
חולדות	מלאכי אֶ-בָּז	לך
ויצא	הרשע יְאֵזְבֵּיד יְד *	ג
וישלח	עובדיה (ס"ט)	כו
וישב	עמוס ב ו ג ח	ל
מקץ	מלכים א' ג טו ד א	מ
ויגש	יתזקאל לו טו כח	מה
ויחי	מלכים א' ב אֶ-יְבָב	מא
שמות	ירמיה אֶ-בָּיְתָה (ס"ט)	צט
וארא	יתזקאל כה כה-כט כא	נוו
בא	ישועה יְהֹזֵיט כָּה **	ען
בשלוח	שופטים ד ד ה ג *	סו
יתרו	ישועה ו אֶ-זָּו ; ט הָן	יט
משפטים	ירמיה לד ח-לה יְאָב *	עב
תרומה	מלכים א ה כו יְג	כו
חצotta	יתזקאל מג יְכֻנוּ	סה
כ"י תשא	מלכים א' יְחַלְּט *	עה
ויקהל	מלכים א' ז יְג-כֻּנו (ס"ט)	סא
פקודו	מלכים א' ז מְנָא (ס"ט)	קלג
ויקרא	ישועה מג כא מד ו *	ב
צו	ירמיה ז כא כח ; י ו ז **	צא
שמיני	שמעאל ב י אֶ-ז ג **	קכת
תוריע	מלכים ב' ד מב ה יט	קכא
מצורע	מלכים ב' ז אֶ-כ ; יְג כָּג *	קב
אחרי מות	יתזקאל כב א-טז	יב
קדושים	יתזקאל כ אֶ-כ (ס"ט)	טו
אמר	יתזקאל מד טו לא	מב
בהר	ירמיה טז יט יְזִין יְד **	קייב
בחקותי	יתזקאל לד אֶ-טז **	פה
במדבר	הושע ב אֶ-כָּב	קמנ
גשא	שופטים יג ב כה	סז
בහטלתך	זכריה ב יד ד ז	כא
שלוח לך	יהושע ב אֶ-כָּד	סדר
קרח	שמעאל א יא יְד יְב כָּב	ה

מנהג בני רומא

משמעות	הפרשה	פרשה	משמעות
נה	שופטים יא אֶלְגָן	הקט	
לו	מיכה ה דָּנֵח *	בלק	
טו	מלכדים אֵית מוֹיִיט כָּא **	פינחס	
קייא	יהושע יג טוֹלְגָן **	מטות	
מט	יְהוֹשֻׁעַ יְתַבֵּא גָּג **	מעשי	
קלו	ישעה אֶכְזָן	דברים	
צ	ישעה מָטָן	ואתה חנן	
עה	ישעה מְתִיקָןָג	עקב	
צנו	ישעה נְדָיָהָה	ראה	
ין	שְׁמוֹאֵל אֵחָכְבָּב **	שופטים	
לב	שְׁמוֹאֵל אֵין אֶלְזָן **	כִּי תָצָא	
מאג	יהושע חָלְטָן **	כִּי תָבָא	
ג	יהושע כָּרְאִית **	נאמנים	
	ישעה נה וּנוֹח **	וילך	
	יתזקאל יְכָבְּרִית לְבָב **	האוינו	
יב	יהושע אֵיתָה	וזאת הברכה	
ל	זכירה ב יְדָדָן	שבת חנוכה א'	
ל	מלכדים אֵז מָנָא	שבת חנוכה ב'	
ז	מלכדים בֵּי יְבָאֵין (ז'א)	פרשת שקלים	
	שְׁמוֹאֵל בֵּי טוֹאֵלד *	פרשת זכור	
	יחזקאל לו טוֹלָח	פרשת פרה	
	יחזקאל מה יְחִימָיו א *	פרשת החדש	
קה	מלאכי גָּדְכָד	שבת הגדול	
קד	ישעה סוֹאֵכָד	שבת ור'ח	
	שְׁמוֹאֵל אֵיכְיָמָב	ש' ערב ר'ח	
מו	שְׁמוֹאֵל אֵא אֶבְי	אי של ר'ה	
מו	ירמיה לא אֶיט	בי של ר'ה	
נא	הושע יְדָבֵי ; מיכה זְיַחֲכָן	ש' שובה	
נא	ישעה בו יְדָנֵח ; נט כָּאָ *	כפור לשחרית	
קל	עובדיה אָכָא ; יוננה ; מיכה זְיַחֲכָ *	כפור למנחה	
עו	זכירה יְדָאֵכָא	אי של סוכות	
עו	מלכדים אֵז, נאֵח טו *	בי של סוכות	
עו	יחזקאל לח אֶכְג *	שבת חוה"מ סוכות	
	מלכדים אֵח וְדָט א *	שמיני עזרת	
יב	יהושע אֵיתָה	שמחת תורה	
קה	יהושע ה בָּזָו אָוּזָו	אי של פסח	
קו	מלכדים בֵּי כְג כָּאָל *	בי של פסח	
קיד	יחזקאל לו אֶיד	ש' חוה"מ של פסח	
ית	שְׁמוֹאֵל בֵּי כְבָאֵגָנוֹא	ז' של פסח	
קו	ישעה יְלָבְּיְבָו	חי' של פסח	
טה	יחזקאל אֵא כְח ; גִּיב	אי של שבועות	

דניאל גולדשטיינט

מזהיר	הפטרה
	ב' של שבועות *
	ט' באב שחരית
קכו	ט' באב מנהת
כ	צום מנהה
מה	שבת חתונה
	[אחר הפטרת השבוע]

ואומרים את המזמורים האלה בהוצאה ס"ת ביום שאין בהם הפטרה: בראש חודש מזמור ח ; בפורים ז ; בחരית של אום קב ; במנחה של שבת קיא ; בשני וחמשי קכא . בשבת מילה נהגין להוסיף אחר המזמור הרגיל מזמור קכח.

המbove של השד"ל כתוב להשלמת מהדורות ליורנו טרט"ז, והוא מivid את הדיבור למנה שכלל בה. רק לעיתים הוא מזכיר מה שמצא בספרים, בכתב יד או בדפוסים עתיקים, בהם נמצאים פיטרים שהושמו במנהג המאוחר. מבחינה זו מנהג רומי אינו שונה ממנהגים אחרים, שגם בהם נהגו הקהילות חופש גדול כלפי הפיטרים, והתנוועה לקיצורים ולקיצוצים ניכרת גם בהם. צוין מדבר על העובדה שהיקף הפיטרים שבמחוז רומי נתרם בהרבה במשך הזמן: שהשמיתו את הקרובות בראש השנה, ברגלים (גם לתפילה טל וגשם) ובפורים החל מהמאה הטי' ושבוטלה גם תקיעתא (פיטר למלכיות זכרונות ושורות) לר"א הקליריו שאמרו בימי ר' אברהם בן עזרא. לפי המצויאות בכתב היד הושמו קרובות כבר מאות י"ד או י"ג, אף על פי שהדעת נותנת שמנהג רומי, בו נשמרו קרובות לכיפור ולכל הצומות, היו בו פעמיים גם קרובות לשאר ההגימ. אבל גם אם נביא בחשבון רק את החומר השמור לנו בכתב יד ובדפוסים עתיקים נמצא שיש בו הרבה יותר מאשר במהדורות האחר-رونנות של המחוז, ויתברר שיש אוצרות שטרם נתגלו ונפנינים שעדיין לא רוא את אור הדפוס או שהוא גנווות בספרים נדירים שקשה להשיג, מוחץ למוגרת המהדורות וספרי הסילוחות הנמצאים בידי המחפליים.

ברשימה שהבנו כאן (כלי שאיפה לשילמות) כוללים פיטרים רבים הנמצאים בכתב יד מהזרי רומי⁽¹⁾ ואינם נמצאים במהדורות ליורנו, מהם גם יצירות פיטרניות מקו-מים אנשי שם. וכי רצון שיבוא גואל גם לגנווים אלה.

בעמודה الأخيرة רשמתי את הספרים שפיטרים אלה נדפסו בהם, ומהדורות העתיד קים רשמתי מה' בולוניא (ש') מפני שהוא מצוי יותר מהקדומים לו (א웃ם הפיטרים נמצאים גם במהדורות הראשונות של המחוז). מה שסומן בכוכב (*) לא ראה עדין את אור הדפוס.

¹ אוסף הגון של מתזרי רומי כ"י נמצא בספריה פלטיניה ומספר מסויים נמצא באוקספורד, לונדון, ברלין, ואטיקאן ובשאר ספריות איטליה. בספריה הלאומית בירושלים נמצא מהזרי רומי כ"י עשיר בפיטרים (Heb. 4° 1006). כנראה מן המאה י"ד או ט"ו) שמעט כל מה שרשתי כלל בו.

דניאל גולדשטיינט

יום	רשות	מחנות אילי קדש יקוטיאל בעלה	אמון מרובע כהגדלת לנאמיך	שבת שלפני יוצר אופן	שבועות אופן רשות
סוג	הפיוט	מה' בולוניה רומניה	מה' אשכנז רומניה	אל בוני כמו דמים	אל בוני כמו דמים
התהלה	השירה	אחתית יום גאלתני יה שלח אוו אמנני דודי	אברה מישרים משפטים יהרים צאנגה וראינה ישות יקרת מפנינים צ גן נעל אוספו אראלים	ברוח דוד עדר שחתף צאנגה וראינה ישות יקרת מפנינים צ ראהו אוור עתרת שלום	ברוח דוד עדר יערה עליינו רוח אדים אשר מלך אמת אדק ומישרים
מכפער	נדפס	א' 5585 א' 5778 *	א' 8903 א' 1138 *	א' 2706 ב' 1688 *	א' 1236 ב' 1695 א' 6073 *
אורגד		אמון מרובע כהגדלת לנאמיך מה' מלח אילי קדש יקוטיאל בעלה	אברה מישרים משפטים יהרים צאנגה וראינה ישות יקרת מפנינים צ גן נעל אוספו אראלים	ברוח דוד עדר שחתף צאנגה וראינה ישות יקרת מפנינים צ ראהו אוור עתרת שלום	ברוח דוד עדר יערה עליינו רוח אדים אשר מלך אמת אדק ומישרים
שבת	יוצר יוצר יוצר מוצאי שבת פיות פיות פיות פיות פיות	א' 460 צ' 21 ג' 177 א' 8903 י' 1138 *	א' 4702 א' 8965 א' 2537 *	א' 1962 "	א' 8069 א' 202 א' 8215 *
שבת ור'ח	זולת זולת זולת שבת ויגש שבת שמות	א' 1404 א' 8965 א' 2537 *	א' 8787 *	א' 236 ל' 726 *	א' 186 פ' 7556 *
פרשת שקלים דרמוש	פרשת זכור דרמוש פורים פיות	א' 8215 *	א' 1459 ה' 607 *	א' 2521 "	א' 776 ב' 4741 ש' 924 *
פרשת פרה דרמוש	פרשת החדש דרמוש שבת הגדול זולת פסח מעריב	א' 1962 "	א' 1459 א' 2521 *	א' 8787 *	א' 8069 א' 202 *
אופן זולת גאולה	אופן זולת גאולה סילוק אופן זולת גאולה גאולה	א' 1236 א' 1695 א' 6073 *	א' 1236 א' 1695 א' 6073 *	א' 1962 "	א' 8215 *
אופן זולת גאולה גאולה	אופן זולת גאולה גאולה גאולה גאולה	א' 233 א' 477 ב' 1688 *	א' 233 א' 477 ב' 1688 *	א' 236 ל' 726 *	א' 186 פ' 7556 *
אופן זולת גאולה גאולה גאולה גאולה	אופן זולת גאולה גאולה גאולה גאולה	א' 2706 *	א' 2706 *	א' 1962 "	א' 1236 *
אופן זולת גאולה גאולה גאולה גאולה	אופן זולת גאולה גאולה גאולה גאולה	א' 5585 *	א' 5585 *	א' 5585 *	א' 5585 *

(עם הקדמה: כך גרו רבותינו ...)

פִוּטִים שָׁהוֹשְׁמָטוּ בְמִנְהָג הַמָּוֹחָר

יום	סוג הפיווט	התלה	מספר	הシリה	帐号	נדפס
שכונות	מעריב	אל נגלת בסיני	A 3901	רומניה		*
	סילוק	וירד אב לנכאים	ו 255			*
	אופן	אנכי אDIR באDIRים	A 6792	AILIT HASHTR		
	זולת	יש לפועל תר שקרים	ו 3948			*
	יוצר	AILIT AHBIIM	A 2960	מה' BULGARIA, אשכנז		
	אופן	ארחות אראלים	A 7569	" "		"
	סילוק	וכל להטו משלhbivothic	ו 290			*
	אופן	כבודו לא יודעim אופנים	C 76	Ashemorah HaBoker		
	זולת	אתה הוא המעלנו מים	A 8774			*
	קינה	אנא אלך אבלה ופואה ראש	A 6378			*
ט' באב	קינה	אללי לי אל חאיזו לנחמני — באו				
	אדרומים בני ארוורים		B 19	רומניה		
	קינה	אתמיד בבליה	A 8931			"
	קינה	אחליל איכה גלו קדושים	A 1429			*
	קינה	למי תמכתי אוור כshed	L 1115			*
	קינה	אם יתקע שופר	A 5362	רומניה		
	קינה	אתה אייבדת פרעה נכה	A 9645			*
	קינה	אויב בעת נכנס	A 1768			*
	קינה	אהה איתן אב המון	A 2640	Ashemorah HaBoker		
	קינה	אנכי בסיני השמייע ממורי	A 6803			*
	קינה	אביה מלך או בצלע ...	A 198			*
	קינה	אתלי אשר תאבת	A 1432	ASHCNO		
	קינה	איך תנחמוני הבל	A 2860	ASHCNO		
	קינה	אדום אמרה אין קץ	A 476			*
	קינה	לך ה' הצדקה	L 765	ASHCNO		
	קינה	טה אלהי אונך	H 392			"
	קינה	למען תחלות שם קדשך	L 1158			*
	יוצר	איום ינאם	*			*
ש' נחמו	תענית	איך נפתח לפניך	A 2838	ASHCNO		
	סליחה	ה' אלחי האבות יושב הכרובים	A 682	Ashcno, ספרד		
	סליחה	ה' אלחי האלהים ואדוני	A 675			*
	סליחה	שתרגונו בקשנוך	S 861	ASHCNO		
	סליחה	אתה תשמע מן השמים	A 8864			*
	סליחה	אתה תקים תرحم	A 8858			*
	סליחה	אפפו והקיפו עלי	A 7158	תחנוני בני ישראל, קובץ		
	סליחה	אנא מהרה כלה	A 6337	על יד טל חברה מקיצי		
	סליחה	אראלים צעקו חוצה	A 7461	גרודמיים ד" (תרמ"ח)		
	סליחה	אריוור דמעתי	A 7606			"
	סליחה	אבות עולם. אמרת אולם	A 142			"
	סליחה	אותילה קירות לב'	A 1709			"

דביאל גולדשטיידט

מספר	השירה	אותר	התחלתה	סוג	הפיוט	יום
"	3781 א	אל מי אנוסה לעוזרה	סליחה			
"	1776 א	אויבים קמו עלי	סליחה			
"	143 א	אבות עולם ישיני מכפל	סליחה			
"	2511 א	אחינו ישראל הטעוריות	סליחה			
"	1924 א	אוספו אבות ובנים	סליחה			
"	5614 א	אמוני עתים אפסו	סליחה			
מבחן השירה 271	2079 א	אותותינו ולא ראיינו	סליחה			
מבחן השירה 272	1787 א	אויה לי כי גרתי משך	סליחה			
ASHMORAH HABEKER	495 ע	על זאת תאבל הארץ	סליחה			
ASHMORAH HABEKER	303 א	אבלה נבללה תמה	סליחה			
*	8720 א	אתה גילית סודך	סליחה			
ASHMORAH HABEKER	2461 א	אחווננו ציריט	סליחה			
"	302 א	אבלה נבללה הארץ	סליחה			
"	7115 א	אפוסי חלש	סליחה			
"	8154 א	אשפוך שיח תחנון	סליחה			
"	2121 א	או בשפט רמתי	סליחה			
"	173 מ	mbiut צבי ארמונה	" ימי חשובה סליחה			
*	2663 א	אייה רחמים. נואמים רחמים	תחנון			
	1181 =					
רומניה, מחוזר ויטרי	5611 א	אמוני גבונים	ראש השנה מערב			
*	*	אילי צבאות מחנות רום קדושים	אופן			
*	7153 א	אפסו אנשי שכל ובנייה	יום כפורים סליחה			
*	2664 א	איום אלהינו שעה בני אלים	סילוק לנעילה			
De Haas, Ungedr. Stücke, diss. 1906	מ, אחר	מלאכיהם מרופפים	קדושה לנעילה			
רומניה,ASHMORAH HABEKER	1480	אתלונן בצל מהורוב	סוכות מערב			
רומניה,ASHMORAH HABEKER	8910 א	זה היום אישש	שמיני עצרת מערב			
	53 ז					

ביבליוגרפיה של מחזוריים
וסידורי תפילה לפי מנהג בני רומא

מאת

י. יוסף כהן

מבוא לביבליוגרפיה

ראשון המחזרים שוכן לראות אור בדפוס, הוא המחוור לפי מנהג רומה. המחזרים לפי מנהגים אחרים לא נדפסו אלא כמה שנים לאחר מכן. הרשימה שלפנינו היא נסיוון ראשון לרשום את כל המחזרים וסידורי-התפילה בנוסח איטליה, שהופיעו בדפוס, החל משנת רמ"ו (1486) ועד לזמן האחرون. בראשימה באים מחזרים וסידורי-התפילה בלבד, ספרי תפילה מסווגים אחרים לא נרשמו. נשמטו אףוא ממנה רשימה שליחות, ברכות, פיותם ופזמוןיהם למועדים או להודמנויות מיוחדות, תפילות ותיקונים לשבת, לערב ראש חודש וכיווץ באלה. קודם נרשמו כל המחזרים בזה אחר זה, לפי סדר שניםות הדפסתם, ולאחריהם, לפי סדר דומה, סידורי-התפילה השוננים.

כשנעין בראשימה נמצא, שנרשמו 44 מחזרים, 68 סידורי-התפילה ובסדר הכל 112 מחזרים וסידוריים. אם נחלקם לפי התקופות שבזמן נדפסו, נעה כמותם דברי שראי תחת דעתנו עליהם.יסתבר, למשל, שבשנת רמ"ו, השנה שבה נדפס, כאמור, לראשונה המחוור, נדפס גם הסידור באותו מקום ועל-ידי אותו המדפיס עצמו. יתר על כן, בעוד שהדפסת המחוור, שהוא בן שני כרכים גדולים המתויקים למעלה משלוש מאות דפים בפורמאט גדול, ארכה "שנה תמייה בקרוב", דהיינו מתרשי עד אולול רמ"ו, הרי "היתה השלמת حقיקת" סידורי-התפילה (הנקרא בצורה עממית "סידורילו") בחודש אירן רמ"ו. ככלומר, השלמת הסידור קדמה להשלמת המחוור כמשהה חודשים.

נראה, שהmphvor נפוץ הרבה והצלחו היהת גדולות, שכן שבו בני שונצינו והדפיסו את mphvor מפרק לפרק בהפרש של שנים מעטות ממהדורה אחת לחברתה. עוד לפני תום המאה הט"ו נדפס שנית mphvor, ומיד עם כניסה המאה הט"ז ראה בשלישית את אור הדפוס. בשנות העשרים של המאה הט"ז נדפס שוב פעמיים-שלוש. אולם הפעטה הסידור לא הוכתרה כפי הנראה בהצלחה יתירה, שהרי משנת רמ"ו ועד רצ"ז (1537) לא נדפס סידורי-התפילה, אף-על-פי שבפרק זמן זה נדפס mphvor כSSH או שבע פעמיים.

אמנם, בשנת רס"ו (1506) הדפיסו בני שונצינו את הסידור בעיר פאנו, אולם לא בעברית, אלא באיטלקית (באותיות עבריות). נסיוון זה חזר ונשנה פעמיים, בשנת רצ"ט (1539) בבולוניה ובשנת שכ"א (1561) במנטובה (ראה מס' 43, 45). אין ספק, שהדפסת mphvor, הגדולים בכמותם והגדורים מבחינה טיפוגרפית, כמו וכמה פעמיים בשנים סמכותן כל כך, יש בה משום מעשה רב והישג אומר כבוד לא למדפיסים בלבד, אלא גם לקהיל המתפללים שרכשו לעצם mphvor, שהמיחרים בהכרח

לא היה זול. לעובדה זאת נודעת גם חשיבות גדולה מבחינה תולדות הדפוס העברי באיטליה ותעשהו הספר העברי בה.

מן הראי שנמשיך לעקב בקצרה אחרי הדפסת המחזורים והסידורים לפי התקופות השונות, מtower הקבלה צמודה בין שני סוגים ספרי התפילה — מחזורים וסידורים. לפי החומר שהתרכו בידינו יוצא, שבמאה ה'יז נדפסו מחזורים וסידורים במספר שווה — שלושה עשר מכל סוג; במאה ה'יז נדפסו שישה מחזורים כנגד שמונה סידורי-תפילה; במאה ה'יח משתווה שוב מספר המחזורים לסידורים — שמונה מכל סוג. אולם במאה ה'ט מתרחב הפער בין המחזורים לסידורי-תפילה. בעוד שלא נדפסו אלא ארבעה מחזורים במאה ה'ט, הרי מספר הסידורים הוא פי שישה — 24. אני יודע להסביר תופעה תמורה זו. אפשר אולי לשער, שעם עליית רמת-החיים של היהודי איטליה, לא הסתפקו המתפללים במחזורים בלבד, אלא רכשו גם סיורי-תפילה לכל אחד מבני המשפחה, בעוד שבתקופות קודמות שימוש המחוור גם את הצרכים היומיומיים. מובן שלא הרי סידור, שהמתפלל זוקק לו יומיום, כהרי מחוור, משתמשים בו כמו פעמים בלבד במשך השנה. מטבע הדברים שאורך ימיו של המחוור גדול יותר מזו של הסידור.

מכאן ההבדל הגדול שבין מספר ההדפסות השונה בספרי התפילה של שני הסוגים. אם נחלק את המאה ה'ט לאربعה חלקים יתברר, שברבע הראשון נדפסו חמישה סיוריים בלבד, ברבע האחרון של המאה ה'ט עדיין מכיפות ההדפסה של הסידור 17 סיוריים. ככלומר, ברבע הראשון של המאה ה'ט עדיין מכיפות ההדפסה של הסידור דומה לו של המאה ה'יח; מאידך גיסא, ברבע האחרון ניתן להסביר את הדילול שההדפסת סיורי-תפילה בירידת מספר הנזקים לסיורי-תפילה ביהדות איטליה.

אמור מעתה, הדפסת סיורי-תפילה יש בה למדנו פרק בתחום של התרופפות הזיקה לדת ולמסורת בין היהודי איטליה, שניתן לאתירה לקראת סוף המחצית השנייה של המאה ה'ט. לא כן בשני הרביעים התיכוניים של המאה, בהם אפשר המצב הכלכלי של היהודי איטליה לרכוש סיורי-תפילה — מצד אחד; ומайдך גיסא לא בשל לגמרי התהיליך של התרופפות הזיקה לענייני דת ומסורת, לפחות במעטת התפילה בבית-הכנסת. ואמנם מספר ההדפסות של הסידור בשני רביעים אלה היה תכוף למדי. למשל, בשתי השנים תקפ"ח—תקפ"ט (1828—1829), נדפס הסידור ארבע פעמים; בשנות השישים של המאה עולה המכיפות בשיעור גדול יותר: בשנת תרכ"ב (1862) נדפס הסידור פעמיים ואילו בשנות תרכ"ו (1866) ארבע פעמים.

טהיליך הירידה במספר ההדפסות של המחזורים וסידורי-תפילה נמשך כמובן גם במאה ה'כ. עד למלחמת-העולם השנייה ידועה לנו בסך-הכל הדפסתם של שלושה מחזורים. המהדרותה הראשונה, בשלושה חלקים, שננדפסה בתרפ"ד—תרפ"ז (1924—1927) — וזאת לאחר הפסקה גדולה שלقارب שנים — לא נדפסה באיטליה,

מבוא לביבליוגרפיה

אלא בידי יהודים מסאלוניקי, שабותיהם היו מוציאי איטליה, וצאצאיהם עוד התפללו כמנג' אבותיהם. יש להניח בזדאות, שמתפללי נסוח איטליה שבסאלוניקי רכשו במשך מאות שנים את מחוזוריהם וסידורייהם מבתי-דפוס איטלקיים, אולם משנתמעה הדפסתם באיטליה, נאלצו לנוקוט יומה ולהדפיסו במקום מושבם.

שני המחזורים שנדפסו באיטליה לפני מלחמת-העולם השנייה (בשנים תרצ"ד-תרצ"ה) הם מחזורים ליום כיפור בלבד. נראה ברור, שחלק גדול מיהודי איטליה בשנים שלפני המלחמה לא נזקק למחזורים אלא ביום כיפור בלבד. מצב דומה שורר גם לגבי הדפסת סידורי-תפילה במאה ה-כ', שכן עד למלחמת-העולם השנייה לא נדפס — במידה שהספרים הגיעו לידיעתנו — אלא ארבעה סידורים; סידור אחד בכל עשור של המאה (תרס"ב, תרע"ב, תרפ"ד ותרצ"ח, 1902, 1912, 1924 ו-1938).

מןנה מעודד חל לאחר מלחמת-העולם השנייה, כשהתקבצה שרירות הפליטה של היהודי איטליה וחזרו מן המהנות ויצאו מן המחבאים. שנים אחדות לאחר תום המלחמה הוחל בהדפסת מחזורים וסידורים (בחילקם בצללים). הסידור הראשון לאחר המלחמה ראה אור בשנת תש"ח (1948) בליורנו; שנה לאחריה הופיע שוב סידור בפרינצ'י; בתש"י הופיעו שני סידורים בליורנו, וכן ראו אור סידורים בשנים תש"ג ותש"ג. הוא הדין לגבי מחזורים. המזוזה הראשון לאחר המלחמה נדפס בשנת תש"ד בטורינו, והפעם לשלווש רגילים דווקא. גם מחזורים לראש השנה ויום כיפור הופיעו בתש"ח ותשכ"ג. הנה כי כן, מעידות הדפסות סידורי-תפילה והמצורים, שלא פסקה שרשרת הדורות של יהודי איטליה. לציון מיוחד ראויות הקדשות לזכר נשמות הקדושים, רבני איטליה, מנהיגי קהילות וקרוביים שנספו בשואה, שלזcron נדפסו רוב המחזורים והסידורים בשנים שלאחר מלחמת-העולם השנייה. יש גם לזכור שמספר רב של ספרי תפילה הושמדו בשנות השואה.

כבר הזכרנו לעלה, שבראשית תקופת הדפסת סידורי-תפילה נעשו גסיניות מספר להדפסים גם באיטלקית. מגמה זו נבלמה ולא היה לה המשך אלא בדורות האחרונים. אולם שלא כמו בדורות הראשונים — שבהם גם הסידורים באיטלקית נדפסו באותיות עבריות — הדורות האחרונים, שבהם נדפס המתרגום האיטלקי בגופם שלהם, כלומר באותיות לטיניות. בשנת תקפ"ט (1829) הופיע לראשונה הסידור כשהוא מתורגם לאיטלקית ע"י החכם מהולל שד"ל, אשר ספרנו מיוחד לפרטום מבואו למחזור רומי. לאחר מכן חזר והופיע כמה פעמים. הסידור תורגם לאיטלקית גם על-ידי רבניים ומולמדים אחרים. המזוזה לימים נוראים תורגם לראשונה על-ידי ר' יוסף שבתי באזיבי ונדפס בפאדובה תרמ"א (1881). החלקים האחרונים של המזוזה נתרגם בידי פרופ' דיסגני. הוצאות רבות של המזוזה — או חלקיו — נדפסו אמנם על טהרת העברית, אך ההסבירים למתחפלים והוראות התפילות נדפסו באיטלקית או גם באיטלקית.

ברישימה דלהלן השתדלתי לרשום את הפרטים החשובים ביותר. הרגש הוושם על כמה וכמה צדדים ברישום הביבליוגרافي. קודם לכל, יש עניין מיוחד באפשרות של זיהוי הספר. ניסיתי לרשום את הפרטים העיקריים, המבדילים בין מהדורה למהדורה; מן השער והעתק החלק האופיני לו או במקומות שנוסחו שונה מן מהדורות הקודמות לו. מובן, שהעתקו שמות המdfsים, המבאים לבית-הדפוס, או נתונים אחרים אשר יש בהם משום תוספת ידיעה לתולדות הדפוס העברי. הקולופונים, שעל פי רוב בהם פרטיהם חשובים לתאריך השלמת הספר, ובהרבה מקרים ניתן לעמוד על-ידי כך על אורך זמן ההדפסה; בהרבה קולופונים ניתנים שמות הפועלים בדפוס (בציוון תפקידיהם) והמגיהים — כל אלה יש בהם חשיבות מיוחדת להכרת תהליכי ההדפסה. במידה שנוספו הקדמות, ראשית-דבר, אחרית-דבר, דברי סיום של המבאים לבית-הדפוס, המdfsים, המגיהים וכו', צוין הדבר. כן העתקו — בשילומות או בחלקים — שירותים וחרוזים של העוסקים בהדפסה, שברובם מדובר בשבח הדפוס והספר, או שיש בהם עניין מצד עצם.

כמעט כל המתחורים והסידורים הרשומים להלן נדפסו בעיריה השונות של איטליה. אולי שש הוצאות נדפסו בשלוש ערים שמהווים לאיטליה והן: סאלוניקי, וינה ובודפשט. בסאלוניקי ישבו, כאמור, יהודים שהתפללו בנוסח איטליה ואף היו להם בית-כנסת שלהם, וטבחו הדבר שנדפסו בה ספרי תפילה בנוסח איטליאני. ואשר לויינה ובודפשט, הרי בית-הוצאה של יוסף שלזינגר בשתי ערים הללו הופיעו, כמובן, ספרי תפילה מכל הסוגים ובנוסח כל המנהגים שעם ישראל מתפלל בהם. מתוך שבע-עשרה ערי איטליה, בהן ראו או מחוורם וסידורים כמונה איטליה, למעלה מן החצי, למען הדיווק 70 הוצאות, נדפסו בשלוש ערים, והן ייניציאה (23), ליבורנו (23) ומנטובה (15). בשאר הערים נדפסו הוצאות בודדות בלבד.

ברישימה זוatta נעשה נסיוון ראשון לרשום את כל תנות המתחורים והסידורים כמנהג איטליה. אין הרושם משלה את עצמו בשילומות ביבליוגרפיה. הוא עשה שימוש במקומות במידת האפשר את כל הוצאות והוא מקווה ששיעור השימושות אינו רב. רובם המכريع של הספרים נרשמו מן הראייה; מבין 112 הוצאות הרשומות, 19 בלבד נרשמו לפי מקורות שבכתב (צוויגנו בכוכב). חלק מן הספרים לא ראה הרושם אלא בחלקים, ולא בכולם היה לאל ידו לקבוע אם הופיעו בשילומות אם לאו. מכל מקום השתדל לברר עד כמה שיתו מגעת. בהוצאות שנרשמו על-פי מראה עיניים, לא צוינו מקורות בביבליוגראפים מגבליים, אלא אם כן יש בהם להוסיף פרטים או לברר עניינים בביבליוגראפים, או אם יש בהם עניין מיוחד.

רובם הגadol של הספרים נרשמו לפי שני אוספים: בית-הספרים הלאומי והאוניברסיטאי והספרייה שליד בית-הכנסת כמנהג איטליה בירושלים. הערכיהם הביבליוגראפים שאין מקום הימצאו של הספר נזכר בהם, מקרים בשני האוספים הללו. הספריות שבהן

מבוא לביבליוגרפיה

עשינו שימוש להשלמת הרשימה, זו (לפי סדר הביקור בהן) : מכון בן-צבי, ספריית הד"ר ישראל מהלמן וספרייה מר נפתלי בן-מנחם. כל הרישומים שנעשו לפי ספריות אלה, צוין הדבר בערכיהם המתאים.

לא מצאתי לנוחץ לבקר בספרייה שוקן העשרה, כיון שהודיעני מר א"מ הberman, כי לא מצוי בגנזה דבר שאינו בבית-הספרים הלאומי והאוניברסיטאי.

תודה עורך הרשימה — ובתווני שגם תודת המיעינים בה — ניתנת בזה למנהל הספריות הפרטיות, שפתחו בפניו את בית-גנזהם בפנים מסבירות ומפיקות רצון. לאחר עליית הרשימה והכשרה לדפוס נשלחו עלי-הגהה ממנה לכל מה אישים באיטליה, רבנים ומלומדים, והם ברובם גענו לבקשתנו והמציאו לנו פרטיהם על כמה הוצאות שלא היו רשומות ברשימה. שמותיהם נזכרים ליד הערכים המתאים. יעדמו כולם על התודה ועל הברכה. ואחרון אהרון, חובה נעימה לי להזכיר בהכרת תודה את הד"ר שלמה א' גבן, הוגה רעיון הרשימה הביבליוגרפית ויוזמתה, שאילילא מסירותו הברוכה ולולא התעניינותו הפעילה, לא הייתה עבודה זו יוצאה מן הכוח אל הפועל.

הביבליוגרפיה

א. מוחזוריים

[1] [מחוזר כמנగ בני רומה. חלק א-ב]. (שונצין-קוזאלמיורי רמ"ו). [166 ; דף 26,5 ס"מ. [154

דף [1] כולל דברי הקדמה ובה ענייני תפילה ודינים, תחילתה: יתברך שם הבורא אשר ברא את העולם ומלואו בחכמו ...

דף [1ב—3ב] : חפלות חול ושבת ; [3ב—63ב] : ראש החודש, הנוכחה, עשרה בטבת, ארבע פרשיות, פורים ; [64א—98ב] : פסח (כולל הגודה של פטח) ; [98ב—111ב] : שמונה פרקים להרמב"ם, אבות עם פירוש הרמב"ם (פרק ו הפירוש המיווח לרש"י) ; [120א—166א] : שבועות, שבעה עשר בתמות, תשעה באב ושבת נחמו.

קולופון לחלק א :

חלק ראשון נשלם	תהלה לאל עולם	אשר יבנה אלום	ישיב שבות ישראל :
ישלח לנו גואל	יבנה בית אריאל	עת ישענו יהאל	נבא יחד ברונו :
נתהיל ספר אחרון	כהסר מנו חרוץ	וכלפה אותו ירoon	מעטה ועד עולם :

חלק ב : דף [1א] : דינים לחודש אלול, תחילתם : יש מקומות שנוהגים לתקיע בשופר בליל ראש חדש אלול ... [1ב—11א] : סליחות ; [11א—107ב] : ראש השנה, צום גדרליה, יום כפור ; [107ב—131א] : סוכות, הווענאה רביה, שמיני עצרת ושמחת תורה ; [131א—141ב] : סדר תענית צבור, ברכת חוליים (וועוד) ; [142א] ואילך : עניין ברית מילה, עניין פדיון הבן, סדר חתנים, הלכות נחת, עניין אבלות, צידוק הדין, תיקון ציצית ועטיפתו, ניקור הבשר, סדר פרשיות של תורה וסדר הפטרות של כל השנה, סדר הברכות.

קולופון לחלק ב : עליינו לשבח לאדון הכל אשר נתן לנו כח ואמץ את ידינו לזכות את הרבים ולהשלים הספר المقدس זהה ... שאין ראוי לבית כשר מבני עמיינו להיות זולחים עם היouthו כולל כל צרכי הבית ... מרראש השנה ועד סופה ... נעשה ונסדר על ידי יודעי ספר ובינוי מדע ודיוק ... כפי הנהוג לקהל הקדוש المقدس קהל קדוש ר'זומה והנטפלים אליהם מבני עמיינו ... ואולם היהת התחלת בניין הספר הזה על ידיינו בני שונצ"ין בעיר שונצין בחודש תשרי שנה רמ"ז לאלף הששי והשלמגוזו פה קואל מירוי בשני בשבת בעשרים يوم לחודש אלול שנת חמשת אלפי ומאותים וששה וארבעים לבריאת עולם דהינו שנה חמימה בקרב פעלנו ועשינו בחזקת היד בבניינו יתברך ויתרומס יוצר בראשית אשר עזרנו להתחיל ולהשלים על כל ברכה ותחילה אמן סלה.

בבית-הכנסת כמנג בני רומי בירושלים טופס שלם שננדפס על קלף המקדש לשם חיים איןאו סיירני זיל. וכן בבית-הספרים הלאומי והאוניברסיטאי.

[2] [מחוזר כמנג בני רומה. חלק א-ב. איטליה, ע"י בני שונצינו רג"ה לערך]. [148 ; 162] דף. 26 ס"מ.

בבית-הספרים הלאומי טופס שחסרים ממנו מספר דפים. הפאניאציה איזה מדוייקת אףוא. נדפס תוך הקפה על עימוד דומה להוצאה הראשונה, אלום אף על פי כן יש בו כמה שינויים. נציגו לשם זהוי אחדים מהם :

י' יוסף כהן

חלק א, קונטרס יג א ע"א: בהוצ' רמי'ו תחילת העמוד "עוד היום עד כען" וסופה "וילרים מחת גברותיה". בהוצ' זאת תחילת העמוד כנ"ל וסופה "וחיתה ותהי אורח"; בהוצ' רמי'ו מסתומים חלק א בעמוד א וכאן בעמוד ב של הדף. כן חסרים בו כל החזרות "חלק ראשון נשלם".

גם באותיות המעוותות והמקושטות יישם הבדלים. למשל, בהגדה של פסח נדפסה בהוצ' רמי'ו המלא "הא" (מ"הא לחמא עניא") בעיטור ובאותיות גדולות בהרבה מאשר הטכסט, ואילו בהוצ' זאת "הא לחמא" באותיות קטנות יותר גדולות ובלוי עיטור.

זיהוי הספר בעיקר לפי א. פרימיאן,
Die hebr. Inkunabeln der Stadtbibliothek zu Frankfurt a.M. מס' 38. וראה גם: הברמן, המדפיסים בני שונצינו, עמ' 37; שני פקסימילים מתוך המוחזר: פרימיאן, האוצר למלאת הדפוס, 2-1, 93 A.

[3] [מחוזר כמנ gag בני רומה. חלק א-ב. פאנו, ע"י גרשム בן משה שונצינו, רס"ד-רס"ה]. [148 ; 162] דף. 26 ס"מ.

גם הוצאה זו נדפסה במתכונת של שתי הוצאות הקודמות. אולם גם כאן ישנו שינויים מטיפוסיים שונים:

חלק א, דף [2א]: בהוצ' רנ"ה נדפסה הפיסקא "וביום השבת" בשתי שורות וכןן בשלוש שורות (פרט לשינויים קלים אחרים); דף [4א]: המלא "ואתה" מעוטרת בפרחים וכל אות במסגרת נפרדת בהוצ' רנ"ה, וכןן היא נדפסת בלי עיטור באותיות גדולות קיימה; דף [5ב]: בהוצ' רנ"ה המלא "לעולם" מעוטרת וכןן לא; קונטרס יד א: בהוצ' רנ"ה מתחליל עמוד א "ואזהותיה" ומסתומים "קומו", וכךן "הדברים" — "תנוועת"; בהגדה של פסח נדפסה המלא "הא" בעיטור כמו בהוצ' רמי'ו.

חלק ב, דף [3א]: בהוצ' רנ"ה מסתיימת השורה הראשונה במלה "אנגןו" וכןן ב"מפלים"; דף [5א]: בהוצ' רנ"ה נדפסה הפיסקא "אתה על שםך ה" באותיות רשי' וכאן באותיות מרובעות. על תאריך הדפסת הוצאה זו יש לעמוד מתוך הקולופון של ספר מוסר השכל המיחס לרביינו האי גאון, שנדפס יחד עם ספר קורת כספ' לר' יוסף האזובי. פאנו רס"ד: "כנ"ה יגיה חשכנו ויאמצענו בהתחלת המתחזרים על סדר הלועזים בני רומה ושאר ספרי קדש בתורת אלקים וזוהו. בעיר פאנו ע"י צער המתווקקים קטן התלמידים אשר מבני שונצינו. ייז' אוטובי [כ"ז תשרי] שנות רס"ד לפ"ק". ראה סטינשנידר, G. Manzoni, Annali tipografici dei Soncino, 1504, לשנת 1504, שחררי באוקטובר רס"ד הייתה עוד שנת 1503. עיין גם שטינשנידר, המזכיר, כרך יא, עמ' 105 (בהערה), המעיר על הציירוף המוזר של חודש אוקטובר עם שנה עברית.

וראה גם: שטינשנידר, בודיליאנה, מס' 2577; קאולוי, עמ' 532; מנצוני, שם, עמ' 126—130; הברמן, המדפיסים בני שונצינו, עמ' 48.

[4] [מחוזר שלם מכל השנה. נדפס שלישית ע"י המתווקקים מבני שונצינו והוספנו על הראשונים והשננים ברכה ותלה בגרסאותUberot כפי מהנаг הלועזים. הגיהו רביבי אברהם מקשטייל זצ"ל. ארימיני רפ"א]. [139 ; 151] דף. 25 ס"מ.

בבית-הספרים הלאומי טופס שחררים בו כמה דפים בתחילת ובסוף. הרישום דלעיל לפי שטינשנידר, בודיליאנה, עמ' 394, מס' 2578 (הפגינה עציה לפני הברמן, המדפיסים בני שונצינו, עמ' 60). בסוף חלק ב נעהק כל הקולופון של הוצאה שונצין — קואל מיררי רמי'ו ומוסיף: "אללה דברי

ביבליוגרפיה

היישש הר' ישראל נתן אבוחון דכולחון בני שונצינו¹. ככלומר הדברים שבհזאת רמ"ו הם של ר' ישראל נתן. לאחר מכן נאמר על-ידי גרטט שונצינו: "ואני צער הבהירקים מבני בניו הניח ל' אבא הascal והמדע ובינוותי בספרים וראיתי כי אין טוב לאדם כי אם הגות ועשה טפירים הרבה אין קץ... וזה לי שלש רגלים בעשיות הזהoor הזה הווספנו על הראשונים והשניים שליחות ובקשות וגיטות ערבות... ותהי השלמה בעיר ארימינו אשר תחת ממשלה אדונינו האפפיאר ליאון עזריאר ירום הדודו בחדרס מרזו כ"א בו שעווא ניסן י"ג בו תלהה לאל יתרברך והוריה לשמו הגזול" (געתק מהברמן, שם).

מבינתה מכנו אין הוא שונה בהרבה מן התוצאות הקודמות של בני שונצינו, אולם מבחינה טיפוגרפית שונה הוא, הן בעימודו והן באומנותו. בעיקר הוא מצטיין בעיטוריו המרובים לראשי הפרקים, בעיקר בחלק א. ברוב העיטורים אוירו שיט ארנבות משני צדי העיטור. כגון: "ו אתה" (ו אתה יי מגן בעדי, קונטרס אא [ד] ע"ב); "לעולם" (לעולם יהא אדם, קונטרס אא [ה] ע"א); "נשמה" (נשמה כל חי); "ציר" (שיר השירים); "וזיהי" (וזיהי בימי שפטם); "אייבת" (קונטרס כף ד). עיטורים בלי ארנבות: "אמר שמואל" (בתחלת שמונה פרקים להרמב"ם, המצויןשוב בקונטרס א).

בחלק ב מועטים העיטורים בכלל וכולם בלי ארנבות: "שמע תפלה" (קונטרס א א ע"ב); "דברי" (דברי קהלה בן דוד, קונטרס יט ג).
כל העיטורים שנמנו לעיל חסרים בשלוש ההוצאות הקודמות.

*5] [מחוזר כמנג בני רומה. פיזרו או ארימיני, דפוס גרשם שונצינו, רפ"א לערך].
⁸⁰]

רשות לפ' אהרן פרימאן, BHZ, כרך 9, עמ' 151. בידי פרימאן היו 208 דפים מן המחוזר הזה והוא משער שנדף על-ידי גרשם שונצינו.

6] [מחוזר רומה] חלק שני: סדר המעדות [=תחנונים] שלפני ר"ה ותפלות ר"ה
ויום הכהנים וסוכות כמנג ק"ק בני רומה. נדפס בבית דניאל בומביירגי יצ'ו
בשנת רפ"ו [וינצ'אה]. [456] דף 12 ס"מ.

בבית-הספרים הלאומי שני טפסים, במכונן בונצבי טופס אחד, ושלושתם חלק ב בלבד. וראה אי'
דינארה, עתיקות יהדות, עמ' 27: "זהקל הראשון ממנו לא מצאתי בשום מקום ולא נזכר אצל
רשמי הספרים". אולם ציון הקונטרסים מתחילה מkonteres 45, לאחר 8 הדפים הראשונים.
בחוזאה זו נשמרו הדינים והלכות שבין התפלות וכן כל הלכות שבסוף המחוזר.
קולופון: נדפס על ידי קורנלייו אד"ל קינ"ד בבית דניאל בומביירגי ובשמו. בערב פסח שנת
רפ"ו.

שما נדפס חלק א' בשנת רפ"ז ? ראה פרידברג, הדפוס העברי באיטליה, מהד' ב, עמ' 63.

7] חלק ראשון מהחוזר כפי מנג ק"ק רומה עם פירוש קמחא דאביישונא [לר'
יוחנן טריוש] ומסכת אבות עם פירוש... הרמב"ם ז"ל ועם פירוש... כמ"הרר
עובדיה ספרונו יצ'ו והmarkerות מנוקדים ומוטעים בדקוק גדול... נדפס פה
בולונייה [בדפוס השותפים מנחם ב"ר אברהם ממודיניא, יהיאל ב"ר שלמה
מוירונא ואריה ב"ר שלמה חיים ממונצ'יליצ'י] [ש'—(ש"א)]. שער חלק שני:

י' יוסף כהן

חלק שני מהמחוזר כפי מנהג ק"ק רומא עם פירושו קמחא דאביישונא והמרקאות מנוקדים ומוותעים בעיון רב ... [189; 197] דף. 28 ס"מ.

השערים מצוררים. כמסגרים נוספת לשערים נדפסו פסוקים. בשער חלק א': זה השער לiji צדיקים יבואו בו להודות לiji ולזומר לשמר לעלינו להגיד בברך חסיך ואמוןתך בלילות; בשער חלק ב': באו שעריו בתודה הרצותיו בתהלה דרשו ii ועזו בקשו פניו תמיד ברכו עמים אלהינו והשמיעו קול תחלתו.

כל רושמי המחזור רושמים את ר' יהנן טרויש כמחבר הפירוש קמחא דאביישונא מבלי למסור מקור לדבריהם. בהגדה שלמה, מהדי' כשר-אסכני, עמי' 212 מס' 109 נאמר שבוטופס שהיא בספרית הרב מימון ז"ל רשום (בכתב ידו של המחבר ?): "אני הוא המחבר מהבאור הנזכר וזהשמי' יהנן טרויש יצ"ג. אמנים ישתי עט געלמים אהיה מגלה פנים למן יקיים בי אגורה באהליך עולמים וחילקי יהיה עם מצידי הרבים ורע חמימים אמן".

בחלק א', דף [2א] נדפסו חرزומים, שתחילה הם:

נתן אליו מחזור שלמותו	הוזו ישרון לי כי
יום יומ אל כל איש תפלו	ספר כמו ספר סדרים בו
הנה ערוכים שם להודותו	חדש וגמ שבת ומועד אל
השורה האחרונה:	
נתן אליו מחזור שלמותו	נצח תננו תודה בחדיה כי

דף [2ב—3ב]: הקדמת המחזור כפי שנדפסה בהוצאות שונצינו והקדמת המחבר קמחא דאביישונא בשתי עמודות מקבילות.

פירוש ר"ע ספורנו למסכת אבות נדפס כאן בפעם הראשונה (ראה מ"ש בקרית ספר, כרך מ', עמי' 108).

קולופון בסוף חלק ב': ותהי השלמתו ערב חג הסוכות שנת ש"א פה בפולניה.

לאחריו חرزומים:

כי נתן אל ידינו אל	יתברך שם אל הנורא
שלם עט כל פרושים אל	لتת תכללה אל המחזור
נשאל עזרו יחווץ יואל	כון לשאר ספרי התורה
עד יזכו בם כל ישראל	חת לבו כח וגבורת
יום וليل תמיד אל אל	אין עלינו רק החפטל
חיש יבא אל ציון גואל	ישלח אלינו אליה

הפירוש "קמחא דאביישונא" לא נדפס שנית. בשנת תקל"ה או תקל"ו נעשה נסיוון להדפסו שנית על ידי המדפיס מננטובה, אליעזר שלמה מאיטליה, שאף הדפיס קול-קורא לשם התחתה על המחזור. אולם הנסיון לא עלה יפה ועד היום זהה אין מודורה נוספת של "קמחא דאביישונא" (עיין א' עורי, קריית ספר, כרך יד, עמי' 122—124).

[8] [מחוזר כמנגג בני רומה. ויניציאת, דפוס יושטיניאן, ש"ג]. 10 ס"מ.
בטופס של בית-הספרים הלאומי והאוניברסיטאי רק 6 דפים מתוך קונטראס 45 והונגטרוסים 46—58
הכוללים שליחות, תפילה ופיוטים לראש השנה.

ביבליוגרפיה

נשלם בדפוס ביום ה' כ"א בכסלו ש"ז.
הפרטים לפי שטיינשנידר, קטלוג הבודלאנה, מס' 2077.

[9] מזרור חלק ראשון כמנג'ק רומה עם מורה מקומ מהפסוקים ועם פירוש למסכת אבות מהנarr המערבי הרמב"ם ז"ל. והוספנו בו פירוש ראש המפרשים רשי"ז ז"ל אשר לא נדפס אצלנו עד הנה... ותהי ראשית מלאכתו בימי חנוכה שי"ז לפ"ק פה מנוטובה תחת ממשלה... הדוכוס גולי"ילמו גונ"זאגה יר"ה... בשם הסופר כמ"ר מאירינגו בכם"ר אפרים זצ"ל מפדובה בבית האומן מיס' ווינטו"רין רופי"גנו ע"י יעקב כהן מגא"זולו... ר' דף. 27 ס"מ.

שער מצויר.

בתחילת פרק ו של פרקי אבות (דף ב) : על פרק זה לא נמצא פירוש להרמב"ם... ופי' הנמצא במחזוריים על פרק זה הוא לרשי"ז ז"ל כי נתיחס אליו בהרבה ספרים ישנים כתוב יד. ולתועלת הרבים הרחכינו בכארו יותר מאשר היה בראשונה מאשר העתקנו מספרים שונים.

דף קיו א : נשלם חלק ראשון תהלה לאל.

קולופון : ותהי השלםתו בר"ח סיון שנת ש"כ לפ"ק פה מנוטובה לי"א [= לאורך ימים אמן].
לאחריו החווים :

הווי תנאים לבם	להתפלל.
בקרא במחזר זה	אשר חקקו.
אוֹמֵד שפתם צוף	וחן יוצקו:
וַיִּסְדַּקְלָה קָרְמוֹ	וגם עזקו:
לְבוֹתָה חֲסִידִים אֶחָדוֹ יַדְלָקָן.	חושו למי זהב והתפרקו:

מסכת אבות הופיעה גם בהדפסה מיוונית ובער מוחה, אולם בפaganization המקורית. תאריך ההדפסה של השער : פורים ש"ך. וראה שטיינשנידר, בודלאנה, עמ' 230 מס' 1440.

[10] מזרור חלק שני כמנג'ק רומה. נכללו בו התפלות לחדר תשרי... נדפס פה מנוטובה... בל"ג לעמר שנת שי"ט לפק לי"א לק"י [= לאורך ימים אמן].
ליישועתך קויתי ה'. [1], רג—תכלב דף. 14 ס"מ.

בבית-הספרים הלאומי שני טפסים ושניTEM חלק ב בלבד. מעניין שגם בדי שד"ל (מבוא עמ' 36 [הוציא א, עמ' יד]) לא היה אלא חלק ב. וכן רוסט (עמ' 732 ו"יודע ספר" מס' 1031) לא רשם אלא חלק ב. אולם שטיינשנידר (בודלאנה, מס' 2580) וצדנור (עמ' 484) רושמים שני החלקים (חלק א : שי"ז).

הדיונים וההלוות נשמרו.

קולופון : ... ותהי השלםתו בימי חנוכה שנת בשובי [= ש"כ] את שבותיכ. בשם הסופר כמ"ר מאיר יצ"ו בכם"ר אפרים זצ"ל מפדובה. ואל יחשدني שומע אם זה שלוש שנים החלנו בהדפסתו ואחרנו עד עתה. כי לא לעצלה הייתה זאת. האמן כי לבקשת שלמים וכן רביבים הוכרחנו להדפס בנתים ספרים אחרים הנם ספר לוית חז. חוקי הזהר. מערכת האלהות. תלותות יצחק. חובת הלבבות. מקור חיים. ומזרור גדול... אשר אנחנו עתה בהדפסתו וחנינו ליה כי בעוד שני חדשים נבא עד��זו... פה מנוטובה ע"י יעקב צ"ו בכם"ר נפתלי כהן זצ"ל מגוזלו יע"א.

פרידברג, הדפוס העברי באיטליה, מהד' ב, עמ' 17, כותב בטיעות שהדפסת המזרור נשלמה בל"ג בעומר שי"ת.

י. יוסף כהן

בнтיטים קיבלנו העתק הקולופון של החלק הראשון מאות פרופ' ויטורי קולורני, מנתובה: השבח והודאה לiji יחברך שוכנו ועוזנו להתחיל ולהשלים זה החלק הראשון מהמחזור כמנハג ק"ק בני רומה יצ"ו מתוקן ומסודר כשלחן עורך... בשם הסופר כמ"ר מאיר יצ"ו בר' אפרים ז"ל מפדובה בחודש אירן שנת כי לא יט"ש יי עמו ונחלתו לא יעוזב... פה מנוטובה ע"י יעקב כהן יצ"ו בכ"מ ר' נפתלי הכהן ז"ל מגזולן.

11] מחזור... כמנהג ק"ק רומה יצ"ו כולל כל מה שבא בראשונים. ונותספו בו דברים יקרים הערך אשר עד הנה אוור הדפוס לא נגה עליהם... ועל טוב יזכיר שם השותפים... כמה"חר חנניה פינצי. וכמר משה אבולאפאיאו. וכ"מר משולם בסאן י"צ'ו אשר נדבה לבם להעיר רוח בעל הדפוס... נדפס בונייציאה למצות זואן דיגארה שנת שמ"ז לפ"ק... חלק א'ב. שיב; שמן, [1] דף. 15 ס"מ.

בשולוי העמודים נדפסו מראיהם מקומות והסבירים קצרים.
חלק א, דף שי ב: אמר המגיה גלי ויזוע לכל אשר ראה ואשר ידע מלאכת הדפוס ומעשו שאי אפשר להנצל משגיאה ובפרט בערבי שבתות וימים טובים שבהם נבראו מזקי הדפוס... אלה דברי הצעיר יצחק י"צ'ו בכם' יוסף שלם ז"ל.
kolopon חלק א: ותהי השלהת החלק הזה ביום ו' ד' לחודש תמוז שמ"ז לפ"ק. פה וינוייאה בס"ה.
kolopon חלק ב: ותשלם כל המלאכה היום יום ז' [!] י"ט לחדש מרחשון שנת שמ"ח לפ"ק פרשת ויהה ברכתה.
שטיינשנידר, בודיליאנה, מס' 2582, רושם חלק ב בלבד.

12] מחזור חלק ראשון כפי [!] מנהג ק"ק הלוועזים יצ"ו עם כמה תוספות ויפורים אשר לא היו בראשונים ועל טוב יזכיר שם השותפים [כמו בהוצאה הקודמת]...
נדפס בונייציאה [!] במצות זואן דינארה [!] שנת שמ"ז לפ"ק... שלג, [2]
דף. 15 ס"מ.

נדפס במתכונת ההוצאה הקודמת, בשינויים אלה: החתימה בסוף "אמר המגיה" (דף שלב א) אינה בשם יצחק בן יוסף שלם, אלא בשם אברם חבר טוב (הנוטה זהה לתלוטין); בשלושה דפים בסוף המחוור באות העורות [בענייני גנוש התפילה].

13] סדר תחנוגים וסליחות לילדי אשמורות כמנהג ק"ק איטלייאני... בთוספת דברים נחמדים... אשר לא ראו אוור עד הנה... נדפס בונייציאה למצות זואן דגארה שנת שמ"ז לפ"ק... שמן דף. 15 ס"מ.

כולל גם כל התפילות והפיוטים לימי נוראים, לתג הפסכות, הוועננא רבה, שמיינ עארת ושמחת תורה וכו'.

kolopon: אמר המגיה... [על החתום]: נאם הצעיר יצחק בכם' ר' יוסף שלם ז"ל.

14] (סדר תפלות כמנהג ק"ק איטלייאני. וינוייאה (שמ"ח). 16 ס"מ.)
בבית-הספרים הלאומי מדף קו (סדר תפלה פורמים) עד הסוף, דף רנו.
kolopon: ותהי השלהת המלאכה לטובה ולברכה יום ו' כ"ח תשרי שמ"ח לפ"ק.

ביבליוגרפיה

* 15] [מחוזר לראש השנה, סדר תפנות ל'זום גדליה, עם הערות בשולי העמודים. ויניציאה ? לפניהם ?]. טמ"ד דף. 8.

רוסט, עמ' 732, מער שוחזאה זו לא נרכשה בשום מקום, שם גם תוכן המחזור.

16] מחזור... כמנハ ק"ק רומה י'ז"ו... עם כל התוספות יקרי הערך אשר נדפסו בשנת טמ"ז והאגנו מחדש כל הטעויות שנפלו בדפוס הראשון... נדפס שנית בוויניציאה במצות השר ייואני בראגאדיינו בבית ייואני די גארה שנת טס"ז... שיב; טמו דף. 15 ס"מ.

חלק א, דף שי ב : אמר המדריס הסכימו האומנים לצאת בעקביו ההדפסה הראשונית בלי שום השתנות יען נסדור הוגה בעיון נמרץ ע"י המובהק כמה ר' יצחק שלום זצ"ל ... קולופון חלק א : ותהי השלמת החלק הראשון מהחזור זהה ביום ג' כי לחדר חמוץ שנת טס"ז לפ"ק.

קולופון חלק ב : ותשלם כל המלאכה היום יום ו' יב לחודש תשרי שנת טס"ז לפ"ק פרשת ויצילנו משגיאות.

17] מחזור חלק שני כמנハ ק"ק בני רומה י'ז"ו כולל כל מה שבא בראשונים. נדפס במצות השרים... פיטרו ולוריינזו בראגאדיין פה ויניציאה בבית ייואני קאיון שנת שלום [שע"ז] לפ"ק... 15 ס"מ.

בבית-הספרים הלאומי חלק ב בלבד, וחסרים בו כ-20 דף, מדף שכז ואילך. נדפס לפי הוצאות ויניציאה טמ"ז וטס"ז.

18] מחזור... כמנח ק"ק בני רומה י'ז"ו... בוויניציאה בבית ייואני קאליוני שנת

השפ"ז... 1626... חלק א-ב, שלג, [2] טמו דף. 15 ס"מ.

נדפס לפי הוצאות ויניציאה טמ"ז (מס' 12).

19] מחזור חלק שני כמנח קהיל קדוש בני רומה י'ז"ו. כולל כל מה שבא בראשונים. כמה חידושים... בוויניציאה שנת התי"ז... Commisaria Vendramina. ר' דף והוספנו עוד הగותות מדוייקות על דרך האמת וקצת פירושי מלות זרות ועוד [וחסרים כמה דפים בסוף]. 14 ס"מ.

בבית-הכנתה האיטלקי בירושלים נמצאים שני טפסים חלק ב בלבד ושניהם חסרים בו מדף רא ואילך (הפטרה לשחתת תורה). אלום ואן שטרלז, עמ' 150, שטיינשנידר, בודיאנה, עמ' 397 מס' 2584 ו-Cowley עמ' 537, רושמים שני חלקים.

לפי שטיינשנידר שם כולל המחזור 312 דף ושלשות הדפים האחרונים מסומנים בטיעות : ת, תא, תא. לפיו נזכרים בסופו המגיהים ר' שמואל ברוך ובנו ר' יעקב ברוך, ונוסף העORTHOTI של "הרב המגיה נודע בשעריהם שמם בקהל הרמ"ז" [זהינו ר' משה זכות].

ביגתיים קיבלנו העתק השער של חלק ראשון מאות הרב פרופ' שא' רווינה, רומה : מחזור חלק ראשון... והוטפנו עוד פרקי אבות בלשון לעז בשפה ברורה...

20] סדר תפלה כפי מנהג קהיל קדוש איטליאני יזמי". כולל כל מה שבא בראשונים

י. יוסף כהן

זה געשה לזכות את הרבים גם לתקון המחוורים וסדריהם היישנים. שנות הוועדו
אליהו ישענו [=תל"ו] לפ"ק. נדפס פה מנטובה בבית האחים בני כמ"ר יהושע
מפרוסה ז"ל ... 15 ס"מ.

במנון בז'אנט השער בלבד, שמודבק לחלק של מחוזר רומה הוצאה ויונציאה שם"ז (מס' 11).
בבית-הכנסת האיטלקי חלק ב של מחוזר ויונציאה שם"ז, שלו יהודבק שער בוגוסח אחר: תחנונים
שנהגו לומר קהיל קדוש איטליאני בחודש אלול ועתרת ימי תשובה. נדפס פה מנטובה ... בית
האחים בני כ"מ ר' יהושע מפירושה ז"ל.

נראה שנשארו כמה מחוזרים שעברו לרשותם של בני ר' מפירושה והללו צירפו להם בשנת תל"ו
(כתשעים שנה לאחר ההדפסה) שעריהם חדשים.

בספרית ד"ר מהלמן בירושלים טופס של שני החלקים ביחד, אולם האחים הוציאו הרבה דפים שהם
עצמם הדפיסו כנראה. על הדפים הנוספים חסרות ההגאות בשולי הדפים. נראה, שהשווו להם דפים
מן הוצאה המקורית והדפיסו מחדש בתי-דפוסם.

האחים בני ר' מפירושה הדיקו שעריהם חדשים גם להוצאה ויונציאה שם"ז (מס' 16). עיין קטלוג
בمبرגר את ואהרמן, מס' 40 (ירושלים תש"ד), עמ' 95 מס' 3011.

* 21] [מחוזר כמנג בני רומה, עם מסכת אבות בתרגום איטלקי באותיות עבריות,
סדר תפלת חולים. נדפס לתשוקת התלמיד יצחק בן יעקב בן יצחק לוי. חלק
א-ב. ויונציאה, דפוס בראנגדין, תנאה [=תנ"ו]. רטו; קיה דף. °8.

שטיינשנידר, בודיליאנה, עמ' 336 מס' 2214.

22] מחוזר ... כמנג ק"ק בני רומה יצ"ו ... והוספנו עוד פרקי אבות בלשון לעז
[אייטלקית באותיות עבריות] ... ועוד כמה חידושים אשר לא היו מעולם
בקדמוניים. בוונציאה שנת נחית בחסוך [=ת"ע] לפ"ק. Nella Stamparia ... חלק א-ב. Bragadina
נוסח השער של חלק ב: מחוזר חלק שני ... והוספנו עוד הגאות ברות וקצת פירושי מלאות ורות.
סליחות והערות ... שנת ע"ת רצון לפ"ק.
בראשי השערם: יצחק לוי ה'י [=ה' חייה].

23] [מחוזר כמנג בני רומה. חלק ב. ויונציאה, דפוס בראנגדין, ת"ע לערך].
רנו דף. 16 ס"מ.

בבית-הכנסת האיטלקי טופס חסר-שער מחלק ב.
דף רנד ב: נאם המגיה ... המוצי את הרבי ... ה"ה הגבי הנעלת ... המשכיל כמ"ר יצחק הורי
יצ"ו אשר גמר אומר להדפס מחוזר זהה ... ולפי שהאיש נבון וחכם למד ובקי במלאת ההגה"ה
שם עינו עלייו בכל כהו ... והגיתו עד יכולת תפלה ר'ה. ובהיותו מטופל בעסקים ממש ולהלא
נכנתה בכוי טוב להיות מגיה ברשותו ובהרמונו ... רופא ולא לו יוסף בכמהה"ר שלמה ניטה
בר'ז.

לאחר מכן:
צער המדפסים דוד בכמה"ר רפאל חיים בואינו וליה"ה ועל ידי הפעול במלאת הקדש מנחם בכ"ר
אהרון אשכנו יצ"ו.

ביבליוגרפיה

דף רנה-רנו: הערות קצרות... ממנוי זעירא דמן חכרא שלמה בכטורה"ר יצעיה ניצה זיל. מחוברות בשנת ושותחי אליך תבוא [=ת"ע] בעורת יצער המאורות. האנשים הנזכרים לעיל פעלו בדפוס בראגאדין בוינציאה בשנים ה"ד—ת"ע. עיין פרידברג, הדפוס העברי באיטליה, מהד' ב, עמ' 71.

*[24] מוחזר כמנハ רומה בשם שער בת רבים. ויינציאה, דפוס בראגאדין, תע"ב—תע"ה].

פרידברג, הדפוס העברי באיטליה, מהד' ב, עמ' 71-72: "על ידי האדון יואני די פאולו, בהשתתפות האחים ה"ר יוסף וה"ר יעקב חי הכהן, תחת השגחת התורנים המגיהים ה"ר יצחק ב"ר אשר פאציפיקו, ה"ר יהושע ב"ר שלמה ניצה, ה"ר שלמה אלטאראס וה"ר יצחק ב"ר משה לוריין".

[25] מוחזר... כמנה ק"ק בני רומה יצ"ו עם מורה מקום מהפסוקים. גם הפרשיות וההפטרות והתרגומים מנוקדים מוטעים ומזוקקים... ועוד הוספנו חדושים הרבה... נדפספה מנטובה שנת ברבי נפשי את יי וכל קרבוי את שם קדשו [=מע"ח, את השם יש לחשב ל-26]... בבית השותפים כ"מר יצחק ירא וכ"מר יעקב חבר טוב יצ"ו ע"י הצעיר יהושע בכ"מר מיכאל מסיצי... חלק א-ב. [2], קיז; נג [צ"ל: צג] דף. 30 ס"מ.

הprt שבשער חלק ב: חליות פניך בכל לב [=תע"ח].

חלק א, דף [2]: אמר המגיה אברהם ידודה בכם"הרו מגחם שמושן באוילה [בעיקר על קדושות בית הכנסת לפ"י מקורות מן הזוהר, כתבי הארץ] ועוד. בסופו כמה משפטים על החפשות מנגאי תפילה שוגנים].

נדפס בדרך כלל לפי מוחזר רומה הראשונים, אולם בכמה הוספות והשומות. כגון מסכת אבות עם פירושי הרמב"ם ורש"י (המיוחס לו), אבל חסרים דיןין הלכות, כגון כל הדינים שבוסות. חלק ב, דף צא—צג: הערות המגיה ר' אברהם ידודה הנ"ל בענייני תפילה. קולופון: המוחזר הווה החלמי להדפסים אותו יומם א' ב' לחדר חדש ניטן שנת תע"ח לפ"ק ובעו"ה נשלם הדפסתו יומם ב' י"ב לחדר תשרי שנת ת"פ לפ"ק. על ידי העוסק במלאת הקדש יהושע בכ"ר מיכאל מסיצי יצ"ו ואתו עמו סניף לו בנימין בכ"ר אחרון אשכנזי יצ"ו.

פרידברג, הדפוס העברי באיטליה, מהד' ב, עמ' 20 כותב שם בשנת תע"ב נדפס מנטובה מוחזר רומה, אך נראה שהprt שלו שער חלק א הטעהו.

[26] מוחזר של כל השנה כפי מנהג ק"ק איטAliya יע"א (נדפס בשני חלקים. חלק ראשון כולל בו תפילות של חול, שבת, ראש חדש, יוצרות של שבתות המיווחדות, סדר חנוכה עם פרשיות ותענית עשרה בטבת ותענית אסתר וסדר פורים, סדר פסח עם הגדה וברכת המזון ופרקן אבות וחג שבועות, תענית שבעה עשר בתמוז, תעשה באב ויוצר של שבת נחמו... חלק שני כולל בו תחנונים וסליחות לחידש אלול, יוצרים של שאר שבתות המיווחדות, ראש השנה, תענית צום גדליה ויום הכפורים, סדר חג הסוכות ושמחת תורה, ותענית צבור לצרעה שלא תבא... ולוח של שמות ננים רצופים הוספנו בסופו) הוגה בעיון נמרץ... בוינציאה שנת כי מציון תאצ"א לפ"ק. Nella Stamperia Bragadina... תקמ"ב דף. 17 ס"מ.

י' יוסף כהן

לחילק א שני שעריהם, הראשון קצר ומצויר והשני ארוך. לחילק ב השער הקצר בלבד. הפאגינאנזיה נמשכת לאורך שני החלקים.

בסוף חלק א (דף וoso א) ובסוף חלק ב (תקמא א) : על ידי העוסקים במלאתה הקדש מנוחם בכ"ר אהרון פולאקו יצ"ו ואחיו בנימיין בכ"ר אהרון פולאקו יצ"ו.

[27] מחזור של כל השנה כפי מנהג קהילות קדישות של בני איטליה יע"א ... נדפס לזכות התלמוד ... משה אשר בכם"ר מאיר דא זרא יצ"ו. בויניציאה בשנת וראו כל בשיר [=תק"ב] לפ"ק. Nella Stamparia Vendramina ... חלק א-ב. [1], רסד ; [1], רעד דף. 17 ס"מ.

בסוף כל חלק : על ידי העוסק במלאתה שמים באמונה דוד בכם"הר רפאל חיים בויאנו זל"הה. רוב השער נדפס בדיו אדום.

בבית-הכנסת האיטלקי בירושלים נמצא טופס שלפני שעריו צורפו שני תחריטים-גוחשות : בחילק א עם הכתובת "מועדים", ומציירת בו אכילת קרבן הפסח (ברקע: טוכחות וארבעת המינים) ; בחילק ב עם הכתובת "ראש השנה ויום כפור" ומצייר בו המשכן ובני ישראל הכהנים ומשתוחווים, בשעה שהכהן הגדול עבד את העבודה ביום הכהנורים בקדשי הקדשים (ברקע: מהנה ישראל על האולוי). בטופס של בית-הספרים אין תחריטים אלה, אלא הם החבקו לפני השערים של הוצאה וויניציאה תק"י (מס' 28).

[28] מחזור של כל השנה כפי מנהג ק"ק איטלייאני יע"א. נדפס בשני חלקים. חלק ראשון כולל בו תפלה של חול, שבת, ראש חדש, יוצרות של שבתות המיעדות, סדר חנוכה ... ותענית עשרה בטבת ותענית אסתר וסדר פורים, סדר פסח עם הגודה וברכת המזון ופרק אבות וחג שבועות, תענית י"ז בתמוז, תשעה באב ויוצרת של שבת נחמו. חלק שני כולל בו תחנונים וסליחות לחודש אלול, יוצרות של שאר שבתות המיעדות, ראש השנה, תענית צום גדליה ויום הכהנורים, סדר חג הסוכות ושמחת תורה ותענית צבור לצורה שלא תבא ... לוח על פ' שנים רצופים. ועתה הוספנו בו... כל הדינים השיכרים לכל השנה... כמשפטם הנדפס במחוזרים הגדולים... וקינות איכה ופרק שירה ופרשיות קטנות לכל השנה... בויניציאה בשנת שיר השירים אשר לשלהמה [=תק"י] לפ"ק. רכד ; שכג, [1] דף. 17 ס"מ.

חלק ב, דף שכג א : על ידי הנצב על המלאכה בנימיין בכ"ר אהרון פולאקו יצ"ו.

[29] מחזור של כל השנה כפי מנהג ק"ק איטלייאני יע"א נדפס בשני חלקים... ועתה הוספנו בו... כל הדינים השיכרים לכל השנה דבר יום ביומו כמשפטם הנדפס במחוזרים הגדולים... בויניציאה בשנת התקבל ברצון [=תק"ב] לפ"ק. Nella Stamparia Bragadina ... חלק א-ב. רכד [צ"ל: רפד] ; שכב דף. 19 ס"מ.

לא כל הדינים שענדפסו "במחוזרים הגדולים הקדמוניים" נדפסו בהוצאה זו.

[30] מחזור כל השנה כפי מנהג ק"ק איטלייאני יצ"ו. נדפס בשני חלקים... ונוסף גם זה חלק ראשון מבוא למחזור בני רומה אשר חבר... כמוות "רר שמואל

ביבליוגרפיה

דוד לוציאטו היינו מרביץ תורה במדרש הרבנים אשר בפאדובה. פה ליוורנו ייע"א שנת הקיצותי כי יי' יסמכני לפ"ג [=תרט"ז]. בדףו... שלמה בילפורטי וחברו היינו מדרפיסים ומוכרי ספרים. חלק א'ב. כז עמ', קצב דף; ייח עמ', יז [צ"ל: ריז] דף. 21 ס"מ.

השער של חלק ב: ...ונוסף... חלק שני מבוא למחוזר בני רומא... ואחרונו אחרון חביב הוספנו גם כן סדר עבחות אתה כוננת שבמנגה צרפת מוגה ומפורש על ידי שיד"ל... חלק א, עמ' ה—כו: מבוא למחוזר בני רומא, חלק ראשון.

חלק ב, עמ' ג—יח: מבוא למחוזר בני רומא, המשך החלק השני. דף ריב ואילך: סדר העבחות שהין אומרם בצרפת בימי רשי ז"ל ותלמידיו והוא עכשו בשלש קהילות שבפיימונטי אסטיא פוסאנו מונקאלו היינו [=אפ"ט]. בהדפסה המינוחת של ה"מבוא" נדפסו שני החלקים יחד ולאחריהם סדר העבודה: מ עמ', כא—כב, מט'ג דף.

[31] מחוזר לראש השנה ויום"כ וחג הסוכות ח"ב כמנהג ק"ק איטאלאיה ישן וחידש ייע"א. סי איסטאמפה די מואיבו אין בוינה קונפוזיסיון קאהה קואה אין_so לוגאר... פה סאלונייקו שנות נדחי ישראל יכנס [=תרל"א] אין לה איסטאמפאריה די איל נז"י סעדי הלוי היינו. רם דף. 18 ס"מ.

בבית-הספרים הלאומי ובבית-הכנסת האיטלקי חלק ב בלבב.
עם הקדמה קצרה בלידינו.

בסוף: המסדר העוסק במה"ק [=במלאת הקודש] הבוחר ותשוב כהיר יצחק משה בנימין היינו.

[32] מחוזר לימים נוראים כפי מנהג איטאלאני הנקרה גם כן מנהג לוועזים או בני רומא, עם הרגום איטאלאקי מלאתה הצעי יוסף שבתי באזיבי. פאודובה בבית דפוס... פראנציסקו סאקיטו בשנת וארכט' מהירה תצמה [=תרמ"א] לפ"ק. IX, 779 עמ'. 21,5 ס"מ.

עברית ואיטלקית בעמודים מקבילים, עם שער מיוחד באיטלקית: Formulario delle preci se-condo il rito italiano, per le solennità del Capo d'anno e dell' Espiazione. Volgarizzate dal Rabbino Giuseppe Sabbato Basevi. Padova . . . 1881.

[33] מחוזר לשבותות ולtag הפטח ולtag השבועות כמנהג ק"ק איטאלאיה יע"א ישן וחידש... סאלונייקו... (תרמ"ה לפ"ק). דיטו מחוזר סי טופה אין פודיר די סי יצחק אברהם הכהן פרחיה נר"ג, אין בוטיקה דיל ק"ק מאיר. המסדר משה יוסף ס"ט, המדרפיס שמואל נסים ברזילי ס"ט, איסטאמפאריה די עז החיים יב"ץ. קי דף. 18 ס"מ.

עם הקדמה קצרה בלידינו מאת: חזון ק"ק איטאלאיה ישן יוסף בכר ברוך ס"ט ובנו חיים ס"ט; חזון ק"ק איטאלאיה חדש יוסף דוד האגואיל ס"ט.
קולופון: המסדר יהודה ב' אברהם, המדרפיס דוד יצחק סעדי.

[34] מחוזר... כמנהג ק"ק איטליה יע"א... הוגה בעיון גמרץ ע"י ברוך בון-יעקב, חננאל חיים חסיד... חלק א'ג. סלונייקי, טרפ"ד—(תרפ"ז). 20 ס"מ.

י' יוסף כהן

[חלק א] : מחוזר לראש השנה ... איסטאמפאריה אקוורוני אי בכרכ, תרפ"ד. 116 דף. (בחתחלה הפגינאציה באות עברית עד דף מג). בדף [44] שער מיוחד: מחוזר לראש השנה ... כפי הנוסח שהתפללו בו אבותינו מאו ומקדם בגלילות רומא ואיטליה. וכאשר גרשו משם בשנות רנו"ב-יש' מצאו להם מפלט בשאלוניקו ועד היום אנחנו אוחזים מעשה אבותינו בידינו... במשך הזמן בדורות עברו נפלו דברם בין בני הקהלה הראשונה ויפרדו לשלהheads ראשיהם. ויקראו להם שמות חדשים: איטליה ישן. איטליה חדש. איטליה שלום. הם בנו להם איש איש בית הכנסת מיחד אשר עלו כלם על המוקד בليل העברות שלשים לאם שנת התרע"ז... טיפ. אשר ברודו — סאלונייקו.

[חלק ב] : מחוזר ליום כפור... טיפ. א. ברודו, תרפ"ה. 487, [1] עמ'.

[חלק ג] : מחוזר לשבעות ולמועדים... [ההמשך כמו בשער המיחד של חלק א]. טיפ. אשר ברודו, (תרפ"ז). [10], 306—13, [2] עמ'.

[35] תפנות יום כפור כפי מנהג ק"ק איטלייאני. Preghiere del Giorno di Espiazione. secondo il rito italiano, con traduzione e note esplicative del Prof. Dario Disegni. 5695—1934. Edizione ad uso della Comunità di Milano. [1], 324 דף. 19 ס"מ. (Livorno, S. Belforte, 1934)

עברית ויטלקית בעמודים מקבילים.

דף [2] : לזכרון נשמות היקרים ר' יוסף טריעס (Treves) ובנו רגיו נ"ע מאות אהובם המכבד ומוקיר וכרכ.

[36] תפנות יום כפור כפי מנהג ק"ק איטלייאני... Preghiere del Giorno di Espia- zione secondo il rito italiano 5695—1934. Edizione ad uso della Comunità di Torino. 281 דף. 20 ס"מ. דומה למספר הקודם (כולל התקדשה), אלא שבמקום הנוסח הנוכחי בקהילת מילאנו נדפס כאן גוסח קהילת טורינו.

[37] תפנות יום כפור כפי מנהג ק"ק איטלייאני. Preghiere del Giorno di Espiazione. Edizione ad uso della Comunità di Roma. (Livorno. S. Belforte, 1935) [1], 308 דף. 19 ס"מ. דומה למספר הקודם, כולל הנוסח הנוכחי בקהילת רOME.

[38] נוסח תפנות במועדים והוספות למחוזר. [יוצא לאור על-ידי] חברת יהודי איטליה לפעולה רוחנית, בית הכנסת כמנהג איטלקי, ירושלים, ערב ראש השנה תש"ב. [2], 12 עמ'. 21 ס"מ.

כולל: נוסח תפנות במועדים והוספות למחוזר (עמ' 1—7); יוצר ליום העצמאות (חיברו הצעיר, מנחם בן כמחור"ר אלה שמוآل הרתום שליט"א לזכר אחיו רואבן הי"ד שנפל במלחת השחרור); חפילה לשלום המדינה, השכבה לחלי השואה, השכבה לחלי מלחמת השחרור (עמ' 7—10); רשימת הפטורות והמומרים שאומרים בשעת הוצאת ספר תורה (עמ' 10—12). נדפס בשיכפול.

ביבליוגרפיה

[39] [מחזור לשלוש רגלים ולימים הנוראים, עברית באותיות לאטניות וברגום איטלקי. חלק א'ב].

[חלק א'] : Tefillad gnarvid lassciabad ulscialosc regalim [חפילת ערבית לשבת ולשלוש טהרת שישי בעמודים איטלקיים]. Preghiera serale del Sabato e delle tre festività, secondo il rito italiano con traduzione italiana e note illustrative del Rabb. Davide Panzieri. Roma, (tip. "La Professionale"), 5696—1936. 8 p.

התעתיק הלוואי בעברית והתרגום האיטלקי בעמודים מקבילים. כולל שני פוטומים, האחד לשכת מילה, שהחילתו: משכיל מכמת שירו רעים; השני ליום אחרון של יום טוב: יגדל אל מוחול חלה. (דווידזון, י, 192 ; הראשון חסר שם).

בסופו כמה פוטומים להקפות שמהת תורה. תחילת של שלושת הראשונים:

יפוצו אויביך בנסוע הארון (שם, י, 3378).

פרשת עלי מזו שכניתך (שם, פ, 216).

אל מלך על כל מלכים כי שכונ על שמי ארץ (שם, מלואים, א, 1015).

[חלק ב'] : Tefillad gnarvid lerosc-assianà ulzom kippur [חפילת ערבית לראש השנה ולצום כיפור]. Preghiera serale del Capo d'anno e del digiuno di Kippur, secondo il rito italiano con traduzione italiana e note illustrative del Rabb. Davide Panzieri.

Roma, 5696—1936. 191 p.

חתקיק לאטני ותרגם איטלקי כנ"ל.

קיימת גם חוברת מיוחדת לליל שבת, בלי התרגום האיטלקי.
שני החלקים בספרייה הד"ר מנחם הרותם בירושלים.

[40] [מחזור] פסח שבועות סוכות. סדר תפלה לשולש רגלים כמנハ ק"ק מילאנו יע"א. התש"ד. (Torino, 1951). (Stabilimento Grafico Marietti, 263, [3]).
דף. 20 ס"מ.

עברית ויטלקית בעמודים מקבילים (בפאגינאציה כפולה). שער מיוחד באיטלקית: Preghiere per le tre feste di Pasqua, Pentecoste, Capanne ad uso della Comunità ebraica di Milano, con traduzione e note esplicative del Prof. D. Disegni תלמיד הקדשה לשלה מאיר (Sally Mayer) בעברית ובאיטלקית. הנוסח העברי: לזכר עולם של שלמה מאיר ועוד של ק"ק מילאנו, קרובינו.

[41] [מחזור] ראש השנה כפי מנהג ק"ק איטליהagi [!]. התש"ח. (Torino, 1957). 152, 152, [6]. Stampato con i tipi dello Stabilimento Grafico Marietti, 1957
[1], 4 עמ'. 20 ס"מ.

עברית ויטלקית בעמודים מקבילים, בפאגינאציה כפולה. ההסבירים וההוראות באיטלקית גם בעמודים בעברית.

שער באיטלקית: Preghiere della festa di Capo d'anno ad uso della Comunità Israeli-tica di Milano. Con traduzione e note esplicative del Prof. Dario Disegni. 5718-1957 מעבר לשער הלוואי: מוקדש לזכר נשמהות שמואל ויטאל הכהן, מכאל מלך ויטאל הכהן, סילויא רחל ויטלי הכהן. עדות נאמנה על אהבת קרוביהם.

י' יוסף כהן

[מחוזר] ראש השנה כפי מנהג ק"ק איטאלייאני, [42] Preghiere della Festa di Capo di Comunità Israelitica di Torino con Traduzione e note danno ad uso della Comunità Israelitica di Torino esplicative del Prof. Dario Disegni Torino 20 ס"מ.

מעבר לשער: מזכרת אהבת נצח מאת קרוביהן אשר אנחתם אין הפגות לנשומות חנה פוגלמן מיסיני ואת בתו הילדה הנעימה סייל פוגלמן הנאהבים והנעימים בחיהן ובמותן לא נפרדנו מסרו את נפשן על קידוש השם להתענג באור ה' עלה.

[מחוזר] תפנות יום כפור כפי מנהג איטאלייאני [43] (Torino, Stampato. התש"ח. con i tipi dello Stabilimento Grafico Marietti, 1956 [2], 295 עמ'). 20 ס"מ.

עברית ואטלקית בעמודים מקבילים, בפאגינאציה כפולת. ההסברים וההוראות באיטלקית גם בעמודים שבעברית.

השער באיטלקית: Preghiere del Giorno di Espiazione secondo il rito italiano ad uso della Comunità di Torino. Con traduzione e note esplicative del Prof. Dario Disegni. II edizione con aggiunte. 1956

מעבר לשער הלועזי: זכר צדיק לברכה לזכרון נפשות: יוסף בן מלאך טריוש, אימה בת יעקב קוואליון טריוש, עם בנייהם ובנותיהם איזודארו, פלווא, סרגיו, נילא גו מקסטלנוואה. רוחם על שדי יתענג וזכרם על הארץ יבורך לדור דור.

[מחוזר] תפנות יום כפור כפי מנהג ק"ק איטאלייאני [44] Preghiere del Giorno di Espiazione secondo il rito italiano ad uso della Comunità di Milano, seconda edizione 5723—1962 20 דף. דפוס-ציילום של הוצאת תרצ"ה (מס' 35).

ב. סיורי-תפילה

*[45] תפלה יחיד מנהג רומה הנקראת סידוריילו. שונצין, [דפוס יהושע שלמה בן ישראל נתן שונצין], רמ"ו. [108] דף. 8°.

קולופון: ובכאן ונשלמה מלאכת הקודש הפילת יחיד הנהוגה לבני עמנו קהיל קדוש רומה כפי הסדר וכאשר נהגו לכתוב בחיבור הנקרה ללווזות סידוריילו ואולם הם נסדרו התפלות האלה על ידי רג'il ויודע הסדר הניאות והראוי בהם גם נעשו בהשגהה ראהיה מבלי מחסור מכל הרاوي בהם. והיתה השלמת חיקתם מה שונצין שני ימים לחודש אדר שנת מאתיים וששה וארבעים אלף הששי יתברך ויתרומם אשר עזרנו על כל ברוכה ותהיילה.

נרשם לפיו: שטיינשטיידר, בולדילאנה, עמ' [303] מס' 2061; הberman, המדפסים בני שונצין, עמ' 22. וראה פקסימיל ממנו: פריממאן, האוצר למלאכת הדפוס, A 35; פרידברג, הדפוס העברי באיטליה, מהד' ב, עמ' 37; Manzoni, Annali tipografici dei Soncino, כרך 2, עמ' 130—132.

[46] (סידור הכל השנה [!]) [מתורגם מעברית לאיטלקית (באותיות עבריות) על-ידי ר' יעקב ישראל]. (פאנו, רס"ו). 8°.

קולופון: פיניטו אל סידור די טוטו לאנו טRELATAPO פיר מאן די רב ר' יעקב ישראל אי סטאנפטו פיר

ביבליוגרפיה

מאנו דיל' שונצינו אין פאו אדי סיטי די מרחתזון רס"ז [= נשלם הסייעו לכל השנה. תורגם על-ידי רבי יעקב ישראל ונדפס על-ידי [גריטס] שונצינו בפאו בטבעה במרחzon רס"ז].
 Manzoni, Annali tipografici dei Soncino, (Sec. XVI), De Rossi, Annales, (Sec. XVII), כרך 3, עמ' 3—85; 16; הכרמן, המדפסים בני שונצינו, עמ' 49 מס' 23.
 לפי מאמר מאת ל. מודינה שנת 1887 ב-Vessillo Israelitico נדפסה מהדורה נוספת בוגינציאה ש"ג, בדפוס יוסטיניאן. (הידיעה נמסרה על-ידי הגב' א. פואה).

[47] זה השער לה' יבואו בו כל איש ואשה אשר מבני ישראל מה... לדורש אלקים בקול רנה ולבדו בכל לבב זו תפלה מראשית ועד אהירות השנה... כפי מנהג ק"ק רומי ומוספי' כאשר השיגה ידינו. ותהי ראשית מלאכתו פה בולונייא ע"י בעלי ברית השותפים [ר' מנהם ב"ר אברהם ממודינה, ר' יהיאל ב"ר שלמה מוירונה ור' אריה ב"ר שלמה חיים ממונצ'יליצין יצ"ו גם יחד עושים מלאכת המשי... (עור"ך [= רצ"ז]. [352] דף. 15 ס"מ.

דף [26—26א]: סדר מערכת אליהו, הסדר שסידר הר' אליהו [הוקן בר מנחם] ז"ל לקרוא תורה נביים וכותבים בכל ימי השבוע. ולאחריו החരוזים (דווידזון, מ' 1091):

מי ימל גבורות אל	אשר הווע בשחקים
אלחותו חסידותו	וצדקתו בארכים
והוא מלך והוא צדיק	והוא דובר ומקים

כולל: תפילות לחול, לשבת, שבת וראש חדש; פيوיטים לשבת בראשית, לשבת וחנוכה; סליחות לתענית; יוצרות לארבע פרשיות; תפילות ופיוטים לפסח ושבועות, לשבת איכה ושבת נחמו ולשבת שלפני ראש השנה; תפילות ופיוטים לראש השנה ויום הכיפורים; תפילות ופיוטים לסתוכת, הושענא רבה ושםת תורה. בין החפilotות הוראות, הסברות ודינים בקיצור. הקולופון: השבת וההודאה לאל יתברך ויתעלה שמו זכינו להשלים הסייעו שלם מכל התפילות השנה. והיתה השלמתו פה בולונייא ע"י המחוקק הצער רפהל חלמי יצ"ו בשם השותפים יצ"ו ובשמו. יום שלישי חמישה ימים לחודש סיון עוז"ך מקדשacci"ר. בבית-הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים שני טפסים ושניהם נדפסו על קלף. ע"י שטיינשנידר, קטלוג הבוואריאנה, מס' 2704; א. דינארד, עתיקות יהודה, עמ' 44: "עפ"י רוב מצאותו נדפס על קלף".
 "סדר מערכת אליהו" נדפס כאן בפעם הראשונה. עיין א. מ. הכרמן, שיריה הייחודי והכבד, עמ' פז—פה.

*[48] תפילות לטיני. [סדר תפילות כמנגן איטלקי באיטלקית באותיות עבריות].
 בולונייא, רצ"ט. 183 דף. 8°.

נשלם בדפוס בחודש תשרי בעורר [= רצ"ט].
 שטיינשנידר, בודלאנה, עמ' 364 מס' 2436; פרידברג, הדפוס העברי באיטליה, מהד' ב, עמ' 30 (כאן בטעות "נגמר רצ"ח"); בית עקד ספרים, ת, מס' 1701 (כאן בטעות "בשפת רומית", שכן שטיינשנידר, שראה את הספר, קובע ששפטו איטלקית).

*[49] [תפלות כפי מנהג בני רומה. נדפס שנית. כולל הגדה של פסח, פרקי אבות, יוצרות לארבע פרשיות. וינציאה, ש"ו—ש"ח]. 12°.
 דף מד: נשלם בכ"א מרחzon ש"ח; דף סג: נשלם בכ"ד מרחzon ש"ג.

י' יוסף כהן

נרשם לפט שטיינשנידר, בודלאנה, עמ' 307 מס' 2079. ועיין א. דיבינארד, עתיקות יהודת, עמ' 44.
נראתה שהוצאה זו רשותה אצל צדרן, עמ' 474.

*[50] סדור כמנג' הלוועים. ויגניציה, ש"ט. 320 דף 16°.
צדנר, עמ' 483.

[51*] [סדר התפלות כמנג' רומה. סבינויטה, דפוס טוביה פואה, שט"ו].
פרידברג, הדפוס העברי באיטליה, מהד' ב, עמ' 79.

*[52] סדור התפלה עם היוצרות כמנג' ק"ק בני רומה. מנוטובה, שי"ז. 8°.
ואן שטרלן, עמ' 150.

[53] תפנות וולגאר די טוט לאנו קון לברכה דילמיסא אי ציאוינו ייונטו לי צינטו
ברכות אי לי זמירות אי לי סטנטוי דווי פסוקים. סטאנפאטיא אין מנוטובה פיר ...
יעקב כהן דגאוזלו דיל אנו שכ"א דיל נומרו פיקולו אין גומה די מסיר שלמה די
רבי אברהם רב טוריישקו י"צ. [1], צינטו סיינטה סייטי [=167] דף.
14 ס"מ.

כולל: מהא ברכות, הטבת חלומות, עב פסוקים, תפנות לחול ולשבת, התפלות והפיוטים הנוספים
לראש חדש, לחגים ולמועדדים. הטכסט כולל באיטלקית באותיות עבריות.
קולופון: ותהי השלמתופה מהן מנוטובה תחת ממשלה עדוננו הדוכוס גול"יילימו גונז'אה
יר"ה בר"ח אייר שנת שכ"א לפ"ק. ע"י יעקב כהן יצ"ו בכם"ר נפתלי הכהן זיל מאוזולו. יי זיכנו
לעשות ספרים הרבה אין קץ ויגדיל תורה ויאדר אמן סלה.

[54] סדור מתפלה כמנג' הלוועים עם היוצרות והפיוטים וכל התפלות מהמועדים.
לא כן היו בראשונים שעשו רק תפלה אחת לשלש רגלים ולא שמוא יוצרות
בר"ה ווי"ה. פה מנוטובה בשם הסופר כמ"ר מאיר בר' אפרים זצ"ל מפודבה
בימי חנוכה שכ"ד לפ"ק לי"א לק"י [=לאורך ימים אמן. לישועתך קויתך ה'].
רמת, מ דף. 9 ס"מ.

בהתואזה זו נשמט "סדר מערכת אליהו".

דף רmach ב: חם ונשלם ... בתמו שכ"ד בדפוס סי' יקומו רופינילו לי"א.
מ דף האחرونים כוללים סדור קריאת התורה ליטם ב' וה' ולשבתוות במנהגה. נדפס בפאגינציה
מיוחדת, כנראה כדי לצרפו גם ליטורגי תפילה בנוסחאות אחרות.

*[55] סדור מתפלה כמנג' ק"ק איטאליאני עם היוצרות והפיוטים. מנוטובה,
של"א. 8°.

צדנר, עמ' 483. לפי פרידברג, הדפוס העברי באיטליה, מהד' ב, עמ' 19, נדפס יחד עם ספר תהילים.

[56] [סדר תפנות כל השנה כמנג' ק"ק איטאליאני. מנוטובה, ש"ט]. רנו דף. 15 ס"מ.
במכון בון-אכבי טופס חסר-שער.

ביבליוגרפיה

בסוף: ראה זה חרט. אמר החכם כמה"ר יהודה י"צ"ו בכתבה יוסף מוסקאטו זצ"ל... [ולאחריו שיר בן שיש שורות שתחילהו]:

רוץ תות עם יה לאל תודה בוש תכרע תחיש לו קדה	הודות לאלהים עת תצד הוֹדָ קָול טִיחַ תְּעַרֵּךְ תְּשׁוֹבָה
	השורה האחרונה:
וידידו השב ליהודה	הדרה ילبس הוֹד יְדַי
	השיר מלאוה הסברים (של המחבר?).

[57*] [סדר תפנות כמנג בני רומה, עם מי כמור לר' יהודה הלוי, אזהרות לר' שלמה ז' גיבוריול, סדר תפנות חולמים, סדר העבודה לר' מנחם עזריה מפאנו. ויניציאה, שם"ט—ש"ז]. 12°.

שטיינשנידר, בודליאנה, עמ' 314 מס' 533; Cowley ; 2099, עמ' 3.

[58*] [סדר תפלה כמנג בני איטליה]. ויניציאה, דפוס זואן די גאריה, שנ"ח. 24°.
שטיינשנידר, בודליאנה, מס' 2106. ועין וולף, כרך ב, עמ' 1458.

[59] סדר תפנות כמנג ק"ק איטליאני יויא [יראו זרע יאריכו ימים אמן]. נדפס מחדש קטע הכותות לזכות את הרבנים. פה מנתובה תחת ממשלה רוממת אדוננו הרוכוס פרנציסקו גונזאנה י"ה. שנת ש"ב לפ"ק. בבית כמ"ר אליעזר מאיטליה י"ז. רמו דף. 10 ס"מ.
נדפס לפי הוצאת מנתובה שכ"ד (מס' 54).

[60] [סדר תפנות כמנג ק"ק איטליאני. ויניציאה, דפוס בראגאדין, שע"ד בערך].
רפא, [1] דף. 14 ס"מ.

במכון בנדצבי טופס חסידי-שער מאוסף ישעה זנה. זנה כתוב עליו בכתב-ידיו: "ויניציאה שע"ד בערך".

דף רעה א:orchesh חשבה מהתלה לנושא עלייה שופני להשלמת הסדור הו... ואשר נורתי אשלה בשיתוי שומי בו סדר תפלה מנהה לתענית של כל ערב ראש חדש שנוהגים לאמרו בני חברה שומרים לבקר מק"ק איטליאני פה ויניציאה ישמרם האל... כה מעתר לאל הצער אברהם חבר טוב.

아버הם חבר טוב עבד כ מגיה בדפוס בראגאדין בויניציאה בשנים ש"ד—ש"ד (עין פרידברג, הדפוס העברי באיטליה, מהדי, עמ' 70).

4 דפים האחרונים כוללים: סדר תפלה מנהה לערב ראש חדש... ובדף רפ א: בקשה חדשה: יום זה יהיה משקל כל חטאתי לר' יהודה אריה די מודינה. זנה רושם בלוח הסידור: "הבקשה יום זה יהיה משקל כל חטאתי נדפסה כאן בפעם הראשונה".
הדף האחרון מסומן בטעות "ז".

[61*] [סדר תפלה כמנג בני רומה, עם סדר תפלה מנהה לערב ראש חדש].
ויניציאה, דפוס וינדראמין, ש"ז]. 8°.

י' יוסף כהן

שטיינשנירר, בודליאנה, עמ' 324 מס' 2134.
בספריות מוסד הרב קוק בירושלים טופס חסר, שנרשם בקטלוג כהוצאה וינצ'יאה שצ'ז, אולם לא
יכולתי לזהותו.

[62] סדר תפנות כמנגаг ק"ק בני רומה עם פרקים פרשיות תלים ומעמודות. נדפס עתה
 מחדש במצות השותפים. בוירונה [ת"ח]. רלו דף. 8 ס"מ.

כולל: פסת, שבועות, ראש השנה, יום היכפורים וסוכות.
לאחר דף כמה שער נוסף: חלק שני ובו יבא היוצרות כמנגאג ק"ק בני רומה במצות השותפים שהם
 בוירונה. שנת ת"ח.
 בספריית ד"ר מ. בניהו.

[63] [סדר תפנות כמנגאג ק"ק איטליאני. (מנטובה, דפוס משה ושמואל בני ר'
 שמעיה די מידינה, ת"י)]. רעב דף. 10 ס"מ.

ביבלי-הספרים הלאומי והאוניברסיטאי רק קטע (דף רמד-רעב), הכול הרשענות, תפילת הדור
 ותפילת הים.

נדפס במתכונת מנטובה שע"ב, תוך הקפה אף על עימוד וסידור האותיות, אולם במקום "הבטבת
 חלום" שהוזاعت שע"ב נדפסו כאן תפילת הדור ותפילת הים.

דף רעב א: ותהי השלמת הטדור זהה היום יום ג' י"ב לחדר כסלו שנת הת"י לפ"ק.
 מעבר לדף: אמרו האחים המדפיסים ... קמנו ונתעודד להזיל זאב מכיסנו וכמי' הוצאות הוציאנו [!]
 וכמי' יגיעות יגענו להמציא אותו יפות וניריר יפה כדי להזכיר מלאכת הדפוס על תלה כמשפט
 הראשון אשר הייתה פה מנטובה זה כמה שנים. ובכן עצות בנטשנו שmeno להדפס שניתה הסדור
 הקטן הללו כמו שנדרפס פעמי אחר' פה מנטובה לשנים שעבורי [כנראה הכוונה להוצאה שע"ב הנ"ל].
 אך הוסיףם עליהם טעם לשבח אותה חדשית' ... ממן ומאתנו יצאו הדברים: משה ושמואל בני
 הגאון כמ"הרר שמעיה די מידינה יצ'ו.

*[64] סדר תפנות כמנגאג ק"ק בני רומה. וירונה, ת"י ? °24.
 אדרנ', עמ' 483. ושם זהה הוצאה זו עם הקודמת ? וראה גם פרידברג, הדפוס העברי באיטליה,
 מהד' ב, עמ' 85.

[65] [סדר תפלה כמנגאג בני איטליה ?]. מנטובה, דפוס ר' יהושע מפירושה,
 תכ"ב. °12.

שטיינטנירר, בודליאנה, מס' 2160. ועין צונז, צור געשיכטע וכור', עמ' 260; פרידברג, הדפוס
 העברי באיטליה, מהד' ב, עמ' 20.

[66] סדר תפנות כמנגאג ק"ק בני רומה. עם פרקים פרשיות תחלים ומעמודות. נדפס
 עתה מחדש באותיות חדשות יפיפיות. עם תוספת כמה דברים ודיויקים לא
 שערום הראשונים. בוינצ'יאה שנת התנ"ט. בדפוס וינדראמין. רכח, רד דף,
 9 ס"מ.

ביבלי-הכנסת כמנגאג איטליה בירושלים שלושה טפסים ושלושתם בלי שער. בספריית ד"ר בניהו

ביבליוגרפיה

טופס עם שער, בהוצאה זו נדפס לאותונה הפזמון "לכה דודי" (דף נג מהפאגינאציה, הראשונה). רד הדפים האחוריים כוללים: פרקי אבות, פרשיות שקורין בשבת למנחה ובשניהם ובחמיישי, תהילים ומעמודות.

קולופון: שבחי צדק לאל הגומר עליינו שהחיבנו וקיימנו לצאת בכ"י טוב עד גמירה סדר המקודש הלווה .. על ידי אמצשי ... הבן יקיר הגביר כמה"ר יצחק בכר יעקב בכמו"ה הרר יצחק לבית הלווי זצ"ל ... בשנת י"ג עמו יתן יי' יברך את עמו בשלום [=ת"ס]. עונה אמר בכלacho צער המגיהים דוד בכם שלמה אלטראאס זלה"ה. כידוע שמשם דוד אלטראאס מגיה בדפוס וינדרארמיין בויניציאה. עיין פרידברג, הדפוס העברי באיטליה, מהד' ב, עמ' 75.
נראה גם בטופס שרשם שטיינשנידר (בחליאנה, מט' 2227) חסר השער.

[67] סדר תפנות כמנగ ק"ק בני רומה ה"י. עם פרקים פרשיות תהילים ומעמודות. נדפס עתה מחדש באוטיות חדשות... עם הוספה כמו דברים... נדפס לתאות... החבר כמהח"ר יהיאל כהן נר"ו תושב עיר אנקונא יע"א. פה ויגניציאה... שנת אשר פריו יתנו בעתו [תע"ח] לפ"ק. Nella Stamperia Bragadina... סס דף. 10 ס"מ.

בדף ג: "דברי האגרת" אל המדפיס ר' יהיאל ב"ר יעקב כהן תושב עיר אנקונא מאת י"במ"אי" [=?][ובהם דברי שבחו ויעידחו על החלתו להדפיס את הסידור. שמא יש לפענוח את י"במ"אי" כמנחים בן יעקב מאיסטרון, שעבד כמגיה בדפוס בראנדיזי בתקופה זו (עיין פרידברג, הדפוס העברי באיטליה, מהד' ב, עמ' 71), ואולי מסתתר כאן שם של הסדר בדפוס מונטובה בשנים אלה, יהושע בן מיכאל מסיצי (שם, עמ' 20). בספריית מוסד הרב קווק בירושלים.]

*[68] סדר תפנות כמנג ק"ק של איטליה יוז"יא. נדפס לתשוקת הגביר... כבוד ה'ushman קאנטונן נ"רו. בויניציאה, שנות כי מציון מצא תורה [=תץ"א]. לא ראיינו אלא צילום השער, שנשלח לנו על ידי הרב א. פיאטלי, ויגניציאה.

[69] סדר תפנות כמנג קהיל קדוש איטליאני יצ"ו והוספנו בו תפלה של החסיד ר' שמואל לטיף ופרק אבות ופרשיות קטנות. נדפס לתשוקת הבוחר... גד בכ"ר שמואל פואה יצ"ו. בויניציאה בשנת שבענו מטווכך [=תק"ה] לפ"ק. Nella Stam. Bragadina... רה דף. 8 ס"מ.

קולופון: ע"י הנצבע על המלאכה הבוחר שבתי ברוך בכ"ר מנחם פולאקו יצ"ו. בספריית מוסד הרב קווק טופס שמצויר אליו: פרשיות למנחה של שבת וליום ב וזה, המסומן דף כס—קיט, ובסוף הקולופון הנזכר.

[70] סדר תפנות כל השנה כמנג ק"ק איטליאני ועתה הוספנו בו פרשיות קטנות לכל השנה ופרק שירה. בויניציאה שנת דרשו ה' ועווזו [=תק"י] לפ"ק. Nella Stamperia Bragadina... בדף פח ב (מהפאגינאציה השנהה): על ידי הנצבע על המלאכה בגמיין בכ"ר אהרון פולאקו יצ"ו.

י' יוסף כהן

יח דף כוללים: פרשיות שקורין בשבת למנה ולשני וחמשי. יז דף האחרונים כוללים, עם שער מיוחד: ספר תפלה ישרים לכל יום משבעה ימי השבוע... חיבורן כמה "רר יהוה אריה ממוזינה וצו"קן... ואחריהם בא יבא פרקי שירה ופסוקים מר"י... ועוד בה שלישיה סדר תפלה הזרך והבטה חלום... נדפס שנית לתשוקת התלמיד הנעים ישראל שבתי אלחנן בן הגביר כמ"ר שלמה אשכנזי י"ז. בוייניציאה שנת הללו אל בקדשו [=תק"ד] לפ"ק. Nella Stampa Bragadina.

*[71] תפנות כמנג קהיל קדוש איטלייאני י"ז והוספנו בו תפלה של החסיד ר' שמואל לטיף ופרק אבות. נדפס לתשוקת הגביר כמ"ר גד בכ"ר שמואל פואה י"ז בוייניציאה בשנת שיר השירים [=תקט"ו] לפ"ק. Nella Stam. Bragadina 208 דף.

הוועתק לנו על-ידי הרב ד"ר נסים רבה הראשי של טרייסטן.

[72] סדר של תפלה כמנג קהיל קדוש איטלייאני. והוספנו התפלה של החסיד רב' שמואל לטיף זצ"ל. ומזמורים של ימים טובים עם שאר חידושים... בוייניציאה, שנת ושמרו בני ישראל [תקכ"ד] לפ"ק. Nella Stampa Bragadina לא ראיינו אלא צילום השער, שנשלח לנו על-ידי הרב א. פיאטלי, וייניציאת.

[73] סדר תפנות כל השנה כמנג קהיל קדוש איטלייאני. נכללו בו כל מה שהיה עד עתה בראשונים ובאחרונים. ועתה הוספנו בו פרשיות קטנות לכל השנה ופרק שירה. ביוניציאה [!] שנת תקל"ב ברצון [תקל"ב] לפ"ק. Bragadina ... קמ, פח דף, 17 ס"מ.

בачילהו: תפלה להתפלל בכל יום הוועתקה מסדר האציג והחסיד רב' שמואל לטיף (דוידזון, 385).

בhocאה זו נוספו גם פרקי אבות (דף קז—קיח) אזהרות שאומרים אותן בשבת לפני שבועות לרבי שלמה בן יהודה גבירול (דף קכ—קיז [בטיעות נדפס: ריז]), כתובה לשבועות שנוגדים לומר קהיל קדוש איטלייאני בעיר אנקונה י"א בעת הוצאה ספר תורה (דף קלה [בטיעות נדפס: קה]), ועוד.

[74] סדר תפלה כמנג קהיל קדוש איטלייאני... בתוספת... בקשה ר' בחי בעל חובת הלבבות אחר תפילת שמונה עשרה ופרשיות לר"ח חנוכה ופורים וציוון למזמור ימים טובים קודם בה"מ [=ברכת המזון] ובתרייתא עדיפה מכולחו בדינם השיכים על הכל בקוצר רב... בבית דפוס הרופא המובהק... כמ"ר אליעזר שלמה מאיטליה י"ז אשר השתדל בכל עוז להקים מלאכת הדפוס על מתכוונת... פה מנתובה שנת יודע ה' את אשר לו [=תקל"ז]. קלב דף. 19 ס"מ.

לפני "לכה דודי" (דף בו א) צוין לששה המזמורים של "לכו נרננה" (תהלים צה—צט, כט). מכאן ואילך צוינו המזמורים ברוב ההוצאות. קולופון: על ידי הנצב על המלאכה יקוטיאל כמ"ר יצחק קוציר ז"ל ועם העוסק אבטליון כמ"ר יצחק אבוחב.

ביבליוגרפיה

[75] סדר תפילות כמנagg ק"ק איטליאני יצ"ו. והוספנו בו תפלה של החסיד ר' שמואל לטיף ופרק אבות וכמה חידושים. נדפס לזכות התלמיד הנעים יוסף יעקב בהחר' משולם אשכנזי פינציזי יצ"ו. בוייניציאה שנת להגיד כי ישר ה' [=תק"מ]. Nella Stamperia Bragadina רח זט. 8.5 ס"מ.

היוצרות והפיוטים נשמרו.
קולופון: על ידי הנצב על המלאכה יקוחיאל בכ"ר יצחק קיזיר.

[76] סדר תפלה כמנagg קהיל קדוש איטליאני. ראה זה החדש הוא בתוספת שהן בו ממש בקשת ר' בחיי בעל חותמת הלבבות אחר תפלה שמנה עשרה ופרשיות לר'ח חנוכה ופורים... בדינים השיכים על הכל בקוצר רב... ועתה נדפס מחדש פעם שניית... והוספנו... טעמי פרשיות שמע ושינויי אחריני מעליותא... במנטוובה בדף הראפה... כמה"ר אליעזר שלמה מאיטליה יצ"ו שנת יתפלל כל חסיד [=תק"מ]. ככח דף. 17 ס"מ.

בל' יוצרות ופיוטים, ובהשemptת פרקי אבות.
קולופון: על ידי הנצב על המלאכה אבטלון בכם"ר יצחק אבותכ יצ"ו.

[77] סדר תפלה כמנagg קהיל קדוש איטליאני... בדף גד בכ"ר יצחק פואה יצ"ו. בוייניציאה בשנת לר' יקרא חפצי בה [=תקנו] לפ"ק. קכא דף. 9 ס"מ.
קולופון: על ידי הבוחר הנצב על המלאכה מצליח קורינאלרי יצ"ו ועל ידי המסדר אותיות דוד שמואל אבולאפיא יצ"ו.

[78] סדר תפילות כמנagg קהיל קדוש איטליאני יצ"ו. ולヨק' מציאותו נדפס מחדש לתשוקת הצרפתים לח"ק של ת"ת יע"א הלא הם... כמ"ר יצחק מלארוקא יצ"ו וכמ"ר אברהם שמואל מאנגווילארה יצ"ו עם הגזבר שלהם... כמ"ר שמואל יהודה עוזיאל יצ"ו. בשנת ה' ישמוך מכל רע [=תק"ע] לפ"ק. Roma 1810 per [תק"ע] le Stampe di Crispino Puccinelli e Pietro Rossi 275 XII עמ' 16.5 ס"מ.

בל' יוצרות ופיוטים ובהשemptת פרקי אבות.
וא"ע' האחרונים כוללים: קידוש לשבת והבדלה, ברכת הלבנה, ברכות הנחנין. ההסברים באיטלקית.

*[79] [סדר התפלות כמנagg איטליה. פיסא, דפוס שמואל מולכו, תק"ע].
פרידברג, הדפוס העברי באיטליה, מהד' ב, עמ' 89.

[80] בית תפלה כמנagg ק"ק איטליאני. זה יצא ראשונה באותיות קטנות ובהגהה רבה. בדף המשובח של פיסא יע"א שנתאותך קויתי כל היום [תקע"ו]
לפ"ק ע"י שמואל מולכו. רצד דף. 7 ס"מ.
בל' יוצרות ופיוטים ובהשemptת פרקי אבות.

[81] סדר תפלה כמנagg ק"ק איטליאני. נדפס לתשוקת הבוחר הנעים יוסף פינציזי יצ"ו. בריגיינו באותיות אמסטרדם, בית ובדף המשובח החכם השלם

י' יוסף כהן

כהר"ר חנניה אלחנן חי כהן נר"ו, בשנת אליך תפילה [=תקפ"ב] לפ"ק. קעד,
[1] עמ'. 20 ס"מ.

[82] בית תפלה יקרה כסדר ומנהג קהילות קדושות איטליאני... עם הוספה נוספת
תפלה על הפרנסה וחודשים אחרים... פה ליוורנו יע"א באותיות אמשטרדם
שנת אודך בירושר לבב [=תקפ"ג] לפ"ק בדפוס חדש של החכם כמו היר"ר
יעקב טוביאנא נר"ו והగביר... דוד... קד דף. 17 ס"מ.
בתחלתו המומר "למנצח בניגנות מומר שיר" מסודר בצורת מנורה.
כולל תפלה ר' שמואל לטיף.

[83] סדר תפלות כפי מנהג קהיל קדוש איטליאני. נדפס לתשוקת הנערים אחים
אשרנים בר שמעון וכדי הגביר שלמה אהרן הכהן נר"ו. וירונה יע"א.
18 דף. MDCCXXVIII Veronae, Typographia Libantea ...
ס"מ.
כולל תפלה ר"ש לטיף, מבלי להזכיר את שמו.

[84] בית תפלה יקרה כסדר ומנהג קהילות קדושות איטליאני... פה ליוורנו יע"א
שנת ולישרי לב שמחה [=תקפ"ח] לפ"ק מיד אליעזר מנחם אוטולינגי מדפיס
ומוכר ספרים. קד דף. 18 ס"מ.
נדפס לפי הוצאת ליוורנו תקפ"ג (עמ' 81).

[85] סדר תפלה כפי מנהג קק"י בני איטליה י"ץ מהתרגום האיטלקית Formulario delle orazioni degl' Israeliti secondo il rito italiano. Traduzione di Samuel David Luzzatto. Riveduta ed approvata dall' eccellentissimo signore il signor Abram Cologna Rabbino Maggiore della Comunità israelitica di Trieste. Parte I-II. Vienna, appresso Antonio nobile de Schmid MDCCXXIX [תקפ"ט][1], 512—349, [3]; [1], 343 XVI [1], 18 ס"מ.
עברית ואיטלקית בעמודים מקבילים (עם פאגינציה כפולה: על העמודורים העבריים באות עברית
ועל הלועזים בספרות). ו�� העמי הראשונים כוללים שתי הקדמות באיטלקית, מאת ר' אברהם
קולונגה ומאת שד"ל.
חלק א כולל תפילות לחול ולשבת, חלק ב כולל את התפירות בראש חודש, חנוכה ופורים, שלוש
רגלים, ראש השנה ויום הכיפורים. בין התפירות גם דינים קצרים.

[86] סדר תפלה כמנ gag קק"ק איטליאני. נדפס לתשוקת הילד הנעים אליו בון היקר
רפאל שלמה ישראל הלוי יצ"ו. בפירינצי באותיות אמשטרדם בדפוס... כהן
ושותפיו בשנת התקפ"ט לב"ע. קפ"ע עמ'. 19 ס"מ.

מעבר לשער: למנצח בניגנות בצורת מנורה. כולל תפילת ר' שמואל לטיף מבלי להזכיר את שמו.
זכירים גם מנהגי פירינצי השונים ממנהגי רומה, כגון בעמ' עב: ופה פירינצי נהגים לומר פטום
הקטורת כמנ gag הספרדים ...

ביבליוגרפיה

78] בית תפלה לאיטליאני. ליוורנו על ידי סאלמוני יונטילומו וקצינין בשנת התקצ"ז. רוך דף. 6.5 ס"מ.
נדפס במחכנת הוצאה פיסא תקע"ז (מס' 80).

88] סדר תפלה לבני איטליה מתרגם איטלקית. Orazioni degl'Israeliti di rito italiano. Traduzione di Samuel David Luzzatto 2° edizione corretta, 503, [8]. [תקצ"ז] .dall'autore. Livorno, per Salmoni Gentilomo e Clava, 1837
[1] עמוד. 17 ס"מ.

בעמ' הראשוניים כוללים הקדמה באיטלקית, מאת המו"ל ס' יונטילומו.
זכירת וואיטלקית בעמודים מקבילים.

89] בית תפלה יקרה בסדר ומנהג קהילות קדושות איטליאני... פה ליוורנו יע"א
שנת אשרי חזוי אשר ה' אלהיו [=תר"ג] לפ"ק מיד משה ישועה הי"ו בכ"ר
החכם כמהר"ר יעקב טוביאנה זלה"ה... קד דף. 19 ס"מ.
נדפס לפי הוצאה ליוורנו תקפ"ג (מס' 81).

בדפסי ליוורנו מהשנים, כידוע, את השם (גם בקיצוריו) במלואו — 26. כאן ישנה לכך הוכחה
סבירעת, שכן אם נחשב את ה' ל-5 בלבד, יוצאת שנת תקפ"ב, שבה עוד תי ר' יעקב טוביאנה, כפי
שנראה מהוצאה תקפ"ג הנ"ל, ואילו לפי השער של הוצאה הנוכחית כבר עבר בבית-הדפוס לרשות
בנו משה ישועה ור' יעקב גוכר בברכת המתים, זלה"ה.

90] סדר תפלה כפי מנהג ק"ק איטליה יצ"ג. Formulario delle orazioni degli Israeliti. Secondo il rito italiano. Vienna, apresso Francesco nobile de Schmid et J.J. Busch [תר"ז] 1847. קד דף. 18 ס"מ.

הטפס בעברית בלבד.
נדפס לפי הוצאה ליוורנו תקפ"ג ותקפ"ח (מס' 81, 83).

91] ש"פר בית תפלה בסדר ומנהג קהילות קדושות איטליאני... עם תוספת נפק
תפלה על הפרנסה... פה ליוורנו יע"א שנת ומלא ברכת ה' [=תרכ"ב] לפ"ק.
בדפוס... שלמה בילפורטי וחברו... קה דף. 18 ס"מ.

92] בית תפלה כמנハג איטליאני... עם תוספת נפק תפלה על הפרנסה... פה
ליוורנו יע"א שנת ומלא ברכת ה' [=תרכ"ב] לפ"ק. בדפוס... שלמה בילפורטי
וחברו. רפח דף. 9 ס"מ.
זהוצאה זו נדפסו מומורי "לכו ונגנה" בשלימות (דף קכד—קכז).

93] בית תפלה יקרה בסדר ומנהג קהילות קדושות איטליאני... עם תוספת נפק
על הפרנסה וחדושים אחרים... ושםנו עליהם נוספות כל אחד במקומו הרاوي
לו כפי מנהג ק"ק רומי יע"א. פה ליוורנו יע"א שנת קרוב ה' לנשברי לפ

י. יוסף כהן

[=תרכ"ד] לפ"ק. מיד החכם כמה"ר ישראל קושטא וחבריו ה"ז שכנו דפוס משה ישועה טוביאנה... קי דף. 17.5 ס"מ.

[94] בית תפלה כמנハ ק"ק איטאיליאני... לא חסר מאומה בו... מנקה מכל שגיאה... פה ליוורנו יע"א בשנת אשרי העם שה' אלקיו לפ"ג [=תרכ"ו]. מיד משה ישועה טוביאנה ה"ז. רוחך דף. 8.5 ס"מ. כולל מומור "למנצח בנגינות" בצדות מנורה.

[95] בית תפלה יקרא סדר ומנהג קהילות קדושות איטאיליאני... ושמנו עליהם נוספות כל אחד במקומו הרاوي לו כפי מנהג ק"ק רומה יע"א. פה ליוורנו יע"א שנת שלום רב לאחבי תורתך [=תרכ"ו] לפ"ק. בדפוס... שלמה בילפורטי וחברו... קיב דף. 17 ס"מ.

[96] סדר תפנות כפי מנהג ק"ק איטאיליאני י"ז. עם קצר סדר תפנות לנערם לימי החול. מוגה הכל לפי משפטיו הדקדוק מאת הצער מרדכי מורתארה י"ז משרת בקדש בקק"י מנוטבה יע"א. מנוטבה בשנת אשרי העם שי אלקיו [=תרכ"ו] לפ"ק. [2], וו, תרגמת, [2] עמ. 10 ס"מ. מעבר לשער "למנצח בנגינות" בצדות מנורה. עם הקדמה קצרה באיטלקית מאת מ' מורתארה. כל עמוד מוקף מסגרת.

[97] סדר תפנות כפי מנהג ק"ק איטאיליאני י"ז. עם תרגום איטלקי מלאכת רשות'ל זיע"א. ונוסף אליו קצר סדר תפנות לגערם לימי החול. הכל מוגה לפי משפטיו הדקדוק מאת הצער מרדכי מורתארה י"ז משרת בקדש בקק"י מנוטבה יע"א. מנוטבה בשנת אשרי העם שי אלקיו [=תרכ"ו] לפ"ק. [6], 336, [2] עמ. שער נוסף באיטלקית: Formulario delle orazioni degli Israeliti di rito italiano colla traduzione di S.D. Luzzatto, corretto per M. Mortara Rabbino Maggiore Mantova, Tipografia E. Caranenti, 1866 עם הקדמה באיטלקית מאת מ' מורתארה. עברית ואיטלקית בעמודות מקבילות.

[98] שפ"ר בית תפלה כסדר ומנהג קהילות קדושות איטאיליאני... עם תוספת נפק תפלה על הפרנסה... ושמנו עליהם נוספות כל אחד במקומו הרاوي לו כפי מנהג ק"ק רומה יע"א. פה ליוורנו יע"א שנת הורו לו ברכו שםו [=תרל"א] לפ"ק. בדפוס... שלמה בילפורטי וחברו... קיב דף. 18 ס"מ.

[99] בית תפלה יקרא סדר ומנהג קהילות קדושות איטאיליאני... עם תוספת נפק תפלה על הפרנסה... ושמנו עליהם נוספות כל אחד במקומו הרاوي לו כפי מנהג ק"ק רומה יע"א. פה ליוורנו יע"א שנת הורו לו ברכו שםו [=תרל"א] לפ"ק בדפוס... שלמה בילפורטי וחברו... קיב דף. 19 ס"מ.

ביבליוגרפיה

נדפס לפי הוצאת ליוורנו תקפ"ג (מס' 81).

[100] סדר תפנות כפי מנהג ק"ק איטליאני עם תרגום איטלקי מלא במלה מאות שמואל גירון מטורינו. Preghiere degli israeliti di rito italiano, con traduzione italiana letterale interlineare del Cav. Rabbino Maggiore S. Ghiron ad uso degli allievi delle scuole elementari. Livorno, S. Belforte e comp., 1879 [תרל"ט] [2], 7, [6], 374 עמ'. 19 ס"מ.
התרגום האיטלקי מתחת למקור שורה בשורה ומלה במלה.

[101] שפ"ר בית תפלה כסדר ומנהג קהילות קדושות איטליאני... ושמנו עליהם נוספות כל אחד במקומו הרاوي לו כפי מנהג ק"ק רומא יע"א. פה ליוורנו יע"א שנת זה השער לה' [=תרמ"ב] לפ"ק. בדף... שלמה בילפורטי ותברו... 224 עמ'. 19 ס"מ.

נדפס לפי הוצאת ליוורנו תרל"א (מס' 98), בשינויים: חלק מן ההוראות והסבירים הוחלפו כאן בהסבירים באיטלקית.

[102] שפ"ר בית תפלה כסדר ומנהג קהילות קדושות איטליאני... עם תוספת נפר תפלה על הפרנסה... פה ליוורנו... בדף... שלמה בילפורטי ותברו... [לאחר תר"ס]. 224 עמ'. 19 ס"מ.

הפרט על השער: הודו לו ברכו שמו = תרל"א. נדפס לפי הוצאת ליוורנו תרל"א בשינויים אלה: חלק מן ההוראות והסבירים הוחלפו כאן בהוראות באיטלקית (ובחלקן הושםתו לגרמי); הפאנגי נאציה בספרות.

Formulario ordinato-tradotto delle preghiere israelitiche di rito italiano [per] [103] Rabb. Dott. Augusto Hasdà, Torino, Tipografia Baravalle e Falconieri, 1902
[חלק א—ג]. 16 ס"מ.

איטלקית ועברית בעמודים מקבילים ובפאנギ נאציה כפולה.
גם בחלק העברי ההוראות והסבירים באיטלקית.
חלק א כולל תפנות חול ובסיוף צדוק הדין, ברכות המזון, ברכות הנחנין ועוד. VII עמ', 183,
[1], 39, 39, [1] דף: Preghiere dei giorni feriali.
חלק ב כולל תפנות שבת: 187—185. [1], 183, 183. Giorni di Sabato. ח"ד. 183 עמ'.
חלק ג כולל תפנות לפסח, שבועות וסוכות: Giorni solenni Pasqua, Pentecoste, Capanne e
[1], 174, 174, [2] ottavo giorno di pia congregazione 180—177. 180 עמ'.

Formulario di orazioni secondo il rito italiano. [104] Nuova edizione riordinata e corretta dal Rabb. Magg. D[onato] Camerini.
(תרע"ב) [2], 1912. Torino, F. Servi; (Parma, Unione Tipografia Parmense, 1912)
עמ'. 20 ס"מ.

הafilיות בעברית בלבד, עם ההוראות באיטלקית ועם הסבירים קצרים בשולי העמודים, באיטלקית.

י' יוסף כהן

[105] שפ"ר בית תפלה סדר ומנהג קהילות קדשות איטליאני... ושםנו עליהם נוספות כל אחד במקומו הרاوي לו כפי מנהג ק"ק רומא יע"א. פה ליוורנו יע"א שנת תרפ"ד לפ"ק. בדפוס... שלמה בילפורטי וחברו... 224 עמ. 18 ס"מ. דפוס סטיריאוטיפי של הוצאה תרל"א (מס' 98).

[106] סדר תפלה כפי מנהג קהילות קדשות איטליאני יע"א. הוגה בעיון נמרץ... ע"י דוד יצחק פאנצ'יררי הי"ו משרת בקדש בק"ק רומא יע"א. שנת כי ישון לבי המה [=תרצ"ח] לפ"ק. בדפוס יוסף שלעוזינגער, וינה — בודפשט. 288 עמ. 20 ס"מ.
ההוראות למתפללים בעברית ובאיטלקית.

[107] שפ"ר בית תפלה סדר ומנהג קהילות קדשות איטליאני... ושםנו עליהם נוספות... כפי מנהג ק"ק רומא יע"א. פה ליוורנו יע"א שנת תש"ח לפ"ק. בדפוס... שלמה בילפורטי וחברו... 224 עמ. 18 ס"מ. דפוס סטיריאוטיפי של הוצאה תרל"א (מס' 98).

Preghiere di rito italiano per i giorni feriali, per Sciabat e [108]
A cura del Prof. David per תהיה שנת ישועה [=תש"י] לפ"ק.
Prato Rabbino Capo di Roma, (Quest' opera è pubblicata a cura dell'Unione
delle Comunità Israelitiche Italiane con il contributo generoso di Sally e
Astorre Mayer) Rosh Hodesh Elul 5709
[נדפס בבית הדפוס לא גיונטינה, Firenze 5.XI.1949, XIII
עמ. 521, [2].] 17 ס"מ.
עברית וαιטלקייה בעמודים מקבילים.

[109] סדר תפלה לימי חול,ليل ויום שבת קדש כמנהג איטלקית(!) של ק"ק טורינו
יע"א. Preghiere dei giorni feriali e Sabati secondo il rito italiano particolare
della Comunità ebraica di Torino, Primo volume: Giorni feriali con
traduzione e note esplicative del Prof. D. Disegni 5709-1949 תש"ט. Volume
secondo: Sabato. Ad uso della Comunità di Torino. Livorno, Stabilimento
1950 Poligrafico Belforte
דף [2]: מזכרת אהבה נobile שי לכל אחינו בני ישראל שמסרו גופם ונשחתם על
קדוש השם ובכליים היקיוטים איטורי אווזה (Ovazza) ואשתו נילא הכהן ובניהם היקרים ריקרכו
ואילני.
עברית וαιטלקייה בעמודים מקבילים, בפאגינאציה כפולת.

[110] סדר תפלה לימי חול,ليل ויום שבת קדש כמנהג איטלקי של ק"ק מילאנו יע"א.
Preghiere dei giorni feriali e Sabati secondo il rito italiano particolare della
Comunità ebraica di Milano. Con traduzione e note esplicative del Prof. D.
Disegni. 5710-1950 תש"י. Edizione ad uso della Comunità di Milano.

ביבליוגרפיה

מעבר לשער : לזכרון נפסות מהר"ר אלישע מפאנו, מהר"ר מול טוב ישי קסטלבולונייז אשר הרביצו תורה בק"ק מילאנו מגדל עוז לצאן מרעיתם שכרם במרום כפול ומשולש על התורה על העברה ועל גמilot חסדים. 19 ס"מ.

עמ' [3] : מזכורת אהבה נובל שי ... [כמו בהוצאה הקודמת]. עברית ואיטלקית בעמודים מקבילים, בפאגינאנציה כפולה.

[111] סדר תפלה ערבית לשבת ושלוש رجالים כפי מנהג האיטליאני. מתרגם על ידי יצחק חיים קסטליוני ס"ט משרת בקדש בק"י רומא רבתי יע"א. Preghiere per il venerdì sera e por le tre sere delle tre feste secondo il rito italiano. Tradotte da Vittorio Castiglioni Rabbino Maggiore dell'Università Israelitica di Roma. Ristampa a cura del "Hesed Veemed" 1956. Casa editrice Belforte, Livorno 72 עמ'. 17 ס"מ.

עברית ואיטלקית בעמודים מקבילים. ההסבירים באיטלקית גם בעמודים בעברית.

[112] סדר תפלה כפי מנהג קהילות קדושים איטליאני יע"א. הוגה בעיון נמרץ ... ע"י מעלה החכם כמהר"ר דוד יצחק פאנצ'יררי זצ"ל משרת בקדש בק"ק רומא יע"א. שנת וחקיר את קרבנו [=תש"ט] לפ"ק. בדףו אחיהם הנכבדים סבאדייני הי"ו בעיר רומא יע"א. 288 עמ'. 19 ס"מ.

דף צילום של הוצאת וינה-בודפשט תרצ"ח (מס' 106). מהדורה זו הופיעה לזכרו של הרב פאנצ'יררי. מעבר לשער : מוקדש לזכרון המחבר [=המגה] הנכבד ה"ה החכם החסיד וענו כמ"ר דוד יצחק פאנצ'יררי נ"ע שבזוכתו לא גנטקה החפלה מפיינו בימי הרדיפה ובשנות המלחמה. ת.ג.צ.ב.ה.

בשנת תשכ"ה צולמה מהדורה חדשה של סדר זה בהשחתת ההקדשה וננדפסה ללא איזו שנת ההדפסת.

לוחות

דפי הספרים שבלחוחות הבאים כאן והתקנו על-טפי טפסים שבבית-הספרים הלאומי והאוניברסיטאי
בירושלים ושבאוסף של בית-הכנסת האיטלקי בירושלים.
כולם — בלבד משני הדפים של מחזור בולוניה ש', שהוצנו קיימה —带来 בוגדים המקורי.

ערבית כפרא

וישך ונאכרי כי פראה באת יעקב ונאל מיר חזק מכת ברוך אתה באל יסראל

השביבנו

ב' אלתנו לשלום ושלוםנו מלכנו לחיים ולשלום ושלום עלי
סכת שלום ובן בשינו ותקנו במעה טהא טובה מלפעך
והושיט למתן שכך והסר מעליינו אויב רבר ורבר ורעב ורעב וגחה וטבור שtan מלפעך
ומארענו וטהר אתנו זכאי עיטה יש לעם ופروس עליון טובת שלובך ברוך אתה י'

רבפrios טובת שdom עליון עלי ישראל ועל ירושלים :

ח' ח' פנת חמי זמיין ולהי מניין

ט' ט' ט' ט' נקראי קדש א
ו' אלה א' אשר תקראי א' א' במווערט

בנין ישראל את דרכך
レスחות את הטעתך
לדוותם ברית שלם בין בני ישראל וא
אתך לא לשלם כי שטת מים טהה י' את הארץ
וטהם ואת הארץ ובאים השביע שבטוונפה

ויאלר קדים עד געלו
ולחדך מתחלו וואמר כלך תעלו

ופייגיד חתלהך

אתה ב' אלתנו וארת' אבותינו אלה אברם ואלה' עזק אלה' יעקב
האל הגודל הנבו רגנרו אל עליון גמל חסרים מלבים וקונה את דבוי
הכל חומר חמץ אכלה וככיה גואל לבני בניהם למתן שט' בארכא
לחיים מל' חפץ טים וכתבנו בספר תהילים למשג' אל הי גואל עדר ומ
וגן ברוך אתה ב' נגן אכרם :

גבור לעולם ב' מהה מטה אתה ורב להשליע מל' חם בספר מה
סדייה תסתט בירוחם סדים סוכך נפלים וויאן חורום כהיר אסורים ו
עממים אנטינו לשלוי עלה מבעך בעל גבורות ובו רמה לך מלך במטה וטיה ופגימה
לט' יטעה בקרוב

ברוך

זכרנו

אתה

מי

לדור

וכבן

ובבן

בלך אב וחתים צוריך טהritis מטה וטהיה ונאמן אתה להחי
להחות תנאים ברוך אתה ב' טהיה ומטה
ויזור נגיד גולדן ולנצח נצחם קדושתך נקייש ושבחך אלהי נפיט
לא יטש לעלם ונעד כי אל מלך נזרו וCKERות אתה
מן פחדך ב' אלתיך על כל טפסך איימך על כל מה טבריא ויראן
כל רפעים ויטחו לפאך כל גבראים חסן סלים אורה אתה לע
לשות רגנן בלבך שלם. כתה פידענו באלתנו שהשלטן לפיכך ח' ברוך יגבהה נט
בימינו ושם נורא על כל מה שבראה
וינכבוד ב' לעמך עתלה ליראה ותקה טבה לדודך ופיחון פה

פ' פריח'ו ע' הרובים
חל' אביג'

עמדו ממחוזר שנצין רמי', הראשון לכל המחזורי מכל מגנוג שראה או רדפו. היהימה התחלת
בין הספר הזה על ידי בני שנען בעיר שנען בהראש תשרי שנת רמי' לאלו הששי (1485)
והשלמות קיאל מיווי בשני בשבת בעשורים יום לחודש אלול דמי' (1486)

בוחמו

ישיב שבות ירושלים	אשר יבנה אולם	תולדה לאל עולם	חולק ראותון נשלט
נכא יחר ברון	עת ישנו יואל	יבנה בית אריאן	ישלח לנו גואל
מעטה וער ערומים	וככל פה אתו יירון	כומר מנו תרין	ונמתקל ספִי אחיםינו

למעלה החתימה של חלקו הראשון של מוחזר שונצין רמי' בשלושה בתים שייר; למטה הקולופון של החלק השני. מתחתיו לקולופון החתימתו של הגנזור קאמילו איגאיל 1611, לונדון

‘చుట్టు పక్కా నొఱకూ’

11

א

ארון על כל רגעים פירך ה
וזוא ומבריך בפי כל נשפה
בדרו וטבו מלא עילם רצחות תבינה טוב
סובביהם איתו רעמתנהה על חייו הקיש
ונחרד ברכוב על רכרכבה זנות וכישור
לפניהם כסאו חזך ורחמים מלא פבונו זו
טרובים נאותות שבנה אלרנו יונס בר
בריעה בביבה וכחטבל כת גבריה נתן
ברם להיות מושלים בקרוב תבל מראים זו
ו�ומפיקם נונה עאה חזם בכל דוחוט ש
טבחים בצעתם ששים בטעם עשים ב
כאיכה רצין קוגדים פאר וכבוד נוענים
レスטו ערלה ורעה למכר פלמותו כרא ל
בשיטש ויזה או ראה והבקון צרת דל
הלבנה שבח נוותנים לו פל גזע פרים
תפארת וגדרלה שרפים והוות עם אופני
הקדש אל אער שבת בפל

סַבְּכָן עַר יַעֲכֹר עַבְּקָן
בָּרָע עַע בָּרָע וָעָ
קָאִיָּן תְּבִיאָטָו וְתְּעַטְּמָו בָּזָר
נְחַלְּמָהָ נְבָיוָן
לְטַבְּתָהָ פָּעָלָתָן נְקָדָתָן
כּוֹנְגָנוֹן
יְהָדָה
בָּרְמָלָךְ לְעַלְמָם וָעָדָה
בָּלָדָה בָּרְצָהָ מְלָרָךְ לְעַלְמָנָשָׁדָם
הַמְּרוֹכָה וְמוֹשָׁלָבָגָנִים וְעוֹלָהָ מְוַיָּעָם ב
בָּרָרָ צָוָן לְשָׁמֶטֶת אַתְּזָרָעָשָׂו וְהַתָּהָרָעָ
וְבָלָהָהָ וְפָעָבָהָ וְהָהָרָעָ לְמָלָךְ עַלְלָהָ
הַאֲרָץ בָּיּוֹם תְּהָוָא יְהָוָה יְהָוָה אֶחָד וְשָׁמוֹ א
אֶחָד
יעַדְוָן
נְדָחָן כָּלָה כָּחָדָה כָּחָדָה וְפָמָוי
לְהָרָה סְלָמָה טְמָעָה טְמָעָה כְּקָבִיתָה
טְכָלָה כָּלָה אַכְּיָן יְסָמָה יְסָמָה נְוָלָה נְוָלָה
יְכָלָמָה וְעַתָּהָלָה תְּזָהָרָה : יְמָיָן

רְגֹזֶן מְלָפְנֵנָךְ לְאַלְרָנָי תְּאַלְדָּחָ אַכְזָהָיָה
שְׁטָסָחָה וְתְּמָהָרָה לְטָשָׁלָבָל עַוְלָהָיָה וְתָ
וְפָטָעָה וְתְּנָפָרָה לְבָנָעָל בְּלָחָטָאָתָה

נסלמי יהודים של יותם המכפרדים

וְכָלְמָלָה מְלָה־עַזָּה תְּזִלְעִיחָה הַנְּאָגָן ۳
לְבָנִי עַתְּבִּי קָלָה קָדָה הוֹלִי כָּתִי אָדָר וְכָלָא כָּנָן
לְבָנִים כְּסָעִי הַגָּרָה לְלָבָתָתָקָהִילָּה . וְאַלְפָה
כְּמָהָרָה תְּמָלֵט סָהָלָה עַל דְּרָטָל וְעַרְגָּה תְּמָרָה
הַנְּרָהָתָה תְּרָאָה כָּסָרָה נְגָמָתָה נְאָה הַלְּהָה וְמְכָלָה
מְהָנוֹת תְּלָבָה תְּהָרָאָה כָּסָרָה וְתְּהָרָה חַלְמָה מְהָרָה
פְּנָנָן אָנָי וְלִיסָּה לְחָרָה הָאָהָרָה מְכַתְּמָהָעָס וְפָטָה וְתָ
וְלִכְמָהָס לְלָלָה זְמָרָה יְבָרָה וְיְמָהָס תְּאָרָה עַדְמָא
עַלְכָלָה : וְיִלְאָה

אַלְמָנָה
בְּנָתָה
בְּנָתָה
בְּנָתָה
בְּנָתָה

בכל תיארכך את שמך יי' אלהינו ורוח כלبشر תפאר וחירום ובך מלכנו מנהלינו
ועד העולמים אתה הוא אל ומבלעדך אין לנו מלך גודל עוזר ומושיע פוחה ומצילנו כשם
ומרחם בבל עת צרה ונזקה אין לנו מלך אלא אתה אלהינו בראשית ואחרינו אלהינו אלה
ולך אchnוטדים: אילו פנוי מלא טידה כיס
ולשונינו רעה מה מזגלו וטהותינו טבח כמיהוי
רעה ועינינו מאירות כשמש זיהה וידינו פרתשות
ככשרים טמים ורגליינו קלות כאילות: אין אני
מספיקין להודות לך יי' אלהינו ואלהי אהבתני
ולברך את טמך על אהבתך מאלך אלפי אלפים ורב

רְבָכּוֹת וְחֶזְקָוֹת שְׁעִשְׂתָּ עַמְנִיּוּס אֲבוֹתֵינוּ מִמְעָרִים
גַּאֲלַתְנוּ וּמִבִּית עֲכָרִים פְּרִיתָנוּ בְּרֻעָבְנוּתָנוּ וּבְשֻׁבָּעָ בְּלֶבֶלְתָנוּ מִחְרָבְהַצְלָתָנוּ יְמִדְבָּר
כְּלֶתָנוּ וּמִמְּלָאָסְרָעָס וּבְרִיסְדָלְתָנוּ עֲדָדָה עַזְוָנוּ רִיחָמָה וְלֹא עַזְבָנוּ אֶלְעָזָבָנוּ
יוֹחָמָךְ חַמְדָךְ "אֱלֹהִינּוּ לְבָן אֲבָרִים טְפִלָּתָגָת בְּנֵי וּרוֹחַ גַּנְשָׁמָה שְׁנָפָתָבָא פִּינּוּלָשָׁן אָשָׁר
שְׁמַת בְּפִינּוּזָה יְדוּוּכְרָבָו וִישְׁבָחוּ אֶת טָמֵד "אֱלֹהִינּוּ בְּלֶפֶחָה רַק יְהָה וּבְלֶשֶׁן בָּל
תְּשִׁבְעָ וּבָל בָּרֶךְ לְתִבְרָעָ וּבָל קְוִמָּה לְפִנְבָּר תְּשִׁיחָה וּבָל הָדָבָות יְרָאָתָ וּבָל קְרָב
וּבְלוּזָה יְמָרֵן לְשָׁמֶךְ כְּדָבָר שָׁנָאָמָר כָּל עַמּוֹת תְּאַמְרָנָה "מִיכְמָה:

בצלאל עמי מתחום מטבחו ועם יאנכיה
מנוקלו. ובתוכה רגנינצ'ירקעס בעי
ליישרים נבאוה תחלה. בפי ישם
תחרומס: וברברער צעריקס מתברך;
ובלשון כל חסידים תתקרטש:

שְׁמָן וּכְרֵךְ מַלְבָּנִי בְּכֶלֶד וְנוֹרָה שְׁבָן חֹזֶת בְּלִיחְזָרִים מַלְפִּיכְתָּב "אֲלֵהֶיךָ נָאָלָה נָאָלָה נָאָלָה לְשֻׁבְחָלְפָאָר לְרוֹמָס לְהַזָּר לְקַדְשָׁע לְבָלְדָרְבִּישְׁרָוָת וְהַטְּשָׁוָת"

שאמיר צוֹר בְּנֵישׁ עַבְדָּת מֶלֶךְ:
גַּם־זֶה פְּרוּעָה טִבְעָה מִלְּבָד כִּי־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל הָיוּ מְלֵאָה בְּבָנָיו וְבָנָתָיו בְּבָנָיו וְבָנָתָיו.

אכבותינו שיר וטבילה חולן וטבילה חולן ברכות חזדאות עוז ומשלה בצח וגדרה ובכורה

ראות אדרון הנתקל אוטה בחור בשרי, ומרחט אל חיה העזים אמר:

כט ג'ז'ו

רבותינו סטנץ' גאנזען זעלס בבייט מקרט טני בענינה וונטלט
וואו נראח פסא אט בעטס לעלוי מלכון טל עדט

וְקַבְלוּ כָּתָרָה תְּפִשָּׁוֹ חֲוֹתָם גַּעֲלָם
וְנִתְּנֵן בַּיְדֵךְ בַּיְדֵי לְיִצְחָק בְּרוּךְ בְּכָלָם
וְלֹא אָזְרוּ רָאשָׁתֶךָ
יְבָרְךָ וְתִּמְצָא כָּלָנוּ חַדְרָתֶךָ יְמִינָךְ פָּלוּגָךְ
יְלַמְּדָחָנָיכְּבוּ אֲלֹהִים עֲלָמָם :

**ביבלי'ם ליעוּהוֹת אָסְוִירִים
רַשְׁתָּוּם בְּהַדּוֹשׁ גָּוָן עֲמָלִים
וְחַזְקָן בְּרִית מְלֵהָה מִפְּרִים וּמִעֲקָרִים
תְּנִינָסֶה קְשֻׁבָּכְמִשְׁמֵי אָנוֹרִים
זְעַרְבָּרוּ לְאָישׁ וּבְרִים
לְסַלְחָה לְהַפְּשָׁר רַצְעִים וּשְׁבָרִים
בְּסַטְּהָוָא אַלְיהָיַעֲבָרִים
עָרָכָה כְּרִיכָּסְבָּכָשׁ בְּכָל עֲבָרִים**

טוטח צויטל הא בת וו זומחו לא פידים בערים
שואונז ביטברס כלעיס וטפרק וויז
העכמת מספרים :

כרמיה לעבר לא ייסר בדברים
 ממכת רס וער מכת בכוריהם
 נכגע ערפם והיריד נאנס לעפ'יס
 ערד'ין בקס'ז חוב ופונקנס יק'יס
 קרת צאן ממכבלאות עלי'יס
 רג'ליס נעה מ'זות מגננס חנגו'יס איזו'יס
 דיאו'ינע פולנחת אב' מאיריס
 ב' חיזעה לאָרֶץ פסחים לא נכשרים
 לבו' ימי' הפסח בעבטים להיריר וו'יס

ובְּכָר לַעֲבֹדָה טִиш אֲשֶׁר הוּא תּוֹמְרִים
וְכָר לְאַחֲרֵן וּמְשָׁחָה טִиш טְלָחוֹת וְצִדְקָה
כְּרִישָׁת אַלְמָה טִשָּׁה לְלִיל הַנּוֹרָה
בַּיּוֹם כָּבֵר טְלָמָה בְּכָל עֲנָקִים וּמְסִים
וְכָר לַעֲבָרִים טְנֻעָשׂ בְּנֵי חֶזְקִים
וְכָר לְמִקְנְטָה חָרָב בְּחַטָּא פְּסָרִים
וְכָר לְאַרְבָּעָה גְּלֹזָות נְכִי צִוְנָה תְּקִירִים
וְכָר לְבָס יְשִׁיעָות אֶשְׁא וְאֶרְאָם

מִסְתַּכְלָלֵי עֹמֶד בֵּין הַאֲלָלִים

וְכֹנֶת קָנֵת תְּקִמֵת עַתָּה
דִּתְקִין לֹא בָּתוֹ פּוֹרֶחֶל אֲבָהָה פָּסָר
וְלֹא אָנוּ יְהוָה בְּפָגָר לְעַלְלָה

וַיְמִימָּנֵי בְּעַמּוֹת

או גראנץ שעבודהוים
במרוצבאים כחובים ונפרים
השליכו היטוליאור וכרים
זעקו וחנכו לא למשפיל ומרים
טס נירא ובאה להוציא אסרים
בעיז נאמן הילר למילר מזחים
כבוד וסביר למלוי חילקה קשות אמרים
ספר ליכוחו ונחל בברורים

פְּקִדֵּי
עֲזִירָה שִׁיבּוֹ אֶל-הַיּוֹן אֶחָר בְּאֶרְדִּים
רְאָמִים מְעַשְׂיוֹ וְגַפְלָאָתָיו רְשִׁיחָתָיו בְּ
אַבְּנוֹתָיו

בכל ואת לא טב ולא רחיק מבערדים
יעזר בגעז מטענים ועכורים
וונחמו חטנונדוקים געירים
טהר ללחום זוויס חשייס ומטריס
לעכני גאנטס האהדר בערים
לא אבלו על מצות ומורדים
נעטח ליטז רמיהה בגין נטריס
אאליגטס רפסח דהילאים ושירים
בבל השבה לנויארכטורים

מה טעם בחוץות מטבליים ושוררים

**מה טעם טני תבשילין בקערה טהראים
מה טעם שלוחן ממוקמו עיקרים**

טעה בוצע בפרוסת כבירות חרדים

טעה טעס בהיסבה טוֹתִים תּוֹמְרִים

בְּהַתְעָשֵׂב רְאַבְרָהָן & בְּנֵי אַתְּרָה

טעה טעם על בזס חמשה הילל הנרוול גוטרי

עמַל אָנִי עַמֵּל לְהַזְוֹלֶם הַבָּא וְהַ
עֲמָלִים לְכָאָרְתָּחָת : עַל בָּנוּאַכְּרָךְ
אַרְתָּךְ יְאַשְׁר יַעֲצֵג אֶלְיָלוֹת יִסְרוֹןִ
כְּלִיוֹתִי : לְכָן שְׁוִיתִי " לְגַנְרִי תְּפִידִי
טִמְעִינְבָּל אַזּוֹת : לְכָן טִפְחָלְכִי גִּנְלָל
בְּבוֹרִי אֶפְבָּטְרִי יַטְבּוֹלְבְּטָח : כִּילָא
הַעֲזָבְנָפְטִי לְשָׂאָל לְאַתְּהָן חַסְדִּיךְ
לְרֹאָתְשָׁתָחָת : תּוֹרִיעַנְיָאוֹרְחָנְנִים
טוֹבָע טְמָחוֹת אַרְתְּפָנִיק גַּעֲיטָוֹת
בִּפְנֵיכְךָ נְעֵץ : וְאַנְיְחָפְלִתְלִיבְךָ עַת
רְעֵזָן אֶלְהִים בְּרוֹב חִסְדָךְ עֲנֵנְבָאָאת
יְשָׁעָךְ : וְאַנְיְבָרוֹב חִסְדָךְ אָבָא בֵּיתְךָ
אַשְׁתָּחָוָה אֶל הַכְּלָדָרְשָׁר בִּירָאָתְךָ
פָּה טּוֹבָוָא חַלְךָ יַעֲקֹבָשְׁכָנוֹתִיךְ
יְטָלָאָל : אֶכְאָרָח לְפָשְׁכָנוֹתִיךְ
אַשְׁתָּחָוָה לְהַרְוּסְרָגְלִיךְ : אֶקְרָבָה
פְּנֵיךְ בְּתֻודָה בּוּמְרוֹת אַרְשָׁהָלָךְ
יְאָלָה יְשָׁעָתִי יְסָעָקָתִי בְּלִילָךְ

אָלֹ מָה בְּרֻכוֹת

סְמִיכָה קָדָס לְפָנָים כָּל יְסָדָה סְמִיכָה מִבְּלָא
לְכִינָמָה נָגָה סְמִיכָה כָּל סְמִיכָה מִבְּלָא
תְּהָא הַאֲלִיךְ מִלְּאָךְ מִמְּנָךְ אֶל תְּקִרְךְ מִלְּאָךְ
סְמִינָמָר אֶת מִקְעָטָנוֹ שְׁאָרָתְךָ לְבִדְין נְקָבָי
קְרִידָס תְּפָלָתָנוֹ מִפְסָס סְמִינָךְ רַכְמָן לְקָרְחָתְךָ לְלִיאָךְ
יְמָרָאָל נְכָנִיסָתוֹ לְכִתְתָּהָנָתְךָ לְהַתְּכָלָל תְּבָלָתְךָ
מִחרְיָתְךָ מִתְּחִילָה וְאַמְרָה

כָּל רְעוּלִים יְרִיעָזָן מִלְפָנִיךְ יְאָלָה יְאָלָה צְבָוָתִי שְׁתָחָן חַלְקִי
בְּבָתִי פְּנִסְיוֹת וּבְבָתִי בְּדָרְשָׁוֹת וְלֹא
תַּתְּהַנֵּן חַלְקִי בְּבָתִי קְרָקָפָאָות וּבְבָתִי
טְפָרָאָות טְלָנוֹים טְהָם עַמְּלִים וְאַגְּ

שער לחلك השני של מחזור כפי מנהג קים רומא עם פירוש קמיה דביבונה מהרב יוחנן טרויש, בולוניה, ש' (1540)

אבינו מלכנו קרע רע גור דיןנו.
 אבינו מלכנו שוחר חוכותינו
 אבינו מלכנו סלח וסחול עונותינו.
 אבינו מלכנו טהרה והעבר פשעינו וחטאינו מנגער עיגיך.
 אבינו מלכנו החירנו בתשובה שלמה לפניה אבינו מלכנו אלתישיבנו ריקם מלפניך
 אבינו מלכנו זכרנו בוכרון טוב לפניך.
 אבינו מלכנו בתבונת ספרותיכ
 אבינו מלכנו בחתנו בספר ירושה ונחות
 אבינו מלכנו בחתנו בספר פרנסחה וככללה.
 אבינו מלכנו בתבונת ספר סליחה וטחילה היכפרה.
 אבינו מלכנו העטח לנו יטועה בקרוב.
 אבינו מלכנו שפעו לנו וחסוריהם עלינו.
 אבינו מלכנו קבל ברכותים זכרען את תפלהנו אבינו מלכנו עטה למתעך לא למתעןינו.
 אבינו מלכנו עשה למשען שטך הנזרול הגבור וחונרא.
 הרביס ותיק ריב החדושים ווחם עליינו והוותינו.

ואומר קידוש גמור והולין לבתיהן ואוכלין סעורין : ולמה מחרוזין קורות שאכלו טמא יארע להן בסעורה חסנאה ווינגן בסעורה לא כמותרין קומס הסעודה ומפסיקן מטבחינו ים : אחר שאכל הולין לבתיה הדגש תחפוץ וחתעת פין במילין ויקום והחונייר לפניה התיבה והחוחל באיסיה ובבראה ברוחה ובוש ואומר כל גדרים :

ונגידרים ואסרים והקדושים וחרטים ושבועות וקיומים טנערנו ושאנסנו ונחקרשנו ושחררנו וטנשבענו שיקטנו ותקבלנו על גבינו בשבועה כיום צום הכהנים טעבר עד יומם הכהנים וזה הכהן עליינו אסגר בכלם חורנו ובאנולני איבינו שבטלים גדרנו אין לאנדר אסף אסרגן אין באסף אם הקרט הקברן אין באן הקרט אם חרם הקרטן אין באן חרם אם שבנענה נשבענו אין באן שבנען אם קיומ קיפטן אין באן קיומ בטל הנדר טעקוין בטל האסר טשקרו בטלה הקדוש בטקוין בטלה החכם בטקוין בטלה האטה בטעה בטקה ריה בטלה הקיום בטקוין לאנדר ולא אסף ולא הקדש ולא אחרים ולא שבנען לאלאים יטה אסילהה וטחילה וכפירה על כל עזנותינו :

הקרום והעננים עוקבים מפטרון
דסיך מכוון היה יותר ורוי. הילך נטף כבשכלה האכנית רוחבניאו-וירט רעם טרי. וכח
עליה מושך דילוחן כבשכלה האכנית רוחבניאו-וירט רעם טרי. וכח טערת עונחת פלגי הדר מחלפין זמינות ורויים ניכרים
האנט לאייסטן גלטסן מערכתי זמינה טריטוריה מלון נאנו לאטמאלא נרכות קוווטן זריך קרל רם מלחומיין. ורווי קר מודרינט ורוי ורויים ניכרים
תיר וגונה נטרכן מעכני נטהלן נכתה קאנט ארטומת בזון מואן אלתוינו גראטינן בזון.
בגלו הילך נטרכן ארכאנס טרי קאנט הדרים מלחיקט ואולר טים פלך מזאיגין לאלה תארת מלחטן ערבית. כל
הארונות ומגשנאותן משלבנה יוט אנטומוס טבר טר יוס-אנטומוריס היז. סטלאן חורמן וכומתתוניות נטרכן זגדורים ואוצרוים והאטכובו
היר גברנו גליאוד ננד גלטסן תין העופם. ונקפה נטרכן תא עה קאנט לסתורי טריה פטרכן נאכ' וגאניב גלער עיס כטוריים נאכ'

מחוזר כמנג קיך רומה, מנטובה, שייז (1557): השער לחיק הראשון

סימנה טרי

קוידוליאמו איז דומדיות אויסטן איז להירת נזך
טרורטיטום: גוואדדה ליקינטיז' רודקערת
לפערטער מיאת איז אמי סאלוחה: טורעת
אנטה חמייה אליל ריפוקטנטו טואקי דומדיות
רימפרטאו סופי טי קי טקפסט לאגטראט
בטערטילוקיו טיאו בלגריטה לו פירטיאו זי
קפינטאטקנו יראז' ריבניצ' רומריה גלטער
לו ויטה קרטס' קי פאוולאלאראו איזא ציאלס'
אינו טיאו איזא דמיי פילו אונטינטו פיאו אען
אומט טגנו: פון קחה

ק, ריפונטיאן איז דומדיות טפוי ליטסידט
טואיסופרטי: קומז' טאליהו גלטער
אלצראז' איגלונט זומדרת קיאטראז':
לו ווטרה מאיא איז דומדיות ריטטראז' אונקזען
הה טואטומז' לו פופול טואז': גערני נזעטני
דומדיות ליטרט אלחקסט טוא: סידץ' זי
דומדיות ק איזו ס' קויז' טואז' איזו ס' קויז'
טוא פיליז' זי לאגצילה טוא שול'יסט' ליילנער
קי טיא אטס' אונרפה קראז' גונרפייגאואר טער
סטוא געל' טש' זי דומדיות קי' אמאראז':
יוד א זי

דומדיות ארינקוריה נזאי ביגראיך
ביברקה לקסטה דישראל
ביבריקה להקסטה דיאתון: ביבריקה לי
טיפנטן ד' רודקערת לי מיצני קול גראנו:
אדוניה רודקערת סופר וואו סופר וואו איז סופר
לי פילילול ווסטער: ביברקי פאיטו וואו דומדיות
דוחטער ד' ציל אידר מידה: לי ציל ציל
ד' רודקערת א' לטירה דיאו איז פילילול ד' לומז:
נון ליטרטו לאודאן דומדרת איז נון טומי
קוויל ק' שנינו אלפוסה: איז נוא' בנדיטו
דומדרת דטנו פין אקיפר לודטער דומדרת:
אל' מוערים איז אל' חנופה דיז אנקורה
קויסטן:

אמאי ק אנטק דומדרת לווצ' דיל
רביטמיגט טיאו: ק' ק' געאו
לרכית סואה אט' איז געל ד' פאי ק' אסראז':
אי' אראז' מ' דזלויר ד' סורט' א' אונסטיא' ד'
פושט מרטז' אורה מ': אוננסט'אה א' טרסט'ז'
טראז' איזו איגלונט ד' דומדרת קיאטראז':
ס' רינז' דומדיות סקנפת' לאיסטה מיאן
קורודוליסט

מחוזר חלק ראשון

כְּפָכְבְּנֵג בְּלִגְלוֹזִיפִיאָוּם

בכמה הטענות ויפואים

שר לא הי

בגין באה מטבחו של קצין צבאי, שפָּרְשָׂה בפָּנָיו. ובראש הדריך ג'ונס.

נרכס בנטיאת כבאותה ואן דינאורה

סמכות
Con licenza
d' Superiori

לזום אחר קמא

לנחלתה. בקבוס מאו ולוֹדוֹתָכֶלה:

וְאַכְזֵן עֲתָה קָוטָם לִקְטָמָה. חַיָּשׁ טָהָר
טוֹיכָא חַרְיעִיתָרָאשִׁין. הַרְוֵי בְּמַה לְהַשֵּׁיב
אֶל קְרֵשׁ אַדְמָתִי. קְרֵשׁתָךְ אוֹ אַעֲרֵץ נָאֵל

תְּבִרְבָּתָהִי:

۱۳

אחד ואין שני: **תהי לך לשרני ברית** יי' ע' ח' כה' ג' נגמ' אמת ביגב וביגי: שמורה לי ולנוו' יט' ג' כה' ג' :

בַּיּוֹם עֲשִׂיתְךָ יְמִינִי בַּיד הַדְּרָה וָאֵישׁ יְמִינִי וְאַנִּי

תָּמִיד עֲפֵךְ אֶחָות בְּדִימַעַן

בְּנֵי בְּכִירָה הַיָּאָלָה . שְׁגִיפְשֶׁגֶן מְאוֹרָה .

ודיראָזִים באַהֲן: אַפְּשָׁאָזֶן גְּרוֹבוֹת:

וְנִזְמַן וְרָאָבָה: **וּבוֹעַ** בֵּן אֲשֶׁרֶת: **וְשִׁבְתָּה** בְּאַזְזָל

עטניאנו. רוח אוחז בהוננו

וְהַנִּזְמָן בָּנֵי בְּנָה

הנומן בירוחם של ימינו. חילב בראברובות דבש

בְּרִיאָה בְּרִיאָה בְּרִיאָה בְּרִיאָה בְּרִיאָה בְּרִיאָה בְּרִיאָה

וְסִדְרֵךְ בָּנָן קַיָּשׁ קַשָּׁה. אֲבָבָתְּפָתָא אֶבְיוֹחָה.

בָּאֵבִי רַאֲתָה עָלָיו חַנּוֹתְאֵיל
סָאָקְמִידְבֶּרְגִּים נָעָם קְרִבְמִין

העירות ימין ו**תפורה עס נערם**, ו

זֶבַח רָאָמִין וּכְפֹן יְדוֹ נָגֵר וּטוֹב מְחֻצִיתָה כט' סדרי כתבי

עַמִּים שָׁקְלִפָּן.

ימיתני. נזקנו יוציאו:

מחוזר כפי מנהג קק' הלועזית יצ'ו', וינויציאה, שמי'ז (1587) : השער לחלק הראשון ועמוד מתוק אותו
מאניגו : באלויתם מאציג מחותמי ובהכריות מארחים

סדר תפנות כל השנה במנdeg קהיל קדוש איטאליאני, וינויציאה, תקכ"ל (1772): השער

ערבות של שבת

וְזִכְרוֹעָנוּ בָּרוֹךְ יְהֹוָה לְעוֹלָם נָעוֹלָם
בָּרוֹךְ אַתָּה יְהֹוָה שֶׁלֶג הַלְּלָס אֲשֶׁר בְּלָה מַעֲשֵׂיךְ
בְּוֹמֶת הַשְׁבִּיעָה וַיְקִרְאֶרְךְ שְׁכִירָת קְדֻשָּׁה מַטְרָב וְעַד
שְׁרָב וְתָתָנוּ קְנָוחָה לְעַפְתָּו וִישְׁנָאֵל בְּקִרְוּשָׁתוֹ בְּזֹרְאָה יוֹסֵף
וְעַילָּה צָלָל אָוֹר פְּנֵי חֹשֶׁךְ וְחֹשֶׁךְ סְפִינִי אָוֹר הַמְּעִיבָר
יּוֹם וּמְבֵיאָה לִילָּה הַמְּבָדֵיל בֵּין יָם וּבֵין לִילָּה יְיָ אַכְאָות
שְׁמוֹ וְשִׁמוֹ דַּי וְקָנִים פְּנֵי דָאָה וּמְלוֹק עַלְיָנוּ רַעֲלָס נָעַד.

ברוך אתה ייְהֹוָה עָרְבִּים:

אהבתך עַלְיָס בֵּית יִשְׂרָאֵל עַמְךְ אהבתך תֹּועָה וּמְצֹות
חֲקִים וּמְשָׁפְטִים אֲזִירָתְנוּ לְסִלְתָּן עַל בְּנֵינוּ
אֱלֹהָינוּ בְּשִׁבְבָּנוּ וּבְקִנְגָּנוּ תְּן כְּלִיבָּנוּ לְשִׁיחָה בְּתִמְנָה רְגָנָה
גְּנִישָׁתְנוּ גְּנִילָה בְּרַקְבָּדִי תְּלִמְדָר תְּוֹתָךְ וּבְמִצְוָתְךָ לְעַלְיָה
וְעַל פִּי הַס תְּיוֹשָׁב וְאַתָּה יְמַנְּוּ וּבְהַס נָהָנָה יְמַס וְלִילָּה
וְאַהֲבָתך אל תִּפְרַט מִמְּנָעָד נָעַץ נָעַצִּים בָּרוּךְ אתה
יְיָ אַיִלָּב אָתָה עַפְוָנוּ וִישְׁנָאֵל:

ואופרים קורת שבעתחו ברךך עמור ב-

וְאַמְנוֹנָה בְּשִׁבְיָא קִינְזָה נָעוֹת דְּבָרָתְךָ הַקְּשָׁבָתָךְ
וְשִׁמְמִיעָן זְבוֹר חַלְלָתְךָ טְהוּווָס יְרִשָּׁוֹת פְּתֻוקָּה
הַיָּא לְרִאשׁ אַרְבָּעָה מֵעַת נְתִינָה שְׁמַחְבָּתָה לְבִבְשָׁוּוֹן:
עַלְיהָ פְּרִידָה זְדָקָה גָּאָתָה רְזָמָתָה שְׁבָתָתָמָר בְּיַדְךָ וּבְיַדְךָ
אָוֹת חַיָּא לְעַלְיָתְךָ בְּיַדְךָ שְׁשָׁת יְסָטָן עַלְמָךְ תְּלִינָה וּבְשִׁבְיָה
עַתָּה לְפִשְׁׁוֹן שְׁתִינָה לְעַמְּקָם יִשְׁרָאֵל וּבְכָבוֹר שְׁמָךְ שְׁבָחוֹ
וּזְפָרוֹ בָּרוּךְ הוּא מְשַׁתְּחַווֹתָךְ וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְךָ אָנוּ שִׁירָה
בְּשִׁמְמָה רְבָה וְאָמָר בְּלָס מִבְּטָה בְּאַלְיָס יְיָ מִ
כְּמַבָּה

ערבות של שבת

כְּפֹנְכָה נָאָדָר בְּקִדְשָׁה מָרָא תְּהִלָּות עַלְיהָ פְּלָיאָה שְׁזָמָנָה
שְׁבִּיעָה רְאָא גְּבוּרוֹתָךְ עַל הַיּוֹם יְהֹדָה בְּלָס חֹזֶזֶה וְהַפְּלִיכָה
וְאָמָרוּ יְיָ יְמִילָה לְעַלְיָס וְאָדָה: תְּחִיהָשׁ יְשָׁנָה לְשָׁזָמָנָה
עַנְיָה רְחִיפָה לְצָאנָה וְאַיָּל יְהֹוָה עַד לְבָהָה פְּכָרָתָב
וְהַשְׁעָטָה לְצָאנָה וְלֹא תְּרִתְנָה עַד לְבָהָה בְּרוּךְ אתה יְיָ
בְּאָלָה יִשְׂרָאֵל

הברכות לפני קריות שמע ולאחריה
שבועה שבת מאותו סדר תפילות

לשוני וחמיishi ס"ו
עונגתיינו ובעשינו היה בפֶרְלָגָן
על בַּלְתָּאָטָגָן :
בימיתשוב אוכור א"ס ואח"כ
הבללה פְּנֵנו אָמֵן תִּשְׁפֹּת :
הבללה כְּפָנָנו בְּזַהֲרָה :
הבללה כְּפָנָנו בְּלוֹת וְטַלְוָל :
הבללה מְפָנָנו רְבָר וְקַשְׁתָּה :
הבללה כְּפָנָנו הוּא עַל הַהָּה :
הבללה מְפָנָנו וְסָרָה עַבְנָה :
אללים :
הבללה פְּנֵנו יְשָׁם וְעַבְרָה :
הבללה כְּפָנָנו תְּרִינָה וְקַצְּקָה :
הבללה כְּפָנָנו שְׁנָרוֹ קַעַשִׂים
דעת

לשוני וחמיishi
כל בְּכָא עַלְנוּ כִּי אָכִת עַשְׁלִית
נַעֲמָנָנו הַרְשָׁקָנו :
בַּתְּהָא לְפִינְךָ שְׁבָרָה
וּפְרָה נְסָפָר לְפִינְךָ שְׁבָרָה
שְׁתַקְתָּס הַלְּאָלָל גַּנְשְׁלָהָה
וְעַנְגָּלוֹת אַלְתָּה יְרָעָה : אַתְּה
יוֹרָע בְּעֵין עַזְלָס וּפְלָלָתָה פְּתָרָה
כָּל הִי אַתְּה חַזְפָּשׁ כָּל כְּרוּרָה
כְּפָן וּכְיַזְנָן גְּלָוָת לְכָל אַיִן בְּלָל
צְבָר גְּעָלָם כְּפָר וְאַיִן נְסָפָר
סְגָר עַזְנִיךְ זְרִיכָן פְּלָקָגָה
עַל אַלְתָּנוֹ נְאַלְתָּנוֹ אַבְוֹתָנוֹ
שְׁתַפְלָה וְתַבְולָל לְנָנוּ עַל בְּלָל
עַנוֹתָנוֹ

סדר בית תפלה במנהג קיק איטליאני, פיסא, תקעיו (1816): השער ושני עמודים של תחנוגים

סדר בית תפלה לאיטליאני, ליבורנו, תקצ"א (1837): השער ושני עמודים מברכת המזון

ברכת המזון ר"ט
חָסָרוּ : וּבְחָסָרוּ הַבְּרוּל וְיִרְאָה
עָפָנוּ כִּי הוּא אָלָל בְּן פְּרָנֵס
וּבְכָבֵל אָחָת הַבָּל . וּפְכִין קַוָּן
לְכָל בְּרוּתָה וְלְכָל פְּעָשָׂה וְרוּחָה
אֲשֶׁר בְּרָא בְּגָבָר אֲסֹר פָּתָח אֶת
יְדֵיךְ וּפְשָׁבָע לְכָל מִזְרָן
בְּרוּךְ אַתָּה יְהָוָה אֱלֹהֵינוּ אֱלֹהֵינוּ
נָתָת לְךָ יְהָוָה אֱלֹהֵינוּ גַּנְפָּתָה
פְּלִבְנָה גַּבְשָׁבָח וְזָרָנוּ
וּבְרִיךְ סְוִישָׁעָנוּ וּבְגַלְבָּה
פְּלִבְנָה מְלָךְ יְהָוָה תִּיְשְׁעָלָם
עַל שְׁהַנְּפָלָת לְאַבְתָּנוּ אֶרְץ
חַדְדָה וּבָה וּרְקָה בְּרִיאָה
כט יג וּתְהָה

סדר ברכת המזון
שְׁאַגְלָנוּ קְשָׁלָנוּ :
וּשְׁוֹנִינוּ
בְּרוּךְ אַלְתָּנוֹ שְׁאַגְלָנוֹ מְשָׁלָן
וּבְטוּבוֹתָנוֹ :
וְאַם הַוָּא יִתְהָר אַחֲר אַכְילָתוֹ
סְבָרָךְ וּסְתָחִיל וְאַסְפָּר
בְּרוּךְ פְּשָׁבָע לְרַבְעִיטָם בְּרוּךְ
הַוָּא וּבְרוּךְ שָׁמוֹן :
בְּרוּךְ אַתָּה יְהָוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ
קָעִינְפָּתָן אֶת הַעוֹלָם
כָּל בְּעֻכָּרוֹ שְׁמָמְנָאָל וּבְטָנוֹ
כְּפָן וּבְחָסָר וּבְרָהָם נְאָסָר
נְתַנוּ לְךָ לְכָל קְשָׁרָכִי לְזָוָלָם
חַסְרוֹ

סדר תפלה
כפי מנהג קק", בני איטליה י"ג
מתורנש איטלקית

FORMULARIO

DELLA

C R A Z I O N I
DEGL' ISRAELITI
SECONDO IL RITO ITALIANO

TRADUZIONE

D I

SAMUEL DAVID LUZZATTO.

RIVEDUTA ED APPROVATA

DALL' ECCELLENTESSIMO SIGNORE IL SIGNORE

ABRAM COLOGNA,

CAVALIERE DELL' I. R. ORDINE DELLA CORONA DI FERRO,

RABBINO MAGGIORE DELLA COMUNITÀ ISRAELITICA

DI TRIESTE.

Parte I.

VIE NNA

APRESSO ANTONIO SONILE DE SCHMID, STAMPIATORE
CAPASHEO - REGIO PRIVILEGIATO.

M D C C C X X I X .

סדר תפלה
בכתב העברי

עמנואל סטון סדר תפלה וכו'
ראשית הקומת באיטלקית מאת שדי'

סדר תפלה כפי מנהג
קק"י בני איטליה י"ג
מתורגם איטלקית בידי שדי'
וינה תקופת (1829)

PREFAZIONE.

Che agevol molto meno di che suppor non si potesse egli sia il tradurre da una ad altra lingua, ancorchè fra esse omogenee, non saprà dubitare chiunque del tutto novizio non sia in qual che genere di letteratura.

Senza far parola de' passi che apparir sembrano oscuri od antibologici, ove il traduttore, dopo aver ondeggiato fra' diversi sensi, di cui suscettibile a lui sembra il testo originale, vede insine dalla stessa incertezza strascinato ad abbracciarne, quasi direbbei a cieca sorte, uno fra' molti; senza discorrere de' casi che luogo dar potessero a dubbj di lacune od interpolazioni nel tradotto testo; senza insine tener conto delle difficoltà, cui sovente incontrar può l'interprete, di rinvenire nella propria lingua voci ch' esprimano con precisione l'idea modificata o graduata, cui determina il vocabolo studiatamente impiegato dall'autore: può altronde mai attendersi di avere nella più fedele e nella meglio elaborata traduzione quella, per dir così, integrità metafisica, che a livello la sostenga dell'originale? Le circonlocuzioni, parecchie volte inevitabili, onde giovare alla chiarezza, e la

*

sin-

מחוזר כל השנה
כפי מנהג
ק"ק איטאלייאני ע"ז
נדפס בשני חלקים
חלק ראשון

כולל תפלה של חול . שבת . ראש השנה . יוצרות של שבתו
 והמיוחדות . סדר חנוכה עם פרשיות . ותענית עשרה בטבת . ותענית
 אסתר . וסדר פורים . סדר פסח עם הנגדה וברכת המזון . ופרקן אכבות
 וחג השבעות . חנינות שבעה עשר בחממו . תשעה באב . ויוצר של
 נחמו . וכל הדינמים השיכים לכלם דבר יום ביווטו . ותרנום החגיגות
 המיוחדות . ופרישות קטנות לכל השנה :

וכונף נס זה חלק ראשון
מבוא למחוזר בני רומא
 אשר מניר החקס סטפנוס
כמו"י שמואל רוד לוצאטו ס"ז
 מריצין טורח נמלרכיס לרביבס אשר נפלודוכן :

פה ליוורנו ע"א

שנה ה' קצ'תוי כי י' יסמכני לא"ג
 ברפום המשובח
אל שלמה בילפורטי וחברו ס"ז
 מליטופוס ותוכתי קפלייס

מבוא למחרור בני רומא

חלק ראשון

קדמונינו וכרכוס לכרכה קשו לנו מטען סרכנות לבודות לה ולחפלה פניו, אך לנו נתקכונו נתקנתם טיסיס נסח פלטוגנו קבוץ כיתד כל חמוס, עלינו הן לסוסך וממנו אין לנרטע, אבל פיה כוונם ליקוט בקרוב כל ייחול סרכניות אשר פלייס נודה לאלהינו ונחתפל אלו, ולקזוע לנו סדר סרכנות וסתפות, וכן נטהר מרך טיסיס לפני קריית שמע והחתת נחליה, וכטרכ טמיס לטיסיס גכוות, וטיטית וטטסהה אטפלה פותחת נשלט נרכות סל סודיס, רילונא ארכות, טיסיס גכוות, וטיטית קדרות ב', וח'כ טטיס פארה נרכות לאלהת לאריכו, וטטס טחלה בקדחות טננקה מלהל טיפנכו דטה נינה וטכל, וויהריה נכח עט גכוותה, וח'כ עט הסליח, וויהריה טל גרגולה, וויהריה עט שרטיה, וכן עד טומת תפלה, וויהר כן נסיס בענודת וטולדה וטיס פלאס; וכל זה כדי טיסיס עיך התפלה ופעין כל כרכה וכרכפה, וסדר סרכנות וטמיחת וחתמתן טוה בקרוב כל יטולל בכל מקומות מותקנותים.

כך לנו בתאו קדמוניין זל' הגרכות והתפלות טל ספר, וכטרכ קמרו (ט' כת' י') כותבי ברוכות כשורשי הוורה, וכטנוו נכל ייוח' ולכל סליח נבור טהירן וקדר כפי חכםתו, ולפיכך התקיטו טמוונה פארה כלוח צ'יסך טלית נבור חפלתו בינו לעין עזמו קוויס טיהריה נהווי כל צ'עס (ר'ה' כת'ה' נ''), ור' הליטוור או'תר (רכ' כת' פיך ד') בטוטה תפלוו קצטף להן תפלוו החגויות, וח'כו ר' עמשון בן תניןול קה קמרו (הנוט נורק ב') אל מענה תפלאך קכט, הילן רחמים ותחנוגים לפני מקוט, ופירות קכט סמתפלל כמלות קבשות וויהנו מלהט בסן דער, כמו טפיאטו דבש ורכ' יוסף (רכ' כת' ט' ופירות דט' וס' יונ' לאן קנט, כויס בן ה'תמול וכן מהר. (וישן דברי קלמי' ודי טירק מס' ג' גירדי מורתה כת' נטפר סולסנוי היירטהטסא אמאלאן 1840 פחד' 209 וכטרכ ר' RIVISTA ISRAELITICA קין פלאו קל' נעד כת' י').

כך טיס סדר נודג כל ימי חמי סמסנה, ומפני זו סי' טהיררכו לגדודו (נרכות פיך ג') בלהוואר טל קה נבור עיש' וחמץ. ועל טוב' יבר טמך. מודיס מודיס. טהקהון נהנו; טהס סי' סנסט קבוש מטה, מסינן מעלה טל סדעת טהירן ג'וס בתפלתו לאונות הילן טהינס כנוסח סמקוכל בינו? וכן בספרא (ברא' ואט כרכבה, על פזוק ואמרה ה' כסין בא') טיגין: וויה' טמונס ערפה סתקנו חכמים טהירס טהירס טהירס מפהפלגן, לנו פתיז ברכוס טל יטולל תפלה עד תפחו כטחו עט מוקט. טהירר הילן גנדול האבורה וטגרו, קלותה וויה' טמך. וח'כ מפיר קסורייס. וח'כ רופיה חוליס. וח'כ טהיר טהינס נך. סנה נסח קדרות אה' וויה' טמך. אנטו הומרים גרא' טבב' זויס וויס ככטורייס, ס'ו' ממר כהן סטטונס ערפה טל כל יוס וויס, פטו נרכות מתיר ה'סורייס ז'ג'ה נטמונס ערפה טבנה; וויה' ס'ו' סי'ה תקנת קראמיין זל' ענתפלל טמונס ערפה כטוחה הילן טני, ר'יך טו' נסח התפלות שמופרס מכמה דורות כיטרול, מטונס מנוסח היג'ווט בפל' ספרא דבי ר'יך? וויהר כי מתיו ה'סורייס הילן כרכת גו'יל יטולל; וכלהמת יקאה מ'ל מה ר'ילו לטוכר נהויל סדרל כרכות קראמיון טה'ז'ן ג'יל' דרכו סיחוד (ר'טה' ז'ה'ה, קפואה, בלחה וטאל) ? תלכד כי מ'ה מוקט לברכה ז, קה'ריה טה'ז'ן עתידין לומר ה'הדר בן מקבן נהי' טמו יטולל. כויה' ירעלס וממיה' קרן יטוט? לנו ר'הן דרכויס כי ברכת ר'ה' גניעו לנו נטקה על נג'ולת פָרָומָה, הילן על נג'ולת ס'ו'יליס קשומדייס בס'ב'ה' וכרכ'ה' כל'ן, וויס נקכ'ן

מחוזר לשכבות ולבושים במנהג קהילות איטליה

כפי הנוסחה שתקפללו בו אבותינו מאנו ומקרים
בגילות רומא איטליה. ובאשר גרשו משם
בשנות ר'יב"ש מזאו לחתם מפלט בשלוניקי
בעיר דהיום אנחנו אוחזים במעיטה אבותינו בגדינו
להתקפלל כפי חופה וקדומים דהה.

נידיעו לךנו כי באנשך כוונן בדורות עברו
נפלו דברים בין בני הקדשה קראות ניפורו
לשלשה ראים. נקראו לדם ישמות ברושים:
איטליה יין, איטליה חיש, איטליה שלום.
הם בני לדם איש בית הכנסת מיהר אשר עלה
בלם על דמונך בליל בעברות שלשים לאב
שנת חיתר'יע. ומן זהה נישבו להקות אנרכיה
אחת בראשונה ולא בהצוו עוד עד בא מנהם
מבשר חשלום אמרן

טייפ. אשר ברודה - טאלוניקו

סדור תפלה

כפי מנהג קהילות קדושות

איטליה י"א

הונה בעיון נמרץ
ומזוקק שבעתים
כפי השנה ידו
ע"ש מעלה החכם
כט"ר דוד יצחק פאנצ'יריו זצ"ל
תשורת בקדושים
בק"ק רומא י"א

שנת והקריב את קרבנו לפ"ק
ברפום אחים הנפבים מאבדני הי"ו
בעיר רומא י"א

מודש

לזכרון המחבר הנכבד ה"ה
החכם חסיד וענו
כט"ר דוד יצחק פאנצ'יריו נ"ע
שבוכותו לא נפסקה התפלה מפינו
בימי הוויפה ובשנות המלחמה

ת' נ' צ' ב' ה'

DEDICATO

Alla venerata memoria del pio e giusto Rabbino

DAVID IZHAQ PANZIERI

per il cui merito

nella Comunità Israelitica di Roma neppure nei
momenti più oscuri della occupazione tedesca
vennero meno le pubbliche preghiere né cessò
l'osservanza delle millenarie tradizioni d'Israele.

סדר תפלה לפי מנהג קהילות קדושות איטליה י"א,
וומה תשיעת (1959): השער. מהדורות מצולמת
מוסידורו שנערך בידי הרב ד"י פאנצ'יריו ונדפס
לאשונה בשנת תרפ"ד (1924) בוינה — בודפשט;
uced: ההקדשה לזכר המחבר

תפלות יום כפור

כפי מנהג ק"ק איטליאני

PREGHIERE DEL GIORNO DI ESPLAZIONE

SECONDO IL RITO ITALIANO

CON TRADUZIONE E NOTE ESPlicative DEL

Pref. DARIO DISSEgni

הנתשבין

5723 - 1962

EDIZIONE ad USO della COMUNITÀ di MILANO

三三

תפלות יום כפור כפי מנהג ק'ק איטליהני, הנהוג בק'ק מילאנו, מתרגום לאיטלקית בייזי הרוב ההורופסור דורי ויזני, מילאנו, תשכ"ג (1962) : השער: